

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ'NDE 72'NCİ ALAY

Yüksek Lisans Tezi

GÖKŞEN ÖZEN

**Tez Danışmanı
DOÇ. DR. MURAT KARATAŞ**

Çanakkale – 2020

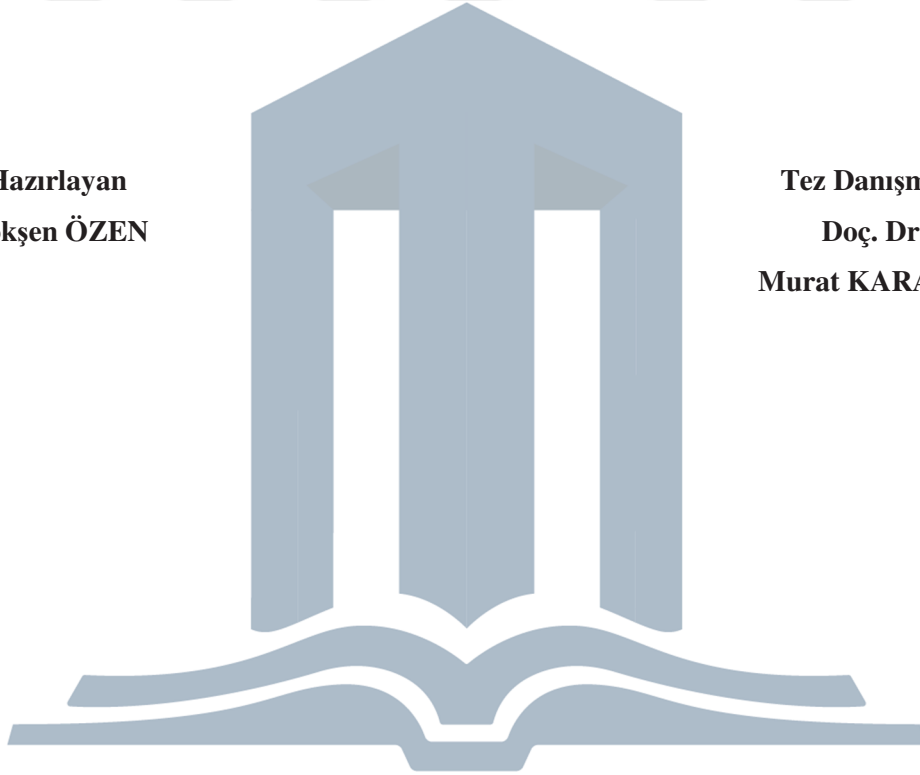
T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ'NDE 72'NCİ ALAY

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Gökşen ÖZEN

Tez Danışmanı
Doç. Dr.
Murat KARATAŞ

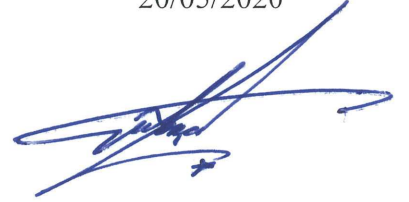

Çanakkale – 2020

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Çanakkale Muharebeleri’nde 72’nci Alay*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/05/2020

Gökşen ÖZEN

ÖZET

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ'NDE 72'NCİ ALAY

25 Nisan 1915 ile 9 Ocak 1916 tarihleri arasında birçok sınıftan askerî birliğin katıldığı Çanakkale Kara Muharebeleri sırasında Arıburnu'nda mücadele eden 72'nci Alay'ın bu bölgedeki faaliyetlerini konu alan “*Çanakkale Muharebeleri'nde 72'nci Alay*” isimli bu çalışma, harp cerideleri ve araştırma eserler kullanılarak hazırlanmıştır. Alay'ın muharebe öncesi hazırlıkları; muharebe hattına intikali; yerleşimi ve buradaki faaliyetleri; katıldığı muharebeler; bu muharebeler sırasında aldığı vazifeler, kronolojik olarak detaylandırılmıştır. Bu çerçevede, söz konusu birliğin muharebe hattındaki diğer birliklerle olan irtibatı da göz önünde bulundurularak bu birliklerin gözünden de Alay'ın harekâtı incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Muharebeleri, Arıburnu, 19'uncu Tümen, 72'nci Alay, Mehmet Münir Bey.

ABSTRACT

72ND REGIMENT IN GALLİPOLİ CAMPAIGN

This study titled " 72nd Regiment in Gallipoli Campaign", which is about the activities of the 72nd Regiment fighting in Arıburnu during the Canakkale Ground-Base Battles between April 25, 1915 and January 9, 1916, was prepared using war cerides and research works. Pre-battle preparations of the Regiment, its deployment to the combat line and its activities, the battles it participated in, the duties it took during these battles, are detailed in chronological order. With this scope, the operation of the regiment was tried to be examined from the eyes of these units by taking into consideration the contact of the said unit with the other units in the line of battle.

Key Words: Gallipoli Campaign, Arıburnu, 19.Division, 72.Regiment, Mehmet Münir Bey.

ÖNSÖZ

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı; savaşa katılan kuvvetlerin sayısı ve cinsi, savaşın etki ettiği coğrafya, muharebelerde kullanılan savaş araç ve gereçleri, cereyan eden muharebe tarzları, sivil-asker ilişkisi, kullanılan stratejiler bağlamında yeni doktrin oluşumuna sağladığı tecrübeler değerlendirildiğinde şüphesiz askerî tarih literatüründe ilk topyekûn harp olma özelliğini hak etmektedir. Avrupa başta olmak üzere, Balkanlar, Rusya, Anadolu, Ortadoğu ve Kafkasya’da oluşan muharebe sahaları yanında Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz, Kuzey Denizi gibi birçok deniz de ülkelerin donanmalarının mücadele ettiği muharebe sahası haline dönüşmüştür. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu’nun kara ve deniz sınırlarının genişliği ve bu sahanın jeopolitiği, bütün Osmanlı coğrafyasının savaştan etkilenmesinde en büyük sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, her ne kadar dönemin güçlü platformlarından Yavuz ve Midilli’yi donanmaya dâhil edebilmişse de ateş gücü, destek ve teknik vasıtalarından yoksun donanması ile sadece Karadeniz’de zayıf Rus donanması ile ancak başa çıkabilmiştir. Karada ise birbirinden zor coğrafyalarda, ikmal sıkıntısı ve çok ulusluluğun beraberinde getirdiği etnik çatışmalar altında mücadelesini sürdüren ordular, stratejik bölgeleri tutmak için elinden geleni yapmıştır. Kafkasya’da Rusya İmparatorluğu; Ortadoğu’da ise Britanya kuvvetleri karşısında tutunmaya çalışan Osmanlı Ordusu, en büyük stresi ise Çanakkale Cephesi’nde yaşamıştır. İkmal olanağı, coğrafya ve iklim şartları her ne kadar diğer cephelere nazaran çok daha elverişli olsa da Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası’ndaki tehdit, başkent İstanbul’u büyük bir endişeye sevk etmiştir. Osmanlı Harbiye Nezareti Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası’nın savunulması üzerine büyük bir enerji sarf ederek bütün sınıflardan askerî birlikleri farklı ihtiyaçlar çerçevesinde bölgeye göndermiştir. Bölgeye ilk sevk edilen birliklerin başında ise 19’uncu Tümen gelmektedir.

Bu çalışmada 25 Şubat 1915 tarihinde Çanakkale’ye gelen ve cephenin kapanmasına kadar bölgede bulunarak muharebelere aktif olarak katılan 19’uncu Tümen Komutanlığı’na bağlı 72’nci Alay’ın safahatı değerlendirilmiştir. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi’nde (ATASE) yapılan araştırma kapsamında Alay’ın ve bağlılarının Harp Cerideleri’ne ulaşılmış; söz konusu arşivin çalışma şartları kapsamında bu belgeler temin edilmiştir. Arşivde belge temini açısından karşılaşılan zorluklar dolayısıyla sınırlı süre içerisinde Alay’ın muharebelerin bütününe dair ceride

evrakı ne yazık ki elde edilememiştir. Yaklaşık 8 aylık muharebe sürecinin 90 gününe dair evrak çalışmada değerlendirilememiştir.

Günümüzde popülerliğini sürdürmeye devam eden Çanakkale Muharebeleri'ne dair yapılan çalışmalar, özellikle son dönemde askerî tarih çalışmalarının artmasıyla ivme kazanarak ayrı bir seyir çizmeye başlamıştır. Bu güne kadar birçok resmî kurum, akademi, konuya ilgili kişi ve birimler tarafından yapılan çalışmalar ile beraber doyum noktasına ulaştığı düşünülse de ceride çalışmaları, hadiseyi mikro düzeyde inceleme fırsatı sunmaktadır. 19'uncu Tümen Cerideleri, Çanakkale Müstahkem Mevki Cerideleri; 27'nci Alay Cerideleri, 57'nci Alay Cerideleri ile son dönemde yüksek lisans ve doktora seviyesinde değerlendirilen 14'üncü ve 26'nci Alay Cerideleri'nin literatüre yeni bilgi aktarımı açısından kıymetli olduğu görülmüştür.

72'nci Alay Harp Cerideleri merkez alınarak hazırlanan bu çalışma, bir harekât tarihi çalışması olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla burada askerî tarih çalışmalarında harp ceridelerinin kullanımının literatüre katkı sağlayacak yeni çalışmaları ortaya çıkarabileceği sonucuna varılmıştır. Nitekim bir Alay nezdinde yapılacak olan çalışmada sadece çalışmaya konu olan askerî birlik veya sınıfın ceridesinin de yetersiz kalabileceği ortaya çıkmıştır. Alay'ın bağlı bulunduğu Tümen Ceridesi'nin, Alay'a bağlı Tabur Ceridesi'nin, Alay'ın müşterek hareket ettiği komşu birlik ceridelerinin de muhakkak incelenmesi çalışmanın doğruluğu ve geçerliliği açısından çok büyük bir önem teşkil etmektedir. Çalışmada bu durum fark edilerek 72'nci Alay'ın başlısı olduğu 19'uncu Tümen ile muharebe içinde birçok kez taburlarını değiştirdiği 27'nci Alay ve 57'nci Alay evrakı da incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamın her aşamasında akademik desteği, bilimsel katkıları ve değerli görüşleriyle yol gösteren, belge ve eser tahlili sırasında arşiv tecrübesiyle yazım sürecinde de yönlendirmeleriyle büyük katkı sağlayan Sayın Doç. Dr. Murat KARATAŞ'a saygı ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışma sırasında sürekli fikir alışverişinde bulunduğum, arşiv taraması ve belge tespiti sırasında bizzat yönlendiren ve arşivde benimle birlikte çalışan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Barış BORLAT'a; literatür taraması sırasında büyük desteklerini gördüğüm kıymetli mesai arkadaşlarım Eda GÜN ve Eda KARACA'ya; metnin imlâ ve yazım kuralları çerçevesinde düzenleme aşamasında gösterdiği ilgi dolayısıyla Sayın Öğr. Gör. Niyazi SEZEN'e ve eğitim hayatım boyunca en büyük desteği koşulsuz sağlayan babam Akın ÖZEN'e teşekkürü borç bilirim. Son olarak bu ve diğer

Çalışmalarımda en büyük motivasyon kaynağım şerefli Türk bayrak ve sancağına kanını katan ve adları unutulmayacak olanları saygı ve rahmetle yâd ederim

Gökşen ÖZEN
Çanakkale/2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	viii
TABLolar.....	ix
GİRİŞ.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM MUHAREBEALANINDA 72'NCİ ALAY

1. Muharebe Öncesi Hazırlıklar	9
1.1. Yerleşim ve Düzen Alma.....	9
1.2. Tatbikatlar	12
1.3. Gözetleme ve Tahkimat İşleri	19
1.4. Yer Değişiklikleri.....	21

İKİNCİ BÖLÜM NİSAN-AĞUSTOS 1915 TARİHLERİ ARASINDAKİ FAALİYETLERİ

2. 1. Arıburnu Kıyı Muharebeleri (25-30 Nisan 1915)	25
2.1.1. 72'nci Alay 1'inci ve 2'nci Tabur.....	28
2.1.2. 72'nci Alay 3'üncü Tabur.....	46
2.2. Mayıs 1915 Faaliyetleri	51
2.2.1. Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı (1-17 Mayıs 1915).....	51
2.2.2. Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı (1-17 Mayıs 1915).....	73
2.2.3. Alay'ın Diğer Faaliyetleri	85
2.3 Haziran Temmuz 1915 Faaliyetleri.....	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AĞUSTOS 1915-OCAK 1916 ARASINDAKİ FAALİYETLERİ

3.1. 72'nci Alay 2'nci Tabur'un Merkeztepe'deki Faaliyetleri	113
3.2. 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur'un Ağustos Ayı Faaliyetleri	116
3.3. Eylül-Ekim 1915 Tarihleri Arasındaki Faaliyetleri	125
3.4. Kasım-Aralık 1915 Tarihleri Arasındaki Faaliyetleri.....	136
3.5. Arıburnu'nun Tahliyesi ve 72'nci Alay	153
SONUÇ	161
KAYNAKÇA	165
EKLER	188
ÖZGEÇMİŞ	211

KISALTMALAR

ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
Gn. Kur./Gn. Kr.	: Genelkurmay
A.g.e.	: Adı geçen eser
BDHÇC.	: Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi
BDH.	: Birinci Dünya Harbi
Bkz.	: Bakınız
Bnb.	: Binbaşı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇM19TC.	: Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri
Haz.	: Hazırlayan
HCGÇM27A.	: Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Muharebelerinde 27'nci Alay
Kd.	: Kıdemli
Kol.	: Koleksiyon
Kls.	: Klasör
Dos.	: Dosya
Fih.	: Fihrist
s.	: Sayfa
Yb.	: Yarbay
Yzb.	: Yüzbaşı

TABLOLAR

Tablo 1.1. 19'uncu Tümen Karargâhı'nın Bigalı'ya Taşınan Bağlılarının Erzak Dağıtım Sırası.....	22
Tablo 1.2. Eceabat'ta Kalan 19'uncu Tümen Birliklerinin Erzak Dağıtım Sırası.....	23
Tablo 2.1. Nisan 1915 Gündüz ve Gece Taarruzlarına Katılan Arıburnu'ndaki Türk Piyade Kuvveti.....	42
Tablo 2.2. 27-28 Nisan 1915 Gündüz ve Gece Taarruzlarına Katılan Arıburnu'ndaki Topçu Kuvveti.....	42
Tablo 2.3. 25-28 Nisan 1915 Tarihleri Arasındaki Muharebelerde 72'nci Alay'ın Zayiat Miktarı.....	44
Tablo 2.4. 1 Mayıs 1915 Taarruzu Önce Arıburnu Bölgesi'nde Oluşturulan Kol Teşkilatı.....	52
Tablo 2.5. 1 Mayıs 1915 Taarruzu Önce Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nın Mevcudu.....	54
Tablo 2.6. 7 Mayıs 1915 Tarihinde Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nın Muharip Kuvveti.....	65
Tablo 2.7. 25 Nisan-13 Mayıs 1915 Tarihleri Arasında 72'nci Alay'ın Toplam Zayıatı...	70
Tablo 2.8. 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un Bünyesinde Bulunduğu Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nın 3 Mayıs 1915 Tarihindeki Muharip Kuvveti.....	76
Tablo 3.1. 7 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur Zayıatı.....	119
Tablo 3.2. 8 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur Zayıatı.....	120
Tablo 3.3. 9 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur Zayıatı.....	121
Tablo 3.4. 10 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur Zayıatı.....	123
Tablo 3.5. 24 Kasım 1915 Tarihinde 72'nci Alay'ın Toplam Mevcudu.....	144
Tablo 3.6. 26 Kasım 1915 Tarihinde Alay'ın Toplam Mevcudu.....	146
Tablo 3.7. 27 Kasım 1915 Tarihinde 72'nci Alay Taburlarının Mevcudu.....	148

GİRİŞ

ÇANAKKALE CEPHESİ'NİN AÇILMASI VE 72'NCİ ALAY'IN CEPHEYE İNTİKALİ

19'uncu yüzyıl sonunda Avrupa merkezli bloklaşma hareketleri, siyasî coğrafyadaki güç dengelerini değiştirmiş ve hızlı bir şekilde evrilen bu süreç özellikle Balkanlar'da başlayan çatışmaları tetiklemiştir. Bu esnada Kırım (1853-56) ve 93 Harbi (1877-78) gibi iki önemli savaş geçiren Osmanlı İmparatorluğu, askerî açıdan reorganize olmaya çalışırken diğer yandan da değişen güç dengelerini de hesaba katarak bu hareketli ve hararetli iklimde kendine yer edinmeye çalışarak ittifak arayışlarına girişmiştir. Rusya, İngiltere, Fransa, Bulgaristan ve Yunanistan ile yapılan ittifak girişimleri sonuç vermemiş; özellikle son dönemde askerî açıdan büyük bir ilişki ağı gelişen Almanya ise doğu siyasetinde Osmanlı jeopolitiğinin önemi dolayısıyla ittifak girişimine oldukça sıcak bakmıştır. 1871 yılında Fransa'yı mağlup eden Almanya, hemen ardından Rusya ve Avusturya-Macaristan ile imzaladığı antlaşma neticesinde Avrupa'da ciddi bir güç haline gelmiştir.¹

Avrupa'da Yedi Yıl Savaşları devam ederken Prusya Kralı II. Friedrich, 1760 yılında dönemin Osmanlı padişahı III. Mustafa'ya bir ittifak antlaşması önererek aslında Almanya'nın büyük doğu siyasetini bir anlamda başlatmış bulunuyordu. Bu ittifak çerçevesinde Osmanlı ordusu için de yetenekli bir subayı göndereceğini söylemesi aslında Alman askeri yardımının da temelini teşkil etmiştir.² Bu tarihten itibaren birçok Alman subay, gerek eğitim-talim görevleri gerek kıta görevleri kapsamında Osmanlı ordusunda görev yapmıştır. Nitekim Osmanlı ordusunda adı efsane olacak olan Moltke de bu subayların şüphesiz en meşhuru olmuştur.³ Süreç içinde birçok Alman askeri heyet görev yapacak ve Osmanlı ordusu tam anlamıyla Prusya ekolü ile çalışan bir organizasyona ulaşacaktı. Ayrıca zamanla özellikle von der Goltz'un gelmesi ile beraber Alman silah pazarının en önemli müşterisi de Osmanlı İmparatorluğu olacaktı. 1912 yılına gelindiğinde Balkan Bozgunu sonrası ordudaki Alman etkisi tamamıyla etkisini artırarak devam etmiştir. 1913'te Otto Liman Von Sanders heyetinin gelmesiyle Balkan yarısı sarılmaya

¹Fahri Belen, **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi**, Cilt I, 1914 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s.14.

²Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi**, Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919, Çev; Emk. Tuğg. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s.7.

³Jehuda L. Wallach, **a.g.e.**, s.19.

çalışılmış ve bu heyetin sayısı kısa zamanda artarak ordudaki Alman etkisi en üst seviyeye ulaşmıştır.⁴ Zaman içinde bu heyetin personel sayısı artmış; kışlalarda başlayan bu ilişki, Birinci Dünya Savaşı arifesinde 2 Ağustos 1914'te imzalanan Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması⁵ ile artık siyasî bir kimlik kazanmış ve Osmanlı İmparatorluğu, savaşta taraf olmuştur.⁶ Osmanlı İmparatorluğu, antlaşmanın gizliliğini koruyarak ertesi gün seferberliği ilan etmiştir. Görünürde tarafsızlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu, 4 Ağustos 1914 günü Çanakkale Boğazı'na ilk mayın hattını teşkil etmiş ve savunma tedbirlerini hızlandırmıştır.⁷ Bu sırada daha önceden donanmanın ıslah planı çerçevesinde İngiltere'ye sipariş edilen ve taksitleri ödenen Sultan Osman ve Reşadiye dretnotlarına⁸ İngiltere Deniz Bakanı Winston Churchill'in kararıyla el konulmuştur.⁹ Bu sıkıntılı durumu fırsat olarak gören Almanya ise o sırada Fransa'nın Kuzey Afrika'dan asker sevkiyatını engelleme amacıyla Amiral Souchon komutasında Akdeniz'de bulunan Goeben ve Breslau gemilerini Kayzer'in kararıyla Osmanlı Devleti'ne yardım amacıyla İstanbul'a ulaşması için Çanakkale Boğazı'na yönlendirmiştir. Bu iki gemi, Akdeniz'deki kovalamacanın ardından 10 Ağustos 1914 günü Boğaz'a giriş yaparak öğle saatlerinde Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın iskelesi önüne varmıştır.¹⁰ Takipte olan filo ise Çanakkale Boğazı önünde beklemeye başlamıştır. Aynı gün Osmanlı Harbiye Nezareti, Alman ve Avusturya savaş gemileri haricindeki bütün savaş gemilerinin Boğaz'dan içeri girmesini yasaklamıştır.¹¹ Boğaz önünde bulunan Müttefik Donanma ise bu duruma karşılık olarak 26 Eylül 1914 günü Boğaz girişinde Akhisar torpidobotunu durdurarak bu tarih itibarıyla Boğaz dışına çıkacak Türk savaş gemilerine ateşle karşılık verileceğini söylemiştir.¹² 27

⁴İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983, s.75-86.

⁵Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ve Avusturya-Macaristan arasındaki ittifak anlaşması Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Baron Hans von Wangenheim ve Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa tarafından 2 Ağustos 1914'te saat 16:00'da Tarabya'da imzalanmıştır. Bkz. Stanford J. SHAW, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Cilt 1 Savaşa Giriş**, Çev. Beyza Sümer AYDAŞ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.69.

⁶Veli Yılmaz, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk - Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi AŞ, İstanbul, 1993, s. 65,66.

⁷**Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.73.

⁸Bu iki zırhlı, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Donanması bayrağı altında Erin ve Agincourt isimleriyle görev yapmıştır. Bkz. Stanford J. SHAW, **a.g.e.**, s.62.

⁹Figen Atabey, **Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.3,4.

¹⁰10 Ağustos 1914 günü Müstahkem Mevki Komutanı Emin Bey görevden alınarak yerine 9'uncu Tümen Komutanı Miralay Cevat Bey atanmıştır. Bkz. **BDHÇC**, V. Cilt, Kitap I, s.74.

¹¹**ATASE Arşivi**, BDH Kls. 4669, Dos. H-5, Fih.1-13. Ayrıca Bkz. **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Cilt VIII Deniz Harekâtı**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s.96.

¹²**BDHÇC**, V. Cilt, I. Kitap, s.78.

Eylül 1914 tarihinde ise Çanakkale Boğazı, tamamen gemi trafiğine kapatılmıştır.¹³ 10 Ağustos 1914 tarihinde Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a ulaşan Goeben ve Breslau gemilerinin de içinde bulunduğu Osmanlı Filosu, kısa bir süre Marmara'da vakit geçirdikten sonra Karadeniz'e açılmış; Rus Filosu'nun savaş öncesi alacağı olası tedbirleri akim bırakıp; 29 Ekim 1914'te Rusya'nın Odessa ve Theodosia limanlarını, ertesi gün de Sivastopol ve Novorossisk'i bombalamıştır.¹⁴ Bu saldırıya cevap ise çok fazla gecikmemiş ve 3 Kasım 1914 tarihinde Boğaz önünde bulunan Müttefik Donanma filosu Çanakkale Boğazı giriş tahkimatını ağır bir şekilde dövmüştür. Kumkale, Orhaniye, Ertuğrul ve Seddülbahir tahkimatlarına yapılan bombardıman sırasında Seddülbahir'de merkez cephanelik ateş almış, 5 subay ile yaklaşık 80 er şehit olmuştur.¹⁵ 3 Kasım 1914 sonrası Çanakkale Boğazı'ndaki tahkimat hazırlıkları hız kazanmıştır. Saldırı sonrası Boğaz'ı mayınlama harekâtı devam etmiş; 1'inci Ordu'ya bağlı olan 3'üncü Kolordu, Tekirdağ'da bulunan karargâhını Çanakkale'ye nakletmiştir. 13 Aralık 1914 tarihinde yüzer karakol ve mayın hatlarının savunması ile görevli olan Sarısığlar Koyu'nda demirli Mesudiye Zırhlısı, İngiliz B-11 denizaltısı tarafından batırılmıştır. Bu olaydan sonra denizaltı tehlikesine karşı mâniaların kurulmasına başlanmış ve mayın hatlarına paralel ağ mâniaları teşkil edilmeye çalışılmıştır.¹⁶

Çanakkale Boğazı'nın savunma tedbirlerinin, ilk olarak kıyı topçusu ve mayın birlikleri Genel Müfettişliği görevinde bulunan Alman Amiral Schack'ın 28 Haziran 1914'te Harbiye Nezareti'ne sunduğu raporuyla yeniden düzenlenmeye başladığını söyleyebiliriz. Shack'ın planına göre ana tahkimat, Boğaz girişine yapılacak ve bu sayede herhangi bir saldırı sırasında girişteki uzun menzilli savunmanın topçu koruması altında Boğaz içindeki savunma zaman kazanacaktır. Bunun dışında 20 Eylül 1914 tarihinde Müstahkem Mevki Komutanlığı tarafından başka bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda, Çanakkale Boğazı girişinin coğrafi durumu münasebetiyle hızla kuşatılabileceği ve burada yapılacak olası tahkimatın ne kadar güçlü olursa olsun kolay bir şekilde etkisiz hale getirebileceği dile getirilmiştir. Nitekim bu raporda savunmanın Boğaz içinde ağırlık kazanması gerektiği; Boğaz'a giren düşmanın dar alanda sıkıştırılarak rahat bir şekilde

¹³ Figen Atabey, **a.g.e**, s.6.

¹⁴ Stanford J. SHAW, **a.g.e**, s.644; Fahri Belen, **a.g.e**, s.74.

¹⁵ **Atase Arşivinden Seçilmiş Çanakkale Deniz Savaşı'na Ait Belgeler**", *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl 63, Sayı 132, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s..33.

¹⁶ **BDHÇC**, V. Cilt, Kitap I, s.80, 84.

kuşatılabileceği öngörülerek tahkimatın Boğaz içinde yapılması gerektiği belirtilmiştir.¹⁷ 8 Kasım 1914 tarihinde Müstahkem Mevki Komutanı Alb. Cevat Bey, General Merten Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı Yrb. Selahattin Adil Bey ve Yrb. Wossidlo tarafından hazırlanarak İstanbul'a gönderilen “*Deniz Muharebesine Karşı Çanakkale Müstahkem Komutanlığı'nın Savunma Planı*”¹⁸ doğrultusunda şekillenen tahkimat işleri, dar bir zaman¹⁹ içerisinde çok hızlı bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Bu kısa zamanda muhtelif sınıf platformlardan çok amaçlı bir su üstü filosu hazırlanmış; bu filo yardımıyla nakil işlemleri, mayın harekâtı, karakol görevleri ve mânia ağlarının teşkili icra edilmiş; Boğaz içerisindeki gözetleme faaliyetleri için ışıldaklar yerleştirilmiş; kıyı topçu personelinin talim ve terbiyesi devam etmiştir. Boğaz tahkimatının karadaki ana unsuru olan tabya ve bataryalar da kısa zaman içinde bölgeye gelen yeni personel ve teçhizat yardımlarıyla savunma hazırlıklarını sürdürmüştür. Böylece 31 Temmuz 1914 ile 19 Şubat 1915 tarihleri arasında seferberlik, tahkimat ve eğitim faaliyetleri devam etmiştir.²⁰

Bu savunma karşısında Çanakkale Boğazı önlerindeki Mütttefik Donanma'nın Amiral Carden²¹ tarafından hazırlanan ve 13 Ocak 1914 tarihinde onaylanan harekât plânına göre ilk olarak Çanakkale Boğazı girişindeki savunma düşürülecek, sonrasında Kepez'e kadar olan bölgedeki iç savunma tertibatı tamamen tahrip edilecek, üçüncü aşamada merkez bölgedeki tabyalar etkisiz hale getirilecek ve son aşamada ise mayın hatlarının temizlenmesi ile açılacak bir koridordan ilerlenerek, Boğaz içinde kalan savunma unsurları işlevsizleştirilerek donanma, İstanbul üzerine hareketine devam edecektir.²²

15 Ocak 1915'te harekât için resmen görevlendirilen Carden; hazırlıklarına başlamış ve Ocak ayı sonunda gerçekleştirilen toplantıda Limni Adası'ndaki Mondros Limanı, merkez üs olarak tayin edilmiştir. Ayrıca toplantıda 15 muharebe kruvazörü, 5 hafif kruvazör, 16 muhrip, 6 denizaltı, 1 uçak ana gemisi, 21 mayın tarama gemisi ve diğer

¹⁷ **BDHÇC**, V. Cilt, Kitap I, s.67; **Çanakkale Muharebeleri'nde Müstahkem Mevki Cerideleri Cilt-1**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019, s. 166.

¹⁸ Bu savunma plânının ayrıntıları için. Bkz. “**Atase Arşivinden Seçilmiş Çanakkale Deniz Savaşı'na Ait Belgeler**”, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl 63, Sayı 132, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 1-25; **Çanakkale Muharebeleri'nde Müstahkem Mevki Cerideleri**, s.229.

¹⁹ Harekâtın resmen başladığı 19 Şubat 1915 tarihi düşünüldüğünde Osmanlı Harbiye Nezareti'nin savunma hazırlıklarını tamamlamak için beş aylık bir zamana ihtiyacı olduğu görülmektedir.

²⁰ **BDHÇC**, V. Cilt, Kitap I, s.29.

²¹ Harekât Plânı'nı hazırlayan Carden, 18 Mart 1915 tarihinde gerçekleşecek olan büyük muharebe öncesi istafe etmiş; yerine Amiral De Robeck atanmıştır.

²² Figen Atabey, **a.g.e**, s.45.

muhtelif gemilerden ibaret filonun Şubat ayı itibariyle Limni Adası'nda toplanmaya başlanması kararlaştırılmıştır²³ Bu kuvvete, Amiral Guepratte komutasındaki Fransız Filosu'nun da dâhil olması sonrasında Çanakkale Boğazı'na yönelik ilk harekât, 19 Şubat 1915 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Giriş tahkimatını etkisiz hale getirmeyi amaçlayan bu taarruz için Inflexible, Triumph, Cornvallis, Albion, Suffren, Bouvet savaş gemileri görevlendirilmiştir. Ayrıca Gaulois, Suffren'e; Amethyst, Albion'a yardım amacıyla taarruzda yer almıştır. 19 Şubat 1915 günü sabah saatlerinde başlayan harekâta Kumkale, Orhaniye, Ertuğrul ve Seddülbahir tahkimatı hedef alınmış; önce uzaktan bombardıman ile tabya ve bataryalar yıpratılmış; sonrasında gemiler yaklaşarak yakın saldırıya geçilmiştir. Fakat istenilen atış dağılımı ve koordinasyon sağlanamamış ve saat Amiral Carden, 17.30'da çekilme emri vererek taarruzu durdurmuştur. Gün sonunda Türk tarafı ikisi subay dört şehit ve 11 yaralı zayıat vermiştir. Tabya ve bataryalarda ise tahribat meydana gelmiş fakat bu tahribat, ateş gücünü etkileyecek derecede olmamıştır.²⁴ Müttefikler açısından ise bu harekât endirekt atışın kıyı topçusu üzerinde etkili olmadığını; görerek atış yapılacağını ve atışların hareket halinde değil demirleyerek yapılması gerektiği sonucunu doğurmuştur.²⁵

19 Şubat 1915 sonrası 25 Şubat 1915 günü Boğaz girişindeki Türk savunma tahkimatı etkisiz hale gelmiş ve Müttefik Filo, Boğaz içerisindeki faaliyetini arttırmıştır. Mart ayına girildiğinde bu faaliyetler hız kazanmış ve 18 Mart 1915 günü Müttefik Filo, Boğaz savunmasını tam anlamıyla düşürmek için taarruza geçmiştir. 18 Mart 1915 günü sabah saat 10.00 sularında başlayan muharebe, bütün gün devam etmiş; akşam saat 18.30 civarı sona ermiştir.²⁶ Muharebede Müttefik Filo'dan Bouvet, Ocean, Irresistible zırhlıları batmış; Inflexible, Gaulois, Suffren ve Agamemnon zırhlıları yara alarak savaş dışı kalmıştır. Türk savunması ise şehit ve yaralı olmak üzere 79 zayıat vermiş; Almanların kaybı ise ölü ve yaralı olmak üzere 18 asker olmuştur..²⁷ Bu saldırı sonrası Müttefik kuvvetler amfibi harekât hazırlıklarına başlamış; Türk tarafı ise kıyı savunmasına ağırlık vermiştir.

²³ Figen Atabey, **a.g.e.**, s.47.

²⁴ **BDHÇ**, V. Cilt, Kitap I, s. 97-99.

²⁵ S. Osman Tansel, **Çanakkale'de İstanbul'u Kurtarmak**, F. Özsan Matbaacılık, Bursa, 2007, s. 85.

²⁶ **Atase Arşivinden Seçilmiş Çanakkale Deniz Savaşı'na Ait Belgeler**, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl 63, Sayı 132, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s.273.

²⁷ **BDHÇ**, V. Cilt, Kitap I, s.188

18 Mart 1915 saldırısı sonrası bölgeye yapılan savunma amaçlı takviyeler devam ederken 72'nci Alay da seferberlik faaliyetleri ile geçen kısa bir sürenin ardından Çanakkale'ye intikal için hazırlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim 2 Ağustos 1914 tarihinde ilan edilen seferberlik öncesi karargâhı Halep'te bulunan 6'ncı Kolordu'ya bağlı²⁸ 72'inci Alay, 24'üncü Antep Tümeni'nin teşkilatından çıkarılmıştır. 1914 yılı Ağustos'unda seferberlik ilanının ardından hareket emri verilen 72'nci Alay, 4 Eylül 1914 tarihinde İskenderun'a varmış; buradan demiryolu ile Çatalca-Yeşilköy'e ulaşmıştır.²⁹ Burada, Halkalı Ziraat Mektebi'ni karargâh olarak kullanan 72'nci Alay bağlıları, yerleşimini tamamladıktan sonra bölgede tahkimat işlerine başlamıştır. Çevre yollarının inşası ve onarımının yanında Belgrad Ormanı'nda odun ihtiyacını karşılamak üzere kesim işleri yapmış; taş ve kum nakliyesinde görev almıştır. Bunların yanında talim ve terbiye işlerini aralıksız sürdürmüştür. Askere, teçhizatlarını nasıl taşıyacakları; çantaların doldurulması ve sırtlarına alınması; kaput kayışları, ekmek torbaları ve askı şeritlerinin vaziyeti; palaskanın, mataranın ne suretle taşınacağı; harp paketinin sağ eteğe değil sol eteğe dikilmesi, hüviyet levhasının cekete dikilmeyerek boyuna asılması gibi uygulamalar askerlere gösterilmiştir. Ayrıca silah ve mühimmat bakım onarım işleri ile de iştiغال olmuştur.³⁰ Alay'ın mevcut ve sonradan Alay'a dâhil olan personelinin sağlık kontrolleri doktorlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Özellikle bitlenmenin önüne geçilmesi adına askerlerin ve kıyafetlerinin dezenfeksiyonu için Yeşilköy'deki dezenfekte istasyonuna askerler düzenli olarak gönderilmiştir. Hayvanlar da baytar nezdinde sürekli gözetim altında tutulmuş ve gerekli kontroller ile tedavileri yapılmıştır. Mevcut askerle beraber alaya katılan acemi efradın aşıları yapılarak talim- terbiye ve sağlık-temizlik konusunda faaliyetler gerçekleştirilmiştir.³¹ Askerin eksik kıyafetlerinin tamamlanması için çalışılmış ve kıyafet nizamnamesine göre düzenlemeler yapılmıştır. Kimi askerin başında fes kimisinin kaput başlığı kimisinin kalpağı var iken kırmızı fesler askerin başından alınarak

²⁸ **Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi Hazırlıkları ve Harbe Girişi**, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.110; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, I. Dünya Harbinde Türk Harbi, C.X, I. Dünya Harbi, İdari Faaliyetler ve Lojistik**, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 92.

²⁹ Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s.70; **Çanakkale Şehidi Sabri Efendi'nin Hanımına Mektupları**, Haz. Lokman Erdemir; Erhan Acar, Çanakkale Valiliği Yayınları, Çanakkale, 2016, s.14.

³⁰ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.1-2,2a; **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.1-3; **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4-11.

³¹ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435, Dos. H-18, Fih.10; **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5437, Dos. H-30, Fih. 1-1; **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4; **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4-2. Asker koşullarının temizlenmesinde kireç kullanıldığı görülmektedir. Bkz. **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4-8. Ayrıca asker mataralarının da sodalı su kaynatılarak veya kül, sabun kullanılarak temizlendiği anlaşılmaktadır. Bkz. **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435, Dos.H-14, Fih.4-13,14.

hâki başlık askere dağıtılmıştır.³² Askerin moral ve motivasyonunu artırmak için de çeşitli faaliyetler yapılmıştır.³³ Tüm bu hazırlıklar yapılarak seferberlik sürecini tamamlamaya çalışan 72'nci Alay, bölgedeki teftişlerde de hazır bulunmuştu.³⁴

Balkan Harbi'nden sonra ordu teşkilatından kaldırılmış olan 19'uncu Tümen'in, yeniden oluşturulması sonucu Tümen başlısı olan 58'inci ve 59'uncu Alayların 6'ncı Kolordu teşkilatına alınması dolayısıyla 24'üncü Antep Tümeni'nin 72'nci Alayı ve 26'ncı Halep Tümeni'nin 77'nci Alayı 19'ncü Tümen teşkilatına dâhil edilmiştir.³⁵ Böylece 1 Ocak 1915 tarihinde kurulan 19'uncu Piyade Tümeni, 57'nci, 72'nci, 77'nci Alayları ile üç taburlu bir sahra topçu alayı, bir istihkâm bölüğü, bir sıhhiye bölüğü ile kuruluşunu tamamlamıştır. 20 Ocak 1915 tarihinde Yb. Mustafa Kemal Bey(ATATÜRK), 19'uncu Tümen Komutanlığı'na atanmıştır.³⁶ Tümen Komutanı, 2 Şubat 1915 tarihinde Tekirdağ'a geldiğinde 58'inci ve 59'uncu Alaylar hâlâ burada bulunuyordu.³⁷ Tümen'in asıl unsurlarından sadece 57'nci Alay, Yarçeşme Barakaları civarında talim-terbiye ve tatbikat işleri ile meşgul idi.³⁸ Bu sırada 72'nci Alay'ın 2'nci Tabur'u, Yeşilköy'den harekete geçmiş ve Malkara'nın Tekke Köyü'ne ulaşmıştı. Tümen Komutanı, Tekke Köyü'nde 2'nci Tabur'u denetlediğinde Alay'ın 1'inci ve 3'üncü Taburları halen Yeşilköy'dedir.³⁹ Ancak Tümen Komutanı, 57'nci Alay ile birlikte 25 Şubat 1915 tarihinde Tümen karargâhı Eceabat'a ulaştığında 72'nci Alay, karargâhıyla Eceabat'ta bulunuyordu. 24 Şubat 1915

³² 17 Aralık 1914 tarihli belge için Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos.14, Fih.4-1.

³³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos.H-14, Fih.4-10. 27 Ocak 1915 tarihinde Hz. Muhammed'in (SAV) kutlu doğumu için Mevlid-i Şerif düzenlenmiş, makamı iyi bilen sesi güzel bir asker tarafından peygamber efendimiz ve bütün şehitler için Mevlid icra edilmiştir. İlgili belge görseli ve transkripti için Bkz. **Ek-1**

³⁴ Bölgede talim ve tatbikatlarda bulunan 72'nci Alay, Tayyare Mektebi civarında yapacağı teftişe katılmak için muhabere ağırlığı ile birlikte sabah saat 08.00'de teftişte bulunmak üzere 23 Kasım 1914 tarihinde yola çıkmıştır. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos.H-18, Fih.1-12

³⁵ *ATASE Arşivi*, Tarihçe Koleksiyonu, Kutu.9, Dos.68, Fih.1-15.

³⁶ Çanakkale'deki 8'inci Tümen'in, Sina-Filistin Cephesi'ne gönderilmesi üzerine, Kurmay Yrb. Mustafa Kemal Bey komutasında 19'uncu Tümen'in kurulmasına başlanmıştır. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.3964, Dos.H 7, Fih.1-15.

³⁷ Bu Alaylar, 23 Şubat 1915 tarihinde Eceabat'tan Tekirdağ'a dönen Akdeniz, Şam ve Edincik Vapurları ile İstanbul'a nakilleri başlamıştı. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. 9, Fih.1-2.

³⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls. 5384-183, Dos. H-9, Fih.1-1a.

³⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls. 5435, Dos. H-14, Fih.9. Mevcut bilgiye 72'nci Alay 2'nci Tabur ceridesinden ulaşılmaktadır. Fakat 19'uncu Tümen Cerideleri'ne bakıldığında 23 Şubat 1915 Akdeniz, Şam ve Edincik Vapurları'nın Eceabat'tan Tekirdağ'a döndüğünü; bu üç vapurun 72'nci Alay bağlılarını Eceabat'a taşıdığı düşünülmektedir. Nitekim Alay'ın bir taburu kara yoluyla diğer iki taburunun İstanbul'dan deniz yoluyla Çanakkale'ye ulaştığı düşünülmektedir. Tümen ceridesinde geçen "Altıncı Kolordu'dan gelecek olan alayların yarın 10 Şubat 1330 sabahından itibaren Eceabat'a ihracına başlanacak ve oradan Tekfurdağı'na dönecek olan (Akdeniz, Şam ve Aydıncık) vapurları Ellisekiz ve Ellidokuzuncu Alayları İstanbul'a nakledecektir." ifadesi bu durumu teyit etmektedir. Bkz. **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C.I, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 27.

tarihinde Eceabat'a ulaştığı anlaşılan⁴⁰ 72'nci Alay'a aynı gün Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey; Tekirdağ'dan gönderdiği emirde, Tümen karargâhı için uygun bir yer seçilmesi ve hazırlanmasını 72'nci Alay Komutanlığı'ndan talep etmiştir.⁴¹

⁴⁰ Çanakkale Şehidi Sabri Efendi'nin Hanımına Mektupları, s. 19.

⁴¹ ÇM19TC, C.I, s.33.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAREBE ALANINDA 72'NCİ PİYADE ALAYI

1. Muharebe Öncesi Hazırlıklar

1.1. Yerleşim ve Düzen Alma

25 Şubat 1915 günü 19'uncu Tümen, bütün aksamıyla birlikte Eceabat'a ulaştığında bölgede iki müfrezeyle ayrılan 9'uncu Tümen bulunmaktaydı. Karargâhı Eceabat'ta bulunan bu Tümen'in Sağ Yan Müfrezesi'nde Bursa Seyyar Jandarma Taburu, 27'nci Alay'ın 1'inci Tabur'u, 9'uncu Sahra Topçu Alayı ve ağır makineli tüfek bölüğü bulunurken müfrezenin sorumluluk sahası Karaçalı ve Eceabat-Kabatepe çizgisidir. Sol Yan Müfrezesi olarak adlandırılan diğer kısım ise Kabatepe-Eceabat çizgisi ve Seddülbahir'den sorumlu olarak; 26'ncı Alay'ın 3'üncü ve 4'üncü Taburları, 9'uncu Ağır Topçu Alayı'ndan bir batarya ve 105'lik bir obüs bataryası ile savunma tertibatını almıştır. Müstahkem Mevki Komutanlığı, Boğaz içerisindeki savunmayı düzenlerken 3'üncü Kolordu da 7'nci ve 8'inci Tümen ile birlikte Gelibolu'da bulunmaktadır.⁴² Ancak yaklaşık bir ay sonra 5'inci Ordu'nun kurulması, bütün teşkilatı değiştirmiştir. 24 Mart 1915 kurulan bu kuvvetin başına getirilen Liman von Sanders, 26 Mart 1915 tarihinde görevine başlamıştır. Bu ordunun Gelibolu Yarımadası'nda Kavaksuyu ile Anadolu kesiminde Beşigeler arasındaki 150 km'lik bir kıyı şeridinde, üç ayrı grup hâlinde tertiplenen savunma kuvvetinin genel konuşlanmasına baktığımızda; 5'inci ve 7'nci Tümenler Gelibolu berzah kesimine, 9'uncu ve 19'uncu Tümenler Yarımada'nın güneyine, 3'üncü ve 11'inci Tümenler Anadolu tarafına dağılmıştır. 5'inci ve 19'uncu Tümenler doğrudan 5'inci Ordu Komutanlığı'na bağlanmıştır. 3'üncü Kolordu emrinde 7'nci ve 9'uncu Tümenler bırakılmıştır. Anadolu tarafında 15'inci Kolordu (3'üncü, 11'inci Tümenler) görevlendirilmiştir. 19'uncu Tümen, 5'inci Ordu'nun genel ihtiyatı durumundadır. Yarımada güneyinde Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın Boğaz tahkimatını örten merkez kesiminin savunulmasına 9'uncu Piyade Tümeni görevlendirilmiştir.⁴³

⁴² Murat Karataş, **Haritalarla Çanakkale Savaşları**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.13.

⁴³ **BDHÇC**, V. Cilt, Kitap I, s.34.

19'uncu Tümen Komutanı'nın Çanakkale'ye geldiği gün Birleşik Filo, Çanakkale Boğaz giriş istihkâmını tamamen etkisiz hale getirmek amacıyla tabya ve bataryaları bombardıman etmiştir.⁴⁴ Gelibolu Yarımadası'nda karaya çıkacak düşmanın ihracını engellemek vazifesini alan 19'uncu Tümen, genel ihtiyat birliği olarak vazifelendirilmiştir. Tümen Karargâhı, Eceabat'ta kilise meydanlığında sahildeki büyük hanede kurulmuştur.⁴⁵ Emrindeki alaylara mensup taburların yerleşimi için gerekli düzenlemenin ciddî olarak yapılmadığını, askerlerin kısmen konaklara ve kısmen çadırlı ordugâha serpiştirilerek yerleştirildiğini⁴⁶ gören Tümen Komutanı, bu duruma hemen müdahale etmiştir. 72'nci Alay'ı Eceabat'ın batı girişindeki açıklıkta konuşlandırmış; emir almak üzere her alaydan bir subayın her gün öğleden önce saat 11.00'de karargâh binasında hazır bulunmasını emretmiştir.⁴⁷ Aynı zamanda olası bir ihraç hareketine, hızlı ve doğru müdahale edebilmek amacıyla Suvla, Kirte, Kabatepe ve Anafarta'ya giden yolları iyi bilen 18 asker seçerek, her alaya altı askeri kılavuz olarak gönderme tedbiri almıştır.⁴⁸

Birleşik Filo'nun Şubat ayı sonu ve Mart başında artan faaliyetleri, Yarımada'ya ihraç olasılığını kuvvetlendirmiş; dolayısıyla bu durum bölgede konuşlu savunma birliklerinin hareketliliğini de arttırmıştır. 1 Mart 1915 tarihinde Tekke Burnu batısında ve Zığındere batısında birer düşman zırhlısının ve yedi adet nakliye gemisinin Seddülbahir'e doğru yaklaşmakta olduğunun haber alınması üzerine 19'uncu Tümen Komutanı, 57'nci Alay'ı Sarafim Çiftliği istikametinden gönderirken 72'nci Alay'ı, cebel bataryası ile birlikte Kirte yoluyla Seddülbahir'e doğru sevk etmiştir.⁴⁹ Bu ihraç tehlikelerine karşı birliklerin hareketi, genel ihtiyat olma özelliğinden kaynaklı olarak genelde günübirlik olmuştur. Birlikler, ihraç olması ve bunun başarı ile savunulması durumunda dahi ordugâhlarına dönmüştür.. Nitekim 4 Mart 1915⁵⁰ günü saat 14.00'da düşmanın on beş

⁴⁴Boğazı geçmeye yönelik 19 Şubat 1915'te yapılan taarruz tam anlamıyla başarılı olmamıştı. Müttefik Donanma, 25 Şubat 1915 tarihinde giriş istihkâmıların tekrar ateş altına alması; bu kez başarılı olmuştur. Böylece planın ilk aşaması tamamlanmıştır. Amiral De Robeck ve Amiral Guepratte'nin komuta ettiği iki dalga halinde yapılan taarruza Vangenace, Cornwallis, Suffren, Charlema.g.e, Agamemnon, Irresistible, Gaulois, Dublin, Triumph ve Quenn Elizabeth muharebe gemileri ve mayın tarama unsurlarının katıldığı taarruz etkili olmuş ve ertesi gün planın ikinci aşamasına geçilmiştir. Bkz. C.F. Aspinall Oglander, **a.g.e.**, s.107; **BDHÇC**, V. Cilt, Kitap I, s.103,104.

⁴⁵ Bkz. **Ek-2**

⁴⁶**ÇM19TC**, C.I, s.48.

⁴⁷ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183, Dos. H-9, Fih.1-2/2a.

⁴⁸**ÇM19TC**, C.I, s.36-37. 1 Mart 1915 tarihinde 72'nci Alay'ı Seddülbahir istikametine sevk ederken "72'nci Alay kumandanıyla bizzat gördüğümüz yoldur." İfadesinden Yrb. Mustafa Kemal Bey'in arazideki birliklerin sevk edilecekleri yol istikametleri hakkında önceki günlerde de çalıştığı anlaşılmaktadır.

⁴⁹**ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183, Dos. H-9, Fih.1-14; **ÇM19TC**, C.I, s.113.

⁵⁰25 Şubat 1915 tarihinde tamamen tahrip edilen giriş tahkimatlarını yoklamaya ve kalan sağlam toprakların tahrip edilmesi amacıyla yönelik 4 Mart 1915 sabahı Seddülbahir Tabyası ve çevresi tekrar bombardıman

kadar sandal ile askerini Seddülbahir iskelesine çıkardığı haberinin ulaşması üzerine Sarafim Çiftliği'ne gönderilen 77'nci, 72'nci ve 57'nci Alaylar, orada bulunan 27'nci Alay 3'üncü Tabur 10'uncu Bölük'ün direnmesi ve düşman çıkarmasının başarıya ulaşmaması sonucu Tümen emri ile tekrar Eceabat'ta bulunan ordugâhlarına dönmüşlerdir.⁵¹

İngiliz ve Fransızların Yarımada sahillerine büyük ölçüde bir çıkarma hazırlığında içinde olduklarına dair gelen haberler, Müstahkem Mevki Komutanlığı'nı yeni önlemler almaya sevk etmiştir. Özellikle bölgedeki kara birliklerinin ateş gücünü artırmak için 26'ncı, 72'nci ve 77'nci Alaylara birer ağır makineli tüfek bölüğü verilmesi Harbiye Nezareti'nden talep edilmiştir.⁵² 19 Mart 1915 günü 3'üncü Kolordu'dan 19'uncu Tümen Komutanlığı'na yazılan yazıda Tümen'e bir Hotchkis Makineli Tüfek Bölüğü gönderileceği bildirilerek bu bölüğün 72'nci Alay'a verilmesinin uygun olup olmadığı sorulmuştur. Tümen'den Kolordu'ya yazılan cevapta ise bölüğün 72'nci Alay'a verilmesinin uygun olduğu bildirilmiştir.⁵³ İstanbul'dan gönderilen bu makineli tüfek bölüğü, 5 Nisan 1915 tarihinde 72'nci Alay'ın bünyesine katılmıştır. Bölük'te görevlendirilecek askerler Alay Sertabipliği tarafından muayene edilerek seçilmiştir. 16 Nisan 1915 tarihinde yapılan bu sağlık muayenelerinden birinde bölükte iş görmeye hünarlı olmayan yedi asker taburlarına gönderilmiştir. Bunların yerine muayene sonucunda iş görebilecek olan 1'inci Tabur'dan üç; 2'nci Tabur'dan iki; 3'üncü Tabur'dan iki askerin bölüğe verilmesi istenmiştir. Ayrıca bölükte bulunup işe yaramayan altı hayvan, tabur baytarı gözetiminde taburlara ikişer ikişer dağıtılıp bunların yerine iş görebilecek altı hayvan taburlardan seçilerek bölüğe verilmiştir. 72'nci Alay bünyesinde kurulan bu makineli tüfek bölüğü, 17 Nisan 1915 tarihinde Eceabat'ın batısında bulunan ve 27'nci Alay'ın ordugâh olarak kullandığı zeytinlik civarına iki bomba atan düşman uçağını,

altına alınmış ve sonrasında Plymouth Taburu'ndan oluşan bir kuvvet Seddülbahir sahiline çıkmıştır. Burada 27'nci Alay 10'uncu Bölük'e bağlı Bigalı Mehmet Çavuş komutasındaki yarım takım askerin savunmasıyla çıkarma başarısız olmuştur. Mehmet Çavuş, bu savunma sırasındaki gösterdiği kahramanlık sebebiyle daha sonrasında madalya ile taltif edilmiştir. Bkz. **BOA**, DH. EUM. VRK, 14/75; C.F. Aspinall Oglander, **a.g.e.**, s.111; T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri Cilt I**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 29; Atilla Can AKARCAI “İki Komutan, Bir Kahraman: Mehmet Çavuş” **Anafarta**, Sayı 2, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2019, s. 51,54;

⁵¹ **ATASE Arşivi**, Tarihçeler Kataloğu Kutu Nu-28 Dos.246 Fih.1-12; **ÇM19TC**, C.I, s. 153, 154, 158. Ayrıca 4 Mart 1915 günü gerçekleşen kıyı muharebesine dair 27'nci Alay 3'üncü Tabur Komutanı Vekili Yb. Halis (Ataksor) Bey'in muharebe raporu için Bkz. **ÇM19TC**, C.I, s. 182.

⁵² **BDHÇC**, V. Cilt, Kitap I, s.153.

⁵³ **ATASE Arşivi**, ATA.ZB Kls.41 Dos. 11, Fih.1-8; **Arşiv Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, Cilt1**, Haz. Murat Karataş, Barış Borlat, Burhan Sayılır, Tuzla Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 161.

57'nci Alay makineli tüfek bölüğüyle birlikte ateş ederek bölgeden uzaklaştırmıştır.⁵⁴ 18 Nisan 1915 tarihinde Alay'dan Çavuş Cemal, Hüseyin oğlu Çavuş Mustafa, Süleyman oğlu Onbaşı Hasan ve Hamid oğlu Er İsmail makineli tüfek bölümüne nakledilmiştir.⁵⁵

1.2. Tatbikatlar

İhraç tehlikesi ve girişimlerine karşı gününbirlik icra edilen yürüyüş veya hareketlerin yanı sıra bölgede düzenli olarak tatbikatlara da başlanmıştır. Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey'in, öncelikle subaylar ile tatbikat noktaları üzerine değerlendirme yaptığı görülmektedir. Mustafa Kemal, 17 Mart 1915 tarihinde 57'nci Alay, 72'nci Alay ve topçu birliğinin atlı subaylarını öğlen saat 12.00'de Eceabat Belediye meydanında toplayarak tatbikata götürmüştür.⁵⁶ 18 Mart 1915 Boğaz Muharebesi'nden sonra karaya ihraç girişiminin mutlaka olacağı konusundaki genel karargâhın öngörüsü ve Tümen Komutanı'nın sezgisi üzerine tatbikatlar artmıştır. Tümen Komutanı ve karargâh kurmayları, birlik komutanlarının olası ihraç girişimlerinde hareket kabiliyetlerini artıracak harp senaryoları üzerine çalışmışlar⁵⁷ ve bu senaryoları tatbikatlar avsıtasıyla uygulamaya koymuşlardı.

26 Mart'ı 27 Mart'a bağlayan gece saat 01.00'da yayınlanan emirle Tümen bağlılarının tamamının katılacağı bir yürüyüş hazırlığı birliklere bildirilmiştir. Yürüyüşe Telefon Müfrezesi, 57'nci, 72'nci, 77'nci Alaylar, Cebel Topçu Taburu, Mantelli Topçu Taburu,-bu birlikler muharip birlikleridir- Sıhhiye Bölüğü, Seyyar Hastane, Büyük Ağırlıklar, Cephane Kolları ve Erzak Kolları katılmıştır. Yürüyüşte büyük ağırlık ile muharip birlikler bir kilometreden ve kollar da büyük ağırlığı 500 metreden takip etmiştir. Tümen karargâhı bütün yürüyüş kolunu gördükten sonra kol başında yürüyüşe dahil olmuştur. Bu yürüyüş tecrübesinde 72'nci Alay, hayvanatı olmadığı için büyük ağırlığını yanına almamıştır.⁵⁸ Tümen bağlıları tarafından icra edilecek bahriye yürüyüşü için 27 Mart 1915 günü Saat 10.00'da birlikler toplanmıştır. Süvari Bölüğü, Eceabat'ın güney girişindeki köprü ve değirmenler arasında; 57'nci Alay, Eceabat'ın güneyindeki köprü civarında, Eceabat Çamburnu yolunun batısında; 72'nci Alay, 57'nci Alay'ın solunda

⁵⁴ BDHÇC, V. Cilt, I. Kitap, s. 5, 202.

⁵⁵ ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos.H-29, Fih.2-5.

⁵⁶ ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih. 1-10.

⁵⁷ Yrb. Mustafa Kemal Bey, ihraç olasılığı olan noktalar üzerindeki çalışmasını şu sözleriyle aktarmıştır: "Düşmanın teşebbüsünde bilcümle kıtaat kumandanlarına suret-i hareketlerini talim etmiş olmak maksadıyla atiyen saha-i hakikate çıkan zemin üzerinde birkaç günler harp oyunu yaptırmakla işğal ettim." Bkz. Mustafa Kemal "ATATÜRK", Arıburnu Muharebeleri Raporu, Haz: Uluğ İğdemir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990,s. 9.

⁵⁸ ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-13; ÇM19TC, C.I, s.358.

Karahisar yolunun batısında; 77'nci Alay da onun hemen gerisinde yürüyüş için içtima mahallerinde hazırlıklarına başlamıştır. Tümen'e bağlı diğer birlikler ise muhtelif yerlerde düzen almıştır. Yürüyüş esnasında Tümen'in düzeninin bozulmaması için yürüyüş düzeni ve içtima mahallinden ayrılma sıraları belirlenmiştir.⁵⁹ Tümen bağlularının düzenini ve intikal hızını görmek, olası harp sahasını tanımak için gerçekleştirilen yürüyüşün hemen ertesi günü ise 28 Mart 1915 günü icra edilmek üzere bu defa senaryosu önceden belirlenen bir tatbikat için Tümen'den alaylara emir gönderilmiştir. Senaryo gereği düşmanın Gelibolu'yu işgal ettiği varsayılmıştır; düşman unsurların ihraç sahillerini ise 9'uncu Tümen savunacaktır. Bu senaryoya göre 19'uncu Tümen Komutanı ise düşman ihracını ve Gelibolu'daki durumu keşfetmesi için Süvari Bölüğü'nü sabah saat 05.00'te Yalova üzerinden Cumalı'ya oradan da Gelibolu istikametine keşif ve gözlem için hareket ettirecektir. 72'nci Alay, Cebel Topçu Taburu -ikinci batarya hariç- ve istihkâm bölüğü yürüyüş kolunun başında bulunacaktır. Bu birlikler, sabah saat 09.00'da Eceabat-Gelibolu yolu üzerinde Bigalı Deresi civarında toplanacaktır. Kalan birlikler ise -57'nci Alay, 77'nci Alay ve Sıhhiye Bölüğü- saat 09.10'da Kilya Limanı'nın batısında kol nizamında hazır bulunacaktır. Bu sırada Sıhhiye Bölüğü öncesinde Eceabat'ın kuzey girişinde kendi içtima edecek sonrasında yürüyüş kolunun en arkasına katılacaktır. Hareket esnasında Tümen Karargâhı da öncü kuvvetin başında bulunacaktır. Eceabat'ta bırakılan Cebel Topçu Taburu'nun 2'nci Bataryası'nın yeri boş kalacaktır. Ayrıca birlikler, sadece muharebe ağırlıklarını yanına alacak; geri kalan büyük ağırlık ise bırakılacaktır. 28 Mart sabahı bahsi geçen düzende tatbikat icra edilmek üzere harekete geçildiği sırada Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, 5'inci Ordu Komutanı Liman Von Sanders'in Eceabat'a gelmesi üzerine⁶⁰ 77'nci Alay'ı Sarafim Çiftliği'ne günlük talimleri için göndermiştir. 57'nci Alay ise Eceabat-Çamburnu arasında talim için geri çekilmiştir. 72'nci Alay ve İstihkâm Bölüğü ise Kilise Tepe ve civarında talim ve tahkimat işlerini sürdürmüştür. Sıhhiye Bölüğü de ordugâhına dönmüştür. Böylece senaryo gereği Tümen'in bütün unsurlarının katılımıyla yapılacak olan ileri harekât, içtima tatbikatı olmuş ve birlikler talimlerine devam etmiştir.

61

⁵⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-12a.

⁶⁰ Liman Von Sanders, aynı gün saat 10.00'da Eceabat'a gelerek 19'uncu Tümen Komutanı Yrb. Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-14.

⁶¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-14; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-14a.

Nisan ayına girildiğinde ise bölgedeki hareketlilik iyiden iyiye artmıştır. Bunda en büyük etken Mart sonu itibariyle müttefiklerin çıkarma birliklerini adalara sevk edilmek üzere Mısır'daki Port Said Limanı'nda hazır hale getirmeleridir.⁶² Bu hareketlilik, Yarımada'daki Türk birliklerinin de daha fazla teyakkuzda bulunmalarını ve hazırlık faaliyetlerini arttırmıştır. 2 Nisan 1915 günü Tümen Komutanı, bağlı birliklerine gönderdiği emirde silah başı emri veya işaretini üzerine birliklerin ne şekilde ve nerelerde içtima edeceklerini ve ileri harekâta hazır bulunacaklarını bildirmiştir. Ayrıca silah başı emri geldiğinde birliklerin Tümen Karargâhı'na birer subay ve emir çavuşu göndermeleri gerektiğini eklemiştir. Buna göre Tümen Karargâhı, Hükümet konağının karşısındaki meydanlıkta; Süvari Bölüğü, Eceabat'ın güney çıkışındaki değirmenler ile köprü arasında; Telefon müfrezesi, Süvari Bölüğü ile köprü arasında; 57'nci Alay, köprü ile Çamburnu arasında baş tarafı köprüye yakın; İstihkâm Bölüğü, Çamburnu civarındaki ordugâhı önünde; 72'nci Alay, Eceabat'ın batı çıkışındaki zeytinlik civarında; Mantelli Topçu Taburu, Eceabat'ın kuzeyindeki tahkimatta ve toplarının bulunduğu mahalde; Cebel Topçu Taburu, Beylik fırınının önünde; Sıhhiye Bölüğü, Eceabat'ın kuzey çıkışındaki meydanlıkta; Seyyar Hastanesi, yola yakın ve mevzi alarak; 2 Numaralı Cephane Kolu, 5 Numaralı Ağır Erzak Kolu ve diğer erzak kolları bunlar arkasında toplanacaktır.⁶³ Nitekim bu hazırlık sonrasında 4 Nisan 1915 günü 3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa, karargâh erkânıyla birlikte Eceabat'a gelmiş; Tümen Karargâhı'nı ziyaret etmiştir. Ziyaret-teftiş esnasında rastgele bir borazan neferine silah başı emri verdirmiştir. Amacı Tümen'in içtimasını görmek ve ayrıca 72'nci Alay ile Mantelli Topçu Taburu'nu teftiş etmektir. Kıtaat işaret ile birlikte önceden Tümen'den gelen emir doğrultusunda hareket ederek 30 dakika içinde harekete hazır hale geçmiştir. Sonrasında 72'nci Alay ve topçu taburu teftiş için Kilya Limanı tarafındaki talimhaneye geçmiştir. Böylece Tümen'in bir tehlike anında toplanma tatbikatı icra edilmiştir.⁶⁴

28 Mart 1915 günü Liman von Sanders'in ziyareti sebebiyle uygulanamayan tatbikat, 8 Nisan 1915 günü uygulanmıştır. Senaryo gereği düşmanın 7 Nisan 1915 tarihinde Despot ve Saz Limanlarına ihraca başlamış ve öğleden sonra Gelibolu'ya doğru hareket etmiş olduğu varsayılmıştır. Ece ve Suvla Limanları'nda karaya çıkmaya teşebbüs eden düşman kuvvetine karşı 9'uncu Tümen, bu mezkûr limanları ve çevresindeki sahili

⁶² C.F. Aspinall Oglander, **a.g.e.**, s.163

⁶³ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-16.

⁶⁴ **ATASE Arşivi**, ATA. ZB. Kls.41 Dos. 2, Fih.2-27

savunacaktır. Tümen Süvari Bölüğü, sabah saat 06.00'da harekete geçerek Yalova istikametinde hareket ederek Cumalı-Karainebeyli üzerinden Gelibolu-Saz Limanı hattına karşı keşif faaliyetinde bulunarak Tursun üzerinden 9'uncu Tümen ile irtibata geçecekti. 72'nci Alay, bu tatbikatta seri ateşli sahra topçusu ve İstihkâm Bölüğü ile öncü kuvveti teşkil edecekti. Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey⁶⁵ komutasındaki bu öncü kuvvet, sabah saat 09.30'da Eceabat'ın kuzey girişinde eski değirmen hizasında yol üzerinde toplanarak Yalova üzerinden Cumalı'ya yürüyecekti. Tümen'in diğer kısmı ise 57'nci Alay Komutanı Bnb. Hüseyin Avni Bey'in emrinde toplanacak ve tatbikata dâhil olacaktı. Tümen karargâhı, saat 9.30 da öncü kuvvetin yanında yer alacaktı. ⁶⁶ Tatbikat ve yürüyüş sonrası Tümen, tekrar konak ve ordugâhlara geri çekilmiştir. Çekilme ise yine belirli bir düzende gerçekleşmiştir. 57'nci Alay, Kilya şosesi üzerinden; Cebel Taburu seri ateşli batarya ve mantelli batarya, 57'nci Alayı takiben hareket etmiştir. 72'nci Alay, Bigalı Köyü ve Maltepe doğusundan geçen yol üzerinden hareket ederek Eceabat'a dönmüştür.⁶⁷

8 Nisan 1915'te yapılan tatbikat ile ilgili 3'üncü Kolordu Komutanı, çeşitli aksaklıklar tespit etmiş ve bunları eleştirmiştir. 19'uncu Tümen'e yazılan yazıda süvarilerin toplu olarak hareketinin göze çarptığı ve hareket emrini aldığı anda düşmana doğru bakan tepelere tırmanarak hızlı bir şekilde hareket etmesi gerektiğini söylemiştir. Yürüyüş esnasında yürüyüş kolu içerisinde münferit asker ve yük hayvanlarının göze çarptığını bunun uygun olmadığını iletmiştir. Birlik ve arabaların yürüyüş istikametine göre yolun solunu boş bırakarak mutlaka yolun sağından yürümeleri; teskereci erlerin teskereleri omuzunda değil iki asker vasıtasıyla sağ veya sol ellerinde taşınmaları; askerin yürüyüşteki molalarda gelişigüzel silah çatıp kabaca yere oturarak dinlenmemesi, yolun bir kenarına silah çatıldıktan sonra uygun bir yerde dinlenmesi; askerin üzerinde bulunan portatif çadır kazıklarını koymaya mahsus torbaların düşmana hedef olmaması için beyaz renkte değil koyu renkte olması; beyaz kabalakların koyu renge boyanması; yaya subayların kaputlarını sağdan sola doğru açılmak üzere simit yapması, ordugâhta bulunan çadırların etrafında su birikmesini engellemek için hendekler yapılması; ordugâh dışına başlarında bir amir olmadan asker veya hayvan gönderilmemesi, her askerin çantasının

⁶⁵ Çanakkale Kara Muharebeleri'nde 25 Eylül 1915 tarihine kadar Alay'ı komuta eden Bnb. Mehmet Münir Bey'in askerî safahatı için Bkz. **Ek-3**. Ayrıca 19'uncu Tümen Komutanı Yrb. Mustafa Kemal Bey'in Eceabat'a geldiğinde birliklerinde görevli rütbeli personeli öğrenmek için isimlerine yazdığı not defterindeki Alay rütbeli personelin isimleri için Bkz. **Ek-4**.

⁶⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-16a; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183,Dos. H-1, Fih.1-17.

⁶⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-19.

içindeki erzaka dair birlik komutanları tarafından yoklamalarının yapılması; kaputu, elbisesi, çantası vücuduna uygun olmayan hiçbir askerin kalmaması ve bölüklerin boy sırasına göre dizilmeleri gerektiği şeklinde detaylı tarifler ile açıklamıştır.⁶⁸

Bunun yanında Ordu ve Kolordu'dan Tümen'e gelen; Tümen'in de Alaylara gönderdiği raporlarda genel olarak birliklerin ordugâhları yakınında talim etmelerinden ziyade koşu ve yürüyüşlerle kondisyonlarını artırmaları istenmiş; hendekler kazdırılarak atlama, sıçrama talimlerinin teçhizatlı ve teçhizatsız yapılması gerektiği bildirilmiş; arazinin doğal şartlarından istifade edilerek sırtlara tırmandırma faaliyetleri önerilmiştir. Ayrıca karanlıkta da talim ve yürüyüş icra edilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Bu faaliyetler esnasında subay ve zabıtların yemeklerine önem verilmesi hususuna dikkat çekilmiştir. Zayıf, iş görmez askerin çokluğundan yakınılmıştır. Birlik hizmetinde bulunan hayvanların da beslenmelerine ve kondisyonlarına dikkat edilmesine önem verilmesi istenmiştir.⁶⁹

13 Nisan 1915 günü sabah saat 8.30'da Tümen'in bütün bağılıları tekrar bir toplanma tatbikatı gerçekleştirilmiştir. Bu tatbikatta da diğerlerinde olduğu gibi kuzey yönünden gelecek bir tehlikeye karşı düzen alınmıştır. 72'nci Alay, Yalova-Eceabat yolu üzerinde kol başıyla Bigalı Deresi'nin güneyindeki çeşme hizasına gelerek yürüyüş nizamına geçmiştir. İstihkâm Bölüğü, Yalova-Eceabat yolunun Bigalı Deresi'ni kestigi bölge civarında yolu boş bırakarak toplanmıştır. Süvari Bölüğü, Bigalı Köyü sırtlarında harekete hazır hale gelmiştir. Tümen Komutanı ise toplanma tatbikatını gözlemlemek üzere Bigalı Köyü civarında yel değirmeninin bulunduğu sırtta hazır beklemiş ve saat 08.30'da bağılı birliklerinin komutanlarını yanına çağırmıştır. Bu tatbikatta büyük ağırlıklar alınmamış; sadece muharebe ağırlıkları alınmış ve tatbikata hafif cephanе kolları alınmıştır.⁷⁰

15 Nisan 1915 günü bu kez Yalova'nın kuzeyindeki sırtlara taarruzu amaçlayan tatbikat, 72'nci Alay ve Tümen'in tamamının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Cumalı ve Yalova yönünde ilerlediği farz edilen düşman kuvvetine taarruz edilmek üzere sabah saat 09.30'da hareket eden Tümen, Yalova'nın kuzey sırtlarına ulaşmış ve orada düşmana rastlandığı varsayılarak düşmana taarruz edilmiştir. Bu taarruz esnasında Alay, Yalova'nın batı sırtlarında bulunarak Tümen ihtiyatı görevi almıştır. Taarruz eden öncü alayın

⁶⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.1-4,4a

⁶⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.1-6.

⁷⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-19a.

başarısız olduğu, buna destek verecek diğer alayın uygun mevzide bulunmaması ve topçunun da vaktinde mevzii alamadığı için Tümen geri çekilmiştir. Bu esnada 72'nci Alay Yalova'nın güney tarafına hareket ederek bu geri çekilmeyi himaye etmek amacıyla mevzii almıştır. Tatbikat sonrası Alay akşam 21.30 civarında Eceabat'taki konaklarına dönmüştür.⁷¹

Bu tatbikat sonrası görülen kusurlar Tümen karargâhından Alay'a bildirilmiş ve tekrar edilmemesi için gerekenin yapılması istenmiştir. Ayrıca görülen kusurlar şu şekilde sıralanmıştır: Tatbikat esnasında yürüyüşte yolun sağ tarafı takip edilmemiş; yürüyüş hizası korunamamıştır; yürüyüş sırasında kolda açılmalar olmuş ve bu açılmalar düzensiz koşullarla kapatılmak istenmiş; subaylar ise bu duruma müdahale etmemiştir. Ayrıca asker, tatbikat yürüyüşü esnasında selamlamada bulunmuştur. Hâlbuki muayene, yoklama ve teftiş haricinde tatbikat esnasında asker selamlama yapmayacak sadece subaylar selam verecektir.⁷²

72'nci Alay'ın, 18 Nisan 1915 günü Sarafim Çiftliği civarında alayca bir takip harekâtı icra ettiği anlaşılmakla birlikte⁷³ ertesı gün Tümen bağlılarının tamamının katıldığı, Bigalı-Turşun Köyü ve Maltepe-Anafartalar-Turşun Köyü yönüne tatbikat icra edilmiştir.⁷⁴ Tatbikat senaryosuna göre düşman kuvvetleri Koyun Limanı'ndan Seddülbahir'e kadar olan sahilde bulunan limanların tamamına bombardıman icra etmekte ve aynı zamanda karaya asker çıkarmaya çalışmaktadır. Koyun Limanı'ndan Ağıldere'ye kadar olan bölge, Tursun'da bulunan bir jandarma taburu tarafından savunulacaktır. Ağıldere'den itibaren Yarımada'nın bütün sahili 9'uncu Tümen tarafından zayıf birlikler ile gözlenecek ve ayrıca 9'uncu Tümen'in büyük bir kısmı da Eceabat ve Sarafim civarında bulunacaktır. 19'uncu Tümen ise her an düşmana yürüyüp taarruz edecek şekilde muharebeye hazırlık derecesini koruyacaktır.⁷⁵ Bugüne kadar yapılan tatbikatlardan farklı olarak 19 Nisan günü, çeşitli üst rütbeli subaylar tarafından daha önceki tatbikatlarda görülen kusurların giderilmesi amaçlanmıştır. 19 Nisan 1915 günü sabah saat 07.00'de verilen Tümen emrinde düşmanın Ece ve Suvla Limanları ile Küçük Kemikli'den Kumtepe'ye kadar olan sahili etkili şekilde zorlamaya başladığı ve Ece Limanı'na ihracın başarılı olduğu varsayılmıştır. Buna göre 72'nci Alay, Kilise yolu üzerinden hareket

⁷¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1a.

⁷² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos.29, Fih.2.

⁷³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1.

⁷⁴ Mustafa Kemal "ATATÜRK", **a.g.e**, s.16.

⁷⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-21.

ederek yolun Maltepe'ye giden yol ile birleştiği yerde duracaktır. Sahra Topçu Taburu ise Maltepe'nin doğusundan Bigalı-Kilise yolu üzerindeki çeşmeye kadar yanaşıp hazır bekleyecektir. Süvari Bölüğü, hızlı bir şekilde Gaziler Tepesi'ne yönelecek ve Ece Limanı'ndaki durumu keşfederek Turşun'da bulunan Jandarma Tabur Komutanı ile irtibatı tesis edip Suvla Limanı ile Kumtepe'ye kadar uzanan sahil hattını gözlem altında tutmak için hareket edecektir. 57'nci Alay, 77'nci Alay, Cebel Topçu Taburu ve Sıhhiye Bölüğü kendi ordugâhları yakınında toplanacaktır. Sahra Topçu Taburu, kolbaşısıyla Maltepe'nin doğusunda Bigalı-Kilise yolu üzerindeki çeşmeye kadar yanaşarak orada bekleyecektir. Mantelli Topçu Taburu, Sahra Topçu Taburu'nun arkasında durmak üzere ordugâhından harekete geçecektir. Erzak ve cephe kolları ile seyyar hastane, ordugâh ve konaklarında bırakılacaktır. Tatbikat bahsi geçen görevlerle icra edilirken Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, Maltepe'ye hareket etmiş ve birliklerini sevk eden subaylarını yanına çağırmıştır.⁷⁶ Saat 08.50'de düşmanın Ece Limanı'na ihracını arttırdığı ve Turşun Köyü'ne doğru ilerlediği varsayılmıştır. 77'nci Alay'dan bir tabur öncü birlik tayin edilmiş ve Maltepe-Anafartalar Caddesi'yle hareket etmiştir. 77'nci Alay'ın diğer taburları, 72'nci Alay, Sahra Topçu Taburu, Mantelli Topçu Taburu, Sıhhiye Bölüğü ve cephe kolu belirlenen öncü birliği 57'nci Alay Komutanı Yb. Hüseyin Avnî Bey idaresinde 600 metreden takip edeceği bildirilmiştir. 57'nci Alay ve Cebel Toçu Taburu irtibatı koparmadan Bigalı Deresi'nden giden yol ile sağ kol olarak harekete geçmiştir. Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey ise kalan birliklerin başında ileri harekâta devam etmiştir.⁷⁷ 72'nci Alay gece yarısı vukuatsız bir şekilde konaklarına geri dönmüştür. 22 Nisan 1915 günü de Kumköy civarında yine bütün Tümen bağlılarının katıldığı bir manevra icra edilmiş; vukuatsız geri dönülmüştür.⁷⁸

72'nci Alay'ın bünyesinde bulunduğu 19'uncu Tümen'in bölgede yaptığı bu tatbikatlar, subaylar başta olmak üzere askerin bölgeyi tanımasını sağlamış ve tatbikatlar sırasında yapılan yürüyüşler, talimlerle birlikte birliklerin muharebe kondisyonunun artması açısından son derece faydalı olmuştur. Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın sonrasında da 5'inci Ordu Komutanlığı'nın genel ihtiyatı olan Tümen, bu tatbikatların birçoğunu kendi inisiyatifi doğrultusunda gerçekleştirmiştir. Tatbikatların yönüne bakıldığında Arıburnu ve Anafartalar yönü ağırlık kazanmaktadır. Seddülbahir yönüne az

⁷⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-1-Fih.21a.

⁷⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-1-Fih.22.

⁷⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1.

sayıda yürüyüş gerçekleştirilmiştir. Düşmanın olası çıkarma sahalarına bakıldığında uygun çıkarma sahasından Tümen'in ihraç beklediği görülmektedir. Tatbikatlar olası senaryolar üzerinden yapılsa da kıyı şeridinden uzak ve korunaklı bölgeler de icra edilmiştir.

1.3. Gözetleme ve Tahkimat İşleri

Kara muharebeleri başlamadan önce yaklaşık iki ay Eceabat'ta bulunan 72'nci Alay, talim ve tatbikatlar dışında gözetleme faaliyetlerinde de bulunmuştur. 72'nci Alay, 24 Mart 1915 tarihinde sahil gözetleme ve savunma vazifesini icra ettiği sırada 2'nci Tabur Komutanı Hüseyin Rıza tarafından sabah 08.25'te 19'uncu Tümen Komutanlığı'na gönderilen raporda gece bir vukuatın olmadığını ve İmroz adası ile Boğaz girişindeki gemilerin gece boyunca helyosta muhaberesine devam ettiğini bildirmiştir.⁷⁹

1 Nisan 1915 tarihinde Boğaz'daki düşman denizaltı faaliyetlerinin gözlenmesi icra edilmiştir. 72'nci Alay, Kakma Dağı sahilini gözetleme postasıyla; 57'nci Alay, Çamburnu'nu ordugâh dışındaki nöbetçileriyle; cephe kolu, Bigalı hizasındaki sahili gözetleme postasıyla gözetlemiştir. Ayrıca Akbaş Tekkesi'nden itibaren Bigalı'nın kuzey sahili de Gelibolu Jandarma Tabur'unun sabit birlikleri tarafından gözetlenmiştir. Gözetleme icrası öncesi bu görevi gerçekleştirecek personele denizaltı ile bu vasıtanın hareketleri konusunda bilgi ve yapılacaklar hakkında talimat verilmiştir.⁸⁰ 16 Nisan 1915 tarihinde 72'nci Alay'ın 1'inci Tabur'undan, Çamburnu'nda denizaltı keşif-gözetlemesine; 2'nci Tabur'undan, Kakma Dağı'nda gözetlemeye; 3'üncü Tabur'undan ise Çamburnu'nda bulunan cephanelikte bulunmak üzere mangalar görevlendirilmiştir.⁸¹ Fakat cephanelik hizmetinin az ve Çamburnu'ndaki gözetleme görevinin önemli olmasından dolayı Alay'da da atıl manga kalmaması için 3'üncü Tabur'dan giden manga sayısı ikiye çıkarılmıştır.⁸²

Alay, muharebeler öncesi yine bu süre zarfında tahkimat işleri ile de meşgul olmuştur. Artan hava bombardımanları karşı 11-12 Nisan 1915 günlerinde 19'uncu Tümen'e bağlı her bir seri ateşli topçu taburu uçaklara ateş edebilecek şekilde mevziler hazırlamıştır. Ayrıca talimler haricinde topların bu mevzilerde atışa hazır halde tutulması emredilmiştir. Makineli tüfek bölükleri de kendi tüfekleri için uygun yerlerde mevziler

⁷⁹ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos. 2, Fih.2-1.

⁸⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-14a.

⁸¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.2.

⁸² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.2-1.

oluşturmuştur. Mevzilerin 12 Nisan 1915 akşamına kadar tamamlanmış olması 19'uncu Tümen Kurmay Başkanı Bnb. İzzeddin Bey tarafından emredilmiştir.⁸³

19 Nisan 1915 günü Tümen'in büyük bölümü Bigalı tarafına taşındıktan sonra burada yeni ordugâh teşkil edilmesinden dolayı tahkimat işleri yoğunlaşmıştır. Nitekim bu taşınma sonrasında birlikler, kendi ordugâhlarını yeniden kurmak zorunda kalmıştır. Böylece her birlik özellikle kendi ordugâhlarında belirlenen yolların tamirine muhtaç olan noktalarını yağmur zamanlarında geçişe engel olmaması için ıslah etmiştir. 57'nci Alay, Bigalı'dan Yalova'ya giden yolu ve Bigalı'dan başlayarak Bigalı deresi güneyinden geçen yolu; Cebel Taburu, Kilya Deresi ile Bigalı Deresi arasındaki boyun noktasından itibaren şosenin Bigalı Deresi'nin kuzeyinden geçen ve Bigalı Köyü'ne giden yol ile buluştuğu noktaya kadar olan kısmını; Mantelli Tabur; Besim Bey Çiftliği hizasından itibaren gerek Bigalı Deresi'nin kuzey ve gerek güneyden geçip Eceabat- Yalova yoluna kadar olan yolları; İki Numaralı Cephane Kolu, Besim Bey Çiftliği hizasından itibaren gerek Bigalı Deresi'nin kuzeyi ve gerek güneyinden geçip Bigalı kışlasına kadar olan yolları; Bir Numaralı Cephane Kolu, Bigalı kışlasından sahili takiben Kilya İskeleyi'ne kadar giden yolu; 77'nci Alay ise Kilya Deresi'nden itibaren Maltepe'ye Maltepe'den de Bigalı Köyü'ne giden yolu tamir etmiştir. İstihkâm Bölüğü ise Kilya Deresi'nin batısındaki çeşme ve köprü civarlarını ve buradan itibaren Kilya Deresi ile Bigalı Deresi arasındaki boyun noktasına kadar Eceabat-Yalova Caddesi'ni tadil ve tahkim etmiştir. İstihkâm Bölüğü'ne 72'nci Alay'dan yeter miktarda silahsız nefer de destek için verilmiştir. İstihkâm Bölüğü'nün işi önemli olduğu için görev için ayrılan müfrezede baytar da bulundurulmuş ve bölük subayları da müfrezenin başında bulunmuştur. Birliklere kendilerine tahsis edilen mıntikalardaki görevleri Tümen tatbikatı öncesi bitirmeleri ve her birliğin tamir işlemi bittiğinde bunu Tümen Karargâhı'na bildirmesi emredilmiştir.⁸⁴

19 Nisan 1915 tarihinde Tümen'in büyük kısmı Bigalı civarına taşındıktan sonra Eceabat'ta kalan 72'nci Alay buradaki tahkimat ve onarım çalışmalarını sürdürmüştür. 14 Nisan 1915 tarihinde Kilya'daki iskele tamir edilmiştir. 72'nci Alay 1'inci Tabur tarafından Eceabat içinde askeri yerleşim birimlerine giden yollar levhalarla

⁸³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-19a

⁸⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.1-5.

işaretlenmiştir. Bu yolların gece karanlığında görülmesi için ışıklandırma yapılmış ve yolların krokileri çıkarılarak Tümen'e gönderilmek üzere hazırlanmıştır.⁸⁵

1.4. Yer Değişiklikleri

21 Mart 1915 tarihinde Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, Eceabat'ta bulunan 72'nci Alay ve 77'nci Alay ile uzun zamandır Arıburnu-Seddülbahir sahil savunma ve gözetleme görevinde bulunan; ancak Müttefik Donanması'nın topçu ve hava unsurlarının bombardımanlarından dolayı bunalar 26'ncı ve 27'nci Alay birliklerinin yer değiştirmesini emretmiştir. 22 Mart 1915 akşamı 72'nci Alay, teslim alacağı 27'nci Alay bölgesinin gerisine ulaşmıştır. Bu değişimin düşman tarafından fark edilmemesi için özen gösterilmiştir. Mıntıkeyi teslim alacak Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey ve maiyetindeki subayları, teslim alacakları mintıkayı karanlık basmadan keşfetmiş ve değişim gece gerçekleşmiştir. Birliklerin değişimi gün doğana kadar tamamlanmıştır. Mıntıkasını 77'nci Alay'a bırakan 26'nci Alay, Eceabat'a 72'nci Alay konaklarına; 27'nci Alay ise Sarafim Çiftliği'ndeki 77'nci Alay ordugâhına çekilmiştir.⁸⁶ Bu sırada Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndan gelen emirde 9'uncu Tümen Komutanı Alb. Halil Sami Bey'in Rumeli Mıntıka Komutanlığı'na atandığı ve 9'uncu Tümen bağlılarından ibaret olan bu komutanlığın Saz Limanı'ndan Tenger Deresi mansabına kadar uzanan Yarımada sahilinin muhafazasından sorumlu olduğu bildirilmiştir. Ayrıca 19'uncu Tümen'in Eceabat'ta toplanması ve genel ihtiyat vaziyetinde kalması emredilmiştir. Bu emir sonrası daha yeni sahil gözetleme ve savunma hattına yerleşen 72'nci Alay'ın, beraberinde 77'nci Alay ile birlikte eski ordugâhlarına geri dönmesi icab etmiştir.⁸⁷ 24 Mart 1915 akşamı 19'uncu Tümen'den gelen emirde değişimin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi bildirilmiştir. Değişim işlemi yine düşmana hissettirilmeden gerçekleştirilmiş, geri kademelerdeki birliklerin değişimi, vakit tasarrufundan dolayı gündüz başlamıştır. Fakat özellikle doğrudan sahil üzerinde ve yakınında bulunan ileri birliklerin ve nöbetçilerin değişimi kademeli bir şekilde gece yapılmıştır. Birlikler, 25 Mart 1915 sabah erkenden değişimi tamamlamış ve önceki görev yerlerine yerleşmiştir.⁸⁸ Bu tarihten itibaren 19'uncu Tümen'in konuşlanmasına bakıldığında, 77'nci Alay Kilya İskelesi'nin batısındaki ordugâhta; 57'nci Alay'ın 1'inci ve 2'nci Taburu, 9'uncu Tümen'den verilen seri sahra bataryası ve İstihkâm Bölüğü Çamburnu'nda; 72'nci Alay ve

⁸⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.5.

⁸⁶ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos. 1, Fih.1-12,13.

⁸⁷ Mustafa Kemal "ATATÜRK", **a.g.e**, s.11.

⁸⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-1, Fih.1-12; *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.2, Fih.2-3;

Tümen'in geri kalanı Eceabat'ta konaklarda yerleştiği görülmektedir. 8 Nisan 1915'te 3'üncü Kolordu'dan gelen emirle Tümen'in bu konuş vaziyeti de değişmiştir. Emirde 19'uncu Tümen'in genel ihtiyat olduğu tekrar yinelenmiş ve herhangi bir ihraç girişiminde Gelibolu, Eceabat veya Anadolu tarafında görevlendirilebileceği bildirilmiştir. Bu emre göre 19'uncu Tümen 10 Nisan 1915 tarihinde yeniden konuşlanmıştır. 57'nci Alay ve Cebel Taburu Bigalı'ya; 77'nci Alay ve 39'uncu Alay 1'inci Tabur -sahra bataryası- (15'nci Tümen'den yeni gelen) Maltepe'ye nakledilmiştir. 72'nci Alay ise beraberinde süvari bölüğü ve bazı kuvvetler ile Eceabat'ta kalmıştır.⁸⁹ Cephane ve erzak kolları da Bigalı'ya nakledilmiştir. Tümen'in büyük bir kısmı Bigalı ve çevresine geçince Tümen Karargâhı da 19 Nisan 1915 tarihinde Bigalı'ya taşınmıştır. Bigalı'ya geçen birlikler, erzaklarını Bigalı Köyü'nde tesis edilen anbardan; Eceabat'ta kalan birlikler ise buradaki mevcut anbardan temin etmeye devam etmiştir. Yeni Tümen Karargâhı ile Eceabat arasındaki telefon hattı ise 19 Nisan 1915 günü öğleden sonra kurulmuştur.⁹⁰

Karargâhın Bigalı'ya taşınması sonrası 19'uncu Tümen bağlılarının erzak dağıtım yer, saat ve sıraları belirli bir düzen içerisinde gerçekleşmiştir.

Tablo 1.1. 19'uncu Tümen Karargâhı'nın Bigalı'ya Taşınan Bağlılarının Erzak Dağıtım Sırası.

BİRLİK	TABUR	SAAT
77'nci Alay		9.00
77'nci Alay	2'nci Tabur	9.00
77'nci Alay	3'üncü Tabur	10.30
39'uncu Topçu Alayı	1'inci Tabur	10.30
39'uncu Topçu Alayı	2'nci Tabur	11.00
39'uncu Topçu Alayı	3'üncü Tabur	11.30
Sıhhiye Bölüğü		14.00
1'inci Alay 2'nci Piyade Cephane Kolları		14.30
Sahra ve Cebel Cephane Kolları		15.00
57'nci Alay	1'inci Tabur	15.30
57'nci Alay	2'nci Tabur	16.00
57'nci Alay	3'üncü Tabur	16.00

⁸⁹ Mustafa Kemal "ATATÜRK", a.g.e, s.16.

⁹⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384 Dos. H-1, Fih.1-20a,21.

19'uncu Tümen Karargâhı Bigalı'ya taşındıktan sonra bu bölgeye nakli gerçekleştirilen birlikler yukarıdaki tabloda belirtilen saatlerde erzaklarını ilgili yerlerden temin etmeye başlamıştır.⁹¹

Tablo 1.2. Eceabat'ta Kalan 19'uncu Tümen Birliklerinin Erzak Dağıtım Sırası.

BİRLİK	TABUR	SAAT
72'nci Alay	1'inci Tabur	9.00
72'nci Alay	2'nci Tabur	9.30
72'nci Alay	3'üncü Tabur	10.00
Seyyar Hastahane		10.30
Erzak Develi Kolu		12.00

Eceabat'ta kalan birlikler de aynı şekilde yukarıdaki tabloda belirtildiği gibi erzakını temin etmeye başlamıştır.⁹²

Müttefik hava unsurları, çıkarmanın yapılacağı tarih yaklaştıkça yarımada üzerindeki faaliyetlerini artırmıştır. Nitekim 23 Nisan 1915 günü saat 13.00-13.30 civarı beş uçaktan oluşan düşman hava filosunun, Eceabat'ın muhtelif yerlerini bombalayarak can ve mal kaybına sebep olması yeni bir yer değişikliğine sebep olmuştur. Askerî kaybın yanında sivil kaybın da olduğu bu saldırıda Eceabat ahalisinden sekizi erkek altısı kadın olmak üzere 14 sivil hayatını kaybetmiş; dördü erkek altısı kadın olmak üzere 10 sivil yaralanmıştır.⁹³ 72'nci Alay'dan ise 1'inci Tabur'dan iki şehit⁹⁴, dört yaralı, 2'nci Tabur'dan bir şehit, bir yaralı ve 3'ncü Tabur'dan bir yaralı olmak üzere üç şehit, altı yaralı zayıat vermiştir. Ayrıca 2'nci Tabur'dan bir katır yaralanmış; 1'nci Tabur'dan da bir hayvan ürkerek tavlardan kaçmıştır. Saldırıya, Sahra Topçu 2'nci Taburu ve Cebel Bataryası ile Makineli Tüfek Bölüğü tarafından karşılık verilmiştir. Saldırı sonrası askeri kayıplardan kaçınmak ve hastane yapılacak yer açmak için 9'uncu Tümen Komutanı Halil Sami Bey, 72'nci Alay'ın Eceabat'ı tahliye etmesini istemiştir. Fakat 72'nci Alay'ın açık alanda ordugâh kuracak çadırı olmadığı ve bu çadırlar henüz vapur ile deniz yolunda olduğu için Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey ne yapılmasını gerektiğini 19'uncu Tümen Komutanı'na sorduktan sonra Eceabat'ı tahliye etmiştir.⁹⁵ Çadırlar, Alay'a

⁹¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-29, Fih.5-7.

⁹² Aynı belge.

⁹³ *ÇM19TC*, C.II, s.13.

⁹⁴ Bu saldırı sırasında 72'nci Alay 1'inci Tabur'dan bir çavuş ve bir onbaşı şehit olmuştur. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-29, Fih.7.

⁹⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1; *ÇM19TC*, C.II, s.5,11,12.

ulaştıktan sonra 24 Nisan 1915 sabahı Eceabat'taki konakları terk ederek Kilya-Bıgalı yolunun doğusundaki sırtlarda (Mersin Tepe) çadırılı ordugâh tesis edilmiştir.⁹⁶ 1'nci Tabur, Mersintepe'nin kuzeyine; 2'nci Tabur, güneyine; 3'üncü Tabur ise doğusuna yerleşmiştir. Yerleşimden sonra askerin Eceabat'a geçmesi yasaklanmıştır. Her üç günde bir taburlar arasında nöbetleşe kapı karakolları oluşturulup askerin nereye giderse gitsin bu kapılardan gidip gelmesi emredilmiştir. Taburların geceleri kendi mıntıkaları dahiline devriye çıkarması istenmiştir. Alay'ın erzakını almaya gidecek mekkârelere (yük hayvanlarına) binilmeyerek düzenli bir şekilde gidilip gelineceği; her taburun kendi mekkâresi için bir çavuş veya onbaşıyı görevlendirmesi gerektiği belirtilmiştir. 25 Nisan 1915 sabahı gerçekleştirilecek Alay tatbikatı için taburların kuzeye dönük olarak ordugâhlarında toplanıp muharebe ağırlıklarını almadan sabah saat 08.50'de Alay Karargâhı'nda hazır bulunması Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey tarafından taburlara bildirilmiştir.⁹⁷

⁹⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1a.

⁹⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-29, Fih.2-6.

İKİNCİ BÖLÜM

NİSAN-AĞUSTOS 1915 TARİHLERİ ARASINDAKİ FAALİYETLERİ

2. 1. Arıburnu Kıyı Muharebeleri (25-30 Nisan 1915)

19 Şubat 1915 günü başlayan ve müttefikler tarafından “Gelibolu Harekâtı” olarak adlandırılan Çanakkale Boğazı’na yönelik gerçekleştirilen harekât, 18 Mart 1915 günü gerçekleşen büyük boğaz muharebesi, somut bir şekilde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çanakkale Boğazı’nı savunan Türk tahkimatı, etkili bir savunma gerçekleştirerek Müttefik Donanma’yı büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Bu yenilgi sonrası 22 Mart 1915 tarihinde Queen Elizabeth zırhlısında Müttefik kurmayları bir toplantı gerçekleştirerek harekâtın seyrini etkileyecek bir takım kararları almıştır. Toplantıya Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı Sir Ian Hamilton, Müttefik Donanma Komutanı Amiral John de Robeck, Amiral Wemyys, General William Birdwood, General Walter Braithwaite katılmıştır. Toplantı sonrası Winston Churchill ve Kitchener’in üzerinde yoğunlaştığı tekrar bir Donanma hareketinden vazgeçilerek amfibi harekât için hazırlıklara ağırlık verilmiştir. Nitekim Churchill, 27 Mart 1915 günü donanma ve kara kuvvetlerinin ortak harekâtına karar verildiğini Amiral De Robeck’e bildirmiştir.⁹⁸ Bu hazırlıklar kapsamında birlikler Mısır’da toplanarak hazırlıklarını burada tamamlamış ve sınırlı taşıma vasıtalarıyla birlikte Ege Denizi’nde üs olarak kullanılan adalara nakliyesine başlanmıştır.⁹⁹ Hazırlıklarını tamamlayan çıkarma kuvvetleri Nisan ayı ortasında Limni Adası’nda toplanmıştır.¹⁰⁰ Arıburnu özelinde bu harekât plânına bakacak olursak Korgeneral Sir William Birdwood’un komuta ettiği Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu (ANZAK), Kabatepe’nin kuzeyine bir çıkarma yaparak Osmanlı Kuvvetleri’nin kuzey-güney irtibatını kesecektir. Anzak kuvvetleri, Z Sahili olarak kodladıkları kıyı kesimine çıkıp Arıburnu sırtlarını ele geçirdikten sonra Kocaçimen-Maltepe hattını tutarak Eceabat’a yürüyeceklerdi ve bu şekilde Yarımada ikiye bölünecek; Seddülbahir Bölgesi’ne yapılacak olası bir Türk desteği engellenmiş olacaktı. Sonrasında Alçıtepe üzerinden gelen asıl çıkarma unsurunu teşkil eden 29’uncu İngiliz Tümeni ile Boğaz savunma tahkimatı etkisiz

⁹⁸ C.F. Aspinall Oglander, s.132,137.

⁹⁹ Müttefik Sefer Gücü’nün hazırlıkların Mısır’da yapmasının sebebi üs olarak kullanılan adalarda mevcut su ve alan sıkıntısı ile adaların harekât sahasına çok yakın olmasından dolayı yaşanabilecek istihbarat zaafıdır. Bkz. Şemsettin ÇAMOĞLU, **Çanakkale Boğazı ve Savaşları**, Kutulmuş Matbaası, 1962 s.104.

¹⁰⁰ İlyas Demirsoy, **Muhtelif Harplerdeki Sahil Çıkarmaları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1942 s.21.

hale getirilecektir. 24 Nisan 1915 gecesi son hazırlıklarını tamamlayan 1'inci Avustralya Tümeni'nin 3'üncü Tugayı'na bağlı 8'inci, 9'uncu ve 10'uncu bölükler öncü çıkarma kuvvetini teşkil ederek ayın batmasıyla birlikte 25 Nisan 1915 saat 02.55'te Kabatepe ile bugünkü Anzak Koyu arasındaki yaklaşık 1.5 km'lik sahile çıkmak üzere gemilerinden ayrılmıştır. Fakat avantaj olarak kullanılan karanlık, öncü kuvvette bir kargaşaya sebep olmuş ve bu kuvvet, mevcut plândaki çıkarma sahilinin bir hayli kuzeyine saat 04.30 civarı yanaşmıştır.¹⁰¹

Çıkarma başladığı anda bölgede bulunan savunma birliklerine baktığımızda vaziyet şu şekildedir:

Kabatepe ve Arıburnu sahillerinin güvenliği 9'uncu Tümen'e bağlı 27'nci Alay'a verilmiştir. Alay'ın 2'nci Taburu Azmakdere ile Çamtepe arasındaki yaklaşık 12 km'lik sahili gözetleme altında tutmaktadır. Diğer 1'inci ve 3'üncü Tabur ise Eceabat'ın batısında bulunan Zeytinlik civarında konuşlanmıştır¹⁰² Çıkarma sahasına en yakın Tümen seviyesindeki birlik ise 19'uncu Tümen'dir. 5'inci Ordu'nun genel ihtiyatı görevini üstlenen 19'uncu Tümen'in Karargâhı, Bigalı'da bulunmaktadır. Tümen süvari bölümü de Bigalı'da konuşlanmıştır. Tümen bağlılarından 57'nci Alay, Bigalı Köyü'nün kuzeybatısında; 77'nci Alay, bir taburu Ece Limanı'nda - Koyun Limanı ile Anafarta Azmağı arasında- olmak üzere Maltepe'de; 72'nci Alay ise Kilya-Bigalı yolunun doğusundaki sırtlarda (Mersin Tepe) konuşludur.¹⁰³

Alınan savunma tertibatı neticesinde karaya çıkan Anzak kuvvetlerine ilk müdahale 27'nci Alay 2'nci Tabur bölüklerine bağlı takımlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Tabur Komutanı Bnb. İsmet Bey, saat 04.55'te Arıburnu'na çıkarmanın başladığını başlısı bulunduğu 9'uncu Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir.¹⁰⁴ 9'uncu Tümen Komutanı Alb. Halil Sami Bey ise saat 05.30'da 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey'e çıkarma haberinin alındığını bildirmiştir. Halil Sami Bey, saat 5.55'te¹⁰⁵ 27'nci Alay'ın Eceabat batısında bulunan iki taburunu Alay Komutanı Bnb. Şefik (Aker) Bey

¹⁰¹ Chambers, Stephen, Arıburnu Çıkarma, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012 s.1, 35.

¹⁰² Stratejik ve Taktik Sonuçlar Serisi No:4, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi 25 Nisan 1915 Arıburnu Çıkarması, 27'nci Piyade Alayı'nın Karşı Taarruzu; 19'uncu Tümen'in Bu Taarruzu Desteklemesi, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s.10.

¹⁰³ ATASE Arşivi, ATA.ZB Kls.41 Dos. 1, Fih.1-22.

¹⁰⁴ Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Muharebelerinde 27. Alay, Cilt 1, Haz. Murat Karataş-Barış Borlat, ÇSGTAB Yayınları, Çanakkale, 2017. s.146.

¹⁰⁵ 27'nci Alay Komutanı Şefik Bey'e göre bu saat 5.45'tir. Bkz. Şefik Aker, Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27'nci Alay, Askeri Matbaa, İstanbul 1935, s. 33.

komutasında ileri sürme emrini vermiştir.¹⁰⁶ Saat 07.00'de 3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa, 19'uncu Tümen'in 27'nci Alay'ın bu ileri hareketini desteklemesini bildiren raporunu 19'uncu Tümen Komutanlığı'na göndermiştir.¹⁰⁷ Nitekim Yb. Mustafa Kemal Bey, Tümen yaveri aracılığıyla ilk hareket emrini 57'nci Alay'a vererek Alay'ın harekete hazır olmasını emretmiştir:

“57.Alay Kumandanlığı'na

1-Düşmanın Arıburnu civarındaki ihraç teşebbüsü diğer noktalardaki teşebbüsattan daha cüzidir.

2-Süvari Bölüğü Elli Yedinci Alay cebel bataryası ve bir Sıhhiye müfrezesi Kocadere garbındaki sırtlara hareket edecektir.

3-Fırka kısm-ı küllîsi ordugâhlarında harekete müheyya bir halde bulunacaklardır.

4-Ben bidayette düşmana hareket eden müfreze ile beraber bulunacağım icâb ederse kısm-ı küllîye avdet edeceğim:

5-Fırka karargâhında kalan fırka Erkan-ı Harp Reisi ile irtibatta bulununuz.

6-Karargâh Bigalı Köyü'nün şarkında ve değirmen yanındaki sırttır.

19. Fırka Kumandanı

Kaymakam M. Kemal¹⁰⁸

Bu emir sonrası 57'nci Alay, bir cebel bataryası ve telefon müfrezesi ile beraber 2'nci Tabur öncü kuvvet olmak üzere saat 07.39'da ileri hareketine başlamıştır.¹⁰⁹

Bu sırada 27'nci Alay'ın 1'inci ve 3'üncü Taburları iki kol halinde ileri harekâtını sürdürerek Kavaktepe'ye ulaşmıştır. Alay Komutanı, Kanlısırt'ın ele geçtiğini görüp Kavaktepe'nin taarruz için elverişli olmadığını keşfettikten sonra Alayı kuzeye doğru bir miktar daha yürüterek Topçular Sırtı'nın doğu kısmından Göktepe'ye varmıştır. Buradan biraz daha ilerleyerek 165 Rakımlı Tepe'den¹¹⁰ düşman çıkarma hattının merkez solunu cephesine alacak şekilde iki taburu açarak taarruz için hazırlığa başlamıştır. Saat 07.55'te

¹⁰⁶ **HCGÇM27A**, Cilt 1, s.148. Alay'ın bu taburları ve makineli tüfek bölüğü, 24-25 Nisan 1915 gecesi Kabatepe'ye giderek bir gece tatbikatı yapmış ve gece saat 02.00 civarı ordugâhına dönmüştü. Bkz. Şefik Aker, **a.g.e.**, s.32.

¹⁰⁷ **HCGÇM27A**, Cilt 1, s.149.

¹⁰⁸ **ATASE Arşivi**, BDH-5384-Dos. H-1, Fih. 1-22a.

¹⁰⁹ **ATASE Arşivi**, BDH-5384- Dos. H-1, Fih.1-23.

¹¹⁰ 27'nci Alay, iki saat gibi bir sürede intikali tamamlayıp Eceabat'tan bu noktaya Saat 07.40'ta varmıştır. Bkz. Şefik Aker, **a.g.e.**, s.38, 39.

taarruz raporunu yazan ve 9'uncu Tümen Komutanlığı'na gönderen Bnb. Şefik Bey, saat 08.00'de 25 Nisan 1915 günü savunmada olan Türk birliklerinin ilk karşı taarruzunu başlatmıştır. 27'nci Alay Komutanı Yb. Şefik Bey'in hedefi, iki kilometre genişliğindeki Kılıçbayırı - Merkeztepe - Kırmızısirt - Kanlısirt hattı olmuştur. Taarruz plânına göre 1'inci Tabur sol kanattan düşmanın sağ kanadında bulunan Kılıçbayırı-Merkeztepe hattını; 3'üncü Tabur ise sağ kanattan düşmanın sol kanadında bulunan Kırmızısirt- Kanlısirt hattını ele geçirecektir. 1'inci Tabur'dan bir bölümü ihtiyat olarak bırakan Bnb. Şefik Bey, taarruzu Kemalyeri'nden idare etmiştir. Makineli Tüfek Bölüğü ise 165 Rakımlı Tepe üzerinde konuşlanmıştır. Taarruza başlayan Bnb. Şefik Bey, Kocaçimen hattının bir an önce 19'uncu Tümen tarafından tutulmasını da belirtmiştir.¹¹¹ Bu sırada 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, 57'nci Alay ile birlikte Bigalı-Matik Deresi, Kocaçimen istikametinden Conkbayırı'na yanaşmıştır. Bigalı Deresi'nden Kocaçimen Tepesi'ne daha önce tahkim edilmiş bir yol bulunmadığı için yanaşma biraz uzun sürmüştür. 57'nci Alay ile birlikte gelen dağ bataryası, hemen Su Yatağı mevkiine mevzilendirilerek çıkarma sahilini, ateş altına almaya başlanmıştır. Saat 10.00 civarında 57'nci Alay, 3'üncü Tabur'u ihtiyat olmak üzere; 2'nci Tabur'u, 165 Rakımlı Tepe üzerinden; geç kalan 1'inci Tabur'u ise onun hemen solundan taarruza kalkmıştır.¹¹²

Böylece 25 Nisan 1915 günü 27'nci Alay'ın tamamı ve 19'uncu Tümen'in 57'nci Alayı karaya çıkan Anzak kuvvetine karşı ilk karşı taarruzlarını gerçekleştirmiştir. Muharebe sahası şekillenmeye başlarken sahil üzerindeki çıkarma, sürekli takviye edilmektedir Aynı şekilde Arıburnu gerisinde bölgeye en yakın birlikler de teyakkuz halinde, gelen emirlerle beraber hazırlıklarını yapmış ve hareket için emir beklemeye başlamıştır.

2.1.1. 72'nci Alay 1'inci ve 2'nci Tabur

25 Nisan 1915 günü 72'nci Alay'ın mevcudu, 62 Subay, 3505 Er, 3000 tüfek, 4 makineli tüfek, 52? sandık cephane, 780 el bombasıdır.¹¹³ Makineli Tüfek Bölüğü'nde ise 3 Subay ve 52 Er bulunmaktadır. 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, emir subayı Kazım Efendi aracılığı ile Bigalı şosesi doğusundaki sırtlarda bulunan

¹¹¹ Şefik Aker, **a.g.e**, s.42,43; Murat Karataş, **a.g.e**, s.33; **BDHÇC**, V. Cilt, Kitap I, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.69.

¹¹² Murat Karataş, **a.g.e**, s.35.

¹¹³ **ATASE Arşivi**, ATA. ZB Kls.41 Dos.3, Fih.3-10; Mevcut rakamlar Tümen ceridesinden elde edilmiştir. 25 Nisan 1915 günü harekete geçmeden önce Alay'ın cerideye düştüğü muharip kuvvet gücü ise 7 Subay, ve 2893 Er'dir. Bkz. **ATASE Arşivi**, BDH-5435 Dos.H-1- Fih.1-1. 72'nci Alay'ın 25 Nisan 1915 tarihinde Arıburnu'na hareket ettiğini bildiren Harp Ceridesi için Bkz. **Ek-5**.

(Mersintepe kuzeybatısındaki çadırlı ordugâh) 72'nci Alay Komutanlığı'na sabah saat 06.25'te gönderdiği emirde düşmanın Arıburnu'na asker çıkarmakta olduğunu; bu nedenle Alay'ın hazır bulunması gerektiğini bildirmiştir. Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, emir verildiğinde muharebe ağırlıklarıyla beraber hareket etmek üzere hazır bulunması gerektiğini tabur ve makineli tüfek bölüğü komutanlıklarına iletmiştir.¹¹⁴

Tümen Komutanı, saat 10.24'te 72'nci Alay'ın Maltepe'ye hareket etmesi emrini vermiştir.¹¹⁵ Bunun üzerine 72'nci Alay, Maltepe'ye hareket etmiştir. Alay, saat 12.50'de Maltepe'ye ulaşmıştır.¹¹⁶ 72'nci Alay, Maltepe'ye ulaştığı sırada 57'nci Alay'ın Conkbayırı'nda taarruzu gelişmeye başlamıştır. Tümen Komutanı'nın öğlen 12.00 civarında 72'nci Alay'a gönderdiği yazıda topçu birliklerini ve bir gözetleme postasını Maltepe'de bıraktıktan sonra takviye amacıyla 57'nci Alay'ın gerisine yürüyüş emri vermiş; hatta bu yürüyüş için bir de süvari subayı göndermiştir.¹¹⁷ Ancak Kabatepe'nin güneyindeki Kumtepe sahiline düşmanın ihraç hareketi yaptığına dair bilginin kendisine ulaşması sonucu 77'nci Alay'ı Palamutluk istikametine yürütmüş ve kendisi bizzat “dört nala” yola çıkarak saat 13.00'te Maltepe'ye gelmiştir. 3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa ile Maltepe'de karşılaşan Yb. Mustafa Kemal Bey, Kumtepe'ye bir çıkarma yapılmadığını, gönderilen raporun yanlış olduğunu anlayınca 77'nci Alay Komutanı Saip Bey'e, Palamutluk sırtından vazgeçildiğini ve 27'nci Alay'ın sol kanadını destek için hazırlanma emri vermiştir. Sonrasında çok yakında bulunan 72'nci Alay ve Sahra Topçu taburuyla birlikte yola çıkarak Kocadere Köyü'ne ulaşan Yb. Mustafa Kemal Bey, 77'nci Alay Komutanı Bnb. Saip Bey'e gerekli emirleri verdikten sonra 72'nci Alay'ı, 57'nci Alay'ı takviye etmek üzere Conkbayırı'na doğru harekete geçirmiştir. Sahra Topçu Taburu'nu Kocadere Köyü'nün batısındaki sırta yerleştirerek kendisi de 72'nci Alay ile birlikte yola koyulmuştur.¹¹⁸ 72'nci Alay'ın Conkbayırı'na ulaşması saat 16.30'u bulmuştur. Alay, Su Yatağı mevkiine geldiği zaman Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, 72'nci Alay'ın 3'üncü Tabur'unu Alay'dan ayırarak 57'nci Alay'ın Cebel Bataryası'nın muhafazası ile görevlendirmiştir. Bu sırada Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey de topçu mevziinde bulunuyorken şiddetli top ateşine maruz kalmış; hava kararana kadar devam eden donanma topçusunun ateşi sonucu 72'nci Alay, ilk zayıyatını

¹¹⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls. 5435 Dos. H-1 Fih. 1-1a.

¹¹⁵ *ATASE Arşivi*, ATA. ZB Kls.41 Dos. 3, Fih.3-13;

¹¹⁶ *ATASE Arşivi*, BDH-5437 Dos. H-2 Fih.1-1.

¹¹⁷ *ATASE Arşivi*, ATA. ZB Kls.41 Dos.3, Fih.3-15;

¹¹⁸ Mustafa Kemal “ATATÜRK”, *a.g.e.*, s. 26-27.

vermiştir. Bir tüfeğin parçalandığı bu bombardımanda Alay'dan bir şehit ve sekiz yaralı zayiat verilmiştir.¹¹⁹

72'nci Alay'ın 57'inci Alay'ın sağ kanadıyla irtibat tesis etmesinin hemen ardından Tümen Komutanı'nın daha önceden muharebeye girmiş olan 57'nci Alay'ın taarruzunu geliştirmek için 72'nci Alay'dan aldığı bir taburla (3'üncü Tabur) taarruz hazırlığına başladığı görülmektedir.¹²⁰ Nitekim Tümen Komutanı, 3'üncü Kolordu Komutanlığı'na saat 19.40'ta gönderdiği raporunda 72'nci Alay'ı sağ kanada (57'nci Alay'ın sol gerisine) yönlendirdiğini ve gece bütün kuvvetle cephede taarruz yapılacağını bildirmiştir. 57'nci Alay Komutanı Bnb. Hüseyin Avni Bey'in saat 19.48'de Tümen Komutanlığı'na gönderdiği raporunda taarruz için 72'nci Alay'dan bir taburun gelmiş olduğunu ve bu Tabur'un 57'nci Alay'ı sol taraftan takviye ettiğini ancak Tabur Komutanı'nın görülemediğini bildirmiştir. 57'nci Alay'ın gece taarruzlarına iştirak eden 72'nci Alay'ın 3'üncü Taburu, bir ara Düztepe sırtlarına kadar ilerlemişse de düşmanın karşı taarruzu ve topçu ateşi altında kalarak geri çekilmiştir.¹²¹ Bu sırada muharebe hattının sol kanadında bulunan 77'nci Alay'a mensup askerlerin taarruz esnasında dağılmaları ve bu taraftan gelen firar haberleri Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey'i harekete geçirmiştir. 72'nci Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey'i Conkbayırı'nda kendisinin yerine bırakarak 77'nci Alay'ın muharebe hattında incelemelerde bulunmuş ancak 26 Nisan 1915 sabahı Kocadere Köyü'ne gelmiştir.¹²² Kocadere'de ilk emrini, saat 09.30' da Tümen ihtiyatı olarak elinde tuttuğu 72'nci Alay'a göndermiştir. Buradan 72'nci Alay Komutanlığı'na gönderdiği emrinde, Conkbayırı'nda topçuyu himaye etmek amacıyla bir bölük bırakıp cephenin merkez gerisi ve 27'nci Alay'ın arkasına gelerek vaziyet alınmasını emretmiştir. Su Yatağı'nda bulunan 8'inci Cebel Bataryası'nın da yine 27'nci Alay'ın arkasında mevzi almak üzere gönderilmesini emretmiştir. Böylece cephede dağılan 77'nci Alay'ın bozduğu düzeni, 72'nci Alay 1'inci ve 2'inci Taburu'nu merkez ihtiyatına alarak toparlamayı düşünmüştür. 72'nci Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, bir bölüğü

¹¹⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1a. Milli Savunma Bakanlığı'nın Şehitlerimiz isimli eserinde 25 Nisan 1915 tarihinde 72'nci Alay'a mensup iki şehit kaydına rastlanmıştır: Bunlar 148 sıra numaralı Mehmet oğlu Yüzbaşı Bekir Sıtkı (Ankara) ve 390 sıra numaralı Kör Mehmet Oğlu Er Hasan'dır (Antep). 72'nci Alay'a ait muharebe raporunda ise bu zayıyatı bir şehit ile on yaralı olarak kayda geçilmiştir. Bkz. Sermet Atacanlı, *Arıburnu'nun İlk Müdafaası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015 s.120.

¹²⁰ *HCGÇM27A*, Cilt 1, s.163.

¹²¹ *ATASE Arşivi*, ATA. ZB Kls.41 Dos.H-3, Fih.3-17,20.

¹²² Mustafa Kemal "ATATÜRK", *a.g.e.*, s. 29.

topçu muhafazasına bırakarak iki taburla birlikte 27'nci Alay'ın merkez gerisine hemen hareket etmiştir.¹²³

19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey'e burada şifahi olarak bizzat araziyi göstermiş ve sol kanatta toplanma vaziyeti aldırılmıştır.¹²⁴ Alay, iki taburuyla Saat 10.30'da 165 Rakımlı Tepe'nin 500 metre güneyindeki toplanma alanından harekete geçmiştir. Asker yalnız arka çantalarını yanlarına almıştır. Birlikler dere içerisini takip ederek Mersindere'nin doğusundaki sırtta bulunan boyun noktasından yürüyüşe devam etmiş; bu sırada Mersin Dere'nin düşman makineli tüfeği ateşi altına alınması üzerine dağınık nizamda ve kısım kısım dereye inilmiştir. Kanlısirt'in doğu eteklerinde asker bir müddet dinlendirilmiştir.¹²⁵

27'nci Alay Komutanı Yb. Şefik Bey'in saat 17.30'da 72'nci Alay'dan bir bölüğü istemesi üzerine Bnb. Mehmet Münir Bey, tedbiren iki bölüğü 27'nci Alay'a göndermiştir. Şefik Bey'in raporunda Arıburnu sırtlarında bulunan düşmanın Kanlısirt'a indiklerini öğrendiği için 72'nci Alay'dan aldığı iki bölükle 27'nci Alay'ın zayıf bulunan sol kanadına göre tedbir almıştır.¹²⁶

25 Nisan gece taarruzundan sonra cephenin sol kanadında 77'nci Alay'ın dağılması, Türk birlikleri için en kritik anlardan biri olmuştur. Sol kanadı güvene almak için Tümen Komutanı tarafından gönderilen 72'nci Alay'ın iki bölüğü ve 27'nci Alay, düşman piyadesinin Kanlısirt'ın güneyine yaptığı taarruzları engellemeyi başarmıştır. “Arıburnu Muharebeatında bizim en buhranlı günümüz ve en namüsaait vaziyetimiz 26 Nisan günüdür” diyen Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, 72'nci Alay'ın cephenin sol kanadındaki boşluğu doldurma vazifesi hakkında şöyle demiştir:

“Alay 72 Kanlısirt'tan ilerlemek isteyen düşmanı Karayörük deresinin şarkına geçirtmemiştir. Ve bu suretle 13 Nisan günü (26 Nisan 1915) kazanılabilmektedir.”¹²⁷

19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey, cepheye takviye birliği olarak yeni katılan 33'üncü ve 64'üncü Alay ile birlikte yapmayı planladığı taarruzun hazırlıklarına başlanmıştır. 64'üncü Alay, 2'inci Tabur'unu Müstahkem Mevki Komutanlığı emrinde

¹²³ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos. H-3, Fih.3-23,24.

¹²⁴ Mustafa Kemal “ATATÜRK”, a.g.e, s. 52.

¹²⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2-1-1a

¹²⁶ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos. H-3, Fih.3-26,27.

¹²⁷ Mustafa Kemal “ATATÜRK”, a.g.e, s. 52.

bırakarak 1'inci ve 3'üncü Taburlar ile Kilya Limanı'na nakledilmiştir.¹²⁸ 33'üncü Alay ise 26 Nisan 1915 günü Çanakkale'den vapura binerek Kilya Limanı'na çıkmış ve buna müteakip Arıburnu istikametinde yürümeye başlamıştır. Maltepe civarına ulaştığında 19'uncu Tümen emrine girmiştir.¹²⁹ Bu sırada muharebe hattında 72'nci Alay, 27'nci Alay Komutanlığı ile irtibat tesis etmiş ve zabıt keşif kolları çıkarmaya başlamıştır. Tümen emri gereğince taarruz öncesi 72'nci Alay, askerler arasındaki dağınıklığı bertaraf edilmesi, birlikler arasında bozulan irtibatın tesis edilmesi, cephanenin ikmal edilmesi ve askerlerin karnın doyurulması ile meşgul olmuştur.¹³⁰ Ayrıca karanlıktan istifade edilerek elde bulunan hatlar da tahkim edilmeye çalışılmıştır.¹³¹

Muharebe'nin ikinci günü 19'uncu Tümen'in muharebe sahasındaki yerleşimine baktığımızda 57'nci Alay (bir tabur fazla), kuzeyde (Düztepe Topbayırı – İncebayır hattında yerleşmiş olarak Conkbayırı yönünü tıkamakta; 27'nci Alay (bir tabur eksik), ortada (Edirne Sırtı – Karayörük Deresi doğu sırtları çizisinde) olup Maltepe yönünü tıkamakta; 72'nci Alay (bir tabur eksik), güney kanatta ve Albayrak Sırtı'ndaki İngiliz kanadını toparlayıp baskı altına almış durumda; 27'nci Alay'ın 2'nci Taburu (1,5 bölük eksik), Kabatepe ve dolaylarındaki kıyılarda gözetleme ve güvenlik görevinde; 77'nci Alay'ın 3'üncü Taburu, iki bölüğüyle Azmakdere Limanı bölgesini örtmekte; 72. Alay'ın 3'üncü Taburu'ndan iki bölük, Tümen ihtiyatı olarak Conkbayırı'nda; Tümen topçu mevzileri, kuzeyde Su Yatağı ve büyük kısmı ile 165 Rakımlı Tepe - Kemalyeri sırtları olmak üzere Topçular Sırtı uzantısının doğu yamacına konuşlanmıştı. Kabatepe'de bir hafif batarya ve Palamutluk Sırtları'nda da bir obüs bataryası bulunuyordu. Tümen karargâhı Kemalyeri'nde kurulmuştur.¹³²

Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, 33'üncü Alay'ın Bigalı'dan hareket ederek Kocadere Köyü'ne yaklaştığını öğrenmesi üzerine 27 Nisan 1915 günü saat 05.00'te taarruz emrini yayınlamıştır. Bu taarruz emrine göre 72'nci Alay'ın 3'üncü Taburu, 57'nci Alay'ın emrinde taarruza katılacaktır. 72'nci Alay'ın diğer iki taburu 27'nci Alay'ın sol tarafından düşmanın sağ tarafına taarruz icra edecektir. 77'nci Alay'ın birinci

¹²⁸ *ATASE Arşivi*, Tarihçeler Kataloğu Kutu Nu-27 Dosya Nu-233 Fihrist Nu-1-1.

¹²⁹ *ATASE Arşivi*, Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu-22 Dosya Nu-175 Fihrist Nu-1-6.

¹³⁰ Mustafa Kemal "ATATÜRK", *a.g.e.*, s. 53,54.

¹³¹ "Piyade 72, 57, 57. Alay ve topçular şimdi bulundukları mevzilerde gerek avcı hatları ve gerek istinad ve ihtiyatlarında bulunan efradı muharebe icâbı hasıl olmuş bulunan dağınıklığı katiyen bertaraf ederek intizam-ı tam verilmesine bi'l-cümle kumandanlar ve zabıtlardan hassaten talep ederim. Kıtaat-ı muhavere beyrinde bozulmuş olan irtibatlar derhal tesis olunacaktır. Bu gece mehtaptan istifade edilerek elde bulunan hatlar tahkim edilecektir." Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384 Dos. H-2 Fih.1-7a.

¹³² Murat Karataş, *a.g.e.*, s.43,44.

hattaki bölükleri, 27'nci Alay'ın taarruzuna iştirak edip 72'nci Alay'ın taarruzunu takviye edecektir. Taarruz için 19'uncu Tümen Komutanlığı'ndan gönderilen emir şu şekildedir:

“14.02.1331/27 Nisan 1915

Saat 05.00

Taarruz Emri

1. 25 Nisanda yapılan taarruzla gemilerine çekilmeye mecbur edilerek tekrar karaya çıkan düşmanın, dünkü başarılı ateşlerimizle oldukça sarsılıp moralinin bozulduğunu gördüm.

2. Tümen aldığı iki alay piyade, bir dağ taburundan ibaret takviye kuvvetleriyle düşmanı, Allah'ın yardımıyla tamamen geri atmak üzere yeniden taarruza geçecektir.

3. 64'üncü Alay, sağ kanatta 57'nci Alayın mevzisinden düşmanın sol kanadı aleyhine taarruz edecektir. 57'nci Alay, gece kendisine katılan 77'nci Alayın 3'üncü Taburundan iki bölükle 64'üncü Alayın taarruza geçmesini takiben, sağ kanadımızın ihtiyatını teşkil ve 64'üncü Alayın harekâtını takip edecektir. 19'uncu Tümen Dağ Topçu Bataryası, bu sağ kanattan taarruz edecek piyadelerimizin ileri hareketini sağlayacak ve özellikle düşmanın çıkarma noktasını ateş altına alacaktır.

4. 27'nci Alay, bugün sağ kanatta bulunan 72'nci Alayın 3'üncü Taburuyla beraber cepheden sağ kanadımızın taarruzuna iştirak edecektir. 27'nci Alay Komutanı 72'nci Alay 3'üncü Taburu emri altına alacaktır.

5. 72'nci Alay, 27'nci Alayın sol kanadını uzatarak düşmanın sağ kanadına taarruz edecektir. 77'nci Alayın birinci hattaki bölükleri 27'nci Alayın taarruzuna iştirak ve gerideki kuvvet de birinci hatta yaklaşarak 72'nci Alayın harekâtını takip ve takviye edecektir.

6. 33'üncü Alay, tümen ihtiyatı olmak üzere emrim altında merkez gerisinde bulunacaktır. 9'uncu Tümen ve 7'nci Tümen dağ bataryaları, düşmanın cephe ve sağ kanadını şiddetle ateş altına alarak piyadimizin ileri hareketini destekleyecektir.

7. Tümen karargâhı merkezde, dağ bataryası mevzi civarında bulunacaktır.

19'uncu Fırka Komutanı Kaymakam M. Kemal”¹³³

¹³³ Mustafa Kemal “ATATÜRK”, a.g.e, s.41.

Buna göre 27 Nisan 1915 günü bütün hatta icra edilecek taarruz ile 57'nci Alay ve cepheye yeni sevk olunan 64'üncü Alay, muharebe hattının kuzeyindeki hâkim noktalardan Haintepe'ye doğru; 27'nci, 33'üncü ve 72'nci Alay'lar ise Kanlısirt ve çevresine doğru taarruz ederek ve iki kanat düşman unsurlarını denize dökerek çıkarma sahilinde buluşulması plânlanmıştır.¹³⁴

72'nci Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey ise sabah saat 06.00'da Alay bağlılarına şu emri göndermiştir:

“14.2.331/27 Nisan 1915

Taarruz İçin Alay Emri¹³⁵

1- 12 Nisanda icrâ edilen ta'arruzla gemilerine çekilmeye mecbur edilip tekrar karaya çıkan düşman dünkü muvaffakiyetli ateşlerle pek ziyâde sarsılıp kuvve-i maneviyesi tezelzüle uğratılmıştır.

2- Fırka aldığı iki alay piyâde ve cebel taburlarından ibaret kuvve-i imdâdiye ile düşmanı bi inâyetullâhi te'âlâ tard ve teb'îd etmek üzre bulunduğundan ta'arruza başlanacaktır.

2- Alayımızı yirmi yedinin sol cenahı tahdîd ederek düşmanın sağ cenahına ta'arruz edecektir.

4- 77. Alay gerideki kuvveti birinci zabt ta'arruzuyla alayımızın harekâtını takip ve takviye edecektir.

33. Alay fırka ihtiyatıdır.

5- Fırka sıhhiye bölüğü sargı merkezi ve cephane kolları Kocadere'dedir.

6- Ben şimdilik makineli tüfek mevzi'i yanındayım.

72. Alay K.

Bnb. Mehmet Münir¹³⁶

Bu emir üzerine Alay, toplanma mevkiinden hareket ederek Mersindere'ye gelmiştir. Burada 27'nci Alay Komutanı ile görüşülerek taarruz düzeni hakkında

¹³⁴ *ATASE Arşivi*, ATA. ZB Kls.41 Dos.3, Fih.3-34,35. Burhan Sayılır, **Çanakkale Muharebeleri'nde 57'nci Piyade Alayı**, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul,2015, s,65.

¹³⁵ 72'nci Alay'ın sol kanatta katıldığı ilk taarruz öncesi Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey'in Taburlara gönderdiği taarruz emri için Bkz. **Ek-6**.

¹³⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-5a.

konusulmuştur. Taburlara cephe istikamet ve mıntıkaları gösterilerek taarruz başlatılmıştır. 72'nci Alay Makineli Tüfek Bölüğü de Mersindere'nin batı sırtlarında mevzi almıştır. Düşmanın sağ kanadını kuşatan 72'nci Alay, saat 08.45'te taarruza başlamıştır. Sol kanat açık olduğundan 1'inci Tabur'un 2'nci Bölüğü, 2'nci Tabur'un solunda ve 4'üncü Bölüğü, 2'nci Bölük'ün solunda olmak üzere birinci hat oluşturulmuştur. Sol kanat gerisinde kademe halinde 3'üncü Bölük yerleşmiştir. 1'nci Tabur'un 2'nci ve 4'ncü Bölüğü hemen yayılıp Kanlısırt'a tırmanarak muharebeye girişmiştir. Düşman piyadesi, Kanlısırt'ın üstünde orman içinde mevzi tutmuş ve Çakaldere'nin batısındaki sırtlara iki makineli tüfek yerleştirmiştir. Yoğun ateş arasında kanlı muharebeler yaşanmış; ancak 72'nci Alay askerleri ilerlemeye devam etmiştir.¹³⁷ İlerlemenin devam ettiği bu sırada düşman siperlerinden birinden beyaz bir flama sallanmış ve siperde tüfek dipçiklerinin sallandığını gören askerler hemen ileri atılmıştır. Sipere yakınlaştıkları anda ateşlerini şiddetlendiren 72'nci Alay askerlerinin bu yoğun ateşi sonrası düşman, siperi tahliye etmiştir. Geri kaçan düşman piyadesi hızla takip edilmiş ve ikinci bir siper de ele geçirilmiştir.¹³⁸ Muharebe bütün şiddetiyle devam ederken 2'nci Tabur Komutanı Kıdemli Yzb. Hüseyin Rıza, makineli tüfek ve topçu birliklerini şu şekilde uyarmıştır:

“14.2.331/27 Nisan 1915

72. Alay Kumandanlığına

1- Taburumuz sırtları işgal etti ilerlemekte devam ediyor.

2- Mitralyöz ve topçu dikkatli ateş etsinler yanlışlık olmasın.

¹³⁷ Mehmet Münir Harp Ceridesine tutturduğu notta düşman askerinin beyaz bir flama sallaması üzerine esir almak için ileri harekete geçen Türk askerlerden bahsetmiş; ancak karşı siperden ateş açılması üzerine düşman askerinin firar edebildiğini şu şekilde aktarmıştır: “Saat 8.40 Evvelde düşmanın bir siperinde beyaz bir flama sallandığı ve bir tüfeğin dipçığı yukarı gelmek şartıyla havaya kaldırıldığı görülmüştür. Bunu gören askerimiz de düşmanı esir etmek üzere kemâl-i tehâlikle ileri koştu siperi pek yakın gelmiş iken mezkur siperden dehşetli bir ateş açıldı. Ma’amâfih askerimize fütur gelmeyerek sipere atıldı. Mukâvemet edemeyen düşman siperden çıkarak firar etti. İşgal etmekle beraber o anda daha bir siperini ihtivâ ettik.” Bkz. **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih. 1-6. Öğle sıralarında Kemalyeri'nden Mustafa Kemal'in ve maiyetinin dürbünsüz bir şekilde Kanlısırt'ta ve Kırmızısırt'ta şapka, beyaz mendil, bayrak sallayarak düşman askerinin teslim olmaya çalıştığını gördüğünü anlıyoruz. Bkz. Mustafa Kemal “ATATÜRK”, **a.g.e.**, s. 56. Nitekim saat 11.20'de merkez topçu mevziinden 72'nci Alay Komutanlığına gönderdiği yazıda Mustafa Kemal, şu şekilde emir vermiştir: “Düşman her taraftan kaçıyor. Topçuların ateşi tanzim edildi. İhtiyatlarınızı olduğu gibi ileri sevk ederek teslim-i işaret veren üserâyı toplatınız.” Bkz. **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-7. Ancak esir alma esnasında yaşanan olumsuzluklar hakkında Mustafa Kemal şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Teslim olan düşmanın bazı kümelerinin askerimiz tarafından üzerlerine ateş edildiği ve bunu gören diğerlerinin teslimden feragat eyledikleri görülmüş ve anlaşılmıştır.” Bkz. Mustafa Kemal “ATATÜRK”, **a.g.e.**, s.57; Yrb. Mustafa Kemal Bey'in bu söylemi 27'nci Alay Muharebe Raporu ile örtüşmektedir. Bkz. Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.57.

¹³⁸ Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.120.

3- Düşman kaçıyor.

2. Tabur K.

Kıdemli Yüzbaşı Hüseyin Rıza”¹³⁹

72’nci Alay makineli tüfekleri, 27’nci Alay makinelilerinin solunda mevzii almış ve Alay ilerledikçe makineli mevzilerinin de ilerletilmesi istenmiştir. Saat 10.00’a geldiğinde ise Bnb. Mehmet Münir Bey’in birlikleri, taarruz hattının solunda etkili makineli tüfek ateşine maruz kalmış ve topçudan bu ateşin susturulması konusunda yardım talep etmiştir. Ayrıca muharebenin çok yakın temasta cereyan ettiğini ve topçu ateşine dikkat edilmesi gerektiğini de Tümen’e bildirmiştir.¹⁴⁰ 1’inci Tabur Komutanı Kıdemli Yzb. Arif Hikmet ise düşmanın şiddetli makineli tüfek ateşi nedeniyle zayıyata uğrandığı ve tutulan mevzilerin elden çıkmaması için takviye talebinde bulunmuştur:

“14.2.331/27 Nisan 1915

72. Alay Kumandanlığına

Evvelce gönderilen iki bölüğümüz düşman mitralyöz baskınına uğramış ve birçok telefât vermiştir. Mezkûr bölüğün 2’nci Tabur ile arası açılmış olduğundan evvelce 4’üncü Bölük ile takdir ve temdîd edildi. Şimdi bu iki bölük bir bölük gibi iş görüyorlar. 3’üncü Bölük’ü, 77’nci Alay 2’nci Tabur’un sol cenahımıza vürûdu üzerine merkez gerisine çektim. Daha çıkışmak ihtimali vardır. Dehşetli mitralyözlerle bizi dövüyor. Bu bölüklerin çok ilerlemiş bulunması hasebiyle az bir zamandan sonra takviyeye lüzum görülecektir... Şimdi tutulan bu mevzilerimizin her halde elden çıkarmamak lazımdır. Binâenaleyh seri imdatlarla ileri kıta’âtının takviyesi ma’ruzdur.

1.Tabur K.Kıdemli Yüzbaşı

Arif Hikmet”¹⁴¹

Mehmet Münir Bey’in 77’nci Alay’dan iki bölüğün 1’nci Tabur’un sol kanadında Alay’ın gerisini korumakla görevli olduğunu bildirmesi ve gerekirse oradan bir bölük alabileceğini iletmesi üzerine Bnb. Arif Hikmet Bey, 1’inci Tabur’un çok ilerlediğini ve 77’nci Alay’dan verilebilecek bölüklerin hızlı bir şekilde gönderilmesini istemiştir.¹⁴²

¹³⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-6.

¹⁴⁰ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos. H-3, Fih.3-32.

¹⁴¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-1-1-7.

¹⁴² a.g.y

1'inci Tabur Komutanı Yzb. Hüseyin Rıza ise 72'nci Alay Komutanlığı'na gönderdiği yazıda 1'inci Tabur'un üç bölüğünü muharebe hattına soktuğunu son bölüğü ile muharebeye gireceğini; cephenin henüz zayıf olduğunu ve mutlaka takviye birliğin gönderilmesi gerektiğini iletmiştir.¹⁴³ Bu sırada zapt edilen iki siperi takviye etmek için 77'nci Alay'dan sevk edilen iki bölük, 72'nci Alay'ın yan ve gerisini tutmak üzere gerekli vaziyeti almıştır. Diğer iki bölüğü de taarruza sokulmuştur.¹⁴⁴ Saat 12.00'de artık elinde ihtiyat kuvveti kalmayan 72'nci Alay, yerinde tutunmaya çalışmaktadır.¹⁴⁵ Bu anda ilk ciddi takviye talebi Tümen'e bildirilmiştir. Fakat 72'nci Alay'ı takviye eden 77'nci Alay askerlerinin manevi kuvvetleri bozuk olduğu için onları gören 72'nci Alay askerlerinin de olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bnb. Mehmet Münir Bey, saat 14.15'te Tümen Komutanlığı'na yazdığı raporda durumu şu şekilde izah etmiştir:

“14.2.331/27 Nisan 1915

Saat 2 Sonra/14.00

Fırka Kumandanlığına

77. Alay efrâdının kuvve-i ma'neviyeleri bozuktur. **Dört bölük sevk ettik. Dört neferden istifâde yoktur. Bizim askerimizin de kuvve-i maneviyesin kırıyorlar.** Mitralyözümüz mevziye girip dört yüz metreden ateş edemiyor geriden de ateş için münasip mevki olmadığından ateş edemiyor. Bir alay buraya gelmedikçe vaziyetin islâhı gayr-ı mümkündür. Burada bir alayın i'zâmı ehemmiyetle ma'ruzdur. Elde ihtiyat istinat yoktur. Hepsî arka hattındadır.

72. Alay K.

Bnb. Mehmet Münir”¹⁴⁶

Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, 19'uncu Tümen Komutanlığı'na iletlediği yazıda gerek 72'nci Alay'ın 1'inci Taburu gerekse 77'nci Alay'ın muharebe hattında bulunan bölük yüzbaşları tarafından durumun vehametinin kendisine bildirildiğini; yardım

¹⁴³ Yüzbaşı Hüseyin Rıza Bey, ayrıca bu raporunda Bahri Efendi'nin şehit olduğunu bildirmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih. 1-8. Milli Savunma Bakanlığı'nın Şehitlerimiz isimli kitabında 72'nci Alay 1'inci Tabur'a mensup Bahri Efendi'nin 97 sıra numaralı Halil Oğlu Basri (Sakarya) olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴⁴ Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey'in 27 Nisan 1915 öğleye doğru Tümen'e yazdığı rapor için Bkz. **Ek-8.**

¹⁴⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-8a.

¹⁴⁶ **a.g.b**

kuvveti gönderilmediği takdirde durumun “yüzde yüz melhuz” sonuçlanacağını ilave etmiştir.¹⁴⁷ Mustafa Kemal Bey ise bir taburluk kuvveti takviye olarak göndereceğini söylemiş ve düşmanın sahilde sandallara binerek kaçmakta olduğunu; Alay’ın bütün gücü ile ileriye sürülerek hücum etmesi gerektiğini emretmiştir. Bnb. Mehmet Münir Bey, aldığı bu emir üzerine Tabur Komutanlıklarına yazdığı emirde takviye birliğinin gelmek üzere olduğunu; gelmediği takdirde dahi taarruzun mutlaka devam ettirilmesi gerektiğini şu şekilde bildirmiştir:

“14.2.331/27 Nisan 1915

Saat 4.00 sonra/16.00

1’inci ve 2’nci Tabur Kumandanlığına

Taburun vürûdunda süngü tak ve hücum boruları çaldırarak hücumu icrâ ediniz. **Alay gelmediği takdirde yine bu hücum icrâ olunacaktır.** Sağınızda ve solunuzda bulunan kuvvetler hücumla kalkınca siz de hücum edersiniz.

72. Alay K.

Bnb. Mehmet Münir”¹⁴⁸

Yb. Mustafa Kemal Bey, 72’nci Alay’a gönderdiği bir diğer emirde 33’ncü Alay’ın, 72’nci Alay’a göre sol kanattan taarruza geçeceğini askere söylenerek taarruzun devamını bildirmiştir. Ancak Bnb. Mehmet Münir Bey, düşmanın kuvvetinin cephesinde güçlü olduğunu, beş bölükle muharebeye giren Alay’ın çok zayıf olduğunu, düşmanın topçusu ve makineli tüfek ateşi karşısında askerin manevi kuvvetinin bozulduğunu, destek için gönderilen Alay’ın henüz yerine ulaşmadığını raporunda şu şekilde arz etmiştir:

“14.2.331/27 Nisan 1915

Fırka Kumandanlığına

Düşmanın kuvveti bu cihette fâiktir. Zaten eldeki beş bölükle harbe giren alay verdiği telefât ve o kadar efrâdın yaralı nakli dolayısıyla kuvveti pek zayıf olduğu gibi 77. Alay efrâdı da arz ettiği esbâbdan dolayı şâyân-ı itimat değildir. Kuvve-i maneviyeleri bozuktur. Düşman topçusu karşımızda olduğu gibi mitralyözü de vardır. Ve piyâdesi de bu

¹⁴⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-1-1-8.

¹⁴⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-1-1-9.

cihette kesîrdir. Azm-i muvaffakiyet halinde rüc'atî himâye edecek bir kıt'a yoktur. **Sol cenahımız gerisinde mevcut olduğunu bildirdiğiniz alayı ne ben bulabildim ve ne de Sâib Bey buldu.** Bu alay bizim ve 77. Alayın yanına takarrüb etmedikçe **tarafımızdan hücum icrâsı pek tehlikeli görüyorum.** Alay daha gelmediğinden bir an evvel i'zâmını ve bu bâbda emr-i kat'îlerini şiddetle beklemekte olduğum ehemmiyetle ma'ruzdur.

Emirberle

72. Alay K Bnb. Mehmet Münir"¹⁴⁹

Bnb. Mehmet Münir Bey, takviye birliğinin geleceği konusunda endişeli olmasına rağmen vakit kaybetmeyerek 2'nci Tabur'a taarruz emrini şu şekilde yenilemiştir:

"14.2.331/27 Nisan 1915

2'nci Tabur Komutanlığı'na

Sol cenah bir taburla takviye edilerek şimdi hücumla kalkıyor. Bunun hücumla kalktığını görür görmez siz de iştirâk edeceksiniz ve hücumla hemen kalkacaksınız. **Başka kuvvetin ve sâirenin geleceği yoktur.**

72'nci Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir"¹⁵⁰

Öğleden sonra muharebe devam ederken 72'nci Alay 2'nci Tabur Komutanı sağ kanadından ilerleyen birliğin ateşinin kendi üzerlerine geldiğini, askerlerinin dost ateşiyle vurulduğunu ve bir türlü ateş kestiremediğini Tümen'e bildirmiştir. Ayrıca geriden takviye için gelen askerlerin birbirine karıştığını; askerlerin etrafta oturup sohbet etmekte olduğunu ve emir dinlemediklerini söylemiştir. Sabahtan beri düzene sokmak için uğraştığını; fakat düzeni sağlamanın mümkün olmadığını da ilave etmiştir. Bu durum karşısında Tabur Komutanı Alay'a yazmanın fayda etmediğini görmüş ve durumu doğrudan Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir.¹⁵¹ Saat 16.00 civarı 33'üncü Alay takviye birliği sol kanadı desteklemek için bölgeye ulaşmıştır. Saat 17.05'te sol kanatta mücadele veren iki alay komutanı Bnb. Mehmet Münir Beyve Bnb. Saip Bey, 33'üncü Alay'dan iki taburun ulaştığını, ilerlemenin devam ettiğini Tümen Komutanlığı'na bildirmişlerdir.¹⁵² Bu sırada cepheye yeni gelen 33'üncü Alay, araziye tam bilmeden, diğer dost birliklerinin yayılışını

¹⁴⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-9a.

¹⁵⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-10.

¹⁵¹ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.3, Fih.3-34a.

¹⁵² *ÇM19TC*, C.II, s.94.

tam olarak tespit edemedi ve gece karanlığında muharebeye dâhil olunca¹⁵³ 27'nci Alay ve 72'nci Alay birlikleri ile karışmıştır. Ön hatlardaki bu karışıklık, 33'üncü Alay askerlerinin maneviyatlarını kırmış ve özellikle 1'inci Tabur, yanlış mevzi alarak hem ilerleyememiş hem de 72'nci Alay 1'inci Tabur'un ön hatlarında çatışan askerlerinin bir kısmını arkadan vurmuştur.¹⁵⁴

27 Nisan 1915 günü sabah başlayan taarruz, gece de devam etmiştir. Saat 22.07'de Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, düşman birliklerinin gecenin karanlığından faydalanacağını düşünmüş ve taarruz eden bütün birliklerin gece de taarruzunu kesmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca akşam karanlığına kadar ateşlerine devam eden topçuların da gece çıkarma sahilini ateş altında tutmasını emretmiştir. Topçu ateşinin çıkarma sahilinin piyade tarafından ele geçirilinceye kadar devam etmesini istemiştir.¹⁵⁵ Bu emirle anlaşılıyor ki mevcut 27'nci, 57'nci, 77'nci, 72'nci, 33'üncü ve 64'üncü Alayların katıldığı bu taarruz, tamamıyla bir imha taarruzu özelliklerini taşımaktadır. 27 Nisan 1915 günü altı bölüğü ile muharebeye devam eden 72'nci Alay'ın zayıyatı ise iki Şehit, sekiz yaralı subay ve 79 Şehit, 249 yaralı, 228 kayıp er olmuştur. Ayrıca sağ kanatta bulunan 1'inci ve 2'inci Tabur, 100'ü aşkın piyade tüfeği ve bir adet makineli tüfek ele geçirmiş ve bunlar ambara teslim edilmiştir.¹⁵⁶

Taarruz bütün şiddetiyle devam ederken 27-28 Nisan 1915 gecesini saat 01.10'da sol kanattaki üç alay komutanı, Tümen'e gönderdikleri raporda karaya çıkan düşman birliklerinin ele geçirdikleri alanı hızlı bir şekilde tahkim ettikleri için yapılan taarruzlarda bir türlü istenilen başarının kazanılamadığı belirtmiştir. Raporda ayrıca birliklerdeki subay kaybının da hat safhada olduğu ve yeni takviye gerektiği ilave edilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵³ 33'üncü Alay'ın 1'inci Tabur'u henüz cephesini, düşman istikametini, bizim avcı hatlarımızın mevkiini görmeden, öğrenmeden ve kimsenin emri olmaksızın daha geriden ateş etmeye başladı. ileride bulunan avcılarımız bu ateşten müteessir olmakta bulunduklarından ma-ada', "düşman bizi soldan sarıyor" diye daha ihtiyat mevziinde iken soldan gelen 77. Alay efradına düşman telakkisiyle [düşman zannederek] bila-em r [emir olmadan] ateş etmeye başladılar. Bu kargaşalığın önü alınmak için pek ziyade uğraşıldı. Onlara emir dinletmek ve mevkilerinde tutmak kabil olmadı. Daha meydan-ı harbe gelmeden son derece kuvve-i maneviyeleri bozulmuş olan bu asker kilometrelerle imtidat eden [uzayan] ormanlığın içerisine dalmış, çıkarmak imkanı mümkün olmamıştı. Bkz. Sermet Atacanlı, a.g.e, s.122.

¹⁵⁴ Bu taarruz günü ve gecesinde 72'nci Alay'ın 1'inci Tabur'undan 112 yaralı ve 190 şehit verilmiştir. Subay kadrosundan ise 2'nci Bölük yüzbaşı Kazım Bey, Mülazım-ı Sâni Halil İbrahim ve Arif Efendi'ler yaralanarak muharebe hattının gerisine alınmıştır. Bkz. **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5475 Dos. H-2 Fih. 1-3.

¹⁵⁵ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih. 1-10.

¹⁵⁶ Sermet Atacanlı, a.g.e, s.122.

¹⁵⁷ Mustafa Kemal "ATATÜRK", a.g.e, s.58,59.

Gece saat 03.00 civarı artık 72'nci Alay'ın istinad ve ihtiyatı tükenmiş; Alay'ın solundan düşman ilerlemeye başlamıştır.¹⁵⁸ 72'nci Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, sol kanattaki karışıklığı tekrar Tümen'e bildirerek durumu aslında bütün çıplaklığıyla şu şekilde açıklamıştır:

“15. 2.1331/28 Nisan 1915

Saat 3 evvel/ 03.00

Fırka Kumandanlığına

Alay 77'nin dört bölükten ibaret alayımıza ihtiyat verilen kuvvetinin dört neferinden bile istifade edilemedi. **Akşama kadar vaki olan harpte zaten altı bölükten ibaret olan alayda beş zabıt ve iki taburdan 6 manga asker kalmıştır.** Kusuru şehit ve yaralı ve ne olduğu belli olmayan kısımdır. Alay 33 ise akşamüstü saat 6,30 sonrada mevki-i harbe geldi. Ve cüzî bir surette de tecavüzde bulundu. Binaenaleyh tekml alay kumandanları ne yapmak lâzım geldiyse yaptığımız halde ateş kestirmek ve emir dinletmek ve mevkilerinde tutmak kabil değildir. Son derece kuvve-i maneviyeleri bozuktur. Kilometrelerle imtidat eden ormanlığın içerisine dalmıştır. Toplamanın ihtimali yoktur. Bunların da ileriye şevkine ihtimal yoktur. **Şu hal devam ettiği takdirde felâket yüzde yüz muhakkaktır.** Başka asker mi gönderilecek, yoksa buraca bir tertibat mı yapılacak, bu baptaki emirlerine şiddetle intizar etmekteyim. **Ve icraat-ı senalarına muntazır bulunduğum selâmet-i vatan namına maruzdur.**

72'nci Alay Komutanı Bnb. MÜNİR¹⁵⁹”

Bunun üzerine 19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey, saat 05.20'de Bnb. Mehmet Münir Bey'e beklediği cevabı vermiştir. Sağ cenah ve merkezde durumun çok iyi olduğunu; sol cenahın da mevcut bulundukları durumu düzelterek işgal edilen mevkileri muhafaza etmesi gerektiğini bildirerek Kolordu'dan yeni takviye istediğini bildirmiştir. Ayrıca 33'üncü ve 77'nci Alay'ın bütün aksamını da kendi üzerine alarak emir komutayı Mehmet Münir Bey'in almasını isteyen Mustafa Kemal Bey, Münir Bey'in doğrudan kendisi ile irtibatta kalmasını istemiştir.¹⁶⁰

Bütün gün ve gece devam eden taarruzlar düşmanın topçu ve makineli tüfek atışına rağmen her iki kanatta başarılı olmuş; düşman ileri hatlarından geri atılmıştır. Fakat gün

¹⁵⁸ *ATASE Arşivi*, ATA. ZB Kls.41 Dos.3, Fih.3-35.

¹⁵⁹ Mustafa Kemal “ATATÜRK”, a.g.e, s..60.

¹⁶⁰ Mustafa Kemal “ATATÜRK”, a.g.e, s. 62.

doğduktan sonra düşman tarafından icra edilen şiddetli topçu ateşi ve düşman kuvvetlerinin takviye edilmesi neticesinde bazı noktalardan taarruz kuvveti geri çekilmiş; ele geçirilen siperler boşaltılarak asıl mevzilere dönülmüştür.¹⁶¹

Tablo 2.1. 27-28 Nisan 1915 Gündüz ve Gece Taarruzlarına Katılan Arıburnu'ndaki Türk Piyade Kuvveti

TÜMEN	ALAY	TABUR SAYISI
9'uncu Tümen	27'nci Alay	2
19'uncu Tümen	57'nci Alay	3
19'uncu Tümen	72'nci Alay	3
19'uncu Tümen	77'nci Alay	2
3'üncü Tümen	64'üncü Alay	2
11'inci Tümen	33'üncü Alay	3
Toplam		15 Tabur

27-28 Nisan 1915 gündüz ve gece muharebe hattına gelen yeni takviye birlikleri ile gerçekleştirilen taarruzlarda Türk tarafının piyade gücü yukarıda tablo içerisinde verilmiştir.¹⁶²

Tablo 2.2. 27-28 Nisan 1915 Gündüz ve Gece Taarruzlarına Katılan Arıburnu'ndaki Topçu Kuvveti

BİRLİK	KUVVET
9'uncu Tümen	2 Dağ Bataryası (75 mm'lik 4 top)
19'uncu Tümen	1 Dağ Bataryası (75 mm'lik 4 top)
19'uncu Tümen	2 Sahra Bataryası (75 mm'lik 4 top)
7'nci Tümen	2 Dağ Bataryası (75 mm'lik 4 top)
Müstahkem Mevki Komutanlığı	1 Karışık Batarya (karışık çaplı 4 top) 1 Obüs Bataryası (150 mm'lik 4 top)
Toplam	9 Batarya (36 top)

27 -28 Nisan 1915 Taarruzlarında Türk piyade kuvvetinin ateş destek gücünü oluşturan Topçu kuvveti yukarıdaki tablodaki gibidir.¹⁶³

28 Nisan 1915 sabahı gün doğduktan sonra taarruz etkisi yitirmiş muharebe seyrek bir şekilde devam etmiştir. Gece taarruzunda ele geçirilen hatlar, muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Bir önceki sabah gelişen durum, bu sabah da tekrar etmiş ve gün doğumuyla birlikte başlayan donanma ateşi etkisiyle düşman ateşi yoğunlaşmış ve birlikler tekrar geri çekilerek ele geçen mevzileri tahkim etmeye çalışarak savunmaya geçmiştir.¹⁶⁴ Muharebe hattının sol kanadında bulunan 33'üncü, 72'nci ve 77'nci Alaylar sık ve seri takviyelerden

¹⁶¹ ÇM19TC, C.II, s.108.

¹⁶² ATASE Arşivi, ATA.ZB Kls.41 Dos.4, Fih.4-1.

¹⁶³ A,g,b,

¹⁶⁴ Ayrıca muharebe hattından firarlar sürmüş ve gece karanlığından faydalanan maneviyatı düşük askerler gündüz toplanarak cezai işlemler uygulanmaya devam etmiştir.

ve ayrıca düşmanın etkili ateşinden dolayı iyice birbirine karışmıştır. Bu sırada bir gün önce İstanbul'dan yola çıkan 125'inci Alay, 28 Nisan 1915 günü üç taburuyla birlikte cepheye ulaşmış ve 19'uncu Tümen emrine girmiştir. Alay'ın 2'nci Taburu aynı gün sol kanada intikal ederek buradaki birlikleri takviye etmiştir.¹⁶⁵ Bu tabur, 72'nci Alay'ın sol kanadına yerleşmiştir.¹⁶⁶ Öğleden sonra saat 16.00 civarı gelen 125'inci Alay 2'nci Tabur, sol kanada yanaştıktan sonra birliklerin değişimi gece gerçekleşmiştir. Akşama doğru 33'üncü Alay 2'nci Tabur ve 3'üncü Tabur gelerek 72'nci Alay'ı ve onun sağ tarafında bulunan 27'nci Alay'ı cepheden takviye etmiştir. Bu iki tabur da 1'nci Tabur gibi bir etki gösterememiştir.¹⁶⁷ 28 Nisan 1915 günü 125'nci ve 33'üncü Alay'ın gelmesiyle yıpranan 72'nci Alay'ın sol kanatta bulunan her iki taburu da muharebe hattının gerisine çekilmiştir. Ayrıca 27 Nisan günü 27'nci Alay'ın emrine verilen 5'inci Bölük de Alay'a dâhil olmuştur. Alay aksamında eksik olan 3'üncü Tabur ve 1'inci Tabur'un 1'inci Bölüğü ise sağ kanatta muharebeye devam etmektedir.¹⁶⁸

19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, 28 Nisan 1915 günü muharebe hattının bütün kesiminde var olan karışıklığı çözmek ve birliklerin idaresini daha kolay hale getirmek adına yayınladığı emirde, Arıburnu muharebe sahasını üçe bölerek yeniden organize etmiştir. Buna göre hattın kuzeyinde bulunan 57'nci Alay, 64'üncü Alay ve 72'nci Alay 3'üncü Tabur, Bnb. Hüseyin Avni Bey komutasında Sağ Kanat Kuvveti'ni; hattın güneyinde bulunan 72'nci Alay(iki taburlu), 77'nci Alay, 33'üncü Alay(iki taburlu), 125'inci Alay 1'inci Tabur, Yb. Şevki Bey komutasında Sol Kanat Kuvveti'ni; ortada 27'nci Alay ve 33'ncü Alay'dan bir tabur Yb. Şefik Bey komutasında Merkez Kuvveti'ni teşkil etmiştir.¹⁶⁹ Böylece özellikle 27 Nisan 1915 günü ve gecesini devam eden taarruzlar neticesinde ortaya çıkan kargaşa giderilmek istenmiştir. 25 Nisan 1915 sabahından beri devam eden kıyı muharebesinde 72'nci Alay, çoğunluğu ile ertesi gün muharebeye girmesine rağmen 28 Nisan 1915 gününe kadar Alay'da Tabur komutanları dâhil muharip olarak beş subay kalmıştır. Ayrıca sağ kanatta bulunan 3'üncü Tabur'a dair bir bilgi henüz Alay'a ulaşmamıştır. Eratın ise yarısından fazlası şehit, yaralı ve bir kısmının da ne olduğu bilinmemektedir. Alay Komutanı Tümen'e verdiği raporunda muharebenin

¹⁶⁵ Atase Arşivi, Tarihçeler Katalogu Kutu Nu-30 Dosya Nu-265 Fihrist Nu-1-5

¹⁶⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-3.

¹⁶⁷ 28 Nisan 1915 günü 1'inci Tabur'dan 4'üncü Bölük Yüzbaşı Bekir Efendi şehit olmuştur. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-3.

¹⁶⁸ Sermet Atacanlı, *a.g.e.*, s.123.

¹⁶⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384 Dos. H-2 Fih. 1-16; *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.6, Fih.6-12; Mustafa Kemal "ATATÜRK", *a.g.e.*, s. 66.

yoğunluğundan dolayı tam sayıyı Tümen'e bildiremediğini belirtmiş ve en kısa zamanda bildireceğini söylemiştir.¹⁷⁰

Tablo 2. 3. 25-28 Nisan 1915 Tarihleri Arasındaki Muharebelerde 72'nci Alay'ın Zaiyat Miktarı

TABUR	SUBAY			ER		
	ŞEHİT	YARALI	KAYIP	ŞEHİT	YARALI	KAYIP
1'İNCİ TABUR	1	1	-	22	125	-
2'NCİ TABUR	-	-	-	13	42	50
3'ÜNCÜ TABUR	2	5	-	221	103	25

72'nci Alay, 25-28 Nisan 1915 tarihleri arasında muharebe hattının üç bölgesinde de iki taburuyla sol, bir taburu ve bir bölüğü ile sağ, iki bölüğü ile merkezde muharebeye dâhil olmuştur. Alay'ın bu tarih aralığındaki zayıyatı yukarıdaki tabloda verilmiştir.¹⁷¹ Tabloya baktığımızda muharebelerin ilk günü 57'nci Alay ile beraber muharebe hattının en kuzeyinde taarruza kalkan 3'üncü Tabur'un zayıyatının miktarı göze çarpmaktadır.

Sol Kanat Kuvveti Komutanı ve aynı zamanda 33'üncü Alay Komutanı Yb. Ahmet Şevki Bey, 26 Nisan 1915 günü sabah saatlerinde şehit olduktan sonra Yb. Mustafa Kemal Bey, komutayı ilk olarak 72'nci Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey'in almasını istemiş; 33'üncü Alay Komutanı olarak da Alay'ın 2'nci Tabur Komutanı'nı atamıştır. Fakat Bnb. Mehmet Münir Bey'in 77'nci Alay Komutanı Bnb. Saib Bey'in kendisinden daha kıdemli olduğunu belirtmesi üzerine Tümen Komutanı, 77'nci Alay Komutanı'na gönderdiği yazıda kendisini Sol Kanat Komutanlığı'na atadığını bildirmiştir.¹⁷² Bnb Mehmet Münir Bey, çok kısa bir süre kaldığı Sol Kanat Kuvvetleri Komutanı olarak Tümen'e yazdığı tek rapor ise şu şekildedir:

“16.2.1331/29 Nisan 1915

Sol Yandan

¹⁷⁰ ÇM19TC, C.II, s.119.

¹⁷¹ Sermet Atacanlı, a.g.e, s.124.

¹⁷² Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, bu gelişmeyi raporunda 30 Nisan 1915 gününe işlemiş fakat mevcut hal 29 Nisan 1915 günü cereyan etmiştir. Bkz. ÇM19TC, C.II, s.123,124,125.

On Dokuzuncu Fırka Kumandanlığına.

1- Düşmanın bu gece Kabatepe ile Kocaçimen Dağı'nın arasında alçak tepelerde hemen denizden yüz metre ileride iki dane top mevzii yaparak beherine ikişer dane top yerleştirmiştir. Oradan da ateş ediyor.

2- Bizim topçumuzun deminden icra' ettiği şarapnel ateşi kısa düşmektedir. Hatta piyadimizin bulunduğu sırtın üzerine de misketlerin düştüğü yüzde doksan me'mul ise de daha taburlardan ma'lumat alınamamıştır.

3- Düşmanın harb sefinelerinden başka beş büyük nakliyye gemisinin önümüzde durduğu, kayık ve şalupalarla sahile gelib gitdiği ve yelkenlerle de erzak veya mühimmat çıkararak sahile yığmakta olduğu.

4- Topçunun bulunduğu sırtta mevzi' alması muvafık değildir. Gerimizdeki yüksek sırtlarda mevzi' alacak olursa bir hüsn-i te'sir hasıl eder.

5- Askerimizin düşmanın ilerimizde bulunduğu yeri [Gemi Nordenfeldtinde olması maznundur] Diğer makineli tüfenklerinden askerimiz pek çok zarar görmekte ve tek mil yaralı ve şüheda' gemi ve karadaki toplarla makineli tüfenk bölüğünden zarar görmektedir.

6- Ahval-i umumiyyede bir tebeddül yokdur.

Sol Yan Kumandanı Bnb. Mehmed Münir”¹⁷³

29 Nisan 1915 günü Mehmet Münir Bey'den daha kıdemli olduğu için Sol Kanat Kuvvetleri Komutanı olan Bnb. Saib Bey'in 19'uncu Tümen'e yazdığı ve kanatta bulunan birliklerin kabaca zayıyatını da içeren raporu şu şekildedir:

“16. 02.1331/ 29 Nisan 1915

4,25 evvel/04.25

On Dokuzuncu Fırka Kumandanlığına

Piyade kurşunuyla mecruh olmuş biraz efrad vardır. Çünkü arazi fundalık çamlık olduğundan esasen rü'yet o kadar vazih değildir. Bunlardan başka denizden de ateşe maruzdur. Ateşe ne top ve ne de makineli tüfenk bizim hiçbir ateşimize maruz kalmadığından bütün tesiratını bizim piyadelerle gösteriyor. Bu hal böyle kaldıkça, bunlar işgal ve iskân edilmedikçe piyadenin taarruzunu da bi-hüde kırılmaktan başka hiçbir

¹⁷³ ÇM19TC, C.II, s.126.

netice vermeyeceği kat'ti mütalaasındayım. Buna nazaran icabının icra buyurulmasını reca ederim. Mevcuda gelince: Hakikisini ba de arz etmek üzere 125. Alay 2. Taburdan ma-ada 77. Alaydan dört yüz küsur ve 72. Alaydan da o nisbette, 33. Alay 3. Tabur dörtyüz ve yirmi birinci taburun da o miktardadır. Bu mikdarın 125. Alay 2. Taburunun tamam ve kuvve-i maneviyesinin yerinde olduğu ve diğerlerinin tabii bu nisbetde olmadığını ilaveten ve istiraden arz ederim.

Sol Cenah 77. Alay Kumandanı

Saib¹⁷⁴

Muharebe sahasının gerisine alınan 72'nci Alay mıntıkasında, Alay Komutanı'nın muharebe raporunda bildirdiğine göre 29 Nisan 1915 günü dikkate değer bir gelişme olmamıştır. Bozulan Alay düzeni, yeniden onarılmaya çalışılmıştır. Muharebe zayıatından dolayı yeni gelen 5'inci Bölük'e rağmen her iki taburdan ancak 250 mevcutlu ikişer bölük tekrar düzenlenebilmiş ve muharebeye hazır hale getirilmeye çalışılmıştır.¹⁷⁵

29 Nisan 1915 günü 3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa, 19'uncu Tümen Komutanlığı'na yazdığı yazıda sol kanatta muharebe eden 72'nci ve 77'nci Alay'a mensup üç erin muharebe sahasından kaçtığı için idam edildiğini bildirmiştir.¹⁷⁶ 30 Nisan 1915 günü ise 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey'in yayınladığı genel emirde bu durum Tümen bağlılarına bildirilmiş; **vatan ve orduya ihanet fikrinde olan ve bunu harekete dönüştürenlerin aynı akıbete uğrayacağını** söylemiştir.¹⁷⁷

72'nci Alay 1'inci Tabur Komutanı'nın ifadesine göre 30 Nisan 1915 Cuma günü savunma ile geçirilmiştir. Tarafların mevzilerden şiddetli ve aralıklı piyade ve düşman donanma ateşiyle muharebe devam etmiştir.¹⁷⁸

2.1.2. 72'nci Alay 3'üncü Tabur

72'nci Alay'ın 3'üncü Tabur'u ise 25-30 Nisan 1915 arası muharebe hattının sağ tarafında 57'nci Alay emrine verilmiştir. 25 Nisan 1915 günü saat 17.15'te 19'uncu Tümen Kurmay Başkanı İzzettin Bey, 72'nci Alay'ın sağ kanat gerisine kaydırıldığını 57'nci Alay 3'üncü Tabur Komutanlığı'na bildirmiştir.¹⁷⁹ Hâkim yükselti olan Conkbayırı-Kocaçimen

¹⁷⁴ ÇM19TC, C.II, s.129.

¹⁷⁵ Sermet Atacanlı, a.g.e, s.124.

¹⁷⁶ ÇM19TC, C.II, s.214.

¹⁷⁷ ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih. 1-23.

¹⁷⁸ ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-3.

¹⁷⁹ ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih. 1-3a.

Hattı'nı korumak ve düşmanı denize dökmek için başlayan taarruz devam ederken saat 18.00'de Yb. Mustafa Kemal Bey, 57'nci Alay'ın taarruzunu geliştirmek için 3'üncü Tabur'u 72'nci Alay'dan ayırmıştır.¹⁸⁰ Takviye alan birliğin hızlı bir şekilde süngü hücumuna geçmesini isteyerek cephaneye de göndermiştir.¹⁸¹ Saat 07.15'te 57'nci Alay 1'inci Tabur Komutanı Yzb. Osman Nuri Efendi, sol tarafına gelen 72'nci Alay 3'üncü Tabur ile irtibat sağladığını Alay'ına bildirmiştir. Fakat yaklaşık yarım saat sonra Yb. Hüseyin Avni Bey, Alay'ın ön hatta muharebeye devam ettiğini ve 72'nci Alay'dan bir taburun geldiğini fakat Tabur Komutanı Mahmut Bey'e ulaşamadığını Tümen'e bildirmiştir.¹⁸² Saat 22.00 civarında Yb. Mustafa Kemal Bey daha öncesindeki hücum emrini tekrar ederek düşmanın sandallara binerek kaçmasına müsaade edilmeyerek vakit kaybetmeden süngü hücumuna kalkılmasını emretmiştir.¹⁸³

25 Nisan 1915 akşamı 57'nci Alay 1'inci Tabur 3'üncü Bölük Komutanı Mülazım-ı evvel (Üsteğmen) Cemal Efendi'nin bildirdiğine göre 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un kendi birliğinin sol kanadında yer aldığı; aralarında 50-60 metrelik bir açıklık olduğu; 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un tam cephesindeki düşmanla muharebeye devam ettiği ve taburun bir şehit iki yaralı zayiatı olduğu da Cemal Efendi'nin raporundan anlaşılmaktadır.¹⁸⁴

25-26 Nisan 1915 gecesi Yb. Hüseyin Avni Bey'in belirttiğine göre 72'nci Alay 3'üncü Tabur birlikleri düşmanın karşı taarruzunu durduramayarak geri çekilmiştir. Hüseyin Avni Bey, bu olay sonrası Tümen'den takviye talep etmiştir.¹⁸⁵ Bu sırada Tümen'den tekrar bir taarruz emri gelmiş fakat Hüseyin Avni Bey, emre konu olan taarruza daha önce kalktığını söyleyerek her taraftan askerin dağıldığını belirtmiştir. Mevcut askerle taarruzun mümkün olmadığını ve ancak cephenin tutulabileceğini belirten Hüseyin Avni Bey, 72'nci Alay 3'üncü Tabur karşısındaki düşmanın siper yaptığını da raporuna eklemiştir. Düzgün bir destek gelirse 72'nci Alay ile birleşerek taarruz edebileceğini söyleyen Hüseyin Avni Bey ancak bir bölük ihtiyatının kaldığını da Tümen Komutanı'na bildirmiştir.¹⁸⁶ 26 Nisan 1915 günü muharebelere devam eden tabur, üst üste gerçekleşen taarruzlarda cephesini yandan etkisi altına alan piyade ve makineli tüfek atışlarından şikâyet etmektedir. Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey, Tabur'dan çok az

¹⁸⁰ 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un 57'nci Alay'ın taarruz hattındaki pozisyonunu gösterir kroki için Bkz. **Ek-7**.

¹⁸¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih. 1-4.

¹⁸² **a.g.b**

¹⁸³ **a.g.b**

¹⁸⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih. 1-4a.

¹⁸⁵ **a.g.b**

¹⁸⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih. 1-5.

asker kaldığını; takviyelerin de hızlı bir şekilde eridiğini dile getirmiştir. Kalan kuvvetle düşmanın denize dökülemeyeceğini de Tümen'e bildirmiştir. Tümen Komutanı ise Mahmut Bey nezdinde bütün tabur komutanlarını şu şekilde eleştirmiştir:

“Bu tabur kumandanlarının halet-i rühiyesi şayan-ı dikkatdir. Vaz'iyeti gayet fena görmek ve göstermek sağında ve solunda harb eden diğer kıtaat ile layıkıyla muhafaza-i irtibat etmemelerinden ve muvaffakiyyet veya adem-ı muvaffakiyyeti kendi yanındaki askerde zann ettiğinden telaş ediyorlardı.”¹⁸⁷

27 Nisan 1915 akşamı saat 22.00 civarında 57'nci Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey, Tabur'un düşmanı ileri atmadığını ve bu yüzden düşmanın iki ateş arasına alınamadığını Tabur Komutanı'na bildirmiştir. Bnb. Mahmut Bey ise birliğin ileride olduğunu; parekende efrad ve mekkari neferlerine dahi silah verilerek taarruzu sürdürmeye çalıştığını söylemiştir.¹⁸⁸

Muharebe devam ederken sağ tarafta bulunan birlikler bir hayli şehit vermiş ve bu nedenle 29-30 Nisan 1915 gecesi Sağ Kanat Komutanı Hüseyin Avni Bey, komuta ettiği kendi alay başlısı taburlara ve 72'nci Alay 3'üncü Tabur'a gece karanlığını fırsat bilerek muharebe hattının ilerisindeki ve gerisindeki şehit ve yaralıların meydanda bırakılmamasını; bunların toplanmasını emretmiştir. 30 Nisan 1915 sabahı 72'nci Alay 3'üncü Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey, cephesindeki düşmanın çok yakınlarında olduğunu ve ilerlemeye devam ettiğini belirterek, gece yapılan taarruzdan istifade edilemediğini söylemiş; Tabur'dan Necip Efendi komutasındaki 30 neferi süngü hücumuna kaldırdığını; bu birliğin 20 adım ilerleyerek düşmanla muharebeye girdiğini belirtmiştir.¹⁸⁹ Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey aynı gün yazdığı uzun raporda ise birliğin durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

“17.2.1331/ 30 Nisan 1915

Saat: 11.00

Dün gece ve sabahleyin arz ettiğim vechle düşman taburun bulunduğu sırtın sol ilerisinde siper kazmakta ve mestur yollar ile ilerlemektedir. Kuvveti tahmin edilememiş fakat yalnız kuvvetinin ilerisinde ve râh-ı mesturdan ilerlemekte olduğu görülmüş kısmi kırk elli neferden ibarettir denebiliyor. Mütemadi siper kazmaya devam ediyor. Tabur

¹⁸⁷ ÇM19TC, C.II, s.86.

¹⁸⁸ ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih. 1-13.

¹⁸⁹ ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-20.

Altmış Dördüncü Alay'ın Üçüncü Taburu'na teslim olduğu kısım da dahil olarak eski işgal etmiş olduğu sırttadır. Düne gece buruşmanın Siper kazdığı kısmına mukabil ve işte mani olmak üzere asıl tabur cephesinin iki yüz metre sol ilerisinde otuz neferlik bir müfreze çıkarılmış ve sabaha kadar düşmana taarruz etmiştir. Sabahleyin düşmanın ilerlemek için teşebbüste bulunduğu sağ ilerimizde bulunan taburumuzun Dokuzuncu Bölük Yüzbaşı Necip Efendi kuvvet istemek ve badehu düşmanın yakın olduğu tahriren bildirmek suretiyle bildirmiş ve bilahare bizzat gelerek şifahen taarruza geçeceğini musırran rica eylemesi üzerine ilerimizde yani oldukça mahfuz mahallere kadar ilerletmek üzere bir kısım asker Necip Efendi ile sevk olunmuştur. Solda bulunan Mülazım-ı evvel Sabri Efendi solumuzda Otuz Üçüncü Alay'dan bir tabur ve bizim Birinci ve İkinci Taburların bulunduğu Yirmi Yedinci Alay'ın kuvvetli olduğunu tahkik ettirmiş ise de henüz kati irtibatımız sol gerimizdeki mitralyöz bölüğüdür. Şimdi edilen tahkikatta düşmanın mütemadi siperler kazmakta olduğu ve böylece ilerlemekte bulunduğu bildirilmektedir. Yaralıların yarası duhul kısmı dar ve huruc kısmı geniş olmak üzere garib şekildedir. Tabur beş altı gündür mütemadiyen eylediği muharebelerde mühim zayiata uğramak ve bu yüzden askerin kuvve-i maneviyesi münkesir bulunmuştur. Şu hallere nazaran taburun birinci hattında kendi başına ba-husus bu mevkide vazife-i askeriyesini yapmaya müddeten manaen kuvveti gayr-i kâfi ve şu halin devamı muhafazaya dahi bulunduğu anlaşılmakla çare-i acilen bakılması istirhamı muarızında rapor takdim kılındı.

Düşman siperlerine dört el humbarası attırdığı ve ikisinin siper yakınına ve ikisinin siper dâhiline düştüğünü ve tesirini kati anlayamadığını dokuzuncu bölük kumandanı Yüzbaşı Necip Efendi tahriren bildirmektedir.

72. Alay 3. Tabur Kumandanı

Bnb. Mahmut¹⁹⁰

25 Nisan 1915 itibariyle 72'nci Alay'ın aktif muharebeye giren ilk birliği olan 3'üncü Tabur'a dair ilgili tarih aralığında sıralı cerideler arşivden temin edilemediği için net şehit, yaralı ve kayıp sayısı bilinmemektedir. Ayrıca 26 Nisan 1915 günü 72'nci Alay'ın 1'inci Tabur'una bağlı 1'inci Bölük'ü de 57'nci Alay'a sağ yanda bırakılmıştır. Bu Bölük'e dair bilgi ancak 3 Mayıs 1915 günü 1'inci Tabur Komutanı Arif Bey'e ulaşmıştır. Bölük, 26 Nisan 1915 günü 57'nci Alay'ın solunda muharebeye girmiştir. Bölük Komutanı Yzb. Ziya Efendi, taarruz cephesi ve düşman hakkında bilgi almak üzere komutayı

¹⁹⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih. 1-20a,21.

Mülazım-ı Evvel Hüseyin Efendi'ye bırakarak 57'nci Alay Komutanı'nın yanına gitmiştir. Bu sırada Hüseyin Efendi, Bölük'ten bir takım alarak düşman hattına ilerlemiş ve düşman siperine atlamıştır. Fakat ilerleme esnasında birçok kayıp vermiş ve sipere çok az sayıda bir mevcut ile atlayabilmiştir. Hüseyin Efendi ve yanındaki az sayıda kalan askerler hakkında şehit, yaralı yahut esir alındığına dair kesin bir malumat alınamamıştır. Kısa bir süre sonra Bölük'e dönen Yüzbaşı Ziya Efendi, bu durumu üzüntü ile karşılamış ve durumu 72'nci Alay 3'üncü Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey'e ileterek kendisinden destek isteyip taarruza kalkmıştır. Fakat bu taarruzda Bölük Komutanı Yzb. Ziya Efendi kaba etinden vurularak harp sahasının gerisine taşınmış ve Bölük subaysız kalmıştır. Bu kargaşa durumunda Bölük, 57'nci Alay ve 72'nci Alay 3'üncü Tabur birlikleri ile karışmıştır. Girdiği muharebelerde neredeyse yarısından fazlasını kaybeden bölük beş altı gün 72'nci Alay 3'üncü Tabur yanında toplanmış ve sonrasında 3 Mayıs 1915 günü ancak 123 nefer ile kendi Tabur'una -1'inci Tabur- katılmıştır. Geri kalan kısmı ise çoğunluğu şehit olmak üzere yaralıdır.¹⁹¹

Nitekim 25 Nisan 1915 günü sabaha karşı başlayan muharebelerde görülmektedir ki kıyıya çıkan düşman unsuru, hedeflediği başarıyı yakalayamamış; denizden itibaren ilk hattaki yükseltileri ele geçirmiş ve kıyıya tutunabilmek için hızlı bir şekilde tahkimat işine koyulmuştur ki şüphesiz tahkimat işinde savunma birliklerinden daha hızlı davranmıştır. Muharebenin daha ikinci gününde siper yapımında kum torbalarını kullanması buna en büyük örnektir. Türk savunma birlikleri ise gelen takviyelerle beraber sürekli taarruzla ile düşmanı denize dökmeye uğraşmış; fakat mevcut birliklerin takviye birlikleri ile olan koordinasyon sıkıntısı, muharebe topoğrafyasının arızası, taarruzların gece yapılmasından dolayı ortaya çıkan kargaşa ortamı bir türlü istenilen başarıya ulaşmalarını engellemiştir. Çanakkale Kara Muharebeleri'nin Arıburnu'nda geçen kısmı özellikle bu ilk birkaç günde şekillenmiş ve kısa bir süre sonra muharip unsurlar tahkimat çalışmalarıyla muharebe sahasına yerleşmeye başlamış ve muharebeler daha seyrek aralıklı fakat katılan kuvvet açısından daha büyük hal almaya başlamıştır.

¹⁹¹ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-4,4a.

2.2. Mayıs 1915 Faaliyetleri

2.2.1. Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı (1-17 Mayıs 1915)

Mayıs ayının ilk günü bölgeye yayılan 19'uncu Tümen ve ona bağlı Tümen dışı unsurların durumuna baktığımızda Tümen başlısı 57'nci, 72'nci ve 77'nci Alay dışında; 27'nci Alay, 13'üncü Alay, 14'üncü Alay, 15'inci Alay, 64'üncü Alay ve 125'nci Alay bulunmaktadır. 30 Nisan 1915 günü saat 11.00'de 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey tarafından yayınlanan aşağıdaki emir ile beraber tekrar bir cephe taarruzu planı yapılmaya başlanmıştır.

“17.2.1331/30 Nisan 1915

11,50 evvel

Fırka Emri

Düşmanın altı günden beri iki defa taarruz ederek denize döktüğümüz ve arazinin menaatinden dolayı neticeye kadar şöyle takib edememek yüzünden yarın aynı aksamı himayesinde kuvvet çıkarmak suretiyle vakit geçirdiği fakat mahvettiğimiz kuvvetlerinin iki fırkadan fazla olduğu userânın ifadesi ve elde edilen vesaik-i kati ile anlaşılmaktadır. Seddülbahir ve Kumkale cihetlerinde dahi hal hemen aynı olmuştur. Binaenaleyh düşmanın boğaz istikametine sükût ittirmek için gemilerle getirdiği kuvvet karşımızdaki bakiyetü's-süyûf ibaret kalmıştır. Düşmanın hal ve hareketine nazaran yerleştiği mevzilerde günlerce bizi işgal ve iğfal ederek yeniden yeniye uzaklardan kuvvet getirmek niyetinde olduğunu tahmin ediyorum. Böyle karşımızda bulunan düşmanı bire kadar hepimiz ölersek denize dökmek lazım olduğuna kanaat-i vicdaniyyesindeyim. Vaziyetimiz düşmana nazaran zayıf değildir. Düşmanın kuvve-i maneviyesi tamamen mahvolmuştur. Mütemadiyen siper yapmakla kendisine bir melce aramaktadır. Siperlerin civarına birkaç mermi düşmekle derhal kaçtığını kendi gözlerinizle gördüğünüz düşmanı kaçırmak için daha çok teemmüle lüzum yoktur. İkimizde ve kumanda ettiğimiz askerde Balkan cehaletinin ikinci bir safhasını görmekten burada ölmeyi tercih etmeyenlerin bulunacağını katiyen kabul şayet böyleleri olduğunu hissediyorsanız derhal onları evvela kendi ellerimizle kurşuna dizelim. Şimdiye kadar ihraz ettiğiniz muvaffakiyeti itmam için taze ve mükemmel efraddan mürekkebi yeni bir alay taht-ı kumandama verilmiş ve bu alay hatt-ı harbe vasıl olmuştur. Henüz sar edilmemiş mükemmel daha iki taburumuz vardır. Bu gece daha iki taburun muvasalatını intizar ediyorum. Bundan başka kuvvetlerin muvasalatına

intizarla geçecek müddet zarfında dahi düşman aynı derecede ve belki daha fazla kuvvet alabileceğinden gayr-i caizdir. Binaenaleyh bu taze kuvvetle cenab-ı hakkın muavenet-i samedaniyesine sığınarak yarın düşmana taarruz etmek niyetindeyim. Bu taarruz şimdiden ber-vech-i ati olacaktır.

Piyadelerimiz düşmanın siperlerinde bulunan avcılarına bugün akşama kadar ateş muharebesi icra edecektir. Topçumuz bataryalarını benim tarif ettiğim cephelerde ateşe devam ile onu zedeleyecek ve piyademizde serbest ateş temin edecektir. Bilhassa düşman mitrallyözlerini iskat edecektir. Mıntıka kumandanları yarınki suret-i hareket hakkında talimat almak üzere öğleden sonra saat ikide bizzat benim yanıma geleceklerdir.

19 uncu Fırka Kumandanı

Kaymakam M. Kemal¹⁹²

Bu emirle başlayan taarruz hazırlıkları kapsamında 25 Nisan 1915 gününden beri muharebe eden 19'uncu Tümen'in yanına yeni bir Tümen daha kaydırılmıştır. Bölgeye kaydırılan 5'inci Tümen; bünyesinde bulunan 13'üncü, 14'üncü ve 15'inci Alay ile birlikte muharebe sahasına intikalini başlatarak 15'inci Alay Mübarek Dere'ye, 14'üncü Alay Edirnesırtı'na ve 13'üncü Alay da onun gerisine gelmiş; Tümen ihtiyatını oluşturmuştur. Nitekim böylece Arıburnu'ndaki kuvvet miktarı iki tümen ve 9 alaya ulaşmıştır. İlk günden beri kargaşanın hâkim olduğu birlikleri 1 Mayıs 1915 günü gerçekleşecek taarruz öncesi daha düzenli hale getirmek, emir-komuta organizasyonunu sağlamak ve sevk-idareyi kolaylaştırmak için bölgede tekrar bir kol teşkilatı oluşturulmuştur. Oluşturulan bu düzene göre emir ve komuta yeniden düzenlemiştir.

Tablo 2.4. 1 Mayıs 1915 Taarruzu Önce Arıburnu Bölgesi'nde Oluşturulan Kol Teşkilatı

	SOL KANAT KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI	MERKEZ KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI	SOL KANAT KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI
KOMUTAN	Bnb. Hüseyin Avni Bey	Yb. Ali Rifat Bey	Yb. Şefik Bey
BİRLİKLER	57'nci Alay, 64'üncü Alay (iki taburlu), 72'nci Alay 3'üncü Tabur, 77'nci Alay 3'üncü Tabur (iki bölük)	14'üncü Alay, 15'inci Alay	27'nci Alay (bir tabur Kabatepe ve güneyinde), 33'üncü Alay, 72'nci Alay, 125'inci Alay'ın 2'nci Taburu

¹⁹² ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih. 1-21a.

Yukarıdaki tablodaki gibi oluşan yeni düzene baktığımızda 25 Nisan 1915 gününden itibaren muharebede olan birlikler yanlara kaydırılarak merkez kola taze kuvvet yerleştirilmiştir.¹⁹³ Yapılan bu yeni düzenleme sonrası Sol Kanat Kuvvetleri Komutanı Şefik Bey'in, bünyesinde bulunan birliklere ilk emri şöyle olmuştur.

“17.2.1331/30 Nisan 1915

Sol Cenâh Kumândânlığı Emri

1. Merkez ve sol cenâh nâmı altında bulunan gruplar birleştirilerek kumândâsı 'uhdemize verilmiş ve Cenâb-ı Hakk'ın bâb-ı atıfetine ilticâ ile vaz'ifeye mübaşeret edilmiştir.
2. Kabatepe'ye gönderilen 77. Alây'ın 1. Taburu Kabatepe mıntıkasını teslîm alır almaz oradaki 27. Alây 2. Tabur (3 bölüktür) kuvvetimize iltihâk ederek Kanlısirt'a gelecek ilerideki taburu rebdîl edecektir.
3. 27. Alây'ın 2 taburuyla 125. Alây 2. Tabur'dan mürekkeb alây Bnb. Münîr Bey'in taht-ı kumândâsında olarak sol cenâhta Kanlısirt'ın nısf-ı cenûbîsinde bulunacaktır.
4. 33. Alây ile 72. Alây'dan bir tabur 33. Alây Kumândân Vekîli Bnb. Rüşdî Bey'in taht-ı kumândâsında olarak 1 taburu Kanlısirt'ın şimâl-i nısfında cephede ve bir taburu Siperli Sivritepe'de iki taburu ihtiyâtta bulunmak üzere sağ cenâhı teşkîl edecektir.
5. İleri hatta bulunacak taburlar 48 sâ'atte bir gerideki taburlarla tebdîlleri icrâ edilecektir.
6. 72. Alây Makineli Tüfek Bölüğü sol cenâh ihtiyâtında ve 27. Alây Makineli Tüfek Bölüğü'nün bir takımı siperli Sivritepe'de kemâ-kân kalacak ve diğer takımı sağ cenâh ihtiyâtında kalacaktır.
7. Ben şimdilik sağ cenâh ihtiyâtı nezdinde kalacağım.

Sol Cenâh Kuvvetleri

Kumândânı Kaymakam Mehmed Şefîk

Bu emre göre 72'nci Alay ve 125'inci Alay 2'nci Tabur, Bnb. Mehmet Münir Bey komutasında Kanlısirt'ın güney tarafını işgal ve muhafaza edecekti. Bu birliğin sağına ise Bnb. Rüşdi Bey komutasında 33'üncü Alay gelerek Kırmızısirt, Kanlısirt ve Cemaldere

¹⁹³ BDHÇC, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.99.

hattına taarruz edecekti.¹⁹⁴ Şefik Bey, ayrıca 72'nci Alay Makineli Tüfek Bölüğü'ne yazdığı emirde Sol Kanat Kuvvetleri'nin Kanlısırt'ın batı yamaçlarında olduğunu, 72'nci Alay'ın da burada bulunduğunu ve iki saat içinde hızlıca bölüğün buraya gelmesini emretmiştir. Makineli tüfek bölüğü kalkansız olduğu için Adanabayırı'nda muharebe hattından uzakta kalmıştır. Şefik Bey, bu bölüğü ileri sürerek Kanlısırt'ın güney kanadını himaye etmek için tekrar Bnb. Mehmet Münir Bey'in emrine vermiştir.¹⁹⁵

1 Mayıs 1915 günü yapılacak olan taarruz öncesi 72'nci Alay'ın iki taburu ile bünyesinde bulunduğu Sol Kanat Kuvvetleri'nin ateş gücüne baktığımızda 72'nci Alay'ın takriben 1000 silah olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Alay'a bağlı Hotchkiss Makineli Tüfek Bölüğü'nde dört tüfek ve 250 adet piyade tüfeği bulunmaktadır.

Tablo 2.5. 1 Mayıs 1915 Taarruzu Önce Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nın Mevcudu

Birlik	Komutan	Ateş Gücü
33'üncü Alay (Üç Tabur)	Bnb. Rüşdî Bey	Takriben 1.900 silah
72'nci Alay (İki Tabur)	Bnb. Münîr Bey	Takriben 1.000 silah
125'inci Alay 2. Tabur	Bnb. Şevki Efendi	Takriben 700 silah
27'nci Alay'ın 1. Tabur ve 3. Tabur Bakîyesinden Müretteb 1. Tabur	Yüzbaşı Sadık Efendi	Takriben 950 silah
27'nci Alay Makineli Tüfek Bölüğü	*****	4 (Maksim Makinalı)
72'nci Alay Hotchkiss Bölüğü	Üsteğmen Muhyiddin Efendi	4 Hotchkiss Makinalı ve 250 Adet Piyade Tüfeği
Toplam		4800 Piyade Tüfeği 8 Makineli Tüfek

Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nın tamamının silah gücü ise yukarıdaki tablodaki gibidir.¹⁹⁶

Yapılan hazırlıklar sonrası Arıburnu muharebe hattındaki piyade kuvvetinin son duruma bakıldığında Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde; 57'nci Alay, 57'nci Alay Makineli Tüfek Bölüğü, 64'üncü Alay'ın 1'inci ve 2'nci Tabur'u; 20'nci, 72'nci ve 77'nci Alayların 3'üncü Taburları; Merkez Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde ise 14'üncü Alay, 15'nci Alay ile 125'inci Alayların 1'inci ve 3'üncü Taburları; Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde de 27'nci Alay'ın 1'nci ve 3'üncü Taburları ile

¹⁹⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih. 1-6,6a.

¹⁹⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih. 1-6a.

¹⁹⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih. 1-8.

Makineli Tüfek Bölüğü, 33'üncü Alay, 72'nci Alay'ın 1'inci ve 2'nci Tabur'u 13'üncü Alay'ın üç bölüklü iki taburu bulunmaktadır.¹⁹⁷

19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, 1 Mayıs 1915 günü saat 02.00'da aşağıda yer alan taarruz emrini yayınlamıştır.

“17-18. 2. 1331/30 Nisan-1 Mayıs 1915]

Saat 2 evvel/02.00

Taarruz emri

1- Bugün sağ cenâhımızda bulunan 57. Alây 3. Tabur ve 64. Alây 1. Tabur kendiliklerinden süngü hücumuna kalkarak karşılarındaki düşmanı derelere dökmüşlerdir. Düşman bugünkü piyâde ve topçu ateşlerimizle fevke'l-'âde zedelenmiştir.

2- Kuvvetlerimiz yarın ber-vech-i âtî ta'arruz edecektir.

3- Topçu grupları kendilerine bi'z-zat irâe olunan düşman cephelerine sabah sâ'at 5'de (evvel) (05.00) ateş küşad edecektir.

4- Aynı saatte 14. Alây, düşmanın merkezinde kendisine bugün irâe olunan cepheye ve sol cenâh kuvvetleri kendi önlerindeki düşman cephesine ta'arruz ve düşmanı tard edecekler ve tamâmen sahile hâkim ve nazır olan hatt-ı balayı zabt ve işgâl eyleyeceklerdir.

5- Sağ cenâh kuvveti karşılarındaki düşmanı ateşleriyle sarsarak işgâl eyleyecektir.

6- 5. Fırka istihkâm bölüğü, 14. Alây ve 19. Fırka istihkâm bölüğü, 27. Alây ile berâber bulunacak ve hücum esnâsında düşmanın vesait-i müdafaasını tahrib ve mevad-ı infilakiye isti'mal ve işgâl olunacak mevâzi' tahkîm için piyâdeye mu'âvenet edecektir.

7- Süvârî bölüğü sol cenâhta bulunacak ve düşmanın sağ cenâhını îcâbında yaya keşf yaparak keşf edecek.

8- 125. Alây 1. Tabur, 3. Tabur ve mitralyöz ve 5. Fırka'dan vürûd edecek olan taburlar ihtiyât-ı 'umûmi olmak üzere bidâyette merkez gerisinde benim emrim altında bulunacaktır.

9- Ben bidâyette merkezde topçu mevzi'nde bulunacağım.

19. Fırka Kumândânı

¹⁹⁷ ATASE Arşivi, ATA. ZB Kls.41 Dos. H-5 Fih. 5-7a.

Bu emre göre taarruz kuvvetinin esas hedefini Bombasırtı batısı-Boyun Noktası-Merkeztepe hattı oluşturmaktadır. Kanatlarda yer alan kuvvetlerin aşırı yıpranması ve bu mevkiilerin donanma topçu ateşine çok açık kalmasından dolayı taarruzun ağırlık noktasını merkez bölgesi oluşturmuştur. Saat sabah 05.00’da başlayan taarruz, topçu ateşi ile başlamıştır. Sol Kanat’ta 125’nci Alay 2’nci tabur birinci hatta taarruza kalkmış; onun hemen arkasında ise 72’nci Alay’ın dört bölüklü 1’inci Tabur’u da ihtiyat tutularak hazır beklemiştir. 72’nci Alay’ın 2’nci Tabur’undan iki tarassud postası da taarruz hattının açıkta kalan sol tarafına gönderilmiştir.¹⁹⁹ Bu esnada Tümen Komutanı, sol kanattaki taarruzun tesir etmediğini ve bu duruma müdahale etme gereği duymuştur. 14’üncü Alay cephesinde taarruzun sağlıklı bir şekilde ilerlediğini gören Yb. Mustafa Kemal Bey, sağ kanattaki kuvvetlere bu taarruzu desteklemesi için emir vermiştir. Ayrıca sol kanatta bulunan Şefik Bey’e de saat 08.00’de 14’üncü Alay’ın taarruzunun etkisini artırmak için muhakkak sol kanadın cephesindeki ön hatta bulunan mevzilerin ele geçirilmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁰⁰ Bu durum karşısında saat 08.10’da Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, Kabatepe’den gelecek olan 27’nci Alay 2’nci Tabur’un gelmediğini Tümen’e bildirmiştir. 1’inci Tabur’u, 33’üncü Alay’ın solunda taarruza kaldıran Alay Komutanı, diğer taburdan da sol kanada keşif amaçlı postalar çıkararak burayı güven altına almıştır. Ayrıca 33’üncü Alay’ın düşman hattına 500 metre mesafeden süngü takarak hücum emri beklediğini gören Mehmet Münir Bey, taarruz etmeden bu mesafeden süngü hücumunun kötü sonuçlar doğuracağını da Şefik Bey’e bildirmiştir. Bu esnada makineli tüfek bölüğü siper yapmakla meşgul olduğundan taarruza kalkan piyadeye destek verememektedir. Taarruza kalkan 1’inci Tabur, üç bölüğü ile muharebe etmekte bir bölüğü ise ihtiyatta beklemektedir. Yarım saat sonra 08.45’te ilerleyişini sürdüren 1’inci Tabur, cephesindeki düşman mevzilerinin bulunduğu tepeyi tutmuştur. Fakat sağ tarafındaki birlikler ilerleyemediği için ve Tabur daha ileri gittiğinden bu birliklerin ateşinde kalacağından ilerlemeyi durdurmuştur. Bnb. Mehmet Münir Bey bu durumu, *“İleriye sevk olunan tabur, amplasmanların bulunduğu tepeyi tutmuştur. İlerisinde düşmana bir mesafe kalmadıysa da Sağ Cenah ilerlemediğinden ve Sol Cenah daha ilerlediği halde Sağ Cenahın ateşine*

¹⁹⁸ Mustafa Kemal “ATATÜRK”, a.g.e, s.72-73.

¹⁹⁹ HCGÇM27A, Cilt 2, s.19-22.

²⁰⁰ Mustafa Kemal “ATATÜRK”, a.g.e, s. 77.

tutulacağından Sağ Cenahın da ilerlemesi lüzumu ehemmiyetle maruzdur.” şeklinde Tümen’e bildirmiştir.²⁰¹

Saat 16.00’ya geldiğinde sol kanattaki 125’inci Alay’ın 2’nci Tabur’unun taarruzu durmuştur. Fakat sol yanın sağındaki ilerleme devam ettiği için 72’nci Alay’ın 1’inci Taburu’na bağlı iki bölük, 125’inci Alay’ın 2’nci Tabur’unun duran taarruzunu desteklenmesi için ileri sürülmüştür. 2’nci Tabur hemen bir bölümünü yayararak ilerlemeye başlamış; diğer bölümünü de ihtiyatta bırakmıştır. Fakat bu tabur ilerlediğinde 125’inci Alay’ın 2’nci Tabur’dan bir bölümün henüz muharebeye girmediğini görülmüştür. Bu durumda ileri harekâtını sürdüren 72’nci Alay 1’inci Tabur, taarruzu destekleyecek alan bulamadığı için geri ihtiyata çekilmiştir. Bu sırada Alay’ın iki bölüklü diğer taburu (2’inci Tabur) düşmanın sol tarafta göstereceği olası ilerlemeyi durdurmak için harekete geçerek cephenin en solunda savunma pozisyonu almıştır. Bu tabur, aktif muharebeye girmeyerek ileri mevzide bir perde hattı oluşturmuş ve soluna gözetleme postaları çıkararak bu görevi yerine getirmiştir. Ön hatta muharebe eden 125’nci Alay 2’nci Tabur ile bir türlü irtibat sağlanamamıştır. Tabur, şiddetli top ve makineli tüfek ateşi karşısında çok kayıp vermiş ve askerler dağılmış; ilerleyememiştir. Mehmet Münir Bey tarafından Tümen’e verilen rapora göre 1 Mayıs 1915 günü 72’nci Alay iki şehit, yedi yaralı zayıat vermiştir.²⁰² 72’nci Alay 1’inci Tabur Komutanı’na göre icra edilen bu taarruzun yeni gelen taze birliklerin birinci hatta dâhil olmasından başka bir netice vermediği görülmektedir. Çünkü birinci hat bir türlü düşmana yaklaşamamıştır. Dolayısıyla bu taarruz da taze taze kuvvetin zayıat vermesinden başka bir netice vermemiştir.²⁰³

1 Mayıs 1915 günü gündüz yapılan taarruz bir sonuç getirmemiştir. Taarruz sonrası Türk savunma hattı düşman hattına biraz daha yaklaşmıştır. Bu yaklaşmayı gece taarruzu için fırsat bilen Yb. Mustafa Kemal Bey, saat 24.00’te sol kanadı, saat 02.00’de ise merkez kuvveti taarruza sevk etmiş; fakat bu gece hücumu da bir başarı sağlamayarak saat 03.00’te taarruz kesin olarak durdurulmuştur. Yb. Mustafa Kemal Bey’in bu muharebe sonunda yayımladığı emir özetle şu şekildedir:

“Benimle beraber burada muharebe eden bütün askerler kesinlikle bilmelidirler ki bize verilen namus görevini tam olarak yerine getirmek için bir adım geri gitmek yoktur.

²⁰¹ *ATASE Arşivi*, ATA. ZB Kls.41 Dos.5, Fih.5-12a.

²⁰² Sermet Atacanlı, a.g.e, s.126; *Arşiv Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri*, Cilt1, Haz. Murat Karataş, Barış Borlat, Burhan Sayılır, Tuzla Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.196-197.

²⁰³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-4.

Rahatlıkla uyumak yolunu aramanın, bu rahatlıktan yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebedî olarak yoksun kalmasına sebep olacağını hepinize önemle hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımla fikir birliğinde olduğuna ve düşmanı denize dökmedikçe yorgunluk belirtisi göstermeyeceklerine şüphem yoktur.²⁰⁴ 2 Mayıs 1915 günü Sol Kanat Kuvvetleri Komutanı Yb. Şefik Bey'den gelen emir doğrultusunda 72'nci Alay'ın önünde bulunması gereken 125'nci Alay 2'nci Tabur'un dağılması üzerine sağ tarafta bulunan 33'üncü Alay ile 72'nci Alay arasındaki boşalan hattı doldurmak için harekete geçilmiştir. Sağ taraf, 33'üncü Alay'a dayandırılmış; sol tarafta ise Şefik Bey tarafından gösterilen mevziye 2'nci Tabur yerleştirilerek düşmanın sol cenahtan yapacağı haber alınan çevirme harekâtı için önlem alınmıştır.²⁰⁵ Bunun dışında 2 Mayıs 1915 Pazar günü muharebeye giren Alay unsurlarının sürekli ateş icrasıyla geçmiştir.²⁰⁶ 2 Mayıs 1915 günü Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'na yazdığı raporda birliklerdeki düzensizliği gidermekte olduğunu; bölgedeki taburlardan 27'nci Alay'dan müretteb Tabur'un 880; 27'nci Alay 1'inci Tabur'un 402, 72'nci Alay 2'nci Tabur'un 525 mevcudu olduğunu bildirmiştir. 1'inci Tabur'un tuttuğu siperlerin mıntika dâhilinde olmasa da onu da kendi hattına çekeceğini söylemiştir. Ayrıca Münir Bey herhangi bir yanlışlığa mahal vermemek için mıntikanın sağ cenahının başlangıç noktasının 1'inci Tabur Komutanlığı'na muhakkak gösterilmesini talep etmiştir.²⁰⁷ 2 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay 5'inci Bölük'ten Ahmed oğlu Mustafa ile 14'üncü Alay 12'nci Bölük'ten 286 ve 219 numaralı hüveyit varakalı 3 er muharebe hattından firar ettiklerinden 13'üncü Alay İhtiyat Taburu tarafından kurşuna dizilmiştir. Aynı gün, saat 12.00'de 72'nci Alay 1'inci Tabur Komutanı Arif Bey'in gönderdiği raporda, 125'inci Alay 2'nci Tabur'un gerilemeye başladığını ve düşmanın bu çekilmeyi fırsat bilerek ilerlediğini bildirmiştir. Bu rapor sonrası durumu Şefik Bey'e bildiren Münir Bey, raporunda bu durumu anlatarak elinde üç bölükten oluşan bir taburun olduğunu; 27'nci Alay Müretteb Tabur- düşmanın sol taraftan herhangi bir çevirme hareketi karşısında bunun bile yetersiz olduğunu belirten Münir Bey, eğer bu birlikten destek kuvvet gönderirse soldaki savunmanın zaafiyete uğrayacağını belirtmiştir. Ayrıca düşman donanmasının ve karaya yerleşen topçunun ateşinin maddi ve manevi kuvvet kaybına yol açtığını söylemiştir.²⁰⁸

²⁰⁴ BDHÇC, V. Cilt, Kitap II, s.103.

²⁰⁵ Sermet Atacanlı, a.g.e, s.125.

²⁰⁶ ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-4.

²⁰⁷ ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih. 1-26.

²⁰⁸ ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih. 1-25a,26.

2-3 Mayıs 1915 gecesi Münir Bey, mınıtkada bulunan müretteb taburda düzensizliğin hala devam ettiğini şu şekilde Şefik Bey'e bildirmiştir:

“19-20 Nisan 1331/2-3 Mayıs 1915

Sol Cenâh Kuvvetleri Kumândânlığı'na

1- İki kıt'a emriniz alındı. Asker mübâdelesı keyfiyeti bu gibi bir sû-i tefehhüme mahâll bırakmayacak vechle icrâsı hakkında zaten emr verilmişti. Binâen-aleyh cephede bulunan müretteb tabur kumândânlığına tebligât-ı mukteziyenin bu kere dahî icrâ kılındığı ma'rûzdur.

2- Müretteb tabur efrâdının kuvve-i ma'neviyesi son derecede bozuktur. Muttasıl türlü türlü bahânelerle efrâd geriye geliyorsa da ancak bir kısmının tekrar mahâllerine sevkine mavaffâkiyet elveriyor. Buna dâ'ir icâb eden tertîbât ayrıca alındı.

72. Alây Kumândânı

Bnb. Mehmed Münîr”²⁰⁹

3 Mayıs 1915 itibariyle 72'nci Alay'ın sol kanatta bulunan iki taburu tahkimat işlerine yoğunluk vermeye başlamıştır. Bugün Alay'da üç yaralı zayıat verilmiştir.²¹⁰ Elde tutulan siperlerin tahkimatı için Sol Kanat Kuvvetleri Komutanı Yb. Şefik Bey 72'nci, 33'üncü ve 125'inci Alay'ara yazdığı emirde gece hiçbir kazma ve küreğin boş bırakılmayarak yolların geniş ve derin kazılmasını emretmiştir.²¹¹ 3 Mayıs 1915 günü Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, Kolordu'da bulunan bir adet telemetrenin Alay bünyesinde bulunan Makineli Tüfek Bölüğü'ne ulaştırılmasını 19'uncu Tümen'den istemiştir.²¹² 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, bu durumu aynı gün 3'üncü Kolordu'ya yazarak telemetrenin acil bir şekilde verilmesini istemiştir.²¹³ Mehmet Münir Bey, 19'uncu Tümen Komutanlığı'na gönderdiği bir başka raporda emrindeki ikişer bölüklü 1'inci ve 2'nci Tabur'dan kuvvetinin toplam dört bölük olduğunu bildirmiştir. Emrindeki diğer 3'üncü Tabur'un muharebenin ilk günü 57'nci Alay' a katıldıktan sonra Tabur ile hiçbir şekilde irtibat sağlanamadığını belirterek bu taburun Alay'a katılma emrini beklediğini dile getirmiştir. Aynı gün, 72'nci Alay 2'nci Tabur Komutanı Bnb. Hüseyin Rıza Bey de 27 Nisan 1915'ten beri Tabur'unun kalanından iki bölüğün oluşturulduğu ve

²⁰⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih. 1-26.

²¹⁰ Sermet Atacanlı, a.g.e, s.126.

²¹¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4-1-3a.

²¹² *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.6, Fih.6-12.

²¹³ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.6, Fih.6-12a.

bu bölüklerin subaysız kalmadığını ayrıca Tabur'un kendi komutası ve nüfuzu altında idare edildiğini Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir.²¹⁴

3-4 Mayıs 1915 gecesi, 72'nci Alay 1'inci Tabur tarafından Kanlısırt'ın batısındaki düşman siperine iki bomba atılmıştır. Bu bomba hücumu sonrası karşılıklı olarak seyrek çatışmalar devam etmiştir. Ayrıca 72'nci Alay'ın da dâhil olduğu sol kanattaki bütün birlikler, oluşturulan plan çerçevesinde yol, siper ve ateş hattı tahkimatı için çalışmıştır.

4 Mayıs 1915 sabahı saat 05.00 civarı iki zırhlı ve üç torpidodan oluşan düşman donanma gücü, Palamutluk'ta bulunan bataryayı ve Kabatepe'deki 77'nci Alay'ın bulunduğu siperleri bombalamaya başlamıştır. 05.30'da ise 77'nci Alay Komutanı Bnb. Saip Bey, 19'uncu Tümen Komutanı'na gönderdiği raporda düşmanın karaya çıkmaya başladığını ve kıyıdaki birliklerin muharebeye girdiğini bildirmiştir.²¹⁵ Bulunduğu mevki itibariyle Kabatepe tarafını net bir şekilde gören Mehmet Münir Bey ise düşman filosuna bağlı gemilerin Kabatepe'yi bombardıman altına aldığını ve kıyıya asker çıkarmak için hazırlandığını görmüştür. Gözetleme postalarından gelen raporu vakit kaybetmeden Tümen Komutanlığı'na telefon ile bildirmiştir.²¹⁶ Sol kanadındaki bu durumun ciddi olabileceğini düşünen 19'uncu Tümen Komutanı, Kabatepe'de bulunan 77'nci Alay'a derhal taarruz emrini vermiş; aynı zamanda da 72'nci Alay'ın bünyesinde bulunduğu Sol Kanat Kuvvet Kuvvetleri Komutanlığı'na gerekirse bu taarruza ihtiyatlarla destek verilmesini bildirmiştir.²¹⁷ Bu esnada saat 06.25'te Mehmet Münir Bey'e gelen gözetleme raporunda bombardıman ile birlikte sahile askerin çıkmaya devam ettiği; sahilde boşalan sandalların geri dönerek tekrar karaya asker sevk ettikleri bildirilmiştir. Münir Bey bu raporları da doğrudan Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir.²¹⁸ Nitekim 77'nci Alay'ın direnişi ve taarruzu karşısında düşmanın Kabatepe'ye yaptığı bu çıkarma girişimi sonuçsuz kalmıştır. Çıkarma kuvvetinin geri çekilmeye başladığını da Münir Bey, 19'uncu Tümen'e bildirmiştir.²¹⁹ Aynı gün Yb. Şefik Bey, 72'nci Alay dâhil bünyesindeki diğer iki alaya bir emir göndermiştir Bu emirle birlikte bir de boş harita gönderilmiş ve emir de bu haritanın öğleye kadar doldurularak kendisine geri gönderilmesini talep etmiştir. Gönderilen boş haritaya Alay'ın ve çevresindeki diğer kuvvetlerin yerinin işlenmesini; en uç mevzilerin

²¹⁴ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.6, Fih.6-14a. İlgili kaynakta yanlış okumadan kaynaklı 72'nci Alay 1'inci Tabur Komutanı Bnb. Hüseyin Rıza denmiştir. Fakat 1'inci Tabur Komutanı Kd. Yb. Arif Bey'dir.

²¹⁵ Mustafa Kemal "ATATÜRK", *a.g.e.*, s. 94.

²¹⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4-1-4.

²¹⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih. 1-4a.

²¹⁸ *ÇM19TC*, C.II, s.217.

²¹⁹ *ÇM19TC*, C.II, s.218.

belirtilmesini, Türk siperlerinin kurşun kalemle, düşman siperlerinin ise renkli kalemle işaretlenmesini istemiştir. Ayrıca emre göre harita üzerinde her alay sadece kendi karşısındaki düşman siperini işaretleyecektir. Bu hususun önemli olduğunu ve birliklerin buna önem vermesini emretmiştir.²²⁰ Bu emir üzerine Münir Bey, kroki ile birlikte elinde kendi iki taburu ve müretteb tabur olmak üzere sekiz bölük olduğunu, bunun altısının cepheye yayıldığını, kalan iki bölümü de ihtiyat olarak tuttuğunu bildirmiştir. İhtiyatta bulunan müretteb tabur bölüklerine de her an harekete hazır ol emri veren Münir Bey, ayrıca ön hatlardaki keşif kollarını da Kabatepe tarafının gözetleme işini verdiğini bildirmiştir.²²¹ Fakat Sol Kanat Kuvvetleri Komutanı Yb. Şefik Bey, 72'nci Alay Komutanı Mehmet Münir Bey tarafından hazırlanarak eline ulaşan krokide hatalar görmüş ve düzeltilmesini istemiştir. 72'nci Alay 1'inci Tabur'un cephesi, 33'üncü Alay'ın solundan itibaren batıya ve kısmen güneybatıya yönelmesini, 27'nci Alay'dan mürettep taburun da güneye doğru yönelen cephe hattını tahkim ederek tutması gerektiğini, ilerideki mevcut siperlere de gözetleme postaları çıkarılmasını isteyerek Münir Bey'in bu düzenleme çerçevesinde mıntikasını gezerek gerekli mevzii aldırmasını ve tahkimata önem vermesini istemiştir.²²² 4 Mayıs 1915 akşama doğru 72'nci Alay sağ kanadına bir cebel topçu bataryası yerleşmiştir. Alay'ın mıntikası dâhilinde 4-5 Mayıs gecesi tahkimat işleri devam etmiştir. Aynı gece 1'inci Tabur'dan iki asker, Tabur mıntikasının sağ ilerisinde bulunan ve daha önce keşfedilen düşman siperine gece karanlığından faydalanarak sessizce ilerlemiş ve 20 adım mesafeden iki el bombası atarak geri çekilmiştir. Bomba taarruz sonrası, siperden çok sayıda gürültü gelmiştir. Alay bugün 1'inci Tabur'dan bir şehit, üç yaralı; 2'nci Tabur'dan bir yaralı ve bir kayıp zayiat vermiştir.²²³

5 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay 1'inci Tabur Komutanı Yzb. Arif Hikmet Efendi, Yb. Şefik Bey'e bir rapor göndermiştir. Raporda, Tabur'un solunda istihkam takımı tarafından bir siper yapıldığı haberini aldığını ve bunu yerinde incelediğini belirterek yapılan siperin derinliğinin az olduğunu, ara bağlantı siperlerinin olmadığını görerek istihkam subayını uyardığını bildirmiştir. Raporda ayrıca Tabur'un asıl hattında 50-60 hatve (adım) kadar ilerisinde bulunan üç manganın işgal ettiği siperi almak istediğini fakat siperde 125'inci Alay 2'nci Tabur'undan askerlere rastladığını, bu askerlerin emir almadıkları sürece siperi terk etmeyeceklerini söylediğini bildirmiştir. Söz konusu siper ile

²²⁰ HCGÇM27A, Cilt 2, s.58

²²¹ HCGÇM27A, Cilt 2, s.59

²²² HCGÇM27A, Cilt 2, s.63

²²³ ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-6a.

arasında bir bağlantı yolu kazdığını söyleyen Tabur Komutanı, gece bu yolun tamamlanacağını ve emir gelirse bu siperdeki askerin geri çekilerek bu sipere yerleşmek istediğini talep etmiştir.²²⁴

Aynı gün, Mehmet Münir Bey, bütün gece siperlerin tahkimi için çalışıldığını fakat tamamlanamadığını; bir gün önce verilen hatalı krokide verilen yerleşimin gelen emir doğrultusunda düzenlenmeye çalışıldığını, fakat tahkimat işi bitmedikçe bu istenilen düzenlenmenin yapılamayacağını Şefik Bey'e bildirmiştir.²²⁵ Ayrıca, ön hattın ilerisinde bulunan 125'nci Alay ve 33'üncü Alay'dan bir miktar askerin tuttuğu siperlerin boşaltılmasının uygun olmayacağını düşünen Münir Bey, mıntıka yerleşim düzeni yeniden oluşturulduktan sonra sol tarafta bulunan 2'nci Tabur'un bu ön hattaki mevkilere yerleşmesini istemektedir. Bunun üzerine Şefik Bey, 72'nci Alay'ın yerleşim düzenini görmek için akşamüzeri Alay mıntıkasını yerinde görmek istemiştir.²²⁶

5 Mayıs 1915 günü Nisan ayı sonundan itibaren 72'nci Alay mıntıkasında muharebenin yanı sıra ağırlık kazanarak devam eden tahkimat işleri henüz beklenen hızda ilerlememektedir. Bu duruma oldukça kızan Münir Bey mevcut durumu Şefik Bey'e bu durumu şu şekilde bildirmiştir:

“22.2.1331/5 Mayıs 1915

Sol Cenâh Kumândânı İzzetli Şefik Bey Efendi'ye

Şimdi gerek müretteb ve gerek bizim en solda bulunan 2. Tabur mıntıkasını Yüzbaşı Sâdık, Mülâzım Talat, bizim yâver Mülâzım İzzet ve Hasan Efendiler ve sâire ile birlikte serâpâ bi'z-zât gezdim. Müretteb taburun sağ cenâhından 72. Alây 1. Tabur'a kadar 40-50 metrelik bir rah-ı mestûr noksân müretteb taburun cephedeki 2 bölüğünün siperleri arasında [150] metre kadar bir açıklık olduğu gibi ihtiyât mevki'nden müretteb taburun cephesindeki siperlere kadar olan mesâfede de rah-ı mestur pek noksândır. İlk hatta yapılan siperlerde de lâzım gelen 'umk ve 'arz yoktur. Ve'l-hâsıl ne kadar çalışır ve ne kadar söylersem müretteb tabura söz anlatmak, iş yaptırmak kâbil olmuyor. Büyüğün küçükten, küçüğün büyükten haberi yoktur. Emr-i kat'îyi tekrar verdim. Akşama kadar bunların yapılacağı zannetmem. Fakat belki sarf-ı himmet ve gayret ederlerse yarın sabaha kadar bitirebilirler. Bu gibilerle arkadaşlık ettiğimden dolayı hiss ettiğim 'azâb-ı vicdânîyi

²²⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-10.

²²⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-4a,5.

²²⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-10a.

bir Allah bir de ben biliyorum. Ne kadar ve neler söylemek lâzım gelirse söylüyorum. O kadar da vurdumduymazlık ediyor mâdûn üzerinde bir nüfûzu yok. Her iki tarafı da te'mîn etmek istiyor. İşi büsbütün yüzüne gözüne bulaştırıyor. Teşrîfimde epeyce şeyler 'arz edeceğim ve'l-hâsıl siperlerle rah-ı mestûrlar hakkındaki emr-i 'âlî'niz ümîd ederim ki yarın sabah kadar ancak infâz edilebileceği hürmetle 'arz olunur.

72. Alây Kumândânı

Bnb. Mehmed Münîr²²⁷

Genel olarak 5 Mayıs 1915 günü, siperlerin tamamlanarak güçlendirilmesi ve şehitlerin defin işleri ile uğraşılmıştır. Günlük zayıat miktarına baktığımızda ise 1'inci Tabur'dan bir şehit, iki yaralı; 27'nci Alay Müretteb Tabur'dan ise, bir şehit iki yaralı olmak üzere iki şehit dört yaralı olarak kayda geçmiştir.²²⁸Gün sonunda Sol Kanat'ın yerleşimine baktığımızda ise en sağda Kanlısirt ile Kırmızısirt arasında 125'inci Alay; merkezde 33'üncü Alay; en solda yarım mevcutlarıyla 72'nci Alay'dan iki tabur ve 27'nci Alay'dan bir tabur; ihtiyatta ise 13'üncü ve 27'nci Alay'dan birer tabur bulunmaktadır.²²⁹

5-6 Mayıs 1915 gecesi 72'nci Alay 1'inci Tabur'un cephesinin 50 metre kadar sol ilerisinde bulunan 125'inci Alay 2'nci Tabur tarafından tahliye edilen siper, 72'nci Alay'ın 1'inci Tabur'u tarafından devralınmıştır. Bu siper, iyi tahkim edilmiş ve hâkim bir noktada olması sebebiyle hem 27'nci Alay'ın Müretteb Tabur'una karşı gelişecek olan herhangi bir taarruzu soldan ateş altına alabilecek olması hem de Kabatepe'ye doğru olan sırtı ateş altında tutabilecek olması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca bu siperin alınmasıyla, 1'inci Tabur'un asıl hattı ilerletilmiş ve muharebe sahasına hâkimiyet arttırılmıştır. Alay, kendi cephesinde bulunan diğer siperleri ve rah-ı mesturları da tahkim ve takviye etmeye devam etmiştir.²³⁰ 6 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay 1'inci Tabur, zeytinyağlı fasulye ve bulgur çorbası, 72'nci Alay 2'nci Tabur bulgur çorbası ve etli fasulye yemiştir. 72'nci Alay 1'inci Tabur'dan bir yaralı zayıat verilmiştir. Aynı gün 72'nci Alay 2'nci Tabur Komutanı Kd. Yzb. Hüseyin Rıza Efendi, sol kanattan bir gözetleme postası çıkartmış; bu posta, düşman hattına 100 metre kadar ilerleyerek düşmanın Yeşiltarla civarına beş top yerleştirdiğini, bu toplardan birinin sol tarafa, ikisinin sağ tarafa, diğer ikisinin de Kabatepe'deki 77'nci Alay mıntikasına doğru mevzilendirdiğini gözlemlemiştir. Ayrıca

²²⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-11.

²²⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-14.

²²⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-13.

²³⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih. 1-14a,15; Sermet Atacanlı, a.g.e, s.126,127.

topların ilerisinde piyade siperlerinin, gerisinde de makineli tüfek mevziisinin olduğu ve düşman kuvvetinin tahkimat işleriyle uğraştığı raporunu alan Tabur Komutanı, durumu hemen Alay Komutanlığı'na bildirmiştir. Alay Komutanlığı da gözetleme postasının bu izlenimlerini hemen Sol Kanat Komutanı Şefik Bey'e iletmiştir.²³¹ Bu durum karşısında raporun eline ulaşması sonrası 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nı bu toplara ve düşmanın tahkimatı konusunda uyarmış; taarruz ihtimaline karşı hazırlıklı olmasını emretmiştir.²³² 6-7 Mayıs 1915 gecesi de yine siperlerin ve rah-ı mesturların tahkim ve takviye işlemleri ile meşgul olan Alay, aynı zamanda defin işlemleri ile de meşgul olmuştur.²³³

7 Mayıs 1915 günü, 72'nci Alay'ın iki taburu sol kanatta tahkimat işleri ile meşgul olmaya devam etmiştir. 1'inci ve 2'nci Tabur, sabah pirinç çorbası; akşam yemeğinde de etli nohut yemiştir. Bugün Alay'ın 1'inci Tabur'undan iki şehit, üç yaralı; 2'nci Tabur'dan ise bir yaralı zayıat verilmiştir.²³⁴ Ayrıca 7 Mayıs 1915'i 8 Mayıs 1915'e bağlayan gece Cemaldere'nin batısında bulunan Şehitler Tepesi'ne icra edilecek baskın için Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesindeki birliklerden subay ve er olmak üzere toplam 50 asker katılmıştır. Bu müfreze 72'nci Alay'dan da 13 asker gönüllü olmuştur.²³⁵ 125'nci Alay 10'uncu Bölük Komutanı Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) Saffet (POZANTI) Efendi'nin komuta ettiği 140 kişilik bu müfrezenin harekâtı için sol kanatta bulunan birlikler tahkimat işlerini tamamen bırakarak hazır kuvvetleri ön hatta yanaştırmıştır.²³⁶ Ayrıca herhangi bir kazaya mahal verdirmemek için merkez ve sağ kanadın gerçekleştireceği bu harekâta sol kanadın kesinlikle ateş etmeyeceği; ancak düşman karşı taarruza geçerse ateş açılacağı bildirilmiştir. Bunun yanında istihkâm bölüğünden fedai müfrezesi mevkiyi ele geçirir geçirmez derhal hareket ederek ele geçirilen mevziyi tahkim etmesi istenmiştir.²³⁷ 7 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay'ın sol kanatta bulunan muharip mevcudu ise 1'inci Tabur, üç Subay 584 Er; 2'nci Tabur, beş Subay 721 Er; Makineli Tüfek Bölüğü, iki Subay 57 Er, olmak üzere 10 Subay 1362 Er'den oluşmaktadır. Bu kuvvetin yanında Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, 19'uncu Tümen Komutanlığı'ndan 72'nci Alay'ın Kakma Dağı'nda, Çamburnu'nda ve Kilya Limanı'nda

²³¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-17a

²³² Mustafa Kemal "ATATÜRK", *a.g.e.*, s. 98.

²³³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-15.

²³⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-21,21a

²³⁵ *Agb*; Murat Karataş, "Çanakkale Savaşları'nda Fedai Müfrezeleri," *Anafarta*, Sayı:3, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2019, s. 41;

²³⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih. 1-20.

²³⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih. 1-20a

da top kızaklarının yanında birer manga olmak üzere toplam üç manga gözetleme postasının bulunduğunu; bunların Alay'a dahil edilmesini istemiştir. Fakat 19'uncu Tümen Komutanı, bu mangaların yerinde kalmasını emretmiştir.²³⁸

Tablo 2.6. 7 Mayıs 1915Tarihinde Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nın Muharip Kuvveti

		Muhârib Efrâd	Muharib Zâbit Nâmzedi	Zâbit ve Zâbit Vekili
27. Alây	1. Tabur	571	5	4
	2. Tabur	466	5	3
	3. Tabur	560	6	3
33. Alây	1. Tabur	404	-	5
	2. Tabur	472	-	8
	3. Tabur	553	-	3
72. Alây	1. Tabur	584	-	3
	2. Tabur	721	-	5
125. Alây	1. Tabur	733	-	7
	2. Tabur	368	-	6
	13. Alây'dan Müretteb Tabur	505	-	6
27. Alây	Makineli Tüfek	120	-	3
15. Alây	Makineli Tüfek Bölüğü	52	-	1
72. Alây	Makineli Tüfek Bölüğü	57	-	2
	İstihkâm Bölüğü	230	-	3

7 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay'ın bünyesinde bulunduğu Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nın ayrıntılı mevcudu ise yukarıdaki gibidir.²³⁹ Aynı gün 72'nci Alay 1'inci Tabur, iki şehit, üç yaralı; 2'nci Tabur ise bir yaralı olmak üzere toplam altı zayıat vermiştir.²⁴⁰

7-8 Mayıs 1915 gecesi merkez ve sağ kanattaki baskından dolayı tahkimat işleri de bırakıldığı için teyakkuzda ve durgun geçmiştir. 8 Mayıs 1915 günü ise Kanlısırt'ın bir kısmını elinde tutan 72'nci Alay 1'inci Tabur ile 27'nci Alay'ın Müretteb Tabur'u birbiri içerisine girerek karışmıştır. Arazinin durumu ise bu birbirine karışan iki birliği idare edilmesini zorlaştırmıştır. Nitekim bu iki birliğin değiştirilmesi emri, sabah saat 06.50'de Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'ndan gelmiş ve değişim 22.25'te tamamlanmıştır. Birliklerin değişimi güvenli ve sessiz bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu değişimle birlikte

²³⁸ ÇM19TC, C.II, s.273.

²³⁹ ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih. 1-22a.

²⁴⁰ ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1. Harp Ceridesi'nde zayıat bu şekilde belirtilmişken Alay'ın muharebe raporunda zayıat iki şehit beş yaralı olarak verilmiştir. Bkz. Sermet Atacanlı, a.g.e, s.127.

72'nci Alay'ın iki taburu ve aynı zamanda 27'nci Alay'ın Müretteb Tabur'u ile 2'nci Taburu yan yana konuşlanmıştır. En solda 72'nci Alay 2'inci Tabur, onun kuzeyinde sırayla 72'nci Alay 1'inci Tabur ve 27'nci Alay 2'nci Tabur yerleşmiştir. 27'nci Alay'ın Müretteb Tabur'u da sol kanat ihtiyatı olmuştur. 72'nci Alay, 8 Mayıs 1915 günü üç şehit zayıat vermiştir. Bugün askere sabah ve akşam olmak üzere sıcak yemek verilmiştir.²⁴¹ 8-9 Mayıs 1915 gecesı 72'nci Alay cephesinde ön hatların tahkimi ve takviyesi yapılırken; sağlam halde bulunan şehit ve muhtelif naaşların defniyle uğraşılmasıdır. Defin işlemleri sırasında aynı zamanda keşif kolları tarafından düşmana taciz ateşı açılmıştır. Defin işlemi sağlıklı yapılmamış; bu işlemin bir sonraki gün devam edeceği de Alay Komutanı Mehmet Münir Bey tarafından Şefik Bey'e bildirilmiştir.²⁴² Münir Bey, aynı gün Şefik Bey'e yazdığı diğeri bir raporda, mıntıkayı 1'inci Tabur Komutanı Kd. Yzb. Arif Efendi ile birlikte gezdiğini ve siperlerin hemen ilerisinde yer alan naaşların 27'nci Alay Müretteb Tabur'u tarafından hala defnedilmediğini; akşam yeni bir müfreze oluşturularak defin işleminin yapılacağını; bu iş için gönderilen istihkâm efradının soygunculuk yapmaktan başka bir iş yapmadığını bildirmiştir.²⁴³ Fakat İstihkam Bölüğü Komutanı Yzb. İsmail Hakkı Efendi de 72'nci Alay cephesinde bulunan siper çalışmalarının gerektiği gibi yapılmadığını; gelişigüzel açılan oyuklarla oluşturulan hatlar içerisinde muharebe etmenin mümkün olmadığını; ayrıca tahkimat için giden istihkâm takımının görevinin defin olmadığını söylemiştir.²⁴⁴ 9 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay 2'nci Tabur'dan olmak üzere bir yaralı zayıat verilmiştir.²⁴⁵ 9-10 Mayıs 1915 gecesı merkez ve sağ kanattaki hareketlik sonrası 19'uncu Tümen Komutanlığı tarafından sol kanatta bulunan 72'nci Alay dâhil bütün birliklere gelen emirde ön tarafta bulunan avcı siperlerinin mazgallarının ikmal ve inşasının hızlıca bitirilmesi, her askerin üzerinde 250 adet mermi bulundurulması, keşif kollarının geceleri eksik edilmemesi ve olası bir düşman taarruzunda hemen karşı taarruza geçilerek düşmanın püskürtülmesi emredilmiştir.²⁴⁶ Nitekim Bnb. Mehmet Münir Bey'in saat 19.00'da yazdığı rapordan düşmanın muhtemel olan taarruzuna karşı tedbirlerin alındığı, cephe ilerisine üç manga kuvvetin keşif ve güvenlik için gönderilerek bunların seyrek ateşlerle düşmanı rahatsız ettiğı, sağ ve soldaki diğeri birlikler ile irtibatın sağlandığı

²⁴¹ 8 Mayıs 1915 tarihinde 72'nci Alay sabah çay kavurmalı çorba akşam kavurmalı bulgur lapası yemiştir. Aynı gün 2'nci Tabur'un sabah fındık ve zeytin akşam bulgur lapası yediğı görülmektedir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-26.

²⁴² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-1; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-2.

²⁴³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-1.

²⁴⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-1a,2.

²⁴⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-1.

²⁴⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-2a.

anlaşılmaktadır. Alay Komutanı Münir Bey, 72'nci Alay'ın kendi cephesinde muharebe sahasını etkili ateş altına alabilecek yeni bir mevki keşfetmiş ve buranın tahkimi için de istihkâm müfrezesi gönderilmesini talep etmiştir.²⁴⁷ Ayrıca makineli tüfekler için yeni mevziler seçilmiş ve iki tüfeklik yer tahkim edilmiştir. Diğer ikisinin de mevzileri hazırlanmaktadır. Seçilen ve yeni oluşturulan bu mevziler muharebe hattına hâkim olmasına karşın düşmanın top ve makineli tüfek ateşine açıktır. 72'nci Alay 2'nci Bölük Komutanı Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) Mehmet Cemal Efendi tarafından gönderilen raporda da Eşek Adası yönünden Arıburnu'na doğru büyük bir nakliye gemisinin arkasında duba bağlı olarak ilerlediğini ve aynı yönde bir de vapurun hareket ettiğini Alay Komutanlığı'na bildirmiştir.²⁴⁸ Bugün Alay, bir şehit zayiat vermiştir.²⁴⁹

Bnb. Mehmet Münir Bey'in 11 Mayıs 1915 günü sabah saat 06.20'de Tümen'e yazdığı raporda, durumda bir değişimin olmadığı bildirilmiştir. Sol tarafa yapılan tahkimatın 20-30 metrelik bir kısmının kaldığını ve bunun da gece bitirileceğini belirten Alay Komutanı, mazgalların ne şekilde inşa edileceğine dair bir örnek gönderilmesini talep etmiştir. Saat 18.30'da ise durumda bir değişikliğin olmadığını tekrarlamış, defin işlemlerinin tamamlanarak meydanda cenazenin kalmadığını bildirmiş ve dün başlanan makineli tüfeklerin mevzi tahkimat işlerinin tamamlandığını rapor etmiştir.²⁵⁰ Ayrıca ilk hatta bulunan siperlerin gece yapılacak işlemle birlikte 2'nci Tabur ile birleşeceğini bildiren Münir Bey, yeni istihkâm müfrezeleri istemiştir. 11 Mayıs 1915 günü, 72'nci Alay mıntıkasında tahkimat işlerini yürüten İstihkâm Bölüğü subayı Teğmen Mustafa Efendi, mıntıkanın tahkimat işlerinde Alay'dan destek görmediğini, mıntıkanın uzun olması dolayısıyla sadece istihkâm bölüğünden giden asker ile işin uzayacağını İstihkâm Bölük Komutanlığı'na bildirmiştir. İstihkâm Bölük Komutanı Kd. Yzb. Hakkı Efendi, aldığı bu rapor sonrası mıntıkadan sorumlu birlikten kazmalı ve kürekli askerin tahkimat işi için İstihkam Bölüğü'ne yardımcı olması gerektiğini; bu yapılmaz ise sağ taraftaki tahkimat işlerine ara verilip 72'nci Alay mıntıkasındaki tahkimatı bitirmeye çalışacağını Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'na iletmiştir. Sol Kanat Kuvvetleri Komutanı Yb. Şefik Bey ise diğer mıntıkalarındaki tahkimat işlerinin ara verilmemesi gerektiğini düşünerek ve istihkam müfrezelerinin görevinin sadece kazmak olmadığını bilakis tahkimat işinde piyadeye yol göstermesi için orada bulunduğunu hatırlatarak Mehmet Münir Bey'den kendi

²⁴⁷ HCGÇM27A, Cilt 2, s.103.

²⁴⁸ HCGÇM27A, Cilt 2, s.110.

²⁴⁹ ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-3; Bkz. Sermet Atacanlı, a.g.e, s.131.

²⁵⁰ ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-3a; ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-7a.

mıntıkasındaki tahkimat işlerinin Alay tarafından da desteklenmesini istemiştir. Mehmet Münir Bey ise bütün tahkimat işlerinde istihkâm müfrezesine Alay'ın subay ve efradı tarafından yardım edildiğini; mıntıkasına kaç adet istihkamcı geliyorsa o sayıda Alay'dan destek asker verildiğini belirtmiştir. Nitekim bir gece önce mıntıkada görevli istihkâm subayı Teğmen Mustafa Efendi gece 02.00 sularında mıntıkadan ayrılmış ve bunu gören istihkâm askeri de çalışmayı bırakarak onunla beraber ayrılmak isterken Alay'dan Üsteğmen Cemal Efendi tarafından salınmamış; çalıştırılmaya devam etmiştir. Şikayeti bu olaya dayandıran Münir Bey, kendi efradının hem tahkimat işlerinde hem de defin işlerinde çalıştığını söyleyerek gelen istihkam askerinin iki katı kuvveti destek için hazır tutacağını raporunda bildirmiştir.²⁵¹

Keşif kollarından gelen raporlarda düşmanın sağ kanadı gerisinde bulunan zırlıların yanında torpido ve ufak vapurların bulunduğu; ayrıca Kabatepe'nin kuzeyindeki sırtta bulunan ekin tarlasından itibaren düşmanın iki sıra siper kazdığı görülmüştür. Saat 22.30 sonrası merkez ve sağ kanata yeniden hareketlilik artmış ve sol kanatta da olası taarruz ihtimaline karşı Alay, hazır bulunmuştur. Bu hususa dair Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'ndan Alay'a gelen emir şu şekildedir:

“Kanlısirt

28.2.331/11 Mayıs 1915

72. Alay Kumandanlığına

Düşman boğaza ve merkez grubuna şiddetli ateş ediyor. İhtimal ki bizim cenahımıza da ta'arruz eder son derece müteyakkız davranılması ve kat'iyen bir ferdin bir hatve geriye çekilmemesi hususunun te'mîn ve tenbihi. Ve edilen taarruz vukûunda derhal ma'lûmât i'tâsı mütemennâdır.

Sol Cenah Kumandanı

Kaymakam Mehmet Şefik”²⁵²

12 Mayıs 1915 günü, 72'nci Alay'ın muharebe hattına yayılımına baktığımızda 27'nci Alay, 72'nci Alay'ın doğu ilerisini örtmektedir. Buna göre 72'nci Alay, düşmanın sağ kanadından yapacağı bir cephe hareketine karşı koyabilecek konumda olduğu anlaşılmaktadır. Düşman sağ kanat cephesinin 72'nci Alay'a uzak olması, olası bir

²⁵¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-6a,7.

²⁵² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-8a.

taarruzda Alay'dan daha iyi faydalanabilmesi için sağ taraftaki 27'nci Alay mıntıkasına uzayan gizli yolun en az iki kişinin rahat geçebilecek genişlik ve derinlikte olması için gece gündüz çalıştırılması Yb. Şefik Bey tarafından 72'nci Alay'a emredilmiştir. Bu emir gereği Bnb. Mehmet Münir Bey, 1'inci Tabur Komutanı Kd. Yzb. Arif Efendi'den bu yolun gerektiği şekilde tahkim edilmesini istemiştir.²⁵³ Ayrıca 1'inci Tabur ile 2'nci Tabur arasındaki siperler birleştirilmiş fakat bu irtibat yolları dar olduğundan genişletmek için tahkimat işi sürdürülmüştür.²⁵⁴

19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, 12 Mayıs 1915 günü Kemalyeri'nde bütün birliklere dağıttığı emirde düşmanın her türlü teşebbüsünün metin efrad ve subaylar tarafından ateş ve süngü hücumu ile karşılanarak sonuçsuz bırakılmasını beklediğini; düşmanın siper önlerine tel örgüsü yapmak istediğini ancak buna kesinlikle müsaade edilmemesi gerektiğini ve cephesi önünde tel örgüsü olan komutanların umursamazlıkla suçlanacağını bildirmiştir. Ayrıca Mayıs ayı başından bu yana bütün hatta yapılan tahkimat işlerinin hala eksik olduğunu gözlemleyen Tümen Komutanı, cephenin bütün noktalarında henüz birliklerin sığabileceği uygun avcı hendeklerinin yapılamadığını; düşmanın topçu ateşinden korunaklı alanlar yapmaya başladığını fakat Türk tarafında hâlâ yapılması gereken basit siperlerin bile yapılmadığını; bunun sebebinin birlik komutanları tarafından muhakkak açıklanmasını istemiştir. Düşman kuvvetinin ufak da olsa sürekli takviye aldığını; bu halde olası bir hücumda askerin bu hücumu sonuçsuz bırakmasının mümkün olamayacağına inanan Tümen Komutanı, görevin sadece hücumu durdurmak değil; durdurduktan sonra derhal destek ve yedek birlikleri ön hatta sürerek karşı taarruza geçilmesini istemiş; **bilakis düşman hücumun durdurulduğu haberini değil, düşman mevziine girildiği haberini duymak istediğini** emretmiştir. Bu emir sonrası 72'nci Alay Komutanı, emri Tabur Komutanlıklarına göndererek emirlerin tamamının uygulanmasını ve özellikle geceleri son derece hazırlıklı olunmasının önemli olduğunu belirtmiştir.²⁵⁵ Nitekim 12 Mayıs 1915 günü bir kısım askerle ileri hatlar korunmuş; diğer kısımla da destek ve yedek kuvvetler için ön hattın 20 adım kadar gerisinde birbirine paralel uzanan korunaklı alanlar inşa edilmeye devam etmiştir. 2'nci Tabur'un harp paketine ihtiyacı olduğu ve tahkimat işleri için portatif aletlerin listesi Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'na

²⁵³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-4a; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-9a,10. 11 Mayıs 1915 günü Alay efradına sabah ve akşam sıcak yemek verilmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-3a.

²⁵⁴ *HCGÇM27A*, Cilt 2, s.123.

²⁵⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-5.

gönderilmiştir.²⁵⁶ Askere sabah ve akşam yemek verilmiştir. Alay, bugün 1'inci ve 2'nci Tabur'dan olmak üzere iki yaralı zayıat vermiştir.²⁵⁷

13 Mayıs 1915 günü 19'uncu Tümen Komutanlığı'ndan gelen emir de düşmanın denize dökme amacıyla bütün cephede genel bir taarruz yapılacağı ve bunun için 3'üncü Kolordu tarafından mevcut kuvvetlerin takviye edilmeye başlandığı belirtilmiştir. Birliklerden karşılarındaki düşman hattının zayıf ve kuvvetli noktalarının keşfedilmesini ve taarruz için maddi ve manevi olarak bütün askerin hazır tutulmasını isteyen Tümen Komutanlığı, düşmanı denize dökme için hazır bulunulmasını emretmiştir.²⁵⁸ Bu emir sonrası 72'nci Alay tarafından gerekli keşifler yapılmaya çalışılmış, özellikle düşman makineli tüfeklerinin yerleri tespit edilmeye çalışılarak hücum sırasında izlenecek taarruz istikametleri belirlenmeye çalışılmıştır. 13 Mayıs 1915 günü Alay, 2'nci Tabur'dan bir yaralı zayıat vermiştir.²⁵⁹

Tablo 2.7. 25 Nisan-13 Mayıs 1915 Tarihleri Arasında 72'nci Alay'ın Toplam Zayıatı

	Subay	Er
Şehit	7	351
Yaralı	14	790
Kayıp	-	218

25 Nisan 1915 ile 13 Mayıs 1915 arasındaki 18 gün içerisinde 72'nci Alay'ın her üç taburunun da toplam zayıatı ise aşağıdaki tablodaki gibidir.²⁶⁰

13-14 Mayıs 1915 gecesi siper yapımı esnasında 72'nci Alay'dan iki er yaralanmıştır. Saat 03.00'te Kabatepe tarafından düşman donanması kısa bir ateş açmış; sonrasında ateş kesilmiştir. Ateşin sebebini öğrenmek için Bnb. Mehmet Münir Bey, 2'nci Tabur Komutanı Hüseyin Rıza Bey ile birlikte sol kanadın ucuna kadar gitmiş fakat ateşin kesilmesi ve gece karanlığının etkisiyle ne olduğu tam anlayamamıştır. Ayrıca propaganda amaçlı Alay'a gönderilen sekiz adet İngilizce beyanname²⁶¹ cesur ve gönüllü neferler

²⁵⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-11.

²⁵⁷ Sermet Atacanlı, *a.g.e.*, s.131.

²⁵⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-6; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-5; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-17a,18.

²⁵⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-15a.

²⁶⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-6a.

²⁶¹ Atılan Beyanname şu şekildedir: "Ey İngiliz, Avustralyalı ve Zelandalı, Fransız ve Hindliler...

Size, Türklerin üserâyı öldürüp parçaladıklarının söylendiğini, aldığımız esirlerin ifâdesinden anladık. Bunu şedîden protesto ederiz. Bizdeki üserânın rahat ve huzuru pek mükemmeldir. Onlara ettiğimiz mu'amele hükûk-ı beyne'l-milele tamâmen muvâfık ve pek misâfir-perverânedir. Fransa, İngiltere, Rusya bugünlerde [Avrupa'da] yine dehşetli mağlûbiyetlere uğradılar. Ruslar, Galicya'da yeniden 100.000 esir verdi. Dankerk9 bombardıman edilip Varşova sukût etmek üzeredir. Kale taht-ı tehdîddedir. Libau Almanlar'ın eline geçmiştir.

tarafından Yeşiltarla'nın batı ilerisinde bulunan düşman siperlerine atılmıştır.²⁶² Bu erler geri dönerken düşman tarafından fark edilmiş fakat ileri hattaki keşif kollarının koruma ateşi altında sağ salim geri dönebilmişlerdir. Aynı gün acil başlığıyla 72'nci Alay'a gelen emirde düşmanın sağ kanadında bir kuvvet yığılması olduğunu ve taarruz ihtimalinin bulunduğu belirtilmiştir. Bu sebeple ileri hattın kuvvetli keşif kollarıyla emniyete alınması; buradaki bombacı neferlerin bombaları kullanmaya hazır tutması; gerideki destek birliklerinin muharebe ağırlıklarını üzerinde tutarak hazır bulunması; Makineli tüfeklerin teyakkuz halinde kalması; 72'nci Alay'ın sağ tarafında bulunan kuvvetin sol tarafı her an destekleyecekmiş gibi toplu tutulması; subay ve efradın yalnızca taarruzu durdurmak değil karşı taarruza geçerek düşmanın Kanlısırt'taki siperlerine girmek için azim ve cesaretle muharebeye hazır bulunması istenmiştir.²⁶³ Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, emri derhal bağlılarına göndererek gerekli hazırlıkların derhal yapılmasını istemiştir. Nitekim gece sol kanatta beklenen piyade taarruzu gerçekleşmemiş düşman, top ve makineli tüfek ateşleriyle 72'nci Alay siperlerini aralıklarla dövmüştür. Siperlerin bazı aksamı bu ateşlerden az bir zarar görmüştür. Bu sırada iki asker yaralanmıştır. Alay'a sabah ve akşam sıcak yemek verilmiştir.²⁶⁴ 72'nci Alay bünyesinde bulunan ve Alay'ın ateş gücünün önemli bir parçası olan makineli tüfek bölüğündeki tüfeklerin muharebenin başından beri kalkanları bulunmamaktadır. 14 Mayıs 1915 günü Makineli Tüfek Bölüğü'nden Üsteğmen Mehmet Ali Efendi, bu ihtiyacı bildirmiş; daha önce dört adet makineli tüfeğin tamiri için geri gönderildiğini bunların kalkanlarının boşa olduğunu, bu kalkanların bölüğe verilmesi gerektiğini arz etmiştir. Alay Komutanı, bu ihtiyacı Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'na bildirmiştir.²⁶⁵

Sol Kanat Kuvvetleri Komutanı Yb. Şefik Bey, 72'nci Alay mıntıkasında istenilen tahkimat çalışmalarının gerektiği hızda yapılmadığını ve bazı noktalarda askerlerin tahkimat için verilen malzemeleri gölgelik yapımında kullanarak uyuduğunu belirtmiştir. Bu rehabet durumunun bir an önce ortadan kaldırılmasına ve bu durumdan sorumlu komutanların uyarılmasını ve tekrarlanırsa isimlerinin bildirilmesini istemiştir.²⁶⁶

Osmanlı Askerleri” Ayrıca beyannamelerin çomağa sarılarak karşı siperlere atılması emredilmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-14a-15.

²⁶² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-7,7a; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-19.

²⁶³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-7a.

²⁶⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-7a,8; Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.133.

²⁶⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-19a,20.

²⁶⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-20.

15 Mayıs 1915 günü, yine ön hat siperlerinde herhangi bir düşman taarruzuna karşı hazır bulunulmuş; siperlerin takviyesi ve korunaklı alanların inşası ile uğraşılmıştır. Düşman aralıklı top ve makineli tüfek ateşiyle tacizde bulunurken, gece ileriye sürülen keşif kollarıyla düşman rahatsız edilmiştir. Düşmanın topçu ateşi sonucu Alay'dan 1'inci Tabur'dan iki; 2'nci Tabur'dan iki kişi olmak üzere dört yaralı zayıat verilmiştir.²⁶⁷

16 Mayıs 1915 günü, 1'inci Tabur, bir buçuk metre genişliğinde ve bir buçuk metre derinliğinde 41 metre; 2'nci Tabur, 33 metre korunaklı alan oluşturmuştur. Yeni oluşturulan bu alanlar, düşman tarafından fark edilmiş ve top ateşi altına alınmıştır. Bu ateş sırasından korunaklı alanlarda bozulma meydana gelmiş ayrıca iki yaralı zayıat verilmiştir. Ayrıca 2'nci Tabur'dan bir kısım istihkâm askeri ile ateşten korunaklı bir noktada taarruz için gerekli tahkimat işleri devam etmiştir. Aynı gün alayın muharebe hattına dağılımı şu şekildedir: İki bölükten oluşan 1'inci Tabur'un soldaki iki takımı 27'nci Alay'ın gerisinde ihtiyatta, bir takımı bu kuvvetin gerisinde tahkimatta, bir takımı da soldaki siperlerde, yarım takım da rah-ı mestur içerisinde, bir buçuk takım da tabur ihtiyatında beklemektedir. Dört bölükten oluşan 2'nci Tabur'un bir bölüğü makineli tüfek bölüğünün sağ ve solundaki siperlerde, iki takım siper tahkimatında, bir takım 27'nci Alay'ın hemen arkasında korunaklı alan inşasında, üç takımda Kanlısırt'ın hemen altında toplu bulunmaktadır.²⁶⁸ Alay'a sabah ve akşam sıcak yemek verilmiştir.²⁶⁹ 16 Mayıs 1915 günü akşam saat 19.35'te 19'uncu Tümen Komutanlığı'nın yayınladığı emirde Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde bulunan 72'nci Alay'ın her iki taburunun da tahkim ve işgal ettiği mıntıkeyi 27'nci Alay 1'inci Tabur'a bırakıp geri çekilmesini ve ihtiyata alınarak harekete hazır beklemesini emretmiştir.²⁷⁰ Emir sonrası Alay'ın mıntikasını 27'nci Alay'dan bir tabur, karanlık bastıktan sonra teslim almış ve Alay Kanlısırt gerisindeki karargâhında hareket için hazır halde beklemeye başlamıştır.²⁷¹ Bu değişim sırasında Hotchkis Makineli Tüfek Bölüğü, yerinde kalmıştır.²⁷² Nitekim 17 Mayıs 1915 sabahı saat 10.05'te 72'nci

14 Mayıs 1915 tarihli Alay'ın Harp Ceridesi'nde Bnb Mehmet Münir Bey'in Yrb. Şefik Bey'e yazdığı bir raporda, Alay'ın 1'inci Tabur'unun doktorunun Bnb. Yusuf Petraki Bey; 2'nci Tabur doktorunun Bnb. Haçr Bey, 3'üncü Tabur doktorunun Agop Yeşilyan Efendi olduğu görülmüştür. Agop Efendi'nin sağ yanda bulunan 3'üncü Tabur'da görevi yapmakta olduğu; muharebenin ilk günleri 1'inci ve 2'nci Tabur'un doktorlarının alay gerisinde sargı mahallide görev yaptıkları anlaşılmıştır. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-20a.

²⁶⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih. 1-24.

²⁶⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls. 5338 Dos. H-6 Fih. 1.

²⁶⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls. 5435 Dos. H-2 Fih. 1-9.

²⁷⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls. 5437 Dos. H-2 Fih. 1-5a.

²⁷¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls. 5338 Dos. H-6 Fih. 1-6a.

²⁷² *ATASE Arşivi*, BDH Kls. 5435 Dos. H-2 Fih. 1-9a.

Alay'ın sağ kanada hareket emri gelmiş ve Alay Kanlısirt'ın doğusunda bulunan toplanma sahasından harekete geçmiştir. Hotchkis Makineli Tüfek Bölüğü'nü sol kanatta bırakan Alay, Çataldere'nin sonuna ve 180 Rakımlı Tepe'nin doğusuna gelerek burada 25 Nisan 1915 akşamından beri ayrı bulunduğu 3'üncü Tabur ile birleşerek Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesine girmiştir. Askere sabah ve akşam sıcak yemek verilmiştir.²⁷³

2.2.2. Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı (1-17 Mayıs 1915)

72'nci Alay'ın Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde bulunan 3'üncü Tabur'u, 1 Mayıs 1915 günü başlayan Türk taarruzu için hazırlıklarını tamamlamış ve taarruz emrini saat 06.30'da Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanı Yb. Hüseyin Avni Bey'den almıştır. Yb. Hüseyin Avni Bey aynı anda 3'üncü Tabur'un sağında bulunan 57'nci Alay 2'nci Tabur'a da 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un taarruza kalkacağını ve bu taarruza destek ateşi vermesini emretmiştir. Bu sırada taarruz emrini alan 3'üncü Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey, Yb. Hüseyin Avni Bey'e taarruza hazırlandığını fakat taarruz istikametinin belirtilmesi konusunda kendisine bilgi verilmesini istemiştir. Hüseyin Avni Bey saat 06.58'de yazdığı cevapta ise birliğin tam cephesinde temas sağladığı düşmana taarruz edeceğini söyleyerek taarruz istikametini Bnb. Mahmut Bey'e bildirmiştir.²⁷⁴ Taarruzu başlatan Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey, saat 07.20'de gelen ilk emir doğrultusunda 11'inci Bölük'ünü ilk hatta, 10'uncu ve 12'nci Bölük'ü de ikinci hatta olmak üzere birlikleri yerleştirmiş fakat taarruz cephesinin hafif sola kayması üzerine hemen bölükleri açarak yaymıştır. Yb. Hüseyin Avni Bey'den gelen ikinci emirden sonra da soldan taarruz eden 14'üncü Alay'ın hareketini desteklemek için o kısımda bulunan birlikleri derhal harekete geçirmiştir. Tabur Komutanı, bu tarafta bulunan 10'uncu ve 12'nci Bölük'e taarruz emri vermiştir. İki bölük, ağır makineli tüfek ateşi altında karşı ateş açarak öndeki dereyi geçmiş ve tümsek bir noktada yere yatarak beklemeye başlamıştır. Taarruz mesafesinin 4/3'ünü kat eden birliklerin ilerlemeleri, önlerindeki arazinin düz ve makineli tüfek ateşine çok müsait olması sebebiyle zorlaşmıştır.²⁷⁵ Bu esnada Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey, taarruz hattından kaçanların olduğunu bildiren Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanı Hüseyin Avni Bey'e kimsenin muharebe hattından kaçmadığını; zaten yukarıda bahsedilen tümsek arkasında beklenildiği için kaçmayı gerektirecek bir durumun söz

²⁷³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-11; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-5a; Sermet Atacanlı, *a.g.e.*, s.134.

²⁷⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1, *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1a.

²⁷⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-1.

konusu olmadığını; geriye sadece el bombası almak için bir çavuşun döndüğünü ve ayrıca bir askerin birkaç matara alarak su doldurmaya gittiğini bildirmiştir. Nitekim Tabur Komutanı, firar hadisesine karşı gerideki bölük komutanlarından birine kendi revolverini vermiş ve kaçanların tereddüt edilmeden vurulmasını emretmiştir.²⁷⁶

Kendi mıntıkasındaki muharebeyi Cesarettepe'nin güneydoğusundan idare eden Hüseyin Avni Bey, saat 08.20'de emrinde bulunan bütün birliklere gönderdiği emirde cepheden taarruzun mümkün olup olmadığını, karşıdaki düşmanın ne kadar olduğunu ve mesafenin ne durumda olduğunu sormuştur. 3'üncü Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey on dakika sonra verdiği cevapta düşmana olan mesafenin 500 metre olduğunu, düşmanın kendini tam göstermediğini fakat siperlerine bakıldığında bir tabur ya da biraz daha fazla olabileceğini ayrıca iki makineli tüfeğin olduğunu belirtmiştir. Taarruz cephesinin ilerisinin uçurum olduğunu söyleyen Bnb. Mahmut Bey, düşman arkasında başka bir kuvvetin olup olmadığını bilemediğini ve sağ kanattan hala düşman donanmasının topçu atışlarının ve makineli tüfek ateşinin etkisini devam ettirdiğini bildirmiştir.²⁷⁷ Saat 08.50'de bölükler hala ilerleyememekte; sadece 72'nci Alay 3'ün Tabur bölükleri değil sağ ve sol yanlarındaki birlikler de taarruzlarını geliştirememektedir. Makineli tüfek ateşinin durdurulamaması halinde ilerleme mümkün görülmemektedir. Bnb. Mahmut Bey bu bekleme sürerken Yb. Hüseyin Avni Bey'e askerin ön taraftaki tümseğin sırtına yatarak yerde beklediklerini ve taarruz istikametinde değişme olup olmadığını çünkü tabur mıntikasının sağ gerisinde muharebe olduğunu bildirmiştir.²⁷⁸

Taarruzun şiddetinin azaldığı akşama doğru saat 17.30'da Yb. Hüseyin Avni Bey, 3'üncü Tabur'a genel hücum yapılacağını, hücum borusu ile birlikte hazır olan kuvvetle doğrudan düşman siperlerine taarruz edileceğini emretmiştir.²⁷⁹ 72'nci Alay 3'üncü Tabur bugünkü taarruzda iki bölüğünü merkezde bulunan 14'üncü Alay kıtaatı ile karıştırmıştır.²⁸⁰ Bnb. Mahmut Bey bu durumu 2-3 Mayıs gecesi Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'na ancak şu şekilde bildirebilmiştir:

“Sağ Cenah Kumandanlığı'na

²⁷⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-2.

²⁷⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-2a.

²⁷⁸ **a.g.b**

²⁷⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-4.

²⁸⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-8. Bu iki bölük yanlış tarafa taarruz ettiği için bu karışıklık meydana gelmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-9.

Dünkü son hücumda taburun iki bölümü merkez kuvvetinin sağında ve iki bölükte Elli Yedinci Alay'la bulunduğu sırtın sağından hücumla iştirak eylemişti. Bu son iki bölük mehma-emken bulundukları eski mahallerinin biraz ilerisinde müctemi bir halde gece vücuda getirdikleri ve evvelce mevcûd siperlerden istifade etmekte ve toplu bulunmaktadırlar. Merkez kuvvetle hücumla iştirak etmiş olan diğer iki bölük ise daha toplanamamış ve kıtaatla karışık bir halde bulunmakta ve kısm-ı azamı On Dördüncü Alay'la bulunduğu sırtın burnu ilerisinde bulunmaktadırlar. Düşman cepheden ateşiyle tazyik eylemektedir. Son iki bölümün toplanması ve topluca bulunmaları için edilen sa'y hemen müsmir olamıyor toplu bulunan iki bölümü daimi bir mitralyöz ateşiyle hafif piyade ateşine tutmaktadır. Yanımızda kıtaattan ayrı düşmüş birçok efrad vardır. Vaziyetimiz bâlâdaki arz eylediğim vechle olup taburda ne kadar telefât vardır. Tabii takribi olsun bilinemez.

72/3. Alay Kumandanı Bnb. Mahmut”²⁸¹

3'üncü Tabur'un iki bölümünü 14'üncü Alay cephesine kaydırması sonrası Yb.Hüseyin Avni Bey ihtiyatta tuttuğu iki bölümü sağ tarafa göndermek zorunda kalmıştır.²⁸² 2 Mayıs 1915 günü 57'nci Alay 2'nci Tabur Komutanı Bnb. Ata Bey, sağ kanattaki hareketsizlikten rahatsız olmuş ve 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un muhakkak incelenmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁸³ 3 Mayıs 1915 günü ise Tabur'un sola kayan iki bölümü 14'üncü Alay 6'ncı Bölük ile yandan temas sağlayarak bu bölükle beraber siperlerin tahkimatı ve inşası işlerini yapmıştır.²⁸⁴ Aynı gün Yb. Hüseyin Avni Bey, 3'üncü Tabur'a gönderdiği emirde karşıdaki düşmanın siper kazmasına kesinlikle müsaade edilmemesi gerektiğini; korunaklı yolların yapılarak düşmana yanaşılmasını ve bomba hücumlarıyla düşmanın ilerlemesi ve tahkimatını engellemesini emretmiştir.²⁸⁵ 3 Mayıs 1915 günü saat 12.00'de Yb. Hüseyin Avni Bey, sağ kanat karşısında bulunan düşmanın kum torbalı siperinin 72'nci Alay 3'üncü Tabur tarafından ele geçirildiği haberini almış ve bu durumu kendi Tabur komutanı Bnb. Ata Bey'den sormuştur. Ata Bey ise siperin işgal edildiğini doğrulamıştır. Fakat hemen ardından 72'nci Alay 3'üncü Tabur Komutanı Mahmut Bey'den bu durumu açıklamasını istemiştir. Mahmut Bey, kum torbalı sipere dair bir şey bahsetmediğini; 2-3 Mayıs 1915 gecesi düşmanın ileri hareketi sonucu Ata Bey ile

²⁸¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-8a.

²⁸² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-5a.

²⁸³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-6a.

²⁸⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-9a.

²⁸⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-10.

kendi taburu arasındaki siperin kaybedildiğini bildirmiştir. Bnb. Mahmut Bey, bu siperi geri almak için gece uğraşıldığını; bunun için Ata Bey'den destek istediğini fakat bu mümkün olmayınca 14'üncü Alay'ın 2'nci Tabur'undan bir bölüğün gelerek birlikte iki kadar el bombası atıldığını ve düşmanın geri çekildiğini aktarmıştır. Nitekim o siper ele geçirilince 14'üncü Alay 6'ncı Bölük tarafından doldurulmuştur. Tabur Komutanı, kum torbalı siper hususunda ise çalışmaların yapıldığını ve sipere doğru gizli yol kazılarak yaklaşıldığını, uygun bir durumda taarruz ile siperi ele geçirme düşüncesinde olduğunu da söylemiştir.²⁸⁶ 3 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un mevcudu ise 11 subay ve 1224 erdir.

Tablo 2.8. 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un Bünyesinde Bulunduğu Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nın 3 Mayıs 1915 Tarihindeki Muharip Kuvveti

Kıtaat	Muharebeye iştirak eden		Hal- hazır mevcûdu		Bölüğü	Gaib	Mülâhazat
Sağ cenah mıntıkası	Zabitan	Efrad	Zabitan	Efrad	Numara	Nefer	
20 Alay 3.Tabur	12	959	3	350	"	14	Hayat ve mematı mechuldür
64. Alay 1.Tabur	8	619	3	165			
57. Alay 1.Tabur	0	0		230			Zabitan dan biri 3. Taburdadır
57. Alay 2.Tabur				200			
57. Alay 3.Tabur	12	994	3	274			
72. Alay 3.Tabur	10	902	1	322			
64. Alay 3.Tabur			4	365			
77. Alay 3.Tabur			8	513 199	11/12 Tabur 9/10. Tabur		
57. Alay Makineli bölüğü	2	83	1	73			
125. Alay 3.Tabur	2	220		599			Ata Bey'in yanındadır

²⁸⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-11,11a.

Tabur'un bünyesinde bulunduğu Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nın muharip mevcudu ise tablodaki gibidir:²⁸⁷

3'üncü Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey, 64'üncü Alay 2'nci Tabur Komutanı Bnb. Cemal Bey'in gece saat.12.00 sularında daha önce bahsedilen kum torbalı sipere bir baskın yapacağını Yb. Hüseyin Avni Bey'e bildirmiştir. Baskın önce el bombası atışlarıyla başlayacak sonrasında süngü hücumu ile siperdeki düşman etkisiz hale getirilecektir. Bunun için Bnb. Mahmut Bey gece bu sipere ateş edilmemesini istemiştir.²⁸⁸ Fakat 3 Mayıs 1915 gecesi ve ertesi gün yapılan bomba hücumları sonrası düşman kayıp verse de taarruza uygun ortam bir türlü oluşturulamamıştır. Bu siperin ele geçirilmesi için 4 Mayıs 1915 günü iki tabur komutanı Bnb. Cemal ve Bnb. Mahmut Beyler, ileri hatta kadar giderek durumu tekrar yerinde görmüşlerdir. Bu sırada Müslim Onbaşı namında bir asker sürünerek düşman siperinin önüne kadar yanaşmış ve üç el bombası daha atmıştır. Bu cesur Onbaşı, el bombalarını attıktan sonra ayağa kalkmış ve bu sırada vurularak şehit olmuştur. Bu olay sonrası hücumdan vaz geçilmiş ve gizli yolun inşasına devam edilip siperin yakınına kadar gidilmesine sonrasında siperin ele geçirilmesine karar verilmiştir. İki bölüklü 3'üncü Tabur, muharebenin yanında bütün cephedeki kıtalar gibi bulunduğu mıntıkanın tahkimatına ağırlık vermiştir. 14'üncü Alay 2'nci Tabur ile irtibat hendeğinin inşası devam etmiş arada on adımlık bir mesafe kalmıştır. Bunun yanında korunaklı alan, siper ve gizli yolların inşa işleri ağırlık kazanmıştır. Nitekim gece sabaha kadar asker sürekli ateş etmeyeceğine bunun yerine siperlerin ilerisine asker çıkarılmasını ve düşman herhangi bir taarruz veya hücum girişimde bulunmadıkça sürekli tahkimat işleriyle uğraşılması istenmiştir. Düşmanın herhangi bir girişiminde kazmaları bırakarak harekete geçilebileceği belirtilmiştir. Düşman, 4 Mayıs 1915 günü piyade ve makineli tüfek ateşleriyle Tabur mıntikasını rahatsız etmiş; iki kez el bombası hücumu yapmış ve atılan bombalardan ikisi tabur yerleşimi hâkim noktada bulunduğu için siperlerin epey önüne düşmüş ve burada patlamıştır. Ayrıca siperlerden görerek ateş etmek gerektiği için Tabur bir hayli yaralı zayıat vermiştir.²⁸⁹ 4-5 Mayıs 1915 gecesi 72'nci Alay 3'üncü Tabur mıntıkasının sağ ve sol yanında düşmanın şiddetli ateş baskısı olmuştur. Fakat Keltepe'deki düşman makineli tüfeğinin atış açısı ve kabiliyeti, bu baskın ateşe karşılık

²⁸⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-12; Burhan Sayılır, **a.g.e.**, s.275. 19'uncu Tümen Komutanlığı'nın 4 Mayıs 1915 tarihli mevcut çizelgesi için Bkz. **Ek-9,9a.**

²⁸⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-12; Burhan Sayılır, **a.g.e.**, s.276.

²⁸⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-13,13a.

vermeyi zorlaştırmıştır.²⁹⁰ 5 Mayıs 1915 günü 3'üncü Tabur'un sağında 57'nci Alay 3'üncü Tabur; solunda ise 14'üncü Alay 2'nci Tabur bulunmaktadır. Tabur'un mıntıkası düşman tam cepheden değil hafif soldan görmektedir.²⁹¹ 5 Mayıs 1915 günü düşmana ve çevredeki sürekli el değiştiren boş siperlere doğru bağlantı yollarının inşası devam etmiş ve aynı zamanda da herhangi bir şekilde olabilecek taarruz için tetikte bulunulmuştur.²⁹² Aynı gün Tabur'un muharebeler sırasında düşmandan ele geçirdiği 41 İngiliz tüfeği Bigalı'da bulunan silah ambarına sevk edilmek üzere teslim edilmiştir.²⁹³ 5-6 Mayıs 1915 gecesi 3'üncü Tabur mıntikasının sağ yanından düşman yine ateş etmiştir. Buna karşılık el bombası atılmış fakat etkisi çok görülmemiştir. Düşman da bu el bombalarına karşılık vermiş fakat attığı bombalar siperleri yine ulaşamamıştır.²⁹⁴ Bunun yanında 6 Mayıs günü tahkimat işleri ile uğraşmış ve 14'üncü Alay 2'nci Tabur ile irtibatın sağlanması için çalışılan bağlantı yolu tamamlanmıştır. Bunun dışında ön hat ilerisinde bulunan boş sipere doğru kazılan gizli yol henüz tamamlanmamıştır.²⁹⁵

7-8 Mayıs 1915 gecesi Şehitler Tepesi Baskını'nı örtmek ve düşmanın dikkatini dağıtmak için Merkez ve Sağ Kanat Kuvvetleri, uygun cephelerde ufak taarruzlar gerçekleştirmiştir. 72'nci Alay 3'üncü Tabur da saat 21.00'da mıntikasının solunda bulunan 9'uncu ve 11'inci Bölük ile taarruza kalkmıştır. 10'uncu ve 12'nci Bölük ise ihtiyatta bırakılmıştır. Şiddetli ateş ile başlayan hücum, el bombası ile sürdürülmeye çalışılmıştır. Fakat yine makineli tüfek ateşinden bunalan ve muharebe morali iyice bozulan asker taarruz için gerekli azmi göstermeyerek ilerleyememiştir. 3'üncü Tabur mıntikasına gelerek durumu yerinde gören 57'nci Alay 2'nci Tabur Komutanı Bnb. Ata Bey, saat 10.45'te Bnb. Mahmut Bey'in taburunun kötü bir durumda olduğunu; taarruz için emir verildiğini fakat askerin ilerlemekten tereddüt ettiğini Hüseyin Avni Bey'e aktarmıştır.²⁹⁶ Yb. Hüseyin Avni Bey ise Ata Bey'e takviye için emir verdiğini; gece kesinlikle ön hatta bulunan düşman siperlerinin ele geçirilmesi ve bu konuya önem verilmesi gerektiğini; aksi

²⁹⁰ Bu makineli tüfek mevzisinin etkisiz hale getirilmesi için topçu ateşinden yararlanılmıştır. Yrb. Hüseyin Avni Beyi "Taciz olduğunuz mitralyözden sol cenah topçu kumandanı sahra bataryaları ile mahal-i mezkûra ateş açmaları hakkında emir verildiği berâ-yı malumat arz olunur." diyerek Bnb. Mahmut Bey tarafından talep edilen Topçu ateşinin gerideki topçulara bildirdiğini haber vermiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-13,16a.

²⁹¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-13,15a.

²⁹² Burhan Sayılır, *a.g.e.*, s.153.

²⁹³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-18.

²⁹⁴ Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey'in bu raporu, Tümen ceridesinde 7 Mayıs 1915 olarak tarihlendirilmiştir. Bkz. *ÇM19TC*, C.III, s.194.

²⁹⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-19a.

²⁹⁶ *ÇM19TC*, C.III, s.270.

halde bu durumun vatan hainliği olarak değerlendireceğini söylemiştir. Duruma hayli kızan Bnb. Mahmut Bey ise taarruz için tekrar tekrar emir verildiğini, Ata Bey'in buna şahit olduğunu belirterek vatan hainliğini kabul etmediğini; siperlerin muhakkak ele geçirileceğinden emin olunmasını söylemiştir.²⁹⁷ Nitekim 72'nci Alay 3'üncü Tabur mıntıkasındaki taarruz hareketi biraz daha gelişmiş; sağ tarafta bulunan kum torbalı siper ele geçirilmiş ve bir de esir elde edilerek geriye gönderilmiştir. Sol kısımda bulunan kuvvet beş on adım ancak ilerleyebilmiş; iki defa taarruza kalkmış fakat gelen şiddetli ateş dolayısıyla tekrar eski mevzilerine dönmüştür.²⁹⁸ Ayrıca Tabur'un taarruz cephesinde yer alan siperlerin yüksekte olması siperlerin ele geçirilmesini zorlaştırmıştır. Fakat bu durum Yb. Hüseyin Avni Bey'in kararını etkilememiş; 8 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay 3'üncü Tabur'u Tümen'e şikâyet ederek taburun mıntikasıdan alınmasını şu şekilde talep etmiştir:

“72. Alay 3. Tabur zabitan ve tabur kumandanının cebaneti yüzünden bu taburun cephesinde bulunan düşmanın matlub olan siperinin zabt edilememesi ile neticelenmiştir. Tabur kumandanı aynen takdim edilen raporunda 64. Alay kendisiyle tevhid-i hareket etmemesini vesile ittihaz ederek fikirler beyan etmekte ve bu gece askerin ikmal-i namus edeceğini bahsetmekte ise de bu taburla burada iş görmek kâbil değildir. Zaten kendi cephesine 14. Alayı karıştırmış kabahati onlara atfetmektedir. Hasılı bu taburun mevcûdiyeti kendi hareketimizi da sekte-dâr ve askerimizin kuvve-i maneviyesine icra-yı tesirden hâli kalmıyor. . Bunun yerine 125. Alay'dan bir tabur gönderilmesi ve bunların buradan aldırılmasını istirhâm ederim.”²⁹⁹

Kendi üstlerinden gelen baskı ve şikâyetlerin farkında olan Bnb. Mahmut Bey, kendi taburu içindeki sıkıntılı durumu aktaran raporunda Tabur'un onbeş günden beri aynı mıntıkada muharebede bulunduğunu; verilen 500 civarı zayıatın aynı mıntıkada olmasının askerlerin moralini bozduğunu; Tabur'un kalan kısmının moralinin bozuk ve fizik olarak da cılız kısmından kaldığını; ne kadar uğraşılsa da üzerinden bir etki yaratılamadığını; hatta geceleri siperlerde duran erlerin arkasında süngülü başka erler durdurularak geri gelmeleri engellendiğini aktarmıştır. Bnb. Mahmut Bey, durumun bu şekilde sürmesinin bir felaketle sonuçlanmaması için Tabur'un geri alınmasa bile muharebe hattı içinde yerinin değiştirilmesini talep etmiştir.³⁰⁰ Fakat Hüseyin Avni Bey bu açıklamayı yeterli

²⁹⁷ ÇM19TC, C.III, s.211-212.

²⁹⁸ ÇM19TC, C.III, s.3,4.

²⁹⁹ ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-1.

³⁰⁰ ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-4.

görmemiş aksine kızarak Bnb. Mahmut Bey'i görevden almış;³⁰¹ 64'üncü Alay'dan Yb. Halim Bey'i Tabur Komutanlığı'na atamıştır. Mahmut Bey'i de derhal Divan-ı Harp için 19'uncu Tümen Karargâhı'na göndermiştir.³⁰² Yb. Hüseyin Avni Bey, yeni atanan Tabur Komutanı'ndan aynı gün siperden ve muharebeden kaçan asker olursa hemen ele geçirilerek Tümen'e gönderilmesini; kimsenin muharebe sahasından kaçmaması gerektiğini; subaylardan da bu durum görülürse Bnb. Mahmut Bey gibi Divan-ı Harp'e gönderileceğini belirtmiştir.³⁰³ Divan-ı Harbe sevk edilmek üzere Tümen karargâhına giden Bnb. Mahmut Bey burada Tümen Komutanı ile görüşmüştür. Bu görüşmede Mahmut Bey, 25 Nisan'dan bu yana ön hatta muharebede olduklarını, çok sayıda zayıat verdiğini ve efradın yorgun düştüğünü söylemiştir. Bunun üzerine Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey de *"Dün icrası emrolunan taarruzu nihayete kadar ikmal edecek ve karşıdaki düşman siperlerini zapt edeceksin. Göndereceğim taze asker sizi ancak bu şartla tebdil edecek. Askerinizi düşman siperlerini zapt ve işgal etmek üzere sevk ve tahrik etmeğe adem-i muvaffakiyetiniz veyahut askerinizin bir münasebetsizliği halinde yerinize ikame olunacak yeni kuvvet evvelâ sizi bertaraf edecek ve ondan sonra yerinize geçecektir."* diyerek Tabur Komutanı'nın birliğinin başına dönmesine müsaade etmiştir.³⁰⁴ 9 Mayıs 1915 günü birliğinin başına dönen Mahmut Bey, siperlerin ikmal ve tahkimat işleriyle uğraşmış ve aynı gün Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinden ayrılarak Taburu ile birlikte Merkez Kuvvetleri Komutanlığı bünyesine dâhil edilmiştir.³⁰⁵

9-10 Mayıs 1915 gecesi, düşman 23.00 civarı sağ zayıf olan Sağ Kanat ile Merkez Kuvvetleri arasına taarruz gerçekleştirmiştir. Düşmanın üç dört kez üst üste gerçekleştirdiği bu hücum girişimleri iki kuvvet arasında kalan 72'nci Alay 3'üncü Tabur tarafından kahramanca karşılanmış ve geri püskürtülmüştür. Efrattan kaçan yahut geri çekilen olmamıştır. Düşman piyadesi siper içerisine girmeyi başaramıyorsa de süngü ile geri atılmıştır. Bir asker dört düşman askerini süngüleyerek³⁰⁶ kahramanca savaşmış,

³⁰¹ 19'uncu Tümen Komutanlığı'ndan gelen yazı ile 3'üncü Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey'in Divan-ı Harp'e verilmek üzere Tümen Karargâhı'na gönderilmesi istenmiştir. Bkz. **ÇM19TC**, C.III, s.214.

³⁰² **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-4a.

³⁰³ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-5.

³⁰⁴ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-5a. Ayrıca Bkz. **ATASE Arşivi**, ATA. ZB Kls.41 Dos.H-8, Fih.8-21a.

³⁰⁵ **HCGÇM27A**, Cilt 2, s.105.

³⁰⁶ 19'uncu Tümen Komutanı, Tabur'un taarruz karşısındaki mücadelesini şu şekilde takdir etmiştir:

"Bu gece düşmanın mükerrer hücumlarını def ve düşmana yüzlerle telefata verdiren 72. Alay 3. Tabur'un fedakârlığından pek ziyade memnun oldum. Gerek tabur kumandanına ve gerek tabur ve zabitan efradına takdir etmesi tebliğ ile ve en çok fedakarlık ibraz eden zabitan ve efradın taltifi cihetine gidilmek üzere

düşman büyük bir zayıflık vermiştir.³⁰⁷ Düşman, bu hücumda 600 civarı ölü, 2.000 civarı da yaralı zayıflık vermiştir. Birkaç günden beri üst komutadan büyük şikayetler alan 3'üncü Tabur, bu muharebede büyük bir yararlılık ve fedakârlık göstermiştir. Kuşkusuz Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in Mahmut Bey ile yaptığı görüşme bunda büyük etki etmiştir.³⁰⁸ Nitekim 10 Mayıs 1915 günü Yb. Mustafa Kemal Bey, bütün birliklere yayınladığı Tümen emrinde 72'nci Alay 3'üncü Tabur'a bu gece gösterdiği kahramanlıktan dolayı tebrik etmiştir.³⁰⁹ Ayrıca bu geceki savunmada gösterdikleri kahramanlıktan dolayı 72'nci Alay 3'üncü Tabur'dan iki subay, bir yedek subay ve on üç er gümüş liyakat madalyası ile ödüllendirilmiştir.³¹⁰ Tabur, aynı gün saat 14.00 itibari ile tekrar Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesine alınmıştır.³¹¹ 9-10 Mayıs gecesi ve gündüzünde muharebeye devam eden 72'nci Alay 3'üncü Tabur neredeyse tamamıyla ön hatta bulunmuştur. Fakat yemek ve istirahat konusunda sıkıntı yaşamaya devam etmektedir. Tabur'u değiştirmek için geriye gelen kuvvet oldukça yorgun olduğunu gören Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey, birkaç gündür bu mınıtkada düşmanın hareketli olduğunu; kuvvetli iki bölüğün muhakkak gönderilmesi gerektiğini; bunlar gelmezse mevki elinde tutmanın çok zor olacağını; yanında bulunan 14'üncü Alay'ın bölüklerinin yerinde tutulması gerektiğini istemiştir. Tabur komutanı aksi takdirde yaşanacak olumsuz bir durumda sorumluluk almayacağını da eklemiştir.³¹²

3'üncü Tabur Komutanı Bnb Mahmut Bey,9-10 Mayıs 1915 gecesi mınıtkasına yapılan düşman taarruzuna karşı verilen mücadeleyi muharebe raporuna şu şekilde aktarmıştır:

“Allahın inayeti, Peygamberin ruhaniyeti ve Komutanların başarısı ile bu gece kuvvetlice düşmanın beş defa eğlediği mükerrer hücumlarını kendisine yüzlerle telefata verdirek def eyledik. Düşman bir hücumunda siperlerimize kadar gelmişse de hiç birisine geri dönmek nasip olmayarak cümlesini süngü ile Hak'ı helâke serdik. İlerimizde bulunan bir çukura düşman cesetleri doldu. Siperlerin ilerisinde düşman cesetleri yığın, yığın yatıyor, bir sevgi erimiz 4'ünü süngü ile devirdi. Bir defasında da solumuzdaki siperlerin

isimlerinin inbasıyla beraber dört düşman neferini süngü ile mahveden neferin dahi ayrıca isminin bildirilmesi matlubdur.” Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-12a.

³⁰⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-7.

³⁰⁸ Mustafa Kemal “ATATÜRK”, *a.g.e.*, s.107.

³⁰⁹ *HCGÇM27A*, Cilt 2, s.111.

³¹⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-12a.

³¹¹ Burhan Sayılır, *a.g.e.*, s.323.

³¹² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-11.

kuvvetli olduğunu görerek kendisine bir melce aramak üzere sağ kanada yüklenmek istemişse de orada da aynı akıbeta duçar olarak pek azına çekilmek nasip oldu. Fakat esef ederim ki erlerin galeyanlı galeyanlı bulunduğundan esir almayı düşünemediler. Solumuzda 14'üncü Alay 2'nci Tabur siperlerine düşman girdi, fakat defedildi. Şimdilik bazı perişan evrak vesaire sundum. Ateş kesiliyor vakit bulunursa daha toplanacak eşyadan gönderebilirim. Lütfen komutan beye tefşirini rica eyler ve 9'uncu Bölük. Komutanı Yzb. Fehmi Efendi şehit düştüğünden bölüklerin idaresi için Yzb. Halim Efendi'den başka bir subayın atanmasına inayet buyrulmasını istirham eylerim.

72'nci Alay 3'üncü Tabur Komutanı

Bnb.Mahmut³¹³

10-11 Mayıs 1915 gecesi Tabur iki bölüğüyle ön hatta bulunmuş diğer iki bölüğü de geride ihtiyat olarak hazır beklemiştir. Sol kısma bir de gözetleme postası çıkarılmıştır. Sağ tarafta 57'nci Alay; sol tarafta ise 14'üncü Alay'ın 5'inci Bölük'ü ile irtibat sağlanmıştır. Sol tarafta bulunan 14'üncü Alay 5'inci Bölük'e giden gizli yola da bir mangalık bir kuvvet yerleştirilerek düşmanı yandan gözlem altına almak amaçlanmıştır. Nitekim sahili de görebilen bu manga birçok kayığın sahilden ayrılıp gemilere yanaştığını sonrasında yeniden sahile yaklaştığını fakat içlerinde ne olduğunu görememiştir.³¹⁴

11 Mayıs 1915 günü 77'nci Alay'dan 9'uncu Bölük gelerek 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un mıntıkasını desteklemiştir.³¹⁵ Ayrıca aynı gün 1000 adet ikmal efradı taburlara dağıtılmıştır. 197 nefer inşaat taburundan geldiği için talim ve terbiyeleri olmadığından Tabur Komutanı tarafında geri iade edilmiştir. Düşman, 11-12 Mayıs 1915 gecesi Tabur'un mıntıkasının sağ tarafından Bombasirtı-Boyun Noktası civarından hafriyat yaparak ilerlemeye çalışmış ve bomba hücumu yapmıştır. Fakat atılan bombalar siperle yetişmemiştir.³¹⁶ 12 Mayıs 1915 günü

³¹³ *ATASE Arşivi*, Tarihçeler Katoloğu Kutu Nu-2 Dosya Nu-20 Fihrist Nu-1-131.

³¹⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-11a,12.

³¹⁵ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.H-9, Fih.9-8,8a.

³¹⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-11a,15a,16; Mustafa Kemal "ATATÜRK", **a.g.e.**, s.115; Tabur Komutanı Mahmut Bey'in geceye dair ayrıntılı raporu şu şekildedir: Bu gece düşman sağ ve sol cenahımızdan ilerlemek teşebbüsünde bulunmuş ise de meydan verilmemiştir. Bunun üzerine birçok defalar humbara atmış ve siperlerimize yetiştirememiştir. Sağımızda siper kazıyor. Mani olmak üzere ara sıra biz de humbara atıyoruz. Ve hafriyattan vazgeçiriyoruz. Solumuzdaki 14. Alay'ın İkinci Taburu'na da birçok defalar düşman humbara atmıştır. Cephemizdeki düşman vaziyetinde bir tebeddül vaki olmadığı ve dünkü vaziyetimizi muhafaza eylemekte bulunduğumuz maruzdur. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-17a.

düşmanın Keltepe civarında bulunan topçusu 72'nci Alay 3'üncü Tabur ile 57'nci Alay 2'nci Tabur arasındaki mevkiyi ateş altında tutmuştur.³¹⁷

Yb. Hüseyin Avni Bey, 12 Mayıs 1915 günü sabah saat 05.00'te daha önceden 77'nci Alay 3'üncü Tabur'un 72'nci Alay 3'üncü Tabur ile birleştirilmesi ve 72'nci Alay 3'üncü Tabur'u destekleyen 14'üncü Alay'dan iki bölüğünün kendi alayına dönmesine karar verildiğini; fakat 77'nci Alay 3'üncü Tabur'un Kabatepe'ye gitmesi halinde 72'nci Alay 3'üncü Tabur mıntikasının çok zayıf kalacağını Tümen Komutanlığı'na bildirmiş ve Tabur'un ikmal efradıyla desteklenmesinin uygun olup olmadığını sormuştur. 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey ise 06.15'te³¹⁸ verdiği cevapta 77'nci Alay 3'üncü Tabur'un Kabatepe'ye kendi Alay'ının yanına gitmesi gerektiğini; 72'nci Alay 3'üncü Tabur mıntikasının çok önemli olduğunu ve Tabur'un genel ihtiyattan birlikler ile desteklenmesi gerektiğini emretmiştir. Gönderilen ikmal efradının bu Tabur'a verilmesinin uygun olmadığını; Tabur'u kısa süre sonra buradan aldıracağını söylemiştir.³¹⁹ Gece, 77'nci Alay 3'üncü Tabur, 72'nci Alay mıntikasından ayrılmıştır. Bnb. Mahmut Bey, 14'üncü Alay'a gönderdiği bölüğü de geri almıştır. ³²⁰Bu sırada düşman siperi gerisinden iki el işaret fişeği atılmıştır. Bunu duyan Tabur Komutanı, hemen ön hatta giderek durumu yerinde görmüştür. Mıntikanın sağ tarafında tek tük düşman hareketi görülmüş ve o yana açtırılan ateşle hareketlilik sindirilmiştir. Sabaha karşı düşmanın yaptığı bomba atışları sonucu 3 yaralı zaiyat verilmiştir.³²¹

3'üncü Tabur Komutanı, 13 Mayıs 1915 günü sabah saat 08.00'de Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'na yazdığı raporda Tabur'un iyice yorgun düştüğünü, bu durumun bir çaresine bakılması gerektiğinin artık zorunlu olduğunu bildirmiş; mıntikanın düzgün bir kuvvete verilmesi gerektiğini ve Tabur'un ona dâhil olmasının doğru olacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Yb. Hüseyin Avni Bey, durumu Tümen Komutanlığı'na bildirmiş ve Tabur'u 125'inci Alay ile yer değiştirerek ihtiyata alacağını bildirerek durumun uygun olup olmadığını sormuştur. Tümen Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, değişimin uygun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bugün geriden yapılan bir topçu ateşi sırasında ilk mermi tam Tabur mıntikasına isabet etmiş; fakat bir hasar vermemiştir.³²² 13 Mayıs 1915 günü Tabur ön hattında iki bölük

³¹⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-18a.

³¹⁸ 19'uncu Tümen Ceridesi'nde bu emir saat 05.35'te gönderildiği görülmüştür. Bkz. *ATASE Arşivi*, ATA. ZB Kls.41 Dos H-10, Fih.10-5.

³¹⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-19.

³²⁰ Burhan Sayılır, *a.g.e.*, s.340.

³²¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-19a.

³²² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-21a. Bu konuya dair Mahmut Bey Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığını şu şekilde uyarmıştır: "Topçumuz daima kısa ve alçak düşürüyor. Ve bizi mutazarrır ediyor. Lütfen iyice anlattırılması ve tekrar yine meydan verilmemesi esbabının istikmâli maruzdur." Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih. 1-22. Ayrıca 14 Mayıs 1915 tarihinde Arıburnu'nda Türk topçu ve piyade birliklerinin yerleşim krokisi için Bkz. **Ek-10**.

bulunmakta, bu iki bölüğün hemen arkasında ise bir bölük destek kuvvet olarak tutulmakta, bir bölük de siperlerin girişinde ihtiyat olarak hazır bulunmuştur. Düşman siperlerine atılmak üzere Tabur'a gönderilen İngilizce yazılı beyannameler de siperlere atılmıştır. Bu esnada ateş kestirilmiş ve ön hatta bulunan yaralı askerler geriye alınmıştır. Fakat bu ateş kesilmesini ve geriye askerinin geçtiği haberini alan Hüseyin Avni Bey, askerinin firar ettiğini düşünmüş; Mahmut Bey ise firar ve ateş edilmeme durumunun söz konusu olmadığını Hüseyin Avni Bey'e bildirmiştir.³²³

13-14 Mayıs 1915 gecesi 125'inci Alay 3'üncü Tabur ile 72'nci Alay 3'üncü Taburları değişimi sorunsuz gerçekleşmiş ve 72'nci Alay bu değişim sonrası muharebe hattının gerisine ihtiyata alınmıştır. 125'inci Alay 3'üncü Tabur'un mıntıkasını da 64'üncü Alay 1'inci Tabur teslim almıştır.³²⁴ 125'inci Alay 3'üncü Tabur Komutanı Yb. Yahya Kazım Bey mıntıkayı teslim aldıktan sonra tahkimatın oldukça yetersiz olduğunu; şimdiye kadar bir tek mazgalın dahi yapılmayarak bunun cinayet teşkil ettiğini, mıntıkayı alır almaz alelade birkaç mazgal yaptırdığını ve kum torbasına çok ihtiyaç olduğunu bildirmiştir.³²⁵

25 Nisan 1915 gününden beri Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı altında şiddetli muharebeler geçiren ve sürekli ön hatta bulunarak efradın savaşıma azmi ve morali kırılan Tabur, özellikle 9-10 Mayıs 1915 gece ve gündüz muharebelerinde büyük kahramanlık göstermiştir. Tabur geriye alındıktan sonra Düztepe'deki tahkimat işi ile görevlendirilmiştir. Fakat Tabur, elindeki tahkimat malzemesinin az olmasından dolayı daha çok geride muvasala hendeklerinin tahkimine uğraşmıştır.³²⁶ 16-17 Mayıs gecesi Tabur Sağ Kanat Kuvvetleri gerisinde bulunan cebel topçularının bulunduğu mevziinin muhafazası için bir bölük göndermiştir.³²⁷ Aynı gece Tabur'dan 25 asker tahkimat için 64'üncü Alay 1'inci Tabur'a gönderilmiştir.³²⁸ Tabur, 17 Mayıs 1915 günü Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'ndan gelen kendi alayının komutası altına girmiştir. Saat 20.20 civarı 180 Rakımlı Tepe'nin doğu sırtlarında birleşmiştir.³²⁹

³²³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-22a.

³²⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih. 1-22a; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih. 1-1a,2.

³²⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5-1a,2a; Muharebelerin mevzi harbine dönüşmesiyle özellikle kum torbası önemli ikmal malzemelerinden bir tanesi olmuştur. Bkz. Barış Borlat, **Çanakkale Cephesi'nde İkmal Faaliyetleri 1914-1916**, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2020, s.337.

³²⁶ 16 Mayıs 1915 günü, Tabur'da taburda on beş portatif kürek, altı büyük kürek ve üç kazma mevcuttur. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih. 1-9a.

³²⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih. 1-12.

³²⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih. 1-13a.

³²⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih. 1-15,15a.

72'nci Alay, 26 Nisan 1915 itibariyle üç taburuyla hem Sol hem de Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı altında görev yapmıştır. 19 Mayıs 1915'te yapılacak toplu taarruz hazırlıkları çerçevesinde muharebe hattında yapılan reorganizasyon çalışmaları sonucu toplu hale getirilip 17 Mayıs 1915 günü, Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlanarak Çataldere'nin sonunda 180 Rakımlı Tepe'nin doğusuna gelerek³³⁰ bu kanadın ihtiyat görevini almıştır. Benzer değişim 125'nci Alay'da gerçekleşmiş; iki taburu Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı altında olan 125'nci Alay'ın sağ kanatta bulunan 3'üncü Taburu da 17 Mayıs 1915 günü sol kanada, kendi alayının yanına kaydırılmıştır.³³¹

2.2.3. Alay'ın Diğer Faaliyetleri

72'nci Alay, 18 Mayıs 1915 günü 64'üncü Alay'ın sağını ve Sazlıdere'yi temin etmek üzere Sazlıdere'nin güneyindeki siperlere yerleşmeye başlamıştır. Alay, bu vazifeyi taburlar arasında nöbetleşe gerçekleştirmek için hazırlıklarına başlamıştır. Alay, yerleşimini tamamlarken 180 Rakımlı Tepe ve civarının cenazelerle dolduğunu ve bu cenazelerin defnedilmediğini görmüştür. Ayrıca mıntıkadaki siperler dar, rah-ı mesturlar yetersiz ve yarım inşa edilmiş, tahkimat talimnamesine uygun olmayacak vaziyettedir. Alay'ın 1'nci Tabur Komutanı bu durumu, *“Buraya geldiğimiz zaman 180 tepesi ve civarı cenazelerle dolmuş ve cenazeler defn edilmeyp açıkta tefessüh etmişti. Bu mıntıkada mevcut siperler âdî ve dar bir yardan ibaret idi sipere benzer ciheti yoktur. Mestur yollar yapılmamıştı burada bir ay kadar bulunan 57. Alay ve diğer kıta'ât maalesef bu hususta çalışılmamışlardı. Halbuki biz Kanlısırt'ta birçok kanlı müşâdemeler olduğu halde açıkta tarafeynden hiçbir cenaze bırakmadık birçok mükemmel ve muntazam siperleri râh-ı mesturlar mahfuz mahaller yaptık hal böyle iken kazanılan şöhret ve nam aki id bunun da esbâbı vardı 57. Alay kumandanı şöhret kazanmak esbâb ve vesâilini bilir ve yapardı. En ufak bir muvaffakiyet i'zâm ederek ve başka kıt'a tarafından kazanılmış olsa bile alayına ve tedâbir-i zâtiyesine gurre ve isnad ederek fırkaya ve diğer makâmâta arz ediyordu. Bizde ise hal bir aksi idi hâsıl-ı kelam kaçmak kapısı bizde mestur ve herkes vazîfe-i mevduasının icabatını yapmakla meşgul”* diyerek hem daha önce mıntıkada görevli 57'nci Alay'ı hem de 57'nci Alay Komutanı'nı ağır bir şekilde eleştirmiştir.³³²

25 Nisan 1915 günü itibari ile Arıburnu kıyılarına çıkan ve tutunmayı başaran Anzak Kolordusu unsurlarını denize dökmek ve bu bölgedeki düşmanın amfibi ve ileri harekâtını sonuçsuz bırakmak adına özellikle 28 Nisan 1915 itibaren düzenlenen gece ve

³³⁰ ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-6 Fih. 1-6a

³³¹ ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih. 1-14a.

³³² ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-5a,6.

gündüz taarruzları kesin sonuç vermemiş; Mayıs ayı itibariyle muharebeler mevzii harbine dönmüştür. Muharebenin yanında güçlü tahkimat çalışmaları ile karaya tutunmayı başaran düşmanı denize dökcek kesin sonuçlu bir taarruz hazırlıkları 3'üncü Kolordu Komutanlığı tarafından başlatılmış ve bu hazırlıklar 19'uncu Tümen Komutanlığı tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Nitekim 72'nci Alay'ın toplanarak sağ kanada geçmesi ve burada ihtiyat ile görevlendirilmesi bu hazırlıkların bir parçasıdır. Hazırlık kapsamında Alay, Cesarettepe ve bu tepenin batı yamaçlarında bulunan 64'üncü Alay'ın gerisinde, Çataldere'nin kaynağında taarruza hazır olarak cepheye yakın ve donanma topçusunun ateş tehdidine karşı güvenli alanda ihtiyatta bulunacaktır.³³³ 17 Mayıs 1915 günü 19'uncu Tümen Komutanı, 25 Nisan 1915'ten itibaren resmi olarak olmasa da komuta ettiği Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı'ndan ayrılarak Kemalyeri'ndeki karargâhını 3'üncü Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya bırakıp 17 Mayıs 1915 akşamı saat 21.20'de buradan ayrılmış ve 72'nci, 57'nci ve 64'üncü Alay komutanları ile 57'nci Alay karargâhında buluşmuş ve 19 Mayıs 1915 günü gerçekleştirilecek taarruz için görüşme yapılmıştır.³³⁴

18-19 Mayıs 1915 gecesi yapılacak taarruz öncesi 72'nci Alay'ın muharip kuvveti, 13 subay ve 1580 er ile toplam 1593 kişidir.³³⁵ Saat 03.30'da başlayacak olan taarruzda 72'nci Alay'a, genel ihtiyatı teşkil etmek amacıyla 64'üncü Alay'ın gerisinde bulunma emri verilmiştir.³³⁶

19 Mayıs 1915 günü Arıburnu'ndaki bütün kuvvetlerin ileri hareketi ile başlayan taarruz esnasında 72'nci Alay, mıntıkası ilerisinde muharebe devam ederken her üç saatte bir değiştirilmek üzere bir subay ve 60 er 64'üncü Alay ile 72'nci Alay arasındaki rah-ı mesturları genişletmek ve derinleştirmek için çalışmaktadır. Ayrıca ileri hatta gözetleme postaları çıkarılmış; 1'inci Tabur'un 1'inci Bölük'ü 64'üncü Alay'ın sağ gerisine olası bir ihtiyat ihtiyacı için gönderilmiştir.³³⁷ Alay'daki teskereci ve sıhhiyeciler ise ön hatlara sürülerek muharebe hattının önündeki alaylara yardım etmektedir.³³⁸

³³³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5438 Dos. H-6 Fih. 1-6a; *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos. H-11, Fih.11-24.

³³⁴ Mustafa Kemal "ATATÜRK", *a.g.e.*, s.137.

³³⁵ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos H-11, Fih.11-39. Bu rakam, sabit değildir. Tümen Ceridesi bu miktarı gösterirken, Arıburnu Muharebeleri Raporu'nda 13 subay 1540 er olmak üzere toplam 1553 kişi olduğuna dair Kuzey Grup Komutanlığı ve 5'inci Tümen Komutanlığı'na bildirildiği görülmüştür. Bkz. Mustafa Kemal "ATATÜRK", *a.g.e.*, s.141.

³³⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih. 1-11.a.

³³⁷ *ÇM19TC*, C.III, s.167.

³³⁸ *ÇM19TC*, C.III, s.163-164.

19 Mayıs 1915 günü icra edilen cephe taarruzu, büyük bir kayıp ile sonuçlanmış ve düşman aynı Nisan sonu ve Mayıs başındaki taarruzlarda olduğu gibi iyi tahkim ettiği mevziilerde tutunmayı başarmıştır. Alay, bu taarruz esnasında 1 yaralı zayıat vermiştir.³³⁹

19 Mayıs 1915 akşamı saat 22.00'de gelen Tümen emrinde 72'nci Alay'ın 64'üncü Alay gerisinde gerektiğinde desteğe hazır bir şekilde beklemeye devam etmesi bildirilmiştir.³⁴⁰

19 Mayıs Taarruzu sonrası Alay, bulunduğu mevkide olası bir taarruza karşı hazır beklemede ve tahkimat işlerini yapmaya devam ederken 23 Mayıs 1915'te gelen emirde 19 Mayıs 1915'te gerçekleşen taarruzu sonrası iki hat arasındaki şehit ve karşı taraf kayıplarının defin işlemleri için bütün alayların teskerecilerinden bir defin müfrezesi oluşturulması istenmiştir. 72'nci Alay, bu emir gereği kendi mevcut teskereci efradını 100 kişiye tamamlayarak hazır bulundurmıştır.³⁴¹ 24 Mayıs 1915 günü Arıburnu bölgesinde yapılan ateşkeste saat 07.30 ile 17.00 arası, muharebe meydanında cesetlerin toplanılması ve defin edilmesi işlemleri gerçekleştirilmiştir.³⁴² Bu ateşkes, Kabatepe'nin üç kilometre güneyinden başlayarak kuzeye doğru Kabatepe, Arıburnu ve Büyükkemikli Burnu arasındaki muharebe sahası için geçerli olmuştur. Ateşkes sırasında Alay mıntıkasında herhangi bir vukuat olmamıştır.³⁴³

25 Mayıs 1915 günü Münir Bey'e gelen gözetleme postası raporunda düşmanın kıyıya herhangi bir malzeme çıkarmadığını ve iki bacalı bir zırhlısının battığı belirtilmektedir.³⁴⁴ Bu gelişme sonrası kıyıya yakın bulunan düşman filosu unsurlarının açığa çekildikleri de Alay'ın gözetleme postalarının raporlarına yansımıştır.³⁴⁵ Alay mıntıkasında kayda değer bir gelişme olmamıştır.³⁴⁶ Alay, 25-26 Mayıs 1915 gecesi kendi mıntıkasında tahkimat işlerine devam etmiştir.³⁴⁷ 26 Mayıs 1915 gecesi ve 27 Mayıs 1915 günü tahkimat işleri sürdürülmüştür. Nitekim 27 Mayıs 1915 günü rah-ı mesturların yapım

³³⁹ Bu sayı güven vermemektedir. Tümen Ceridesinde muharebeye girmeden önce verilen mevcut ile muharebe sonrası verilen mevcut birbirini tutmamaktadır. 19 Mayıs taarruzu sonrası bir yaralı zayıat ile beraber Alay'da 13 subay, 1559 er kaldığı bildirilmektedir. Bkz. **ÇM19TC**, C.III, s.174.

³⁴⁰ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5338 Dos. H-6 Fih. 1-9,9a.

³⁴¹ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5338 Dos. H-6 Fih. 1-12a. Burhan Sayılır, **a.g.e.**, s.355,356. Ayrıca 19'uncu Tümen'in sağ kanattaki yerleşim krokisi için Bkz. **Ek-11**.

³⁴² **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5338 Dos. H-6 Fih. 1-14.

³⁴³ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-6a.

³⁴⁴ **ATASE Arşivi**, ATA. ZB Kls.41 Dos.13 Fih.15-5. 72'nci Alay gözetleme postalarının battığını gördüğü bu zırhlı Alman U-21 Denizaltısı'nın batırıldığı Triump zırhlısıdır. Nitekim bu denizaltı iki gün sonra 27 Mayıs 1915'günü Majestic zırhlısını da torpilleyerek savaş dışı bırakmıştır.

³⁴⁵ **ATASE Arşivi**, ATA. ZB Kls.41 Dos. H-13 Fih.15-5a.

³⁴⁶ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-6a.

³⁴⁷ **ATASE Arşivi**, ATA. ZB Kls.41 Dos. H-13 Fih.13-14.

işleri tamamlanmış; tamamlanan dört adet rah-ı mesturdan birinin içerisinde bir yaralı yuvası yapılmıştır. Siperlerin ıslah çalışmaları ve atış alanlarının temizlenmesi işleri devam etmiştir. 72'nci Alay mıntıkasına düşman tarafından herhangi bir teşebbüs gerçekleşmemiş yalnız şarapnel ateşi sonrası bir yaralı zayıat verilmiştir.³⁴⁸ Mıntıka karşısındaki düşmanın tahkimat yaptığı görülmüş ve o yöne ateş edilerek tahkimat çalışması engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca 27 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay gözetleme postası Anafartalar tarafında gelen beş askerin kıyıda İngiliz askerine teslim olduğu bildirilmiştir.³⁴⁹ 17 Mayıs 1915 günü sağ cenaha gelirken Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde bırakılmış olan Hotchkis Makineli Tüfek Bölüğü 27 Mayıs 1915 akşamı Alay'a dahil olmuştur. Makineli Tüfek Bölüğü'nden bir takım, iki tüfeğiyle 57'nci Alay mıntıkasında makineli tüfek mevziine yerleştirilmiştir. Münir Bey, diğer takımı geriye yedek olarak almış; Tümen'den gelen emir gereği³⁵⁰ bu ihtiyatın ön hattaki takımla 48 saatte bir yer değiştirmesini istemiştir.³⁵¹ Ön hatlara avcı siperlerine giden Hotchkis tüfekleri için uygun yerler oluşturmak üzere siperlerde tadilat yapılarak gece 02.30 sularında yerleşim işlemi gerçekleşmiştir.³⁵² Alay'a aydınlatma fişekleri de gelmiş ve bu fişekler Alay'ın ileri hattında bulunan 2'nci Tabur'una verilmiştir.³⁵³ 28 Mayıs 1915 günü siperlerin takviyesi ve düzenlenmesi işleri devam etmiş; bir yaralı zayıat verilmiştir.³⁵⁴ 28 Mayıs 1915 günü Alay'ın muharip mevcudu 23 subay, 2121 er, 1572 tüfek ve 4 makineli tüfekten ibarettir.³⁵⁵ 28-29 Mayıs 1915 gecesı Sazlıdere'de bulunan süvari müfrezesi ile düşman arasında yaşanan ufak çatışma esnasında 72'nci Alay'dan da süvari müfrezesine ateş desteği verilmiş; bu ateş karşısında düşman, süvari müfrezesi üzerine yaptığı ateşı kesmek zorunda kalmıştır.³⁵⁶ 29 Mayıs 1915 günü Alay'ın tüfeklerinin bakımı için Tümen'den vazelin yağı istenmiş fakat yağın kalmadığı haberi alınmıştır. Bunun dışında mıntıkada bir gelişme olmamış fakat 28 Mayıs akşam saatlerinde bir düşman uçağı tarafından cephe hattı ve gerisine birçok kâğıt atıldığı görülmüştür. Münir Bey bu kâğıtları arattığını ve bulunduğunda derhal göndereceğini Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir.³⁵⁷ 29 Mayıs 1915 günü Münir Bey, atılan bu beyannamelerden birini buldurduğunu; beyanname içerisinde

³⁴⁸ ÇM19TC, C.IV, s.17.

³⁴⁹ ÇM19TC, C.IV, s.14.

³⁵⁰ ATASE Arşivi, ATA.ZB Kls.41 Dos.13 Fih.13-16.

³⁵¹ ATASE Arşivi, ATA.ZB Kls.41 Dos.13, Fih.13-16.

³⁵² ATASE Arşivi, ATA.ZB Kls.41 Dos.13, Fih.13-16.

³⁵³ ATASE Arşivi, ATA.ZB Kls.41 Dos.13, Fih.13-16a.

³⁵⁴ ATASE Arşivi, ATA.ZB Kls.41 Dos.13, Fih.13-14.

³⁵⁵ ÇM19TC, C.IV, s.22.

³⁵⁶ ÇM19TC, C.IV, s.41.

³⁵⁷ ATASE Arşivi, ATA.ZB Kls.41 Dos.13, Fih.13-25.

bir frank değerinde bir para ve içerisinde ağır bir cisim olduğunu; 57'nci Alay erlerinden birinin bu malzemeleri kendi Alay'ındaki bir erden zorla alındığı belirtmiştir. Bu duruma kızan Münir Bey, durumu Tümen Komutanlığı'na *"Taraftımdan tayin olunan, vazifesini ifa eden bir neferin bu vechle bir tüfekçi veya sair zabıt ve efrad tarafından cebren alınmasının ne gibi bir manaya haml edileceği bilinemez. Böyle cebren neferin elinden getirmesine memur olduğu bir şeyi alan tüfekçi her kim ise tecziyesini talep ettiğim maruzdur."* diyerek şikâyet etmiştir.³⁵⁸

29-30 Mayıs 1915 gecesi düşmanın muharebe hattında kısmen ateşe başlaması üzerine 19 Tümen Komutanlığı 72'nci Alay'a gönderdiği emirde Alay'ın harekete hazır halde bulunmasını istemiştir.³⁵⁹ 30 Mayıs 1915 günü, düşmanın iki bölük kadar kuvvetinin, Sazlıdere'nin kuzeyindeki sırtı dolaşarak Anafarta tarafına doğru gittiği 72'nci Alay gözetleme postaları tarafından görülmüş ve 2'nci Tabur tarafından bu intikali engellemek için ateş açılmıştır. Bunun üzerine düşman, Çataltepe ve kuzeyindeki tepelerden 2'nci Tabur siperleri üzerine karşı ateş açmıştır.³⁶⁰ Bunun yanında Sazlıdere ve bu derenin kuzey ve güneyindeki sırtlarında bulunan düşman üzerine siperden piyade ve makineli tüfek ateşi açılmış; düşman destek birliklerinin ateş edilen mevkilere yanaşması engellenmeye çalışılmıştır. Bu ateş gece de devam ettirilmiş mümkün olduğu kadar destek birliklerinin ilerleyişi taciz edilmeye çalışılmıştır.³⁶¹ Nitekim 19'uncu Tümen Komutanlığı Kurmay Başkanı Bnb. İzzettin Bey, Sazlıdere ve çevresinin bu şekilde aralıklarla gece ve gündüz ateş altında bulundurulmasının devam ettirilmesini Alay'dan istemiştir.³⁶² Aynı gün gelen Tümen'in taarruz emrinde ise Sazlıdere'nin kuzeyindeki ve Çatlakdere'nin güneyindeki düşman mevzilerine karşı 30-31 Mayıs 1915 gecesi saat 23.00'te bir hücum gerçekleştirileceği; 72'nci Alay'ın da bu hücum sırasında hazır bulunup taarruz edilecek düşmana sahilden bir destek gelmesini yan ateşleriyle engellemesi emredilmiştir. Alay bu görev için düşmanın destek hattına yandan hâkim olan bir mevzii işgal ederek belirsiz aralıklarla ateş edecektir. Saat 23.00'te taarruz başlamış, 00.45'te Çatlak Dere'nin güney sırtları ele geçirilmiştir. Çataltepe'ye başlayan hücumu Alay'dan bir kısım fedai gönüllü, iki takım asker 5'inci Bölük Komutanı Yüzbaşı Salih Efendi komutasında destek olarak gönderilerek Çataltepe'nin ele geçirilmesine katkı sağlanmıştır. Saat 1.10'da ise tekrar bir

³⁵⁸ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.14, Fih.14-1.

³⁵⁹ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.14 Dos.14, Fih. 14-1a,2.

³⁶⁰ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.14 Dos. H-14, Fih.14-2, 2a.

³⁶¹ *ÇM19TC*, C.IV, s.67.

³⁶² *ÇM19TC*, C.IV, s.68

hücum ile Balıktepe ele geçirilmiş, Mahmuz Sirt'a doğru ilerleyiş devam etmiştir.³⁶³ Fakat muharebe sonunda yalnız Balıktepe ele geçirilmiştir. Bu muharebe sırasında şehit olan subayların anısına Balıktepe, Halit-Rıza Tepesi olarak adlandırılmıştır. Taarruz başarılı bir şekilde sürerken Çataltepe'de bulunan 72'nci Alay askerleri üzerine Haintepe'den makineli tüfek ateşi açılmıştır. Münir Bey, Tümen Komutanlığı'ndan bu ateşin kestirilmesini istemiştir.³⁶⁴

31 Mayıs 1915 günü 72'nci Alay 1'inci Tabur Komutanı Kd. Yzb. Arif Efendi, Tabur'un küçük ağırlık komutanı Teğmen Sinan Efendi'nin Tabur'un cephanesinin temininde büyük fedakârlıkta bulunduğunu; emrinde bulunan hayvanın sağlığına ve bakımına özen gösterdiğini; bu sebeple kendisinin taltif edilmesi gerektiğini Alay Komutanlığı'na önermiştir.³⁶⁵

2.3. Haziran Temmuz 1915 Faaliyetleri

Haziran ayının hemen başında gelen emir sonrası Arıburnu muharebe sahasında Kocadere-Merkeztepe hizasının kuzeyi tamamen 19'uncu Tümen'e bırakılmıştır. Böylece 19'uncu Tümen ve 16'nci Tümen birbirinden ayrılmıştır. Bu yeni yerleşim sonrası 72'nci Alay'a Düztepe doğusunda bulunan dere yatağına yerleşeceği emri gelmiştir. Aynı emirde 72'nci Alay'ın geri ile irtibatını 57'nci Alay ile birlikte Su Yatağı ve 184 Rakımlı Tepe'deki yollar vasıtasıyla gerçekleştirilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bunun yanında Mersindere'nin güneybatısında bulunan Alay'ın mekhariklerinin de buradan kaldırılarak Alay'ın yanına gitmesi istenmiştir. Tümen Komutanlığı, bu emri muharebe sahasının ön hat ve gerilerindeki karışıklığı önlemek amacıyla bütün bağlılarına göndermiş ve 2 Haziran 1915 günü akşamına kadar değişim ve yerleşim işlemlerinin tamamlanmasını istemiştir.³⁶⁶

1 Haziran 1915 günü Bnb. Mehmet Münir Bey, siperlerin teftişi ve düşman hattının gözetleme işlerini takip etmiştir. Sahilde ise Müttefik Filo unsurlarından bir küçük gemi,

³⁶³ 64'üncü Alay Komutanı Servet Bey 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un bu hücumunu Tümen Komutanlığı'na şu şekilde bildirmiştir: "Alay 72 3'üncü Tabur'un hücumu başladığı Allah Allah sedasından anlaşılmaktadır. Sadaları işitiliyor. Alay mıntıkasında yoksa da herkes hal-i teyakkuzdadır. Her tarafın kuvveti artırılmıştır..." Bkz. **ÇM19TC**, C.IV, s.79. Fakat bu taburun 3 numaralı tabur değil 2'nci Tabur olduğu Münir Bey'in ertesi günkü raporundan anlaşılmaktadır. "Dün geceki Fırka emrinde Âlâyımızın siperlerden icrâ' edeceği âteşle hücumu teshîl etmesi emr olunmuş idi. ikinci Taburdan berây-i muâvenet böyle bir kuvvetin şevkine dâir ne tahrîren ve ne de şifâhen ikinci Tabura bu yolda bir emir vermedim. Tabur Kumandanı kendiliğinden bu yolda kuvvet sevk etmiştir. Bende-nize bi'l-âhire bu yanlış raporu bu yolda vermiştir. Kuvvetin ya'nî sevk olunan bir bölüğün geriye alınıb alınmayacağı müste'zendir." Bkz. **ÇM19TC**, C.IV, s.81. Bu bölüm, 31 Mayıs 1915 günü saat 22.00 sularında geri dönmüştür. **ÇM19TC**, C.IV, s.89.

³⁶⁴ **ÇM19TC**, C.IV, s.78.

³⁶⁵ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5435 Dos. H-16 Fih. 2-2.

³⁶⁶ **ÇM19TC**, C.IV, s.94,95.

Büyük ve Küçük Kemikli Burnu arasına gelerek Küçük Anafarta Köyü'nü bombalamıştır. Avcı siperleri içinde bulunan asker ise uygun hedef gördüklerinde ateş etmekte ve aynı zamanda tahkimat işleri sürdürülmektedir. Ayrıca Alay'dan Keskintepe'ye ve Çataldere'ye de üç mangalık gözetleme postaları çıkarılarak Sazlıdere ve çevresinin gözetleme görevi yerine getirilmeye devam etmiştir.³⁶⁷ 1-2 Haziran 1915 gecesi 1'inci Tabur'dan bir şehit, 2'nci Tabur'dan bir yaralı zayıat verilmiştir. Ayrıca bugün Alay'a sabah akşam sıcak yemek ve öğlen kuru üzüm verilmiştir.

Alay 2 Haziran 1915 günü, Tümen Komutanlığı'nın emri gereği değişim ve yerleşim işlemlerini tamamlamıştır. Alay Komutanı Mehmet Münir Bey, Alay'ın geri ile irtibatını emir gereği bildirilen yollar haricinde başka bir yol kullanılmayacağını Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir.³⁶⁸ Sabah, 19'uncu Tümen Kurmay Başkanı Bnb. İzzeddin Bey, Alay mıntikasına gelmiş; Alay Komutanı ile araziye incelemişlerdir. Arazinin durumu ve çevredeki yer isimleri tabur komutanlarına ve Alay'ın bütün komuta kademesine iletilmiştir. 2 Haziran 1915 günü Çataltepe ve Mahmuzsirt'ta bulunan düşman mevzilerine sahilden hayvanlar ile erzak ve cephane sevk eden düşman yardım koluna 72'nci Alay'ın gözetleme postaları tarafından ateş açılmış ve 6-7 hayvan telef olmuş birkaç asker de vurulmuştur. Akşamüzeri ise yine düşman iskelesi tarafından Yükseksirt'a doğru ilerleyen bir bölük düşman askeri görülmüş ve aynı zamanda Yükseksirt'tan iskeleye inen yine bir bölük düşman askeri üzerine açıktayken ateş edilerek bu iki bölüklük kuvvet hemen dağılmıştır. Fakat ardından başlayan makineli tüfek ateşi sonrası gözetleme postasının ateşi kesilmek zorunda kalmıştır. Bunun dışında Alay'a bağlı gözetleme postası sahilde yıkanan düşman askeri üzerine de ateş açmış ve denizin içinde yıkanan bu askerler koşarak iskelenin diğer tarafına kaçmıştır.³⁶⁹ Alay, aynı gün tahkimat işlerinde çalışmaya devam etmiş; bir yaralı zayıat vermiş ve Alay'a sabah akşam sıcak yemek verilmiştir. 1-2 Haziran 1915 gecesi gündüz düşmana hayli rahatsızlık veren ve Çataltepe'nin doğusunda bulunan 3 mangalık gözetleme postası, Çataltepe ve Yükseksirt'tan olmak üzere cepheden ve yandan etkili ateş altında kalmıştır. Bu yan ateşten korunmak için mevziler tahkim edilmiştir.³⁷⁰

3 Haziran 1915 günü, tahkimat işleri devam etmiş; gözetleme görevleri sürmüştür. Müttefik Filo'nun iki bacalı ve iki direkli bir savaş gemisi, Anafarta'nın güneybatısında bulunan sırtları dövdüğü ve sonrasında yanındaki iki torpido gemisi ile birlikte güneye

³⁶⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1.

³⁶⁸ *ÇM19TC*, C.IV, s.98.

³⁶⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-1a.

³⁷⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-1.

Boğaz girişine doğru hareket ettiği tarassud postaları tarafından bildirilmiştir.³⁷¹ 3 Haziran 1915 günü Çataltepe'nin kuzeyinde sırtta bulunan 72'nci Alay sabit gözetleme postası, yine makineli tüfek ateşi altında kalmış ayrıca bir torpido bu bölgeye 8 adet bomba atmış; bunlardan beş tanesi siperlerin hemen önüne saplanarak patlamamış, üçü ise patladığı halde bir zarara sebep olmamıştır.³⁷² Sabah ve akşam sıcak yemek yiyen Alay'ın muharip mevcudu ise 15 Subay, 1762 Er'dir.³⁷³

4 Haziran 1915 günü Tümen Komutanı Alb. Mustafa Kemal Bey, 72'nci Alay mıntıkasında bulunan 11 numaralı sipere Cesarettepe'de bulunan Hamdi Çavuş siperinin önündeki boş alanı ve düşman siperlerini ateş altına alabilecek şekilde makineli tüfek mevzii kurulmasını emretmiştir.³⁷⁴ Bnb. Mehmet Münir Bey ise kurulması emredilen makineli tüfek mevziini aynı günün akşamı kurdurtmuştur. Fakat bu mevzi, 11 numaralı siper önünde bulunan Mehmet Çavuş Siperi ile düşman siperleri birbirine çok yakın olduğundan ve olası bir ateşte Mehmet Çavuş Siperi içindeki askerin zarar görebileceği düşüncesiyle 10 numaralı sipere kurulmuştur.³⁷⁵ Bunun yanında 72'nci Alay tarafından Tümen'e gönderilen gözetleme raporunda düşman filosundan ikisi büyük diğerleri küçük olmak üzere on nakliye gemisinin sahile yanaştığı, büyük nakliye gemilerinden birisinin sahile cephane ve mühimmat indirdiği bildirilmiştir. Nitekim bu hazırlık gece gerçekleşecek düşman taarruzu için olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca biri zırhlı beş savaş gemisinin Gökçeada'dan hareket ederek sabah Seddülbahir'de başlayan düşman taarruzuna topçu desteği vermek için gittiği belirtilmiştir.³⁷⁶ Nitekim Tümen Komutanlığı, özellikle ön hatlarda gözetleme postası bulunan birliklere gönderdiği emirde Seddülbahir bölgesinde düşmanın taarruz icra ettiğini; düşmanın Arıburnu'nda da bir taarruz girişiminde bulunabileceğini belirterek keşif ve gözetleme işlerinin son derece dikkatli icra edilmesini istemiştir.³⁷⁷

4-5 Haziran 1915 gecesı düşman, saat 23.50'de top, makineli tüfek, bomba ve piyade ateşi ile 19'uncu Tümen ve 16'ncı Tümen üzerine şiddetli bir taarruz gerçekleştirmiştir. 19'uncu Tümen mıntıkasında özellikle 27'nci ve 57'nci Alay siperlerinde etkili olan bu taarruz esnasında iki alay arasında bulunan 31 ve 32 numaralı

³⁷¹ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos. 14, Fih.14 -22a.

³⁷² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-2.

³⁷³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-1.

³⁷⁴ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos 14, Fih.14 -25.

³⁷⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-2a.

³⁷⁶ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos 14, Fih.14 -25a.

³⁷⁷ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos. H-14, Fih.14 -26.

siperler düşman tarafından işgal edilmiş ve bu kritik mevzilerin ele geçirilmesi için de karşı hücumla geçilmiştir. Bu esnada birliklerine gerekli emirleri veren Tümen Komutanı ,72'nci Alay'ın bir taburunu ihtiyatta bulunmak üzere Edirne sırtına gelmesini istemiştir.³⁷⁸ 72'nci Alay 3'üncü Tabur, saat 05.45'te Edirne Sırtı'na gelmiş ve Alay'ın diğer aksamı da her an taarruzu girecekmiş gibi hazır tutulmuştur.³⁷⁹ Türk tarafının etkili olan karşı taarruzu –özellikle bomba hücumları- neticesinde düşman siperlerden atılmıştır. 72'nci Alay 4-5 Haziran 1915 gecesi de ihtiyatta hazır beklemiştir.³⁸⁰ Fakat düşmanın etkili top ve makineli tüfek ateşi 72'nci Alay mıntikasını da etkilemiş ve Alay, 1'inci Tabur'dan bir yaralı; 2'nci Tabur'dan bir yaralı ve bir şehit; makineli tüfek bölüğünden ise bir şehit olmak üzere iki şehit, iki yaralı zayıyat vermiştir.³⁸¹

5 Haziran 1915 günü Alay mıntikasında kayda değer bir gelişme olmamıştır.³⁸²

6 Haziran 1915 günü Alay, mıntikasındaki tahkimat işleri ile uğraşmıştır. Bunun dışında mıntikanın ön hatlarında bulunan asker ile gerideki asker 48 saatte bir değiştirilmek üzere subayların da birliklerinin başında bulunmaları istenmiştir. Siperler tabur komutanları tarafından sürekli teftiş edilmektedir. Sabah ve akşam sıcak yemek verilen Alay'ın 6 Haziran 1915 günkü muharip mevcudu 17 Subay ve 1756 Er'dir. 3'üncü Kolordu'dan gelen düşmanın taarruz hazırlığında olduğu haberi üzerine Alay, geceyi teyakkuz halinde geçirmiştir.³⁸³ 6-7 Haziran günü ve gecesi Sazlıdere'nin kuzeyindeki üç mangalık gözetleme postasının bir mangası Keskin-tepe gerisinde bulunarak keşif ve gözetleme görevini icra etmiştir.

Bnb. Mehmet Münir Bey, 7 Haziran 1915 günü siperleri teftiş ederken Büyük ve Küçük Kemikli Burnu arasına düşmanın bir nakliye gemisi geldiğini ve buraya girip

³⁷⁸ Mustafa Kemal "ATATÜRK", a.g.e, s.157.

³⁷⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-3.

³⁸⁰ Düşmanın bu taarruz esnasında kalkanlar kullandığı Alay 1'inci Tabur Komutanı tarafından şu şekilde anlatılmaktadır. "...mukâbil taarruzlarımızla ve bomba ateşinin kuvvetiyle tekrar zabt ettiktekleri siperleri tahliyeye mecbur olmuş ve eski siperlerine püskürtülmüşlerdir. Bu taarruzda düşman takriben iki bin kadar zâyîât verdi. Zâyîâtımız hakkında hakikat ma'lumat alamadım. Her halde bunun nısfı kadar olacaktır. Çünkü düşman müte'arriz idi. Her vakit olduğu gibi düşman süngü ve bomba kuvvetiyle geri püskürtüldü. Çünkü süngüye gelemiyorlar, bomba da iyi iş görüyor. Piyadelerimiz düşmanın bu taarruzda kalkanlar kullandığını görmüştür. Yani siperden çıkmayıp tayin olan siperimize gelinceye kadar kendini ateşten muhafaza için her birinin elinde bir kalkan var idi. Bu kalkanı ilerlerlerken kendilerine siper ettiği gibi yere yatarken önüne rekz ederek mükemmel bir siper teşkil ediyordu. Bu usul bizde kabul ediliyorsa fena olmaz çünkü yakın mesâfâta icra edilecek cebri hücum ve taarruzlarda isti'mâli pek faidelidir." Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.54357 Dos. H-2 Fih. 1-7a,8.

³⁸¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-2a.

³⁸² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-4a.

³⁸³ 5-6 Haziran 1915 gecesi ön hatta bulunan 3'Üncü Tabur, Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey tarafından teftiş edilmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-5.

çıkarmakta olduğunu görmüştür. Bu geminin bu noktaya asker ve top çıkarmakta olduğunu tahmin eden Alay Komutanı, durumu 19'uncu Tümen Komutanlığı'na bildirerek Kapanca tarafından bir keşif ve gözetleme icra edilmesini istemiştir.³⁸⁴ Keşif ve gözetleme görevlerini icra etmeye devam ettiren Alay Komutanı, 8 Haziran 1915 günü Gökçeada'dan bir yük gemisinin Arıburnu'na gelerek yükünü boşalttığını, tek direkli iki bacalı bir düşman gemisinin Saroz Körfezi tarafından gelip Anafarta önünden geçerek Kabatepe tarafına ilerlediğini, Mahmuzsirt'ta bulunan düşmanın tahkimatını gittikçe arttırdığı Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir. 8 Haziran 1915 günü ve gecesi Alay mıntıkasında hiç ateş faaliyet olmamıştır. Alay'a sabah akşam sıcak yemek verilmiştir.³⁸⁵

7 Haziran 1915 günü Tümen Komutanı Alb. Mustafa Kemal Bey, 72'nci Alay'a 27'nci Alay gerisindeki Kesikdere'nin batısında bulunan Edirnesirtı'nın tahkim edileceğini bildirmiş ve bu tahkimat işinin istihkâm bölüğü rehberliğinde 72'nci Alay tarafından yapılacağını emretmiştir. Münir Bey, bu iş için her gece bir bölük görevlendireceğini Tümen'e bildirmiş ve ilk görevlendireceği birliğin komutanını İstihkâm Bölüğü Komutanlığı'na göndermiştir.³⁸⁶

72'nci Alay tarafından Edirnesirtı'ndaki sadece geceleri yapılacak tahkimat işi 8-9 Haziran 1915 gecesi başlamıştır.³⁸⁷ İlk gece Alay Komutanı 5'inci Bölük'ü görevlendirmiş ve bu bölük gece boyunca iki adet muvasala hendeği kazmış fakat sabah olduğu için bu hendeklerin düzenlemeleri yapılamamıştır. Aynı gece Alay'ın 3'üncü Tabur'una 246 tanesi silahlı olmak üzere 250 er takviye gelmiştir. Ayrıca Alay'a atanan emekli bir teğmen 3'üncü Tabur 10'uncu Bölük'e atanmıştır.³⁸⁸

72'nci Alay'ın taburlarının bulunduğu Çataldere oldukça dar bir vadi teşkil ettiğinden Alay, dereyi tamamen doldurmuştur. Dere içerisinde nişan alma, süngü talimi ve birer örnek siper yapılarak siperden sıçrama ve atlama eğitimleri 9 Haziran 1915 gününden itibaren icra edilmeye başlamıştır. Sabah saat 07.00 ile 09.00 arası yapılan bu eğitimler, değişimli olarak gerçekleştirilmeye devam etmiştir. Muharebe eğitiminin yanında saat

³⁸⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-5a.

³⁸⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-6.

³⁸⁶ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.15, Fih.15 -14a

³⁸⁷ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.15, Fih.15 -18a.

³⁸⁸ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.15, Fih.15 -21a-22.

14.00 ile 16.00 arasında subaylar tarafından muharebede asker için faydalı bilgilerin konu olduğu dersler ve muharebe motivasyonunu artıracak konferanslar düzenlenmektedir.³⁸⁹

9 Haziran 1915 günü düşman topçusunun ateşi sırasında Alay'ın bulunduğu Çataldere vadisi içerisinde şarapnel ve misket düşmüştür.³⁹⁰

Alay'ın Edirnesırtı'ndaki tahkimat işi devam etmiş 9-10 Haziran 1915 gecesi 100 metre uzunluğunda bir metre derinliğinde hendek yapılmış ve bu hendeğin mazgalları inşa edilmiştir.³⁹¹ Aynı gece Alay'ın 2'nci Tabur'undan olmak üzere iki şehit zayıat verilmiştir. 11 Haziran 1915 günü Alay'ın muharip gücü 18 Subay ve 2034 Er'dir. 18'inci Alay'ın 19'uncu Tümen Komutanlığı bünyesine girmesi üzerine Alay'ın muharebe hattına yerleştirilmesi için 11 Haziran 1915 günü Tümen Komutanı Alb. Mustafa Kemal Bey, 72'nci Alay'ı Dikdere'ye yerleşmesi emrini vermiş;³⁹² 18'nci Alay' da 64'üncü Alay³⁹³ mıntikasına yerleştirmiştir. Bu emre göre 72'nci Alay, 9,10 ve 11 numaralı siperlere yerleşecek, Sazlıdere'nin gözetleme görevini sürdürecektir. Alay yerleşeceği yeni siperler ile bağlantısını Dikdere'nin kaynak noktasından başlayarak Düztepe'den geçip 180 Rakımlı Tepe'ye doğru giden gizli yol vasıtasıyla sağlayacaktır.³⁹⁴ Bunu üzerine Alay Komutanı, aynı gün saat 22.20'de yazdığı cevapta 12 Haziran 1915 günü sabah saat 05.30'da mevcut siperleri bırakarak yeni hatta hareket ederek Dikdere'ye geçileceğini bildirmiştir. Ayrıca Münir Bey, taburlara gönderdiği emirde yer değişikliğini bildirmiş ve 64'üncü Alay mıntikasında ve mevcut mıntıkada bulunan makineli tüfeklerin yerlerinde kalacaklarını söylemiştir.³⁹⁵ 11-12 Haziran 1915 gecesi Alay'dan bir bölük Edirnesırtı'nda tahkimat işiyle meşgul olmuştur. Aynı gece 72'nci Alay 2'nci Tabur'a bağlı gözetleme postaları, sahilde duran bir düşman askerinin ateş edilerek vurulduğunu, düşmanın sekiz toplu üç sahra bataryasını Çataltepe gerisinden Arıburnu'na sevk ettiğini Alay Komutanlığı'na bildirmiştir. Münir Bey ise özellikle topçu hareketini önemli yorumlayarak bu durumu Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir.³⁹⁶

³⁸⁹ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.15, Fih.15 -23a, 24.

³⁹⁰ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.15, Fih.15 -25.

³⁹¹ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.16, Fih.16 -1.

³⁹² 11 Haziran 1915 Tarihinde 72'nci Alay'ın muharebe sahasındaki konusunu gösterir kroki için Bkz- **Ek-12**.

³⁹³ Bugüne kadar 19'uncu Tümen bünyesinde bulunarak Arıburnu'nda mücadele eden 64'üncü Alay'ın -biri 30'uncu Alay'ın 3'üncü Tabur-u- üç taburu, 9'uncu Tümen Komutanlığı bünyesine alınmıştır. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-7.a

³⁹⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-7; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-10;

³⁹⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih. 1-7.a

³⁹⁶ **ÇM19TC**, C.IV, s.201-202.

Alay, 12 Haziran 1915 günü sabah saat 7.00'de makineli tüfekleri 64'üncü Alay'ın eski, 18'nci Alayın yeni mıntıkasında ve kendi eski mevzilerinde bırakarak 9,10 ve 11 numaralı siperlere yerleşmiştir.³⁹⁷

12-13 Haziran 1915 gecesi Alay'ın Edirnesırtı'ndaki tahkimat görevine 1'inci Tabur'dan 1'inci Bölük görevlendirilmiştir. 1'inci Bölük Komutanı Üsteğmen Lütfi Efendi, 40 metre uzunluğunda yeni bir siper inşasına başlanıldığını fakat arazinin taşlık olması dolayısıyla bu siperi ancak diz siperi haline getirilebildiğini ve daha önceden yapılmış muvasala hendeğini yan ateşten korumak için gerekli düzenlemenin yapıldığını Alay Komutanlığı'na bildirmiştir.³⁹⁸

13 Haziran 1915 günü akşamüzeri bir düşman uçağı tarafından 72'nci Alay mıntıkası üzerine bomba atılmış ve ardından uçaktan makineli tüfek ateşi açılmıştır. Atılan bombanın patlaması sonucu 2'nci Tabur'dan bir er şehit olmuş, bir hayvan telef olmuş, bir hayvan da yaralanmıştır.³⁹⁹ Uçağın icra ettiği makineli tüfek atışı sırasında da 1'inci Tabur'dan iki er yaralanmıştır.⁴⁰⁰

14 Haziran 1915 günü tahkimat ve tarassut işleri ile meşgul olan Alay'ın Edirnesırtı'ndaki tahkimat görevi devam etmiş; daha önceden nöbetleşe bölükler ile devam ettirilen bu görev, 14 Haziran 1915'ten itibaren her üç taburdan kazma ve kürek sayısının yarısı kadar asker gönderilerek icra edilmeye başlanmıştır.⁴⁰¹ Sabah bir düşman uçağı Alay Karargâhı'nın bulunduğu Dikdere üzerinden geçmiş fakat sonrasında takip edilememiştir. Ayrılcı bir deniz uçağının da Anafarta ile Arıburnu arasında gidip gelerek keşif yaptığı anlaşılmıştır.⁴⁰²

14 Haziran 1915 günü Münir Bey, Alay'ın işgal ettiği siperlerin uzunluğunun 425 adım olduğunu ve Alay'ın bulunduğu Dikdere'de köpek olmadığını bulunduğu itlaf edileceğini Tümen'e bildirmiştir.⁴⁰³ Köpek görülmesi takdirinde itlaf edilmesi meselesi özellikle kuduz salgınına karşı alınan tedbir çerçevesinde sahadaki bütün birliklere gönderilen emirlerden anlaşılmaktadır.⁴⁰⁴ Alay Komutanı Münir Bey, 15 Haziran 1915 günü Alay'ın yerleştiği siperleri teftiş etmiştir. Ayrıca düşmanın üç bacalı bir torpidosunun

³⁹⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih. 1-10.

³⁹⁸ *ÇM19TC*, C.IV, s.211.

³⁹⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3, Fih. 1-9a.

⁴⁰⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih. 1-10.

⁴⁰¹ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.16, Fih. 16 -22.

⁴⁰² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-3, Fih. 1-10a.

⁴⁰³ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.16, Fih. 16 -22.

⁴⁰⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384 Dos. H-4, Fih.1-3

yine Suvla Limanı'na girip çıktığını bölgeyi gözetlediğini Tümen'e bildirmiştir. Akşam saatlerinde ise 72'nci Alay mıntakası üzerine düşman topçu ateşi açmış fakat bir zayıat verilmemiştir.⁴⁰⁵ 14 Haziran 1915 günü sabah, öğle ve ikindi vakitlerinde düşman donanması topçu ateşi icra etmiş; taraflar arasında piyade ve makineli tüfek ateşleri devam etmiştir.⁴⁰⁶

15 Haziran 1915 günü 19'uncu Tümen Komutanı Alb. Mustafa Kemal Bey, 72'nci Alay Komutanlığı'na düşmanın Arıburnu'ndan Seddülbahir'e birlik sevk edip etmediğini, Arıburnu'ndaki iskeledeki hareketliliğin ne durumda olduğunu, sahil ve açıktaki donanma unsurlarının durumunu ve bunların çıkarma yahut tahliye yapıp yapmadıklarını sormuştur. Münir Bey ise öğle saatlerinde Gökçeada yönünden muhtelif erzak ve eşya taşıdığı düşünülen iki nakliye gemisinin gelerek kıyıda bulunan hastane gemisi yanında durduklarını ve kayığa malzeme indirerek hastane gemisine malzeme naklinin gerçekleştirdiğinin gözlendiğini Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir. Fakat iskeledeki hareketlilik 72'nci Alay siperlerinden tam görülememiştir. Sahili ve iskeleyi gören gözetleme postaları Şahinsırtı ve Çatalsırtı'nda bulunduğundan ve bu postaların gündüz raporları henüz Alay'a ulaşmadığından Münir Bey, saat 14.30'da durumu daha iyi anlayabilmek adına Şahinsırtı'na Mülazım Hayri Efendi'yi; Çatalsırt'a da 1'inci Tabur Komutanı Kd. Yzb. Arif Efendi'yi göndermiştir.⁴⁰⁷ Arif Bey, Çatalsırt'a gittiğinde buradan iskeleyi tam olarak göremese de sahilde boş çıkarma sandalları görmüş, açıkta ise iki nakliye gemisinin durduğunu ve bu gemilerin erzak ile yüklü olduğunu Münir Bey'e bildirmiştir. Şahinsırtı'na giden Hayri Efendi ise iskelenin kuzeyindeki buruna kadar gözetleme işini gerçekleştirmiş ve açıkta duran nakliye gemilerinden birinin Gökçeada yönüne doğru çekildiğini ve diğerinin de aynı yöne hareket ettiğini görmüş fakat güneşin yansımından dolayı içlerinde ne olduğunu anlayamamıştır. Ayrıca iskele civarında hareketsiz halde altı tane küçük nakliye gemisi gören Hayri Efendi, iskele etrafında denize giren askerlerin olduğunu Münir Bey'e bildirmiştir. Münir Bey ise bu keşif ve gözetlemeye dair raporunu Tümen Komutanlığı'na iletmiştir.⁴⁰⁸ Münir Bey önemli gördüğü bu keşif ve gözetleme işi için ileri hatta bulunan Makineli Tüfek Bölüğü'ne emir göndermiştir. Makineli Tüfek Bölüğü Komutanı Üsteğmen Muhyiddin Efendi de sahilde iki nakliye ve iki tane de hastane gemisi bulunduğunu ve nakliye gemilerinden bir römorköre çuvallar ile

⁴⁰⁵ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.16, Fih.16 -22a.

⁴⁰⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih. 1-10a;

⁴⁰⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos. H-3, Fih 1-10a.

⁴⁰⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1.

erzak nakledildiğini ayrıca Müttefik Filo'dan tek direkli ve tek bacalı bir kruvazörün Maltepe yönüne topçu ateşinde bulunduğunu Münir Bey' e bildirmiştir. Öğleden sonra saat 12.30 civarında düşmanın Mehmet Çavuş siperi önündeki siperlerinde tahkimat işiyle uğraşırken 72'nci Alay'ın 11 numaralı siperinde bulunan makineli tüfeği tarafından ateş açılmış ve buradaki düşmanın faaliyetine engel olunmaya çalışılmıştır. Fakat bu faaliyete karşı düşman topçusu 11 numaralı sipere 10 mermi ve topçunun bulunduğu mevziye de 15-20 mermi atmıştır. Bu atışlar sonrası topçunun kalkanı isabet almış mevziinin tahkimatı da bozulmuştur.⁴⁰⁹

16 Haziran 1915 günü Alay'dan Tümen'e yazılan bir raporda tütünün kalmadığı, Akbaş'ta ve Çanakkale'de aranmasına rağmen bulunamadığı ve bu ihtiyacın acilen giderilmesi gerektiği bildirilmiştir. Tahkimat işleri devam etmiş, 11 numaralı siperi 9 numaralı sipere bağlayan yolun inşası Edirnesırtı'ndaki tahkimat daha önemli olduğu için tamamlanamamıştır. Ayrıca askerin üzerinde bulunması gereken silah başına 210 fişegin mevcutta bulunan cepheyle sağlanamadığı ve yeni cephe gönderilmesi gerektiği Tümen'e bildirilmiştir.⁴¹⁰ 17 Haziran 1915 günü 11 numaralı siperde bulunan ve daha önce isabet alarak kalkanı zarar gören top Düztepe'ye taşınmış ve bu topun yerine topçu gözetleme yeri inşa edilmiştir.⁴¹¹

72'nci Alay'ın Şahinsırtı ve Çatalsırt'da bulunan Sazlıdere ve çıkarma sahilinin gözetlenmesi görevinde büyük rol oynayan ileri gözetleme postalarından Şahinsırtı'nda bulunan posta Pilavtepe; Çatalsırt'da bulunan posta da Halit-Rıza Tepesi ile irtibat tesis etmesi gerekmiştir. Bölgede bulunan diğer keşif ve gözetleme unsurları ile irtibat sağlanması daha kapsamlı bilginin geriye bildirilmesi için önem taşımaktadır. Fakat Halit-Rıza Tepesi'nde görevli keşif ve gözetleme postaları dereye inip burayı inceleyemedikleri için Çatalsırt'ta bulunan 72'nci Alay gözetleme postasının dereye inmesi gerekmektedir. Bu da Çatalsırt'ta bulunan postayı oldukça yormaktadır. Bu durumu Tümen Komutanlığı'na bildiren Münir Bey keşif kollarının dereye buluşarak irtibat kurmalarını emredilmesini istemiştir.⁴¹² Bu sırada düşman Sazlıdere kuzeyindeki Mahmuzsırt ile güneyindeki Çataltepe arasındaki bölgeyi işgal ederek Sazlıdere içerisini daha iyi gözetleme şansı elde etmiştir. Bu durum karşısında 19'uncu Tümen Komutanı Alb.

⁴⁰⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos. H-3, Fih 1-11a. 16 Haziran 1915 tarihinde Alay'ın 9ve 11 numaralı siperlerde bulunduğunu gösteririr kroki için Bkz: **Ek-13**.

⁴¹⁰ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.17, Fih.17 -2a,3.

⁴¹¹ **ÇM19TC**, C.IV, s.251.

⁴¹² **ÇM19TC**, C.IV, s.251.

Mustafa Kemal Bey, bu bölgeyi gözetleyen 72'nci Alay'ın keşif ve gözetleme işine daha çok önem vermesini istemiştir. Buradaki keşif kollarının bütün gece hareketli ve teyakkuzda olmasını isteyen Tümen Komutanı, Alay'ın Şahinsırt'ta bulunan gözetleme postasının Keskinsırt ile Şahinsırtı arasında bulundurduğu kolunun yalnız gece değil; gündüz de bu iki sırt arasındaki burunda bulunması gerektiğini emretmiştir.⁴¹³

Gözetleme ve keşif faaliyetleri sonucu 17 Haziran günü düşmanın büyük bir nakliye gemisinin öğleden sonra Arıburnu açıklarına gelerek bir römorköre çuvallar ile erzak naklettiği, römorkörün daha sonra bu malzemeyi kıyıya bıraktığı görülmüştür. Tahkimat işlerinde ise 3'üncü Tabur 12 numaralı siperde, 1'inci ve 2'nci Tabur'dan bölüklerin de Edirnesırtı'nda çalışmıştır.⁴¹⁴

17 Haziran 1915 günü Sazlıdere'deki keşif ve gözetleme faaliyetlerinin artırılmasına dair Tümen'den gelen emir doğrultusunda keşif ve gözetleme postalarına gerekli emirler verilmiştir. Çataltepe hakkında ayrıntılı bir keşif ve gözetleme görevi için 1'inci Tabur'dan Başçavuş İbrahim Efendi ve on askerden oluşan müfreze, Çatalsırt'ın kuzey yanından dolaşarak batıya doğru intikal ederken Çatalsırt'ın batı eteklerinde ve Çataltepe'ye beş dakikalık mesafede düşmanın tahkimat yapmakta olduğunu görmüş fakat az sayıda askerle düşmana hücum edilmesi kayba yol açacağı için ateş etmemiştir. Buradaki düşman tahkimat çalışmasını taciz etmek için ise Çataltepe'nin kuzey eteklerinde bulunan sabit gözetleme postası ateş açmıştır. Bu durumu Tümen'e bildiren Bnb. Mehmet Münir Bey, düşmanın bu noktada ileri bir gözetleme postası oluşturmak için tahkimat yaptığını düşünerek bu noktaya taarruz etmek düşüncesinde olduğunu bildirmiş ve bunun için izin istemiştir. Tümen Komutanı ise bu taarruzun Başçavuş İbrahim Efendi'nin raporuna göre yapılmaması gerektiğini ve baskını yapacak birliğin komutanı tarafından da muhakkak keşfedilmesi gerektiğini ve sonucun kendisine bildirilmesini istemiştir.⁴¹⁵

18 Haziran 1915 günü düşman, Dikdere'nin güneyinde bulunan Kemal Kuyusu'na bir bomba atmış ve bomba patlayarak bir erin yaralanmasına sebep olmuştur.⁴¹⁶

72'nci Alay keşif ve gözetleme postaları, 20 Haziran 1915 günü Arıburnu'ndaki iskele civarında ve Arıburnu'nun kuzeyinde üç torpido; on bir nakliye gemisi ve bir tane de hastane gemisi olduğunu görmüştür. Nakliye gemilerinden üç tanesinin erzak ve kereste

⁴¹³ ÇM19TC, C.IV, s.257.

⁴¹⁴ ÇM19TC, C.IV, s.252.

⁴¹⁵ ÇM19TC, C.IV, s.277,279.

⁴¹⁶ ÇM19TC, C.IV, s.260.

yüklü olduğu bildirilmiş; hastane gemisinden de bir takım askerin ufak bir tekneye alınarak karaya getirildiği ayrıca sahildeki düşman donanmasına bağlı irili ufaklı platformların hareketli oldukları gözlenmiştir.⁴¹⁷ Balıkçı Damları sırtının batı ucunda daha önceden yapılmış bir siper kapatılmış ve sırtın batı burnunun tam üzerinde bir siper yapılmıştır. Gündüz Çatalsırt ile Çataltepe arasına çıkarılan keşif kollarının üzerine Mahmuzsırt ve Çataltepe üzerinden ateş açılmış ve bu hatta hareketli keşif ve gözetleme icra edilememiştir.⁴¹⁸ 20 Haziran 1915 gecesı Üsteğmen Cemal Efendi komutasında bir müfreze teşkil edilerek düşmanın daha önceden tespit edilen Sazlıdere içindeki tahkimat çalışmasını yakından tespit etmek ve gerekirse baskın yoluyla düşmanın bu girişimini engellemek amacıyla keşfe çıkarılmıştır. Bu keşif sonrası düşmanın tahkimat işini Çatalsırt'ın doğusunda değil; Çataltepe'nin kuzeyinde yaptığı anlaşılmıştır. Bir keşif kolu da Balıkçı Damları sırtlarına kadar gitmiş fakat burada fark edilerek düşmanın Mahmuztepe, Balıkçı Damları ve Çataltepe'den üzerlerine ateş açması sonucu geri çekilmiştir.⁴¹⁹

21 Haziran 1915 akşamı 72'nci Alay 1'inci Tabur'un 1 Numaralı Keşif Kolu kontrolündeki Şahinsırt ve Keskinsırt'ta bulunan gözetleme postaları yakınına gelen 45'inci Alay 3'üncü Tabur postaları, 3'üncü Kolordu'dan gelen emir üzerine bölgeyi teslim alacaklarını bildirmişler fakat 1'inci Tabur Komutanı kendilerini böyle bir emrin gelmediğini söyleyerek keşif postalarını geri çekmemiştir. Bunun üzerine 45'inci Alay 10'uncu Bölük Komutanı Yb. Mehmed Şükrü Bey, 72'nci Alay 4'üncü Bölük Komutanlığı'na takımının bu bölgedeki gözetleme postalarını değiştireceği emri aldığını fakat 72'nci Alay'a böyle bir emir gelmediyse takımının geri çekileceğini bildirmiştir. Nitekim 45'inci Alay 3'üncü Tabur'un kuvveti bölgeden çekilmiş⁴²⁰ ancak ertesi gün saat 18.00 civarında Şahinsırt'ta bulunan keşif kolu mevziisini 14'üncü Alay 3'üncü Tabur'a bağlı postaya teslim edilmiştir.⁴²¹

22 Haziran 1915 günü gelen keşif raporlarında düşmanın Çataltepe'de tahkimat ile uğraşmakta olduğu ve bu çalışmanın makineli tüfek ateşiyle ara ara taciz edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Gece, iki taburdan oluşturulan müfreze, Edirnesırtı'ndaki tahkimat;

⁴¹⁷ 72'nci Alay'ın keşif ve gözetleme raporları sonucu aynı gün akşam üzeri saat 15.50 civarı sahil topçu ateşi altına alınmış ve sahildeki düşman donanmasının faaliyeti taciz edilmiştir. Bkz. **ÇM19TC**, C.IV, s.280.

⁴¹⁸ **ÇM19TC**, C.IV, s.280.

⁴¹⁹ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5437, Dos. H-2, Fih.1-12a.

⁴²⁰ **ÇM19TC**, C.IV, s.285.

⁴²¹ **ATASE Arşivi**, ATA.ZB Kls.41 Dos.17, Fih.17-17a,18.

bir taburdan seçilen bir grup asker, Çatalsırt'taki tahkimat; siper içerisindeki askerin bir kısmıyla da 12 numaralı siperin ıslah ve derinleştirme işleri yapılmıştır.⁴²²

22 Haziran 1915 günü sağ kanadı Anafarta Azmağı'na sol kanadı ise Sazlıdere'ye dayanan Ağıldere mıntıkası, 5'inci Tümen'in sorumluluk sahasına dâhil edilmiş; Sazlıdere'nin kuzeyinde bulunan 19'uncu Tümen birlikleri de geri çekilmiştir. Bunun sonucunda 22 Haziran 1915 gecesi Şahinsırt'ta bulunan 72'nci Alay'ın keşif ve gözetleme müfrezesi geri alınmıştır. Buna göre 72'nci Alay, Sazlıdere güneyinden Çataltepe karşısında kadar olan bölgeyi keşif ve gözetleme altında tutacak; sağ yanında bulunan Ağıldere Mıntıkası'na bağlı birlikler ile olan irtibatını Sazlıdere içinde kuracaktır. 22 Haziran gecesi Tümen'den gelen emirde 72'nci Alay'a yeni bir tahkimat görevi verilmiştir. Bu görev kapsamında Alay, Kabaksırt ile Sazlıdere arasındaki bölgenin Çataltepe'ye karşı olan hâkim noktasında Kale İstihkâm Bölüğü rehberliğinde bir istihkâm subayı komutasında 72'nci Alay tarafından tahkimat işi başlatılacak ayrıca bu nokta ile 72'nci Alay'ın bulunduğu 10 ve 11'numaralı siperleri arasında gizli bir irtibat hendeğinin de kazılması istenmiştir. Bunun yanında 72 'nci Alay'ın bir süredir Edirnesırtı'nda çalıştığı tahkimat işinin sorumluluğu da Kale Tahkimat Bölüğü'ne verilmiştir⁴²³

23 Haziran 1915 günü de Alay tahkimat işleriyle meşgul olmuş; Alay'ın 1'inci Tabur'u Çatalsırt'ta bir metre genişliğinde bir metre kırk santim derinliğinde ve 80 metre uzunluğunda bir boy siperi ile bir de gözetleme yeri inşa etmiştir. Fakat ağaç bulunamamasından dolayı gözetleme yerinin üzeri örtülememiştir. 2'nci ve 3'üncü Tabur istihkâm müfrezesiyle birlikte Edirnesırtı'nda tahkimat işlerini sürdürülmüştür. Siperlerde kalan askerin bir kısmı da 12 numaralı siperin ıslahı için tahkimat işlerini yerine getirmiştir. Tahkimat işleri taburlar arasında nöbetleşe yapılmaya çalışılmış; 23 Haziran gecesi de bu kez 2'nci Tabur'dan bir kısım asker Çatalsırt'a gitmiş; 1'inci ve 3'üncü Tabur'dan bir kısım asker de Edirnesırtı'na gönderilmiştir. 23 Haziran günü düşmanın Çataltepe ve Yüksekırt'taki tahkimat çalışmaları Alay tarafından makineli tüfek ateşi ile taciz edilmiştir. Alay, 23 Haziran 1915 günü tamamı yaralı olmak üzere üç er zayıat vermiştir.⁴²⁴

⁴²² *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.17, Fih.17-18.

⁴²³ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.17, Fih.17-18a.

⁴²⁴ **ÇM19TC**, C.IV, s.302,303.

23 Haziran 1915 Çarşamba günü Tümen Karargâhı Düztepe'den 180 Rakımlı Tepe'nin güneydoğusuna topçu mevziinin gerisine taşınmıştır.⁴²⁵

24 Haziran 1915 günü tahkimat işleri yine nöbetleşe devam etmiş olup, 3'üncü Tabur, Çatalsırt'a; 1'inci ve 2'nci Tabur da Edirnesırtı'na tahkimat işleri için asker göndermiştir.⁴²⁶

Bnb. Mehmet Münir Bey, 25 Haziran 1915 günü Tümen Komutanlığı'na yazdığı raporda Alay'ın teyakkuz halde beklerken aynı zamanda keşif, gözetleme ve tahkimat işlerini yerine getirdiğini ve bu çalışmaları gece ve gündüz yerinde bizzat teftiş ettiğini bildirmiştir.⁴²⁷ Ayrıca Alay'ın keşif ve gözetleme faaliyetleri sonucu saat 15.30 civarında düşmanın balon gemisinin balon kaldırdığı ve Kabatepe açıklarına altı torpido korumasında bir kruvazörün gelerek Eceabat istikametini bombaladığı; bir torpidonun da Mahmuz Tepe açıklarına gelerek 14'üncü Alay mıntıkasına topçu ateşinde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴²⁸ 25-26 Haziran 1915 gecesi saat 02.45'te de Gökçeada tarafından bir nakliye gemisinin Arıburnu önüne gelerek iskeleye demirlediği fakat ne yük taşıdığı gözetleme postaları tarafından keşfedilememiştir.⁴²⁹ 25 Haziran günü Alay'dan bir er göğsünden vurularak yaralanmıştır.⁴³⁰

26 Haziran 1915 günü 72'nci Alay gözetleme postaları, düşmanın bir istimbotunun iskeleden hastane gemisine üç dört sefer yaralı taşıdığını görmüştür. 26 Haziran 1915 günü Alay'ın Çatalsırt'ta bulunan gözetleme postasından bir asker şehit olmuştur. Çatalsırt ve Edirnesırtı'ndaki tahkimat işlerine devam edilmiştir.⁴³¹

27 Haziran 1915 sabahı cephenin genelinde açılan Türk topçu ateşi sonrası 72'nci Alay siperlerinden de Çataltepe, Balıkçı Damları Sırtı ve Mahmuzsırtı'na doğru bir buçuk saat kadar bir ateş açılmıştır. Bu sırada Mahmuzsırtı'na açılan Türk topçu ateşi de etkili olmuş, sırt üzerine ve sırtın denize bakan tarafına birçok mermi isabet etmişti. Buna karşılık Mahmuzsırtı önünde duran bir torpido Halit-Rıza Tepesi üzerine bir topçu ateşi açmış; bu bombardıman sırasında da 72'nci Alay'ın tahkim ettiği bir gizli yol üzerine bir top isabet etmiştir. 27 Haziran günü 72'nci Alay'dan siperde bir er ağzından vurularak

⁴²⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-12a.

⁴²⁶ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.18-2.

⁴²⁷ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.18-6.

⁴²⁸ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.18-7a.

⁴²⁹ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.18-9.

⁴³⁰ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.18-7a.

⁴³¹ *ÇM19TC*, C.IV, s.327.

sonrasında şehit olmuş; gerideki ihtiyatta bekleyen askerler üzerine gelen bir obüs mermisi sonucunda da ise üç şehit, beş yaralı olmak üzere altı şehit beş yaralı zayıat verilmiştir.⁴³²

27 Haziran gecesi 3'üncü Tabur Çatalsırt'a 1'inci ve 2'nci Tabur da Edirnesırtı'na tahkimat için asker göndermiştir. Gözetleme postaları, düşmanın sabahki topçu ateşinde bozulan siperlerini tahkim ettiği ve bu esnada makineli tüfek ateşi ile bu tahkim işinin taciz edildiğini rapor etmiştir.⁴³³

28 Haziran 1915 günü ise düşman bir gün önceki Türk topçu ateşine karşılık olarak ateş yoğunluğunu arttırmış; 72'nci Alay makineli tüfekleri de ateş açarak karşılık vermiştir. Gözetleme postaları, Çataltepe tarafında sahilde düşmanın toprak kazdığını görmüş ve üzerlerine ateş açarak bu girişimi engellemeye çalışmıştır. Ayrıca Kabatepe açıklarında bir zırhlı kruvazör, Arıburnu açıklarında da birkaç nakliye gemisi bulunduğu gözetleme postası tarafından bildirilmiştir.⁴³⁴

28 Haziran 1915 günü 72'nci Alay'ın genel mevcuduna baktığımızda Alay'da 38 Subay, 2700 Er, 2107 tüfek, 4 Hotchkis Makineli Tüfek, 432 sandık piyade cephenesi, 234 adet el bombası bulunduğunu görmekteyiz.⁴³⁵ Fakat bir gün sonra Alay ceridesinde Tümen'e bildirilen muharip kuvvetin durumuna baktığımızda ise Alay'da 23 Subay ve 2048 Er'in bulunduğu görülmektedir.⁴³⁶

28-29 Haziran 1915 gecesi Alay bir gün önceki düşmanın yoğun ateş faaliyetinden dolayı teyakkuz halinde bulunmuş; bunun yanında Edirnesırtı ve Çatalsırt'ta Alay tarafından gerçekleştirilen tahkimat devam etmiştir. Aynı gece siperlerde üç şehit bir yaralı olmak üzere 4 zayıat verilmiştir. 29 Haziran günü Alay'a bağlı Çatalsırt'taki gözetleme postaları, düşmanın Arıburnu'na küçük bir nakliye gemisi aracılığıyla mühimmat çıkardığını görerek Alay'a rapor etmiştir. Alay'a sabah ve akşam sıcak yemek verilmiştir.⁴³⁷

29-30 Haziran 1915 gecesi düşman, bütün cephesinde ateş yoğunluğunu arttırmış ve ağırlık merkezi 57'nci Alay mıntıkası olmak üzere Merkeztepe üzerine taarruza kalkmıştır. Saat 21.30 civarı başlayan taarruz sonrası 19'uncu Tümen Komutanı Alb. Mustafa Kemal Bey, 72'nci Alay'a hemen silah başı yaptırarak, Alay'ı Edirnesırtı'na

⁴³² *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.18-16a.

⁴³³ *ÇM19TC*, C.IV, s.340.

⁴³⁴ *ÇM19TC*, C.IV, s.348.

⁴³⁵ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.18-21,22a.

⁴³⁶ 19'uncu Tümen Komutanlığı'nın muharebe mevcudunu gösterir kroki için Bkz: **Ek-14**.

⁴³⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.1. *ÇM19TC*, C.IV, s.359, 361.

yaklaşma emri vermiştir. Nitekim gece teyakkuzda olan alay hemen Düztepe üzerindeki gizli yol içine girerek hareket emrini beklemeye başlamıştır. Alay'a Çatalırt'ta bulunan kuvvet hariç; hazır olan kuvvetle 57'nci Alay'ın Merkeztepe'de bulunan sol kanadına yaklaşarak burada bulunan 57'nci Alay 3'üncü Tabur ile irtibat kurduktan sonra 31 ve 32 numaralı siperlerden karşıdaki düşmana taarruz etmesi emri saat 22.00'de ulaşmıştır. Alay, 3'üncü Tabur'unu kendi siperlerinde bırakmış; 2'nci Tabur da saat 23.40'da hareket ederek 31 ve 32 numaralı siperlere ulaşmıştır. Tabur, taarruz için hazırlıklara başladığı sırada düşman tarafından fark edilerek şiddetli ateş altına alınmıştır. Bu ateş karşısında taarruz icra edilememiştir. Bu durumu gören 19'uncu Tümen Komutanı, 57'nci Alay'a yazdığı emirde takviyeye gelen 72'nci Alay 2'nci Tabur'u 18'nci Alay'ın gerisine gitmek üzere hemen göndermesini istemiştir. Tümen Komutanı, ayrıca saat 02.10'da Alay'a 57'nci Alay 3'üncü Tabur'un taarruza kalkmamış ve düşman siperine girmemiş ise Tabur'u toplayıp yanına gelmesini istemiştir. Bunun üzerine tabur derhal Çataldere'ye dönerek saat 04.00'te Tümen merkezine dönmüştür. Alay, geri döndükten sonra 1'inci Tabur, Çataldere'de Tümen Komutanlığı emrine verilmiş ve ihtiyat teşkil etmiştir. Tabur'un Çataldere'deki telgrafla doğrudan Tümen ile irtibatta kalması gerektiği emredilmiştir. 2'nci Tabur harekete hazır halde Alay Karargâhı'nda beklemeye başlamış, 3'üncü Tabur ise iki bölüğüyle siperlerde yerleşmiş diğer iki bölüğü de gizli yol içine yerleşmiştir. Alay bu esnada bir şehit, sekiz yaralı olmak üzere dokuz zayıat vermiştir.⁴³⁸ Fakat muharebeden sonra 19'uncu Tümen Komutanı'nın Kuzey Grup Komutanlığı'na verdiği raporda, 72'nci Alay'ın 57'nci Alay'a giden takviye kuvvetinden bir kısım askerin 31 ve 32 numaralı siperlerden taarruza kalktığını, 70 yaralı ve bir miktar şehit verdiğini, Alay'ın 3'üncü Tabur Komutanı'nın üç yerinden hafif şekilde yaralandığını belirtmiştir.⁴³⁹ Fakat bu durum, o güne dair 72'nci Alay ve taburlarının ceridelerinde tespit edilememiştir. Aynı raporda Tümen Komutanı, 57'nci Alay'a yardıma giden kuvvet olarak 1'inci ve 2'nci Tabur'u göstermiştir. Fakat o gece 57'nci Alay 3'üncü Tabur'a destek için yalnız 2'nci Tabur hareket etmiş olup aynı zamanda komutanının üç yerinden yaralandığı belirtilen 3'üncü Tabur da 72'nci Alay'ın mevcut siperlerinde ve gizli yol içinde hazır beklemiştir.

30 Haziran 1915 günü sahile yakın kesimde de çatışmalar gerçekleşmiş ve 72'nci Alay'ın gözetleme postaları, 14'üncü Alay'ın keşif kollarını destekleyerek birlikte

⁴³⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.1a; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.2,2a; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.3; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H2, Fih.1-15a.

⁴³⁹ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.19-7.

düşmanın 20 kadar askerini geri atmıştır.⁴⁴⁰ Düşmanın Seddülbahir bölgesinin Türk sağ kanadında bulunan Zığındere üzerine yaptığı taarruzu bir nevi örtme hareketi yahut Yarımada'daki Türk savunmasını şaşırtma hareketi olarak değerlendirilebilecek olan düşmanın Arıburnu'ndaki 28-29 Haziran 1915 günlerindeki bu girişimleri, özellikle Yükseksirt'ta bulunan 18'nci Alay'ın etkili savunması ve karşı taarruzu ile başarısız olmuştur. Böylelikle Haziran ayı, 72'nci Alay açısından iki önemli tarih dışında muharebeden uzak geçmiştir. 4-5 Haziran 1915 gecesi yine düşmanın Seddülbahir'deki taarruzunu örtme amacıyla yaptığı ve 31-32 Numaralı Siper Muharebeleri olarak bilenen muharebe ile 28-29 Haziran 1915 gecesi haricinde, yoğun tahkimat ve keşif-gözetleme faaliyetleri ile geçmiştir. Fakat Alay, özellikle kıyıya yakın ve hakim olan Çatalsirt ve Şahinsirt gibi iki önemli gözetleme noktasından özellikle düşman donanmasının kıyıdaki faaliyetleri ve kıyıya yakın karadaki düşmanın hareketleri hakkında önemli gözetleme raporları hazırlayarak Tümen'e sunmuş; Tümen de bu raporları iskeleler ve kıyıya yakın bulunan düşman filosu unsurları üzerine yaptığı topçu atışlarında değerlendirmiştir. Ayrıca yine keşif-gözetleme kolları ve siperlerden yapılan piyade ve makineli tüfek ateşleri vasıtasıyla düşmanın tahkimat işleri büyük oranda rahatsız edilmiştir. 72'nci Alay, muharebeden uzak geçen bu dönemde Dikdere içerisinde bulunan karargâhı çevresinde eğitim-talim ve terbiye işleri ile de meşgul olmuştur.

Arıburnu'nda bulunan Anzak ön hatlarının 29-30 Haziran 1915 gecesi ve devamındaki hareketliliği bölgedeki bütün birliklerde olduğu gibi 72'nci Alay'ın da gece ve gündüz teyakkuz halde olmasını gerektirmiştir. 31 Haziran-1 Temmuz 1915 gecesi 72'nci Alay'ın Çatalsirt'ta bulunan gözetleme müfrezesi, Çataltepe ile Mahmuzsirt arasında bulunan Balıkçı Damları Sırtları hizasındaki düşmanın gizli yoluna kadar girmiş, ve burada buldukları bir sandık dinamiti alarak fark edilmeden geri dönmüştür. 1 Temmuz 1915 günü sabaha karşı düşman uçağı Türk savunma hattı üzerinde faaliyetlerini sürdürmüş ve havan topları üzerine bir bomba atmıştır. Fakat Münir Bey'in raporuna göre bu bomba patlamamıştır. Son düşman taarruzu sonrasında Edirnesirtı'ndaki tahkimatın bir an önce tamamlanması için 72'nci Alay, Çatalsirt'ta uğraştığı tahkimat işine ikinci bir emre kadar ara vererek Edirnesirtı'ndaki tahkimatın bir an önce bitirilmesi için buradaki çalışmalarına ağırlık vermiştir. 1 Temmuz 1915 gecesi Edirnesirtı'ndaki tahkimat işine bir

⁴⁴⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.1-3a.

bölük gönderilmiş; iki bölük siperlerde bırakılmış ve dokuz bölük de Dikdere içerisinde harekete hazır halde geceyi geçirmiştir.⁴⁴¹

1 Temmuz 1915 günü 72'nci Alay siper içerisinde iki er şarapnel ateşinden, Edirnesırtı'na giden bölükten de bir er de sol kolundan yaralanmış; toplam iki yaralı zayıat verilmiştir. Alay'ın toplam mevcudu ise 23 subay, 2034 er'dir. Alay'a sabah akşam sıcak yemek verilmiştir.⁴⁴²

72'nci Alay'ın gözetleme postaları faaliyetlerini Temmuz ayı itibariyle de sürdürmüştür. Düşman'ın Çataltepe'de tahkimatla meşgul olduğunu, Gökçeada yönünden bir hastane ve üç nakliye gemisinin Arıburnu açıklarına geldiğini ve iki tekne kadar malzeme indirerek gemilerin Gökçeada yönüne geri gittikleri gözetleme postaları tarafından keşfedilmiştir. Ayrıca Münir Bey, akşam üzeri dürbünle yaptığı keşifte Boğaz girişinde Müttefik Filo'dan dört torpidobot gördüğünü ve bunların hayli hareketli bir şekilde manevralar yaptığını Tümen'e bildirmiştir. 2 Temmuz 1915 günü 72'nci Alay mıntıkasına Sarıyar gerisinden topçu ateşi gerçekleştirilmiş ve bu ateş sırasında bir hafif yaralı, tüfek ateşi sırasında da bir ağır yaralı olmak üzere iki yaralı zayıat verilmiştir. Alay bu gece de Edirnesırtı'na tahkimat için asker göndermiştir.⁴⁴³

3 Temmuz 1915 günü düşman topçusu Alay'ın bulunduğu Dikdere içini ve İncebayır'ı ateş altına almış fakat Dikdere içine düşen bombalar derenin güney tarafına düştüğü için büyük bir zarar vermemiştir. Düşmanın bir deniz uçağı da 3 Temmuz 1915 sabah ve akşam cephe üzerinde keşif amaçlı dolaşmış fakat bir ateş girişiminde bulunmamıştır. Alay'dan gece çeşme inşaatına giden askerlerden bir küçük zabıt top ateşinden hafif, 3'üncü Tabur'dan iki er yine top ateşinden hafif yaralanmıştır. 1'inci Tabur'dan ise bugün bir şehit ve bir yaralı olmak üzere toplam bir şehit beş yaralı zayıat verilmiştir. 3 Temmuz 1915 gecesi Edirnesırtı'na üç bölük gönderilerek tahkimat işi devam ettirilmiştir.⁴⁴⁴

4 Temmuz 1915 günü, düşman topçusu ile Türk topçusu arasındaki topçu muharebesi sırasında Dikdere içersine tekrar düşman topları düşmüş fakat Alay'a bir zarar vermemiştir. Bu sırada 72'nci Alay gözetleme postaları tarafından Türk topçu ateşi sırasında düşmanın sahilde bulunan nakliye gemilerinden birinin su kesiminden isabet

⁴⁴¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.1-4,4a.

⁴⁴² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.1-4a.

⁴⁴³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-5.

⁴⁴⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-5a.

aldığı ve geminin torpidolar ile birlikte sahilden uzaklaştığı bildirilmiştir. 4 Temmuz 1915 gecesi Edirnesırtı'na üç bölük tahkimat için gönderilmiştir. Alay'dan gündüz, bir; gece ise iki şehit olmak üzere üç er zayıat verilmiştir. Alay'a sabah ve akşam sıcak yemek sabah ayrıca şekerli çay verilmiştir.⁴⁴⁵

19'uncu Tümen Komutanlığı, 5 Temmuz 1915 sabahı düşman hatlarının topçu ateşi ile dövüleceğini, bu sırada ön hatlarda bulunan gözcü erlerin ve subayların bu ateş sırasında düşman tarafının gözlenmesini emretmiştir. Sabah saat 04.00'da başlayan topçu ateşinin özellikle Yüksekırt'ta etkili olduğunu, saat 10.00'da geriden atılan topların, Arıburnu iskelesini etkisi altına aldığını ve sahilde bulunan nakliye gemileri ve sandalların kıyıdan uzaklaştığını Münir Bey Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir.⁴⁴⁶

5-6 Temmuz 1915 gecesi Edirnesırtı'ndaki tahkimata üç bölük gönderilmiştir. Gözetleme postaları, düşmanın bir gemisinin Arıburnu açıklarında denize bir uçak indirdiğini ve uçağın sahil yakınından kalkarak Kabatepe tarafında uçtuğunu, ayrıca hastane gemilerinin sahilde beklediğini, nakliye gemisinin ise iskeleye sandık ve çuvallar ile malzeme çıkardığını keşfetmiş, Alay'a bildirmiştir. Alay Komutanı Münir Bey ise düşmanın bir hastane gemisinin Kızılhaç bayrağı çekip sahile yanaşarak sandık ve çuvallar ile çeşitli harp malzemesi çıkardığını görmüştür. Alay'ın 6 Temmuz 1915 günü mevcudu 23 subay 2019 er'dir. Alay'a sabah akşam sıcak yemek ve sabah yine şekerli çay verilmiştir. 6 Temmuz 1915 gecesi daha önce durdurulan Çatalsırt'ın tahkimat işleri tekrar başlamış ve Alay'dan bir bölük, Çatalsırt'a; iki bölük de Edirnesırtı'na tahkimata gönderilmiştir.⁴⁴⁷

7 Temmuz 1915 günü Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, Çatalsırt'ın sağ ilerisinde ve Keskinsırt'ın solunda Çatalsırt'tan ufak bir vadiyle ayrılan küçük sırtın da gece tahkim edilmesini ve orada Çatalsırt'ta bulunacak gözetleme mangası haricinde bir manga bulundurulmasını emretmiştir. Ayrıca Sazlıdere ve sahilin keşif-gözetlemesinin daha kapsamlı yapılabilmesi için Alay'ın bulunduğu 12 numaralı siperin solu ilerisinde Kabaksırt'ın üzerinde aşığıdaki vadilere tamamıyla hâkim bir noktada üç mangalık bir siperin inşa edilerek burada gece gündüz bulunmasını istemiştir. Alay, Çatalsırt, Edirnesırtı ve Kabaksırt'taki tahkimat işlerini gece devam ettirmiştir.⁴⁴⁸ Düşman donanmasına ait bir

⁴⁴⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-6.

⁴⁴⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-6a.

⁴⁴⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.1-7,7a.

⁴⁴⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.1-8.

torpido gece saat 21.45'te Halit Rıza Tepesi'ne; 01.25'te ise Kabaksirt ve 18'üncü Alay mıntikasına projektör tutmuş ve bu mevziler üzerine hafif bir topçu ateşi açmıştır. 72'nci Alay, Sazlıdere'den Kabaksirt'ın batı ucuna kadar 11 manga ile icra ettiği ileri gözetleme işine bir manga daha dâhil etmiştir.⁴⁴⁹ 8 Temmuz 1915 sabahı düşmanın bir uçağı Seddülbahir tarafından gelerek Arıburnu üzerinden geçmiş ve batıya doğru dönerek uzaklaşmıştır. Arıburnu tarafından açılan topçu ateşinde 72'nci Alay'ın bulunduğu 12 numaralı siper gerisine birkaç bomba düşmüş fakat zarar vermemiştir. Bunun dışında gözcü postaları akşamüzeri saat 16.00 civarında düşmanın iki bacalı ve iki direkli bir zırhlısının Gökçeada'dan altı torpidobot ile gelerek bombardımana başladığı; bu ateşe Anafarta tarafından Türk topçusunun karşılık verdiği ve gemilerin 16.30 civarı geri çekilerek açıktan top ateşini sürdürdüğü görülmüştür. 8-9 Temmuz 1915 gecesi Edirnesirtı ve Çatalsirt'ta tahkimata üç bölük gönderilmiştir. Siperlerden ise aralıklarla piyade ateşi açılmıştır. Düşmanın bir torpidosu saat 22.30 civarında Halit Rıza Tepesi'ne ve 18 numaralı sipere top ateşinde bulunmuştur. Alay'a sabah akşam sıcak yemek verilmiştir. 9 Temmuz 1915 günü aralıklı piyade ateşi sürmüştür. Alay gözcüleri, yine sahili izlemiş ve nakliye gemilerinin kıyıya yanaşarak faaliyette bulunduklarını Alay'a bildirmiştir. 9 Temmuz 1915 günü Tümen'den gelen emir üzerine 72'nci Alay'ın makineli tüfeklerinden biri daha 18'inci Alay'a verilmiştir.⁴⁵⁰ Alay'da kalan tek makineli tüfek ise Sazlıdere ve Yüksekirts'a karşı etkili olacak şekilde yerleştirilmiştir. 9-10 Temmuz gecesi tahkimat işleri sürdürülmüştür. Toplam üç bölük Edirnesirtı ve Çatalsirt'a gönderilmiştir. 9 Temmuz 1915 günü Alay iki yaralı zayıat vermiştir.⁴⁵¹

10 Temmuz 1915 günü 72'nci Alay gözcüleri, iki bacalı ve arka direği kırık olan bir zırhlı ile sekiz torpidobotun ve muhtelif gemilerin Kayaltepe'yi bombardıman altına aldığını, Kayaltepe'den de bu bombardımana karşılık verildiğini görmüş ve bunu Alay'a bildirmiştir. Alay'ın bulunduğu Dikdere içine yine birkaç top isabet etmiş; bu isabet sonrası bir asker yaralanmıştır. Aynı gün düşman uçaklarının faaliyetleri devam etmiş; bir uçak Alay'ın bulunduğu mıntika üzerinde ve Arıburnu, Anafarta tarafında keşif yaparak uzaklaşmıştır. Alay'dan bölükler Edirnesirtı ve Çatalsirt'taki tahkimatı devam

⁴⁴⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.1-8,8a.

⁴⁵⁰ Fakat 18'nci Alay siperinde makineli tüfek için uygun mevzii bulunamayınca tüfek, geri alınmış ve mevzii inşa edilene kadar, 72'nci Alay'ın bulunduğu 12 numaralı siperde bekletilmiştir. Bkz. **ÇM19TC**, C.V, s.139.

⁴⁵¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-4, Fih.1-9,9a.

ettirmiştir.⁴⁵² Gece düşmanın bir torpidosu Halit Rıza Tepesi'ni ve Mehmet Çavuş siperini hafif suretle ateş altına almıştır. Gündüz verilen zayıtın yanında gece de iki yaralı zayıt verilmiştir.⁴⁵³

11 Temmuz 1915 günü düşmanın topçu ateşi aralıklarla devam etmiş, 72'nci Alay mıntıkasına isabet eden atışlar sonucu Alay'dan iki er yaralanmıştır. 72'nci Alay gerisindeki Türk topçusu ve düşman topçusu arasındaki topçu muharebesinin yanında siperlerde de ara sıra piyade ateşi icra edilmiştir. Cephe üzerinde düşman uçağı keşif faaliyetini bugün de sürdürmüştür. Kıyıdaki düşman topçusunun yanında donanma topçusu da faaliyetlerini sürdürmüş, iki direkli bir zırhlı Mahmuzsirt hizasından 72'nci Alay'ın gözcü postalarının bulunduğu Çatalsirt üzerine atış icra etmiştir. Bu atışlar sonucu, buradaki siperler kısmen tahrip olmuştur. Alay'dan iki er yaralanmış bir tüfeğin de dipçiğı kırılmıştır. 11-12 Temmuz 1915 gecesi Edirnesirtı'na iki, Çatalsirt'a bir bölük tahkimat için gönderilmiştir.⁴⁵⁴

12 Temmuz 1915 günü topçu muharebesi devam etmiştir. Bu esnada 72'nci Alay siperlerine isabet eden bir merminin patlaması sonucu bir er yaralanmıştır. Karşılıklı tüfek ateşleri de kısmen sürmüş ve bir er şehit olmuştur. 12-13 Temmuz 1915 gecesi düşman siperlerinden piyade ateşi faaliyeti artmış ve Tümen'den gelen emir üzerine Alay, herhangi bir savunma yahut taarruz için geceyi teyakkuzda geçirmiştir. Edirnesirtı'nda ve Çatalsirt'ta üç bölük tahkimat ile uğraşmıştır.⁴⁵⁵

13 Temmuz 1915 günü Alay gözcüleri, sahilde bir nakliye gemisinin hastane gemisine yanaştığını ve malzeme transferi yapıldığını, açıkta da bir nakliye gemisi bulunduğunu arkasındaki mavna da ise kereste olduğunu keşfetmiş ve bunu Alay'a bildirmiştir.⁴⁵⁶ 13-14 Temmuz 1915 gecesi düşman 72'nci Alay'ın 11 numaralı siperine yarım saat arayla dört defa yoğun ateş faaliyetinde bulunmuş ve bu ateş makineli tüfek ateşiyle her defasında bastırılmıştır. Bu gece de Çatalsirt ve Edirnesirtı'nın tahkimat işine üç bölük gönderilmiştir.⁴⁵⁷

⁴⁵² *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.21-7.

⁴⁵³ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.21-11.

⁴⁵⁴ *ÇM19TC*, C.V, s.153,155,160.

⁴⁵⁵ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.21-19; *ÇM19TC*, C.V, s.183.

⁴⁵⁶ *ÇM19TC*, C.V, s.187.

⁴⁵⁷ *ÇM19TC*, C.V, s.199.

14 Temmuz 1915 sabahı 09.30'da düşman topçusundan atılan toplardan dört tanesi 72'nci Alay'ın 12 numaralı siperi önüne isabet etmiş fakat bir zarar vermemiştir.⁴⁵⁸

14 Temmuz 1915 günü 19'uncu Tümen Komutanı, Kuzey Grup Komutanlığı'na yazdığı yazıda Bombasirtı'nda bulunan 57'nci Alay taburlarının topçu, piyade ateşleri ve lağım muharebelerinde oldukça yıprandığını, 57'nci Alay'ın Komutanı'nın cephesine iki Alay'ın gelerek buradaki kuvvetin sürekli değiştirilerek askeri zinde tutmak istediğini fakat Tümen'in buraya sevk edebilecek bir kuvvetinin olmadığını bildirmiştir. Geride tuttuğu 72'nci Alay'a çok güvenmediğini söyleyen Tümen Komutanı, Tümen'e yeni bir Alayın dâhil edilerek çok önemli olan 57'nci Alay mıntıkasına yerleştirmek istemiştir. Bu talep üzerine, 15 Temmuz 1915 günü Kuzey Grup Komutanı Esat Paşa, elinde tuttuğu birliklerini Seddülbahir'e gönderdiğini ve hazırda bir kuvvetin bulunmadığını belirterek, *"her birliğin bulunduğu mıntikanın o birliğin yurdu olduğunu, bu yurdun son nefere kadar savunulması gerektiğini"* bildirmiş ve 72'nci Alay'dan bir taburun 57'nci Alay'a takviye olarak gönderilmesini istemiştir.⁴⁵⁹ Bunun üzerine Tümen Komutanı, Münir Bey'e Alay'dan bir taburun 57'nci Alay mıntıkasına kaydırılmasını emretmiştir. Nitekim, 72'nci Alay'ın 1'inci Tabur'u siperlerde, 3'üncü Tabur'un ise daha öncesinde 57'nci Alay'ın bünyesinde bulunması dolayısıyla 2'nci Tabur'a bu vazife verilmiş⁴⁶⁰ ve Tabur, 15 Temmuz 1915 günü saat 14.00 civarı Alay'dan ayrılarak Edirnesirtı'na hareket etmiştir.⁴⁶¹

72'nci Alay'ın 2'nci Tabur'u, gece 690 mevcuduyla Edirnesirtı'na ulaşmış ve 16 Temmuz 1915 günü saat 13.30'da 57'nci Alay'ın Merkeztepe'de bulunan 1'inci Tabur'unu değiştirmiştir. ⁴⁶²Bu kaydırma işlemi sonrası Alay'da kalan kuvvetin iki bölüğü siperlerde diğer iki bölüğü de Edirnesirtı ve Çatalsirt bölgesinde tahkimat işlerinde kullanılmaya devam edilmiştir. Düşman gece 22.30 civarı 11 numaralı siper üzerine makineli tüfek ve piyade ateşi açmıştır. Bu sırada Alay'ın gözcü postaları, kıyıda ve açıkta bulunan düşman gemilerinin hareketlendiğini Gökçeada ile Arıburnu arasında on dört torpido bulunduğunu, kıyıya iki tane nakliye gemisinin yanaştığını ve sandallar ile kıyıya asker çıkardığını görülerek ateş açıldığı diğer geminin geri çekilmek zorunda kaldığını Alay'a bildirmiştir. Ayrıca gözetleme postaları, 15 Temmuz 1915 akşamı saat 21.30 bir torpidonun Halit Rıza Tepesi'ne projektör tutarak aydınlattığı ve bu noktaya on dört mermi attığı; Çataltepe

⁴⁵⁸ ÇM19TC, C.V, s.202.

⁴⁵⁹ ÇM19TC, C.V, s.205,214.

⁴⁶⁰ ÇM19TC, C.V, s.219.

⁴⁶¹ ÇM19TC, C.V, s.223.

⁴⁶² ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-9, Fih.1-20.

tarafında düşmanın tahkimat için çalıştığı; bunun araba sesleri, şarkı sesleri ve gelen tahta işleme seslerinden anlaşıldığı bildirilmiştir. Uzun süredir Arıburnu kıyısına gelen hastane gemilerinin karaya asker naklinde kullanıldığına dair kesin kanaatin oluştuğunu da Münir Bey, Tümen'e bildirmiştir.⁴⁶³

16 Temmuz 1915 günü sabah saat 06.00'da Arıburnu'nun kuzeyinde açıkta bulunan dört nakliye gemisine topçu ateşi icra edilmiş ve gemiler, bu ateş sonrası dağılmıştır. Sonrasında bu gemilerden biri iskeleye yanaşmış fakat yine topçu ateşi ile uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Fakat düşman filosundan bir zırhlı Arıburnu'nun bir mil güneyine gelerek açıktan Kabatepe ve Palamutluk tarafını ateşi altına almış, yüz kadar mermi atmıştır. Düşmanın topçu ateşi, 72'nci Alay mıntıkasında da etkili olmuş 9 numaralı siperin arkasına, 12 numaralı siperin önüne birkaç top düşmüş fakat bir zarar vermemiştir. Ayrıca Münir Bey, düşmanın (h) siperiyle Mehmet Çavuş siperleri arasında yangının sürdüğünü söylemiş ve bu yangının düşmanın Türk şehitlerini toplayarak yaktığını tahmin ettiğini Tümen'e bildirmiştir. Edirnesırtı ve Çatalsırt'taki⁴⁶⁴ tahkimat için de iki bölük gece çalışmıştır.⁴⁶⁵

17 Temmuz 1915 günü düşmanın topçu atışları sırasında 72'nci Alay'ın 11 numaralı siperinde bulunan makineli tüfek mevzii tahrip olmuştur.⁴⁶⁶ Ayrıca düşman 72'nci Alay siperlerine Çataltepe'den makineli tüfek ateşi açmış fakat bu ateş etkisiz kalmıştır. Uzun zamandır seyrek de olsa 72'nci Alay mıntıkası üzerinde etkili olan düşman topçu ve piyade ateşlerinde gözetleme için kullanılan aynalar tahrip olmuştur. Edirnesırtı ve Çatalsırt'a tahkimat için Alay'dan iki bölük gitmiştir.⁴⁶⁷

18-29 Temmuz arasında Alay mıntıkasında kayda değer bir gelişme gerçekleşmemiş, yine tahkimat ve sahilin keşif ve gözetleme işleri devam etmiştir. 29 Temmuz 1915 günü, Kabaksırt'ında biten tahkimat sonrası 19'uncu Tümen'in sağ kanadındaki diziliş yeniden değiştirilmiştir. 72'nci Alay, daha önce Kabaksırt'ın batı kenarında üç manga ile tuttuğu gözetleme siperlerinden⁴⁶⁸ güneye ve Cesarettepe ile Yüksekırt'taki düşman siperlerine karşı yeni bir hat kurulmuş ve bu hat, 18'inci Alay'ın bir takımına verilmiştir. Yeni kurulan bu hat hem Cesarettepe'nin kuzeyinden başlayan

⁴⁶³ ÇM19TC, C.V, s.232.

⁴⁶⁴ Alay'ın 1'inci Tabur'unun 3'üncü ve 4'üncü Bölük'ü siperlerde kalmış, 1'inci Bölük'ü Çatalsırt'a tahkimata gitmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-17a.

⁴⁶⁵ ÇM19TC, C.V, s.241.

⁴⁶⁶ ÇM19TC, C.V, s.244.

⁴⁶⁷ *ATASE Arşivi*, ATA.ZB Kls.41 Dos.18, Fih.23-22.

⁴⁶⁸ Bu siper, değişim sırasında 72'nci Alay sorumluluğunda kalmıştır.

Korkudere'yi hem de Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperlerin karşısındaki düşman siperlerine karşı etkili bir konumdadır. Tümen Komutanlığı, 72'nci Alay'ın daha önce olduğu gibi Kabaksirt ve Çatalsirt'taki mevzileri işgal etmesini fakat Alay'ın ön hattını oluşturan 9,11,12 numaralı siperleri ihtiyat mevziisi olarak kullanmaya başlamasını emretmiştir. Alay 9 numaralı siperin sağ tarafında Sazlıdere ve onun kuzeyini göz altında tutacak bir gözetleme postasını hazır tutmuştur. Ayrıca Tümen, 9 numaralı siperi biraz daha uzatarak Düztepe'deki siper ile birleştirilmesini emretmiştir. Bu yeni dizilim sonrası yapılacak tahkimat işleri de tamamen 72'nci Alay'a verilmiştir.⁴⁶⁹

72'nci Alay'ın 57'nci Alay'a verilen 2'nci Tabur ise diğer iki tabura nazaran bulunduğu siperler dolayısıyla muharebeye daha fazla iştirak etmiştir. 18 Temmuz 1915 günü Tabur, bir şehit ile üç yaralı olmak üzere dört zayıat vermiştir.⁴⁷⁰ Tabur, 19 Temmuz 1915 günü piyade mermisinden üç şehit ile bir yaralı olmak üzere dört er zayıat vermiştir.⁴⁷¹ Merkeztepe'deki yeni geldiği siperlerde de muharebenin yanında tahkimat işleri ile meşgul olmuştur. Nitekim 22 Temmuz 1915 günü Tabur Komutanı, Kd. Yzb. Hüseyin Rıza Efendi, 57'nci Alay Komutanlığı'na yazdığı yazıda siperleri teslim aldığı siperlerin bir harabe halinde bulduğunu ve mevcut durumun düzeltilmesi için çalışmalara sürekli devam ettiğini fakat lazım olan malzemenin bir türlü gelmediğini bildirmiştir. Tabur Komutanı en çok kum torbasına ihtiyaç duyduğunu siperlerin birçok yerinin düşmanın yan ateşine maruz kaldığını ve buralarda daha fazla kum torbası gerektiği üzerinde durmuştur.⁴⁷² Tabur, 24 Temmuz 1915 günü bombadan yedi, piyade ateşinden iki olmak üzere dokuz er zayıat vermiştir.⁴⁷³ 30 Temmuz 1915 günü Merkeztepe'de bulunan 72'nci Alay'ın 2'nci Tabur'u yerini 57'nci Alay'ın 1'inci Tabur'una bırakarak geri ihtiyata çekilmiştir.⁴⁷⁴

Temmuz sonu itibariyle düşmanın siperlerinde, kıyıda ve açıktaki piyade ve donanma hareketliği arttığı için Alay, gözetleme postalarından gelen raporları saat saat ayrıntılı bir şekilde Tümen'e bildirmeye başlamıştır. Bunun dışında Edirnesirtı, Çatalsirt ve 9 numaralı siperin tahkimat işlerini sürdüren Alay, düşman topçusu ve piyade ateşi sebebiyle zayıat vermeye devam etmiştir.

⁴⁶⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-12, Fih.1-8.

⁴⁷⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1a.

⁴⁷¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10 Fih.1a.

⁴⁷² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10 Fih.1-2a.

⁴⁷³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10 Fih.1-4.

⁴⁷⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10 Fih.1-8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AĞUSTOS 1915-OCAK 1916 TARİHLERİ ARASINDAKİ FAALİYETLER

3.1. 72'nci Alay 2'nci Tabur'un Merkeztepe'deki Faaliyetleri

25 Nisan 1915 günü başlayan Çanakkale Kara Muharebeleri'nde Müttefik sefer kuvveti, aradan geçen uzun zaman içerisinde hem Seddülbahir hem de Arıburnu'nda birçok cephe taarruzu ile Türk savunmasını yarmaya çalışmak istemiş fakat bu taarruzlar her iki bölgede de istenilen sonuçlara ulaşmamıştır. Mayıs ayı itibariyle siper muharebeleri başlamış ve ilerleyen süreçte birlikler muharebe sahasına iyice yerleşmiştir. Arıburnu'nda bulunan Anzak Kolordusu Mayıs ayından sonra Haziran ayında iki kayda değer hareket dışında bir hareket de bulunmamıştır. Bu iki taarruz girişimi de Seddülbahir Bölgesi'nde icra edilen hareketleri örtme amacıyla yapılmıştır. Ağustos başında müttefik sefer gücü kilitlenen muharebe sahasında yeni bir saha açmayı planlayarak hazırlıklarına başlamış ve 72'nci Alay'ın raporlarından da anlaşılabacağı üzere uzun süredir denizden ve havadan gözetleme ve keşif çalışmaları icra ettiği Anafarta sahillerine yeni bir amfibi harekât için çalışmalarını sürdürmüştür. Yeni gelen destek kuvvet ile 6 Ağustos 1915'i 7 Ağustos'a bağlayan akşam başlayan Suvla Harekâtı, 25 Nisan 1915 günü icra edilen harekât ile aynı amacı taşımaktadır. Conkbayırı-Kocaçimen hattını kuzeyden sararak hâkim noktayı ele geçirme fikri üzerine inşa edilmiştir. Fakat bu harekâtın icrası sırasında Arıburnu'nda bulunan toplam sekiz alayın ve bunların bağlı olduğu iki tümenin oluşturduğu savunma hattını zorlayacak bir kuşatma taarruzu ile Türk savunmasının belkemiğini teşkil eden Kanlısirt'a ve ana hedef Conkbayırı'na iki koldan ilerleyerek Anafartalar'da icra edilen harekâtın sağlıklı ilerlemesi ve savunmadaki birliklerin yeni çıkarma sahası karşısına kuvvet kaydırmasını engellemek amacıyla bir taarruz gerçekleştirilmiştir.

6 Ağustos 1915 günü düşman 16'ncı ve 19'uncu Tümen mıntıkalarına yoğun topçu ateşine başlamış ve bu ateş öğleden sonra şiddetini artırmıştır. Topçu ateşi sonrası düşman piyadesi 16'ncı Tümen mıntıkasında Kanlısirt'a; 19'uncu Tümen mıntıkasında da Merkeztepe'ye taarruza kalkmıştır. Türk savunma hattı, düşmanın karaya yerleştirdiği obüs ve donanma topçusunun desteğiyle gerçekleştirdiği bu şiddetli taarruz esnasında topçunun yaptığı şiddetli ve isabetli perde atışları karşısında bir türlü karşı taarruza kalkamamış ve

Kanlısirt düşmüştür. Bu esnada 47 ve 48 numaralı siperlerin olduğu Merkeztepe’de de düşman piyadesi taarruza kalmış fakat burada 57’nci Alay emrinde bulunan 72’nci Alay 2’nci Tabur kuvveti tarafından bir hayli kayıp verdirilerek püskürtülmüştür.⁴⁷⁵ 19’uncu Tümen Komutanı, Kanlısirt’ın düşmesi üzerine 57’nci Alay’ın 1’inci Tabur’unu buraya destek olması için Kırmızısirt’a kaydırmıştır. Bunun üzerine 57’nci Alay’ın boşalan gerisini sağlama almak için de akşam saat 19.00 civarı 72’nci Alay’dan bir taburu 57’nci Alay’ın gerisine kaydırmasını istemiştir. 72’nci Alay Komutanı Bnb Mehmet Münir Bey ise bu ihtiyat kuvveti olarak 1’inci Tabur’dan iki bölüğü görevlendirmiştir.⁴⁷⁶ Bu sırada 72’nci Alay’ın 2’nci Tabur’unun Merkeztepe’de bulunduğu 47 numaralı siper üzerinde düşmanın topçu ateşi çok şiddetli tesir göstermiş sipere düşen iki obüs mermisi büyük kayba yol açmıştır. Bunun üzerine 2’nci Tabur’un diğer bölüğü ile bu siper desteklenmiştir.⁴⁷⁷ Topçu ateşi yanında düşman 47 numaralı siper üzerine makineli tüfek ateşini sürdürmüş, bir de lağım patlatmıştır. Patlayan lağım sonrası siperin bir kısmı yıkılmış ve 3 er toprak altında kalmıştır.⁴⁷⁸ Ayrıca Merkeztepe üzerinde bulunan 48 numaralı siperde topçu ateşi büyük hasara yol açmıştır. Bunun üzerine 57’nci Alay Komutanı siperlerin tamirine çalışıldığını ve 5000 tane kum torbasını Tümen’den istemiştir. Düşman gece bu sipere yağlı paçavralar atarak siperde yangın çıkarmaya çalışmıştır. Bu esnada 57’nci Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey, 72’nci Alay’ın 2’nci Tabur’una Kırmızısirt üzerinde kuzey-güney yönünde uzanan 66 numaralı siperin en sağında bulunan 125’inci Alay ile 72’nci Alay arasından düşmanın yarma girişimi olabileceğini ve bu alayla irtibatın sürekli sağlanmasını emretmiştir.⁴⁷⁹ 6-7 Ağustos gecesi düşman Merkeztepe’deki savunmayı birkaç kez daha yokladıktan sonra taarruz etkisini kaybetmiş, gece saat 24.00’de 47 ve 50 numaralı sipere az bir kuvvetle, 48 numaralı sipere iki bölüklük bir kuvvetle taarruz ettiyse de başarısız olmuştur. Merkeztepe’de bulunan ve ön hattı teşkil eden 47,48 ve 50 numaralı siperlerin onarımına 7 Ağustos 1915 sabahı başlanmıştır.⁴⁸⁰

9 Ağustos 1915 günü daha önce Kanlısirt’taki düşman taarruzunun bastırılması için gönderilen 57’nci Alay’ın 1’inci Tabur’u tekrar kendi mıntikasına dönmüştür. Bunun

⁴⁷⁵ **ÇM19TC**, C.VI, s.183.

⁴⁷⁶ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1-12a.

⁴⁷⁷ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1-13a

⁴⁷⁸ Düşman, 6 Ağustos 1915 günü saat 20.00 ile 24.00 arası Merkeztepe üzerinde bulunan 46,47 ve 48 numaralı siperlerde altı lağım patlatarak özellikle 47 numaralı siperde büyük hasar ve kayıp verdimi başarmıştır. Bkz. **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1-15.

⁴⁷⁹ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1-14a.

⁴⁸⁰ **ATASE Arşivi**, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1-15a.

üzerine 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Şefik Bey, 57'nci Alay mıntıkasındaki 72'nci Alay'a ait bölüklerin Çataldere'ye gönderilmesini istemiştir. Fakat 57'nci Alay Komutanı Yb. Hüseyin Avni Bey ise Kanlısirt'tan geri gelen Tabur'un perişan halde döndüğünü, siperlerde bulunan kendi 2'nci Tabur'unun on gündür ön hatta olduğunu ve son dört gündür düşman taarruzunda epey zayıat verdiğini belirterek 72'nci Alay'a ait iki bölüğün ön hatlarda olduğunu; bunları değiştirecek taze kuvveti olmadığını ve bulundukları mevzilerin de önemli olduğu için 72'nci Alay bölüklerinin bir süre daha emrinde bulunmasını istemiştir.⁴⁸¹ Fakat Yb. Hüseyin Avni Bey'in bu talebi uygun görülmeyle 72'nci Alay 1'inci Tabur'un 4'üncü Bölüğü 10 Ağustos 1915 günü saat 01.00'de, 3'üncü Bölüğü ise saat 01.30'da Çataldere mansabına hareket etmiştir.⁴⁸²

Daha önceden Çataldere'ye çekilen ve tekrar 12 Ağustos 1915 günü Merkeztepe'ye gelen iki bölüklü 2'nci Tabur, 6-7 Ağustos 1915 gecesi gerçekleşen muharebelerde çok fazla zayıat vermiştir. 16 Temmuz 1915 günü 690 mevcuduyla 57'nci Alay'a dâhil olan 2'nci Tabur'un mevcudu 400 civarına inerek Tabur neredeyse 3/1'ini kaybetmiştir.⁴⁸³ Dolayısıyla Yb. Hüseyin Avni Bey, bu taburun yerine 72'nci Alay'dan yeni bir taburun gönderilmesini istemiş fakat 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Şefik Bey, bu durumun mümkün olmadığını Avni Bey'e bildirmiş ve ihtiyatta tuttuğu iki taburdan birisiyle değişim işini yapabileceğini söylemiştir.⁴⁸⁴ Bunun üzerine yıpranan 2'nci Tabur, ön hatlara yerleştirilmeyerek geride durmaya devam etmiştir.

Kanlısirt'taki düşman makineli tüfeğinin Şüheda Çeşmesi'nden Merkeztepe'ye giden rah-ı mestur'u ateşi altında tutması nedeniyle buradan geçişler tehlikeli olmuş ve 13 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay ve 57'nci Alay'ın 2'nci Tabur'ları bu yolu emniyetli hale getirmek için 30 kadar kazma ve kürekli nefer görevlendirmiştir. 13 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay 2'nci Tabur'u kuvvesinde bulunduran 57'nci Alay'ın Komutanı Yb. Hüseyin Avni Bey, karargâhına isabet eden bir top mermisi sonucu şehit olmuştur.⁴⁸⁵

16 Ağustos 1915 günü Edirnesirtı'nda bulunan 2'nci Tabur'un bir bölüğü ihtiyatta diğer bölüğü de Merkeztepe'deki siperlerdeki karışıklıktan dolayı Şüheda Çeşmesi yanında bulunmaktadır.⁴⁸⁶ Tabur, 20 Ağustos 1915 günü saat 13.10 civarında Merkeztepe'de

⁴⁸¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1-23a.

⁴⁸² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1-24.

⁴⁸³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1-24.

⁴⁸⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-10, Fih.1-25a.

⁴⁸⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-11, Fih.1-1.

⁴⁸⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-11, Fih.1 3a,5.

siperlerde bulunan 57'nci Alay 1'inci Tabur'u değiştirerek siperlere yerleşmiştir.⁴⁸⁷ Bu değişim 27 Ağustos 1915 günü tekrar edilmiş ve Tabur yerini 57'nci Alay 1'inci Tabur'a bırakarak geri çekilmiştir.⁴⁸⁸

31 Ağustos 1915 günü 57'nci Alay Komutanı Bnb. Ali Sabri Bey, emrindeki taburların çoğunun ön hatta bulunmasından dolayı bozulan siperlerin tahkimi için mıntıkasında bulunan 31,32 ve 33 numaralı siperlerde 57'nci Alay 2'nci Tabur'u; 34,35 ve 36 numaralı siperlerde 57'nci Alay 3'üncü Tabur'u; Merkeztepe'de bulunan 36 ve 37 numaralı siperlerde 57'nci Alay 1'inci Tabur'u; 48,49 ve 50 numaralı siperlerde de 72'nci Alay 2'nci Tabur'u görevlendirmiştir.⁴⁸⁹

3.2. 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur'un Ağustos Ayı Faaliyetleri

6 Ağustos 1915 günü Arıburnu'nda başlayan düşmanın genel taarruzunda muharebe hattının sağ kanadını tutan 19'uncu Tümen'in sağ yanı açıkta kalmış; muharebe sahasının en kritik yeri olan Conkbayırı-Kocaçimen hizası bu kez daha kritik bir öneme kavuşmuştur. Dolayısıyla Tümen Komutanı Alb. Mustafa Kemal Bey, sağ kanadını ve buradaki topçusunu muhafaza altına almak için elinde buraya sürecek bir ihtiyat olmamasına rağmen 14'üncü Alay'ın 1'inci Tabur'unun iki bölüğü ile birlikte Kabaksirt ve Sazlıdere'nin güney yamaçlarında bulunan 72'nci Alay'ın 1'inci Tabur'undan iki bölüğü buraya sevk etmiştir. 72'nci Alay 1'inci Tabur, Şahinsirt yönünden yürüyerek Sazlıdere'nin kaynağı tarafından Conkbayırı'na ulaşmak ve burada savunma hattı oluşturmak için 6 Ağustos 1915 öğleden sonra saat 14.00'te harekete geçmiştir. Conkbayırına ulaşan 72'nci Alay'ın iki bölüğü, buraya ulaşan 14'üncü Alay, kuvvetinin soluna yerleşerek mevzi almıştır. Bu esnada Sazlıdere'nin güney yamaçlarında bulunan Alay'ın 3'üncü Tabur'u, Sazlıdere içinden ve Keskinsirt ile Şahinsirt'ın güney yamaçlarından ilerleyen düşman karşısında muharebeye girmiştir.⁴⁹⁰

6-7 Ağustos 1915 gecesi muharebeler devam etmiştir. 7 Ağustos 1915 günü saat 06.00'da Bnb Mehmet Münir Bey, 1'inci Tabur'unun iki bölüğü ile Düztepe'nin kuzeyinde muharebeye girdiğini fakat bu iki bölüğün yetmeyeceğini Tümen'e bildirmiştir. Saat 6.22'de ise 72'nci Alay'ın daha önce Şahinsirt üzerinde kazdığı üç mangalık siper düşman tarafından işgal edilmiştir. Sağ taraftaki 14'üncü Alay askerlerinin geri çekildiğini gören

⁴⁸⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-11 Fih.1-7a.

⁴⁸⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-11, Fih.1-13.

⁴⁸⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-11, Fih.1-15a.

⁴⁹⁰ Mustafa Kemal "ATATÜRK", *a.g.e.*, s.127.

Münir Bey, durumun kötüye gittiğini Tümen Komutanı'na bildirmiştir.⁴⁹¹ Saat 07.25'te Münir Bey, Arif Bey'den haber alamadığını; elinde bulunan 3'üncü Tabur'un bölüklerinin erimeye başlamasıyla 3'üncü Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey'in elde kalan iki bölükten birini sipere çektiğini ve ihtiyatta bir bölüğün kaldığını Tümen'e bildirmiştir.⁴⁹² Alay'ın bulunduğu 9 numaralı siper, düşmanın bir önceki günden beri yaptığı topçu ve ilerleyen piyadenin makineli tüfek ateşleri sonucu tahrip olmuş, siperin büyük kısmı yıkılmıştır. Siperin sağa uzanan kısmı şehit ve yaralılarla dolmuş, fakat burayı etkisi altına alan makineli tüfek ateşinden dolayı şehit ve yaralıların tahliyesi zorlaşmıştır. Düşmanın Şahinsirt'ı makineli tüfek ateşi altına alması ve burada bulunan siperi etkili ateş altında tutması üzerine Münir Bey, elinde kalan tek tüfeği, makineli tüfek bölüğü subaylarından Mehmet Ali Efendi komutasında bu sipere yerleştirmek istemiş⁴⁹³ fakat bu makineli tüfek ateşini bastırarak bir mevzii 9 numaralı siperde bulunmadığı için Münir Bey, elde kalan tek tüfeği Düztepe'ye göndermiştir. Münir Bey, düşmanın makineli tüfek mevziine dağ toplarını da yerleştirdiği halde durumun daha kötüye gideceğini Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir. Bunun üzerine Tümen Komutanı Alb. Mustafa Kemal Bey, İzzettin Bey aracılığıyla bu zayıat ve tahribatın muharebenin durumuna nazaran doğal olduğunu söylemiş ve Münir Bey'e birliklerinin Sazlıdere ve Şahinsirt'tan düşmanın icra edebileceği girişimi engellemek için gerekli tedbirleri almasını emretmiştir.⁴⁹⁴

6 Ağustos 1915 günü Conkbayırı'na giden 1'inci Tabur Komutanı Kd. Yzb. Arif Efendi, 7 Ağustos sabahı Saat 08.10'da ayrıntılı bir rapor yazarak 9'ncü Tümen'den gelen emir üzerine birliğinin 14'ncü Alay 1'nci Tabur'un komutasına altına girdiğini Alay'a bildirmiştir. 7 Ağustos 1915 günü itibarıyla Tabur'un görevi, 14'ncü Alay 1'inci Tabur'un solunda bulunmak ve 19'ncü Tümen ile irtibat tesis etmektir. Arif Bey, bunun üzerine Alay Komutanı Münir Bey ile irtibatı tesis etmek için Şahintepe-Düztepe arasında gidip gelecek bir kuvveti görevlendirmiştir. Bir yandan kuvvetinin bir kısmıyla siperde muharebe eden Arif Bey'in yanında yarım takım ihtiyat birliği bulunmaktadır. Arif Bey, bu karışık durumu *“Görüyorum ki Nisan Taarruzları'nda olduğu gibi emir komuta ve kıtalar birbirine karışacaktır”* diyerek Alay'a bildirmiş ve Conkbayırı'na takviye kuvvet gelir gelmez kendisini Alay'a istemesini rica etmiştir. Nitekim Tabur'un iki bölüğü 57'nci Alay'a kaydırılmış; elinde bulunan diğer kısmı da 14'ncü Alay gelene kadar epey zayıat

⁴⁹¹ ÇM19TC, C.VI, s.207.

⁴⁹² ÇM19TC, C.VI, s.208.

⁴⁹³ ÇM19TC, C.VI, s.208.

⁴⁹⁴ ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-6 Fih.1-1a.

vermiştir. Arif Bey, birliğin zayıf kollarda diğer alayların emrinde bir iş göremeyeceğini söyleyerek durumun önemini tekrar Münir Bey'e belirtmiştir. Ayrıca Arif Bey, düşmanın Mahmuzsirt gerisinde toplu olarak takriben bir bölüğünün bulunduğunu; bu bölüğün Yaylatepe'den ve Çatlakdere'den geçerek Halit Rıza Tepesi'ne tekli kollar halinde geçmekte olduğunu ve bunların açılan ateşler sonucu tekrar geri kaçtığını; Ağildere'nin kuzey yamaçlarında düşmanın iki bölük kadar kuvvetinin mevzii aramakta olduğunu; Şahinsirt'a çıkan düşmanın Çatlakdere'nin munsabında bulunduğunu; Şahinsirt'ın en yüksek yerinde düşman askerlerinin bulunduğu ve buradan makineli tüfek ateşi icra ettiklerini ve buraya topçu ateşi açılırsa iyi olacağını Alay'a bildirmiştir.⁴⁹⁵

7 Ağustos 1915 sabahı Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey, düşmanın Mahmuzsirtı gerisinde, Çatlakdere'de, Halit Rıza Tepe gerisinde ve Şahinsirt'ta dağınık kümeler şeklinde bulunduğunu Tümen Komutanlığına bildirmiştir. Bombardıman ve taarruz neticesinde 72'nci Alay siperleri tahrip olmuş; yaralı ve şehit sayısı ise yükselmiştir. Ayrıca topçu ateşinden yıkılan toprağın altında kalan askerlere müdahale edilememiş ve ihtiyattaki bir bölük siper hattına sevk edilmiştir.⁴⁹⁶

72'nci Alay'ın Conkbayırı'na çıkan taburu, 25'nci Alay'ın bölgeye gelerek Conkbayırı, Şahintepe ve Düztepe'deki mevziileri teslim alması sonucu saat 11.40'da epey zayıf bir halde kendi alayının siperleri gerisine gelmiştir.⁴⁹⁷ Münir Bey, saat 12.30'da muharebenin devam ettiğini, Şahinsirt, Yaylatepe, Halit-Rıza Tepe, Pilavtepe ve Mahmuzsirt'da düşmanın tahmini bir alay kadar kuvveti olduğunu Tümen'e bildirmiştir. 72'nci Alay'ın Conkbayırı'na giden makineli tüfeği, 7 Ağustos 1915 günü saat 13.00 civarı 25'nci Alay Komutanı tarafından iade edilmiş fakat tüfek bozulmuş ve iş görmez hale gelmiştir. Alay'a geri gelen makineli tüfek subayı, 25'nci Alay'ın oldukça fazla kayıp verdiğini ve 9'uncu Tümen'den yardım talep ettiğini Münir Bey'e söylemiştir.⁴⁹⁸

Öğleden sonra Türk topçusunun yaptığı atışlar etkili olmaya başlamış, Şahinsirt ve daha önceden burada 72'nci Alay tarafından gözetleme amacıyla oluşturulan siperlerdeki düşman tutunamayarak Şahinsirt'ın kuzeyine doğru geri çekilmeye başlamıştır. Geri çekilen düşman kuvvetinin, 25'nci Alay ve 14'üncü Alay askerleri tarafından takip edilmeye çalışıldığını gören Münir Bey, 13.40'da yazdığı raporda geri çekilen düşman

⁴⁹⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-1.

⁴⁹⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1.

⁴⁹⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-1a.

⁴⁹⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-2

kuvvetinin Çatlakdere'den dolaşacağını tahmin ederek Tümen'den Çatlakdere'nin kaynağı ve denize dökülen kısmının topçu ateşi altına alınmasını istemiştir. 19 Tümen Komutanı Alb. Mustafa Kemal Bey, saat 16.45 Alay'a yazdığı emirde Çatalsırt'a inen rah-ı mesturda Sazlıdere ve Şahinsırt'a karşı bir cephe oluşturmak için Çatalsırt'taki kuvvetten faydalanılabileceğini; Çatalsırt'ta, Sazlıdere'nin denize dökülen kısmını ve Çataltepe istikametini gözetlemek ve geceleri Sazlıdere'ye keşif kolları çıkarabilmek için bir kuvvet bırakabileceği Münir Bey'e iletmiş; Ayrıca düşmanın Sazlıdere güneyine geçmesini engellemesinin çok önemli olduğunu bildirmiştir.⁴⁹⁹

6-7 Ağustos 1915 günleri düşmanın şiddetli topçu ateşi, lağım faaliyetleri, makineli tüfek ve piyade ateşi ile icra ettiği taarruz sonucu Alb. Mustafa Kemal Bey, emrinde bulunan birliklerin kahramanca savunmaları ve topçu ateşinin başarılı atışları sayesinde düşman taarruzunun başarısız bırakıldığını belirterek bütün birliklerin komutanlarını, subaylarını ve erlerini tebrik etmiştir. Mustafa Kemal Bey, *“Aynı şekilde bugün düşmanın Conkbayırı'nı tutmasını seri'an yetiştirerek ilk hamlede men'e muvaffak olan 72'nci Alay 1'inci Tabur Komutanı Yüzbaşı Arif Efendi ve istihkam bölüklerini takdir ederim”* diyerek Arıburnu'ndaki en kritik noktanın savunulmasında 72'nci Alay'ın önemli bir vazife ifa ettiğini kabul ederek bunu bütün birliklere iletmiştir. Aynı yazıda Alb. Mustafa Kemal Bey, 72'nci Alay'ın ve Düztepe'de bulunan Kale İstihkam Bölüğü'nün düşmanın Sazlıdere güneyine geçmesini engelleyeceklerini ve Düztepe kuzeyindeki 9'uncu Tümen ile irtibat tesis etmelerini bildirmiş, 72'nci Alay'ın ayrıca Sazlıdere içini keşif kollarıyla kontrol altında tutmasını emretmiştir. 72'nci Alay'ın 1'inci ve 3'üncü Taburları'nın 7 Ağustos 1915 günü mevcudu, 17 Subay ve 1372 Er olmak üzere 1389 kişidir.⁵⁰⁰

Tablo 3.1. 7 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur Zayiatı

	Subay			Er		
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp
1'inci Tabur	-	-	-	11	90	40
3'üncü Tabur	1	1	-	50	93	4
Makineli T.	-	-	-	-	2	10

72'nci Alay'ın 1'inci ve 3'üncü Taburlarının son bir gün içinde verdiği zayıat tablodaki gibidir⁵⁰¹

⁴⁹⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6 Fih.1-2a.

⁵⁰⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6 Fih.1-3.

⁵⁰¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-3.

7-8 Ağustos 1915 gecesi düşman, Conkbayırı'na tekrar taarruz etmiş fakat burada yerleşen 25'nci Alay ve topçu ateşi vasıtasıyla bu taarruz kırılmıştır.⁵⁰²

8 Ağustos 1915 günü Alay, büyük kayıp veren 3'üncü Taburu ile iki bölükle Kabaksırtı'nı diğer iki bölüğü ile de 9,11,12 numaralı siperleri tutmaktadır. Fazla verilen zayıat dolayısıyla bölüklerin sayısı epey azalmıştır. İhtiyatta ise 100 mevcutlu iki bölük ile toplam Conkbayırı'ndan gelen 1'inci Tabur'un 200 askeri bulunmaktadır. Bir günden beri düşmanın top ve makineli tüfek ateşinden yaralanan, pansuman edilerek gönderilen asker sayısı sadece 3'üncü Tabur'dan 150'yi geçmiştir. 1'inci Tabur ise 7 Ağustos günü büyük kayıp vermiş, elindeki iki bölüğün ancak 100'er mevcudu kalmış bunlar da ihtiyata alınmıştır. Ayrıca Alay'ın 9 numaralı siperinin 60-70 metrelik kısmı tamamen tahrip olarak neredeyse dümdüz olmuştur. 8 Ağustos 1915 günü düşman topçusu savunma hattını ateşi altına devam ettiği için 19'uncu Tümen, bağlılarından herhangi bir taarruza karşı hazırlıklı bulunmalarını istemiştir.⁵⁰³

8 Ağustos 1915 günü Münir Bey, sağ kanadındaki Düztepe'nin kuzeybatısında bulunan 25'nci Alay'ın düşman topçusu tarafından yan ateşe alındığını ve geriye çekildiğini bildirmiştir.⁵⁰⁴

8 Ağustos 1915 günü Alay'ın iki taburunun kuvveti 17 Subay ve 1301 Er'den oluşmaktadır. Alay'a sabah zeytin akşam ise sıcak yemek verilmiştir.⁵⁰⁵

Tablo 3.2. 8 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur Zayıatı

	Subay			Er		
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp
1'inci Tabur	-	-	-	1	3	-
3'üncü Tabur	-	-	-	11	55	3

Alay'ın 8 Ağustos 1915 günü verilen zayıatı yukarıdaki tabloda verilmiştir.⁵⁰⁶

9 Ağustos 1915 günü Tümen Komutanı Yb. Şefik Bey, Münir Bey'e Düztepe batısındaki siperlerle birleştirilmek üzere yeni başlanan siper tahkimi işinin bir an önce bitirilmesini istemiştir. Düztepe'nin batısındaki mıntıkada 10'uncu Alay bulunmakta olduğundan 72'nci Alay'ın bu Alay ile irtibat tesis etmesini emretmiştir. Alay sabah zeytin

⁵⁰² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-3a.

⁵⁰³ *ÇM19TC*, C.VI, s.185,186.

⁵⁰⁴ *ÇM19TC*, C.VI, s.248.

⁵⁰⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-4.

⁵⁰⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-4.

tanesi akşam sıcak yemek yemiştir. Alay'ın iki taburunun mevcudu 17 Subay, 1259 Er'dir. Son 24 saatteki zayıat ise aşağıdaki tablodaki gibidir⁵⁰⁷

Tablo 3.3. 9 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur Zayıatı

	Subay			Er		
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp
1'inci Tabur	-	-	-	-	1	-
3'üncü Tabur	-	-	-	7	32	3

Alay'ın iki taburunun 6 Ağustos 1915'ten bu yana hayli fazla kayıp vermesi üzerine 19'uncu Tümen Komutanı, daha önce 72'nci Alay'ın 1'inci Tabur'undan 57'nci Alay ihtiyatına kaydırılan kuvvetin Alay'a gönderilmesini istemiştir. Şayet bölükler ön hatta muharebede ise bunun yerine 57'nci Alay 2'nci Tabur'dan iki bölük gönderileceğini Münir Bey'e bildirilmiştir.⁵⁰⁸

10 Ağustos 1915 sabahı Şahintepe'deki Türk birlikleri ile düşman siperi arasındaki mesafe 10-15 adım kadar olmasına rağmen düşman topçusu ara hattı topçu ateşine tutmakta fakat buradaki Türk birlikleri siper içinde ayakta veyahut diz çökerek muharebeye devam etmektedir. 72'nci Alay karşısında ve Şahinsirt'ın güney yamaçlarındaki düşman piyadesi ve makineli tüfekleri bulunmaktadır. Bundan dolayı 72'nci Alay siperden keşif kollarını çıkaramamıştır. Münir Bey, Şahinsirt'ındaki düşman piyadesinin Şahintepe'de bulunan Türk kuvveti tarafından Halit Rıza Tepe'sine doğru sürüldükten sonra ancak kuvvetli keşif kollarını ön hatta sürebileceğini Tümen'e bildirmiştir. Bu arada düşman kuvveti Conkbayırı'ndan yapılan hücum ile geri püskürtülmekte ve Şahinsirt'ın güneybatı tarafında tutunmaya çalışmaktadır. Bunu üzerine 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Şefik Bey, Şahinsirt üzerinde Conkbayırı'ndan doğru geri çekilen düşmanı takip etmek üzere Çatalsirt yoluyla Sazlıdere'den ve dere etrafında bulunan bir bölüğün Şahinsirt'na sevk edilmesini ve düşmanın boşalttığı siperlerin doldurularak düşmanın arkasını etkisi altına almasını istemiştir. Münir Bey, bunun üzerine 1'inci Tabur'dan bir bölüğü Şahinsirt'ta düşmanın boşalttığı siperleri doldurmak için harekete geçirmiş ve bu durumu da kötü bir yanılsılığa mahal vermemek için siperlerde ve Çatalsirt'ta bulunan piyade ve makineli tüfek birliğine söylemiştir. Sabah saat 10.00'da Şahinsirt'ın doğu kısmı ve Conkbayırı'na yakın düşman siperleri ele geçirilmiştir. Düşman, Şahinsirt'ın güney tarafında görülmekte fakat sırtın batısından doğusuna doğru uzanan

⁵⁰⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6 Fih.1-5.

⁵⁰⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6 Fih.1-5.

kesimde dört makineli tüfeğinin ateşi etkisini sürdürmektedir. Takip harekâtını sürdüren Tük kuvveti, Şahintepe üzerinde dağılan ve Sazlıdere içinden sahile çekilmeye devam eden düşman piyadesini takip ederek zayıat verdirmeye devam etmiştir. Bu sırada Şahinsirt'ın batısına doğru hareketini sürdüren 72'nci Alay'ın bölüğü –ki bu bölük düşman geri çekilmesi sırasında gerisini ateş altında tutmakla görevli- Çatalsirt'tan Sazlıdere'ye inerken açılan ateş sonrası yönünü değiştirmek zorunda kalmış, ilerlemeye devam eden bölük bir anda Keskin-tepe'deki makineli tüfek ateşiyle hayli şehit ve yaralı vererek geri çekilmiştir. Nitekim bu bölük, Sazlıdere'yi geçse dahi Şahinsirt'a vardığında Çataltepe, Halit Rıza Tepe, Mahmuz Tepe'den düşman ateşi altında kalacağından yine burada vazifesini icra edemeyeceği anlaşılmaktadır.⁵⁰⁹

Münir Bey, son muharebeler sonrasında bozulan siperlerde bulunan askerin düşman ateşinden korunmak için siperlerin müsait yerlerinde tahkimat yaptırmaya başlamıştır. Ayrıca Şefik Bey, Sazlıdere'nin kaynağından ağzına kadar olan bütün kısmının ve Çataltepe'nin gözetlenmesinin önemli olduğunu düşmanın buradaki her türlü hareketinin tespit edilmeye çalışılmasını emretmiştir. Aynı gün 14.00'te Alay'a gelen emirde Alay'ın Şahinsirt'a karşı olan cephesinin tahkiminin kuvvetli tutulması ve düşmanın Düztepe ve Sazlıdere güneyine kesinlikle geçirilmemesi hususunda gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Ayrıca cephe önündeki araziye ateş altında tutmak için uygun alanlar gündüzden işaretlenerek gece buralarda uygun siperlerin inşa ettirilmesi emredilmiştir.⁵¹⁰

Bunun üzerine 10 Ağustos 1915 günü Çatalsirt'a ve Çatalsirt'ın solu ilerisinde 72'nci Alay'dan üçer manga yerleşmiş, Çatalsirt'ta görevli olan iki takımı bir bölük komutanı emrinde tutulmuş ve bu kuvvetten iki tane dolgun keşif kolu tertip edilerek biri Sazlıdere'nin denize dökülen ağzını diğeri de Sazlıdere kaynağını gözetleme altında tutmuştur. Ayrıca 9 numaralı siperde bir bölük, hem Şahinsirt'a doğru devam eden siperleri doldurarak 10'uncu Alay ile irtibat kurmuş hem de cephesi ilerisinde uygun noktalara üç tane sabit keşif kolu yerleştirerek 10'ncu Alay'ın ilerisindeki keşif kollarıyla irtibat sağlamıştır. 11 ve 12 numaralı siperlerde ise yine bir bölük bulunmuş ve bu bölük, 18'inci Alay ile irtibat tesis etmek ve keşif gözetleme faaliyetleri için Kabaksirtı'na beş manga kuvvet yerleştirmiş; Çatalsirt ile irtibat sağlamak için aradaki rah-ı mestur içinde bir manga görevlendirmiştir. Geceleri bölüklerin kuvvetlerinin tamamı siperlerde bulunmakta gündüzleri birer takım nöbetleşe olarak dinlenmek için gerideki rah-ı mesturu

⁵⁰⁹ Bölük daha sonra geriye alınmıştır. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-6,7,7a.

⁵¹⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6 Fih.1-8a.

kullanılmaktadır. Bu dağılım, 3'üncü Tabur tarafından gerçekleştirilmiş; 1'inci Tabur ise Alay ihtiyatını sağlamak üzere 2 ve 3 numaralı rah-ı mestur içinde tutulmuştur. Bu şekilde Çatalsirt hafif kuvvette bir bölük tarafından tutulurken Çatalsirt'in sol ilerisinde ve Kabaksirt'ta da 72'nci Alay piyadesi bulunmaktadır. Alay'ın iki taburunun 10 Ağustos 1915 günü muharip mevcudu 17 Subay, 1192 Er'dir. Son 24 saatteki kayıp ise aşağıdaki gibidir:⁵¹¹

Tablo 3.4. 10 Ağustos 1915 günü 72'nci Alay 1'inci ve 3'üncü Tabur Zayiatı

	Subay			Er		
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp
1'inci Tabur ⁵¹²	-	-	-	14	33	1
3'üncü Tabur	-	-	-	4	27	-

11 Ağustos 1915 gününe gelindiğinde, Çataltepe, Mahmuzsirt, Keskinsirt, Halit Rıza Tepesi, ve Şahinsirt'ta düşman piyadesi faaliyetlerini sürdürmektedir. Mahmuzsirt gerisinde Çatlakdere'nin hemen sağında ise bir batarya bulunmakta ve atış faaliyeti icra etmektedir. Bu bataryanın sağ ilerisinde derenin denize döküldüğü geniş alanda da içinde asker dolu olan bir gizli yol mevcuttur. Çatlakdere ve Yaylatepe arasında da düşmanın bir cephaneliği bulunmaktadır. Düşman, Mahmuzsirt üzerinden Çatlakdere'ye cephe sevk etmeye devam etmektedir. Ayrıca Anafarta sahilindeki İngiliz 9'uncu Kolordu'sunun hareketliliği artmış ve sağ kanattan yoğun topçu ve piyade ateşine başlamıştır. Bunun üzerine Şefik Bey, mıntıkasındaki birlikleri uyarmış ve kendi cephesinde de gerçekleşebileceğini düşündüğü düşman taarruzu olasılığı için ön hatların son derece teyakkuz halde bulunmasını emretmiştir.⁵¹³ Bunun üzerine 72'nci Alay özellikle gece ileri hatta kuvvetli keşif kolları çıkarmaya devam etmiş ve bu kollar Sazlıdere'ye kadar sarmaya çalışmıştır. Ayrıca bu ileri keşif kollarının düşmanın hareketlerini hızlı bir şekilde bildirebilmeleri için yanlarında işaret tabancaları bulundurması gerektiği Tümen tarafından bildirilmiştir.⁵¹⁴

72'nci Alay ve yanındaki 10'uncu Alay, irtibatını daha da kuvvetlendirerek cephelerini Sazlıdere'nin güney yamaçlarını makineli tüfek ateşi altına alabilecek şekilde düzenlemeye başlamıştır. Şefik Bey, **“Memleketin hayat ve istikbali buradadır.**

⁵¹¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-9, 9a.

⁵¹² Tablodaki 1'nci Tabur'un bütün zayiatı Tabur'un Sazlıdere'ye sevk ettiği tek bir bölüğe aittir. Zayiat sonrası bölük derhal geri alınmıştır. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-9a.

⁵¹³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-10.

⁵¹⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-10.

Gösterilecek en ufak ihmal ve tesâmiḥ ve mahrum teyakkuz vahim neticeler verebilir.” diyerek mıntıkasındaki bütün birlikleri ciddi bir şekilde uyarmıştır. 11 Ağustos 1915 günü bozulan savunma mevzilerinin onarımı ve yeni mevzilerin tahkim çalışmaları sürdürülmüştür. Özellikle esir ifadelerinden anlaşılacağı üzere düşmanın hem Arıburnu’nda hem Ağıldere mıntıkasında hem de Anafarta tarafında birlikte hareket ettiği ve Conkbayırı-Kocaçimen hattına taarruzlarının devam edeceği izlenimini alan Şefik Bey, siperler onarılırken muharebe hattı gerisini güçlendirmek için özellikle Sazlıdere’ye karşı istinad noktaları yaptırmaya başlamıştır. 261 Rakımlı Tepe yakınında Sazlıdere’ye hakim noktada bulunan taşlı siper mevkiinde; Düztepe ve tepenin güneyindeki burunda 10’uncu Alay, 180 Rakımlı Tepe’de 18’nci Alay ve 27’nci Alay’ın ihtiyat kuvveti; 180 Rakımlı Tepe’de ise 72’nci Alay istihkam takımları rehberliğinde cephe hattını kuvvetlendirecek tahkim işlerine başlamıştır. 11 Ağustos 1915 günü 1’inci Tabur’dan beş şehit, yedi yaralı zayiat verilmiştir.⁵¹⁵

12 Ağustos 1915 günü Münir Bey, kıyıdaki ve cephesindeki düşman faaliyetlerini gelen gözetleme raporları neticesinde Tümen’e bildirmeye devam etmiştir. Bahriye Makineli Tüfek Bölüğü’ne bağlı bütün tüfekler, Sazlıdere ve kuzeyindeki Ağıldere mıntıkasında düşmanın görüntü verdiği kısmını ateş altına almak ve sahil ile düşmanın içerdeki birlikleri arasındaki hareketleri taciz etmek amacıyla 72’nci Alay emrine verilmiştir. Tüfeklerin cephanesi, 72’nci Alay tarafından sağlanmış; iaşe ve idare hususu ise Bölük’ün kendisine verilmiştir. 72’nci Alay istihkam kıtası ise tüfeklerin atış istikametlerine göre uygun mevziileri inşa etmiştir.⁵¹⁶ Saat 11.00’de Mahmuzsırt’ın kuzeybatısındaki iskele civarında tek kol nizamında yürüyen yaklaşık 200 düşman piyadesi görülmüş ve bunlara makineli tüfek ateşi açılarak 15’i vurulmuş ve kol nizamı dağıtılarak düşman piyadesinin bu hareketi akim bırakılmıştır. Bunun dışında Keskin-tepe’de yer alan düşman makineli tüfeği de susturulmuştur. Öğleden sonra saat 13.00’de Mahmuztepe’nin batısından geçen 50 civarı düşman askeri üzerine yine ateş edilerek 12’si vurulmuştur. Bu esnada makineli tüfeklerden birinin arpacığı dağılmış birinin de nişangâhı kırılmıştır. Ayrıca Alman makineli tüfek subayı bir üsteğmen de yaralanmıştır. Dolayısıyla makineli tüfek bölükleri kendilerine verilen görevi daha ilk günden başarıyla yerine getirmeye başlamıştır. 12 Ağustos 1915 günü hala iki taburlu Alay’ın muharip kuvveti 17 Subay,

⁵¹⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-11.

⁵¹⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-12.

1159 Er'den ibarettir. Son 24 saat içerisinde 1'inci Tabur'dan yedi; 3'üncü Tabur'dan üç yaralı zayıat verilmiştir.⁵¹⁷

12 Ağustos 1915 sonrası 72'nci Alay mıntıkası dâhilinde muharebeler azalmıştır. 6 Ağustos 1915 akşamı Anafarta sahillerine yapılan çıkarma sonrası muharebenin yoğunluğu biraz daha kuzeye kayarak Arıburnu'ndaki durum kısa bir süre sonra tekrar durağan bir hal almıştır. 72'nci Alay kuvvetleri ise, tahkimat ve keşif gözetleme işleri ile muharebe sahasında bulunmaya devam etmiştir. 1 Eylül 1915 günü Alay'dan ayrı Merkeztepe'de bulunan 2'nci Tabur'un bulunduğu 48 ve 50 numaralı siperlere düşman topçu ateşi sırasında obüs mermileri isabet etmiş ve beş şehit, üç yaralı olmak üzere sekiz zayıat verilmiştir. Ayrıca siperin bir kısmı tahrip olmuştur.⁵¹⁸ 3 Eylül 1915 günü Tümen'den gelen emirde Tümen'in Sazlıdere tarafını emniyet altına almak ve Tümen ihtiyat görevini icra etmek üzere bir kuvvetin bulunmamasından dolayı 57'nci Alay bünyesinde bulunan 72'nci Alay 2'nci Tabur'un, Tümen ihtiyatını teşkil etmek üzere Çataldere'ye çekilmesi istenmiştir. Bunun üzerine 57'nci Alay Komutanı Bnb. Ali Sabri Bey, 72'nci Alay 2'nci Tabur mevzilerini, 57'nci Alay 1'inci Tabur'a teslim ederek Tabur'u Tümen ihtiyatı için Çataldere'ye göndermiştir.⁵¹⁹

3.3. Eylül-Ekim 1915 Tarihleri Arasındaki Faaliyetleri

Eylül ayı içinde faaliyetlerine devam eden Alay'ın mevcut ceridelerinden elde edilen verilere göre çoğunlukla keşif ve gözetleme raporlarına rastlanmıştır. Özellikle Alay'ın yayıldığı siper hatları ve ileriye gönderdiği keşif kolları vasıtasıyla düşmanın piyade, kara ve donanma topçusunun hareketleri hususunda Tümen'i bilgilendirmeye devam etmiştir.⁵²⁰ Ayrıca 25 Eylül 1915 günü Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey vurularak yaralanmış ve tedavi için İstanbul'a gönderilmiştir.⁵²¹ Bu olay sonrası Alay Komutanlığı'na vekâleten 3'üncü Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey'in atanmıştır.⁵²²

Eylül ayı sonunda 72'nci Alay ile 18'nci Alay mıntıkasında gerçekleştirilen teftiş esnasında 19'uncu Tümen Komutanı Yb. Şefik Bey, Alay siperlerinde ve alınan tertibatta

⁵¹⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-6, Fih.1-12.

⁵¹⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-11, Fih.1-17.

⁵¹⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-11, Fih.1-19.

⁵²⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1.

⁵²¹ Hülya Toker, *Çanakkale Muharebeleri'ne Katılan Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 321.

⁵²² Alay ve Tabur Cerideleri'nde bu tarih görülemediği için hadisenin ne şekilde gerçekleştiği tam olarak bilinmemektedir.

birçok eksik ve yanlışlık görmüş; bunun üzerine Alay komutanlarını sert bir şekilde uyarmıştır. Öndeki birinci hat siperlerinde uyuyan, silahlarını yere koyan askerlerin görüldüğünü, siper muharebesinin gerektirdiği çalışmaların bitirilmediğini, bazılarının hiç başlanmamış olduğunu gören Tümen Komutanı; siper içinde gözetleme aynaları ile yapılan tarassutların tamamına yakınının yanlış yapıldığını, gözetleme işinin yakından uzağa doğru yapılması gerektiğini emretmiştir. Ön hatlarda siperler içinde korunaklı alanların yapılmadığını, avcı siperlerinin hâlâ dar olduğunu ve bazı yerlerinde içinde hareket etmenin mümkün olmadığını gören Tümen Komutanı, askerlerin yatmadan uyumadan bu eksiklikleri bir an önce giderilmesini istemiştir. Tümen Komutanı örnek olarak 261 Rakımlı Tepe ve Conkbayırı'nda bulunan siper hatlarını tarif ederek Alay ve Tabur Komutanlarının müsait zamanlarda nöbetleşe olarak buraları görmelerini istemiş; kendi mıntıkalarında da gerekli bütün tahkimat işlerini bitirip siper muharebesi için gerekli tertibatın bir an önce tamamlanmasını emretmiştir.⁵²³

Ekim ayında da Alay, ileri gözcüleri vasıtasıyla elde ettiği verileri Tümen Komutanlığı'na göndermeye devam etmiştir. 2 Ekim 1915 günü Arıburnu açığında beş; Kabatepe'ye doğru ise beş nakliye gemisi ve üç zırhlı savaş gemisinin bulunduğunu; Çataltepe'nin güneyindeki dere içinde düşmanın tahkimat yaptığını, Alay Komutanı vekili 3'üncü Tabur Komutanı Bnb. Mahmut Bey Tümen'e bildirmiştir. Ayrıca 2 Ekim 1915 günü düşmanın kıyıda Yükseksirt gerisinde ve Yaylatepe eteklerinde bulunan sahra ve obüs bataryaları, Türk savunma hattı üzerine atışlar icra etmiş; fakat bir zarara sebep olmamıştır. Alay, 2 Ekim 1915 günü bir şehit ve bir yaralı olmak üzere iki zayıat vermiştir. Ayrıca sabah beyaz peynir akşam da sıcak yemek verilmiştir.⁵²⁴

3 Ekim 1915 günü saat 07.00'de düşmanın Yaylatepe ve Mahmuzsirt'taki obüs topçusu Dikdere tarafına beş mermi; 10.00'da bir düşman torpidosu Mehmet Çavuş siperlerine, karadaki topçu ise savunma hattının sağ kanadına üçer mermi atmıştır. Ayrıca kıyıdaki küçük vapurlardan karaya asker sevk edilmiştir. Keşif kollarından alınan başka bir habere göre ise düşmanın Çataltepe eteklerinde ve Şahinsirt'ta tahkimat yaptığı anlaşılmıştır.⁵²⁵

⁵²³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-15, Fih.1-3.

⁵²⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-2.

⁵²⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-2,3.

3-4 Ekim gecesi, Göksu Deresi'nden çıkan bir düşman kolu Sazlıdere'ye doğru ilerlerken 72'nci Alay'a bağlı keşif kolları tarafından taciz edilerek geri çekilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, aynı gece Halit-Rıza Tepesi'nden inen bir keşif kolu da aynı akıbete uğramıştır.⁵²⁶

4 Ekim 1915 günü Arıburnu savunma hattı gerisindeki Türk topçu kuvveti, toplu bir ateş icra etmiştir. Sağ tarafta bulunan Şınayder bataryası, Yüksekırt, Merkeztepe ve Kırmızıırt karşısında, merkezdeki şınayder bataryası ise Kanlıırt tarafına atışlarını yoğunlaştırmıştır. Su Yatağı'nda bulunan obüsler ise özellikle Yaylatepe ve çevresindeki düşman obüsleri üzerine yoğunlaşmıştır. İlk ateş dalgası 10 dakika sürmüş ve her batarya 15 mermi ateşlemiştir. Bu ilk dalga sonrası 57'nci, 27'nci, 13'üncü ve 47'nci Alaylar karşılarındaki düşman siperlerine bomba taarruzu icra etmiştir. İkinci ateş dalgası ise saat 09.25'te başlamış ve toplar 25'er mermi ateşlemiştir. Topçu ateşi 09.35'te tamamen kesilmiştir. Sonrasında 21 santimlik havanlar ise sağ taraftaki Yüksekırt'a ve merkezdeki Şehitler Tepesi'ne beşer mermi atmıştır. Bu topçu ateşi sırasında her Alay, mıntıkası karşısındaki düşmanın piyade ve topçu hareketlerini dikkatli bir şekilde gözetlemiştir. Özellikle icra edilen topçu ateşine düşmanın hangi mevziiden hangi cins toplarıyla karşılık verdiği Türk topçusunun bir sonraki atışlarında hedef tayini için önemli görülmüştür. Nitekim 72'nci Alay Komutanı Vekili Bnb. Mahmut Bey, sağ kanattaki Türk topçu ateşinin Yüksekırt'ta bulunan düşman mevzilerini tesirli bir şekilde ateş altına aldığını, sol kanattaki ateşin de Şahınsırt ve Sazlıdere içine yoğunlaştığını aktarmıştır. Bu ateş sırasında düşmanın Ağıldere'de bulunan topuyla Kanlıırt tarafına ateş icra etmiştir. Bu topçu muharebesi sırasında bir Türk uçağı da keşif amaçlı Seddülbahir istikametinden gelerek saat 09.50 civarı Anafartalar tarafına doğru geçmiştir. Düşman bu yoğun topçu ateşi sonrası ön hatlarına piyade sevk etmiştir.⁵²⁷

8 Ekim 1915 tarihinde 4'üncü Tümen birliklerinin Kayaltepe'ye çekilmesi üzerine Kabaksırt ve Cesarettepe 19'uncu Tümen mıntıkasına dâhil edilmiştir. 72'nci Alay, öğleden sonra saat 16.00'dan itibaren daha önce 11'inci Alay tarafından tutulan mıntıkla ile 12 numaralı siper dâhil olmak üzere Kabaksırt mıntıkasına yerleşmeye başlamıştır.⁵²⁸

Ekim ayında kış mevsiminin muharebe sahasında etkisini göstermesiyle beraber 72'nci Alay birliklerinde hastalıklar da artmıştır. Askere verilen günlük istihkakın tam

⁵²⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-4.

⁵²⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-4,4a.

⁵²⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-15, Fih.1-18.

verilememesi ve askerin siper içinde korunaklı mahallerde çoğu zaman nemli ve ıslak kalması hastalık vakalarını artmasına sebep olmuştur. Nitekim bu durum bazı önlemler alınmasını gerekli kılmıştır. Bu önlemler kapsamında askere sabah sıcak çay ve çorba akşamları ise tam istihkak yemek verilmeye başlanmıştır. Bu hususa özellikle dikkat edilmiş, oluşacak bir aksamada iâşe memurlarının değiştirileceği ve gerekirse cezalandırılacağı bildirilmiştir. Askerin siper içinde bulunduğu korunaklı alanlar ikmal edilmeye başlanmıştır. Ayrıca askerin günlük temizliğine özen gösterilmesi istenmiştir. Hasta askerlerin öğleye kadar uyumalarına ve bu zamana kadar hizmete gitmeye zorlanmamasına dikkat edilmiştir. Geceleri ve öğleden sonra hizmete giden hasta asker ise yalnız gönderilmeyerek yanına başka bir asker verilmiştir. Viziteye çıkan hasta askerlerden ise pusulasıyla birlikte, nöbetçi subayın izniyle bölük komutanlarına bilgi verilerek çıkması ve vizite sonrası pusulasını bölük komutanına göstermesi istenmiştir. Ayrıca yalandan hastalanarak geri hatta gitmek için yatan askerlerin ise sert şekilde uyarılacakları ve bu durumun tekrarı halinde cezalandırılacakları bildirilmiştir. Askerin içtiği suyun temiz olmasına, yemeklerin yeterince pişirilmesine, kazan ve karavanaların cilalı ve temiz tutulmasına, zeytinyağlı yemeklerin soğuk ve bolca verilmesine dikkat edilmiştir.⁵²⁹

Alay Komutanı Vekili Bnb Mahmut Bey, geceleri teyakkuzda bulunulmasını ve keşif kollarının ileriye kadar gitmesini ve dereleri sıkı bir şekilde gözlem altında tutmalarını emretmiştir. Tabur komutanlarından gecelerin iyice karanlık olması dolayısıyla düşmanın bundan faydalanabileceğini askerlere anlatılmasını isteyen Bnb Mahmut Bey, bombaların hazır bulundurulmasını belirterek daha önce talep etmesine rağmen bomba sandıklarının görevli subay tarafından açılarak kontrol edildiğine dair bilginin kendisine gelmediğini söylemiştir. 5 Ekim 1915 günü 72'nci Alay mıntokasında hafif piyade ateşi olmuştur. Gözetleme postaları düşmanın arabalarla bir önceki gece nakliyat yaptığının duyulan seslerden anlaşıldığı rapor etmiştir.⁵³⁰

5 Ekim 1915 günü Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı'nda yeniden bir düzenleme yapılmıştır. 4'üncü Tümen'in 10'uncu, 11'inci, 12'nci ve 19'uncu Tümen'in 57'nci, 72'nci, 77'nci Alayları sağ kanat kuvvetleri içinde bulunmaktadır. Bu düzenleme sonrası 72'nci Alay'dan mevzilerini 12'nci Alay'a bırakarak Tümen ihtiyatı olarak Edirnesırtı'na gelmesi istenmiştir.⁵³¹ Alay mevcut kendi cephanesini ve tahkimat malzemelerini yanına

⁵²⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1 4a,5.

⁵³⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1 4a,5a.

⁵³¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-4a,6.

alıp bünyesindeki kendi makineli tüfek bölüğü ile daha sonradan bünyesine giren Bahriye Alman Makineli Tüfek Bölüğü'nü mevzilerinde bırakarak 6 Ekim 1915 günü saat 12.00'de siperlerini 10'uncu Alay'a teslim ederek Edirnesırtı gerisine gelmiş ve geceyi açıkta geçirmiştir.⁵³² 6 Ekim 1915 günü askere sabah beyaz peynir akşam ise sıcak yemek verilmiştir.⁵³³

7 Ekim 1915 günü yeni gelen 4'üncü Tümen'in tekrar geri alınması üzerine 19'uncu Tümen'in mıntıkasına 72'nci Alay'ın daha önce savunduğu 12 numaralı siper dahil olmak üzere Kabaksırt ve Cesarettepe' ilave edilmiştir. Kabaksırt hariç olmak üzere Anafartalar mıntıkasının sol yanına kadar olan bölgeye de 14'üncü Alay yerleşmiştir. 7 Ekim 1915 günü askere sabah akşam sıcak yemek verilmiştir Edirnesırtı gerisinde bulunan 72'nci Alay, 8 Ekim 1915 günü saat 16.00 itibarıyla 11'nci Alay'ın bulunduğu mıntika ile 12 numaralı siper dâhil olmak üzere Kabaksırt'a yerleşmeye başlamıştır.⁵³⁴ 11'nci Alay daha önce 18'inci Alay'dan aldığı bütün bombaları 72'nci Alay'a devrederek geri çekilmiştir. 72'nci Alay'ın 1'inci Tabur'u 14, 15 ve 16 numaralı siperlere; 2'nci Tabur, 18 numaralı siper ile Mehmet Çavuş siperine; 3'üncü Tabur ise 10, 11, 12 numaralı siperler ile Çatalsırt ve Kabaksırt siperlerine yerleşmiştir. 3'üncü Tabur'un iki bölüğü ise Alay ihtiyatı olarak Çataldere'de tutulmuştur. Bu değişim esnasında Tümen, mıntıkada bulunan makineli tüfek bölüklerinin sabaha kadar uyanık bulunmasını ve değişim sırasında olabilecek herhangi bir düşman hareketini bastırmasını emretmiştir. 8 Ekim 1915 günü askere sabah akşam sıcak yemek verilmiştir.⁵³⁵

8-9 Ekim 1915 gecesi düşman, Alay'ın yeni yerleştiği siperlerine karşı sabaha kadar alelade piyade ateşi icra etmiştir. 8 Ekim 1915 akşamı saat 20.30'da 2'nci Tabur'un bulunduğu 18 numaralı siper karşısında ateş şiddetlenmiştir. Saat 21.00'da ise yine 2'nci Tabur'un bulunduğu Mehmet Çavuş siperine seyrek olarak bomba atmıştır. Yine aynı saatlerde bir torpido 72'nci Alay'ın bulunduğu siperler üzerine birkaç atış yapmış fakat zarar verememiştir. 9 Ekim 1915 gündüz ise Bnb. Mahmut Bey, ön hattın gözlenmesine engel olmayacak şekilde askerin uyutulabileceğini, gözetleme işinin ayna ile yapılarak zayıt verilmemeye çalışılmasını, hasta veya yaralı olursa Alay'ın yaralı yuvasına gelebileceğini burada doktorun bulunduğunu, mıntıkadaki helaların az olması ve mevcutların da dolu olması nedeniyle sıhhiye görevlileri kılavuzluğunda yeni helaların

⁵³² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-4a,7a.

⁵³³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-7.

⁵³⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-7a.

⁵³⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-8.

açılmasını ayrıca onbaşı, çavuş ve takım subaylarının Alay'ın mıntikasını görmek ve tanımak için yine yerleşilen siperleri sırayla gezmelerini emretmiştir.⁵³⁶ 9 Ekim günü Alay mıntikasında önemli bir gelişme yaşanmamış; askere sabah şekerli çay akşam ise sıcak yemek verilmiştir.⁵³⁷ 9 -10 Ekim gecesı düşman torpidosu saat 20.10'da Mehmet Çavuş siperlerini bombalamış fakat önemli bir zarar veremediğı gibi zayıat verilmemiştir. Torpido'nun bu ateşı saat 21.00 civarında da sürmüş ve bu ateşten iki yaralı iki şehit zayıat verilmiştir. Ayrıca bu sipere yine el bombası da atılmış fakat açılan karşı ateş ile bu faaliyet engellenmiş; bombalardan bazıları düşman siperinde patlamıştır. Bomba ateşı sonucu bir yaralı, piyade ateşı sonucu da bir şehit zayıat verilmiştir. Gündüz düşmanın sahildeki bataryaları, Şahinsirt taraflarına ve 18 numaralı siper üzerine ateş icra etmiştir. Mehmet Çavuş siperi içinde lağım kazmaya başlanılmış, fakat buradaki boş olan düşman lağımı, yeni açılan lağıma denk geldiğı için doldurularak 10 Ekim'i 11 Ekim'e bağlayan gece saat 23.10'da patlatılmıştır.⁵³⁸

11 Ekim 1915 günü saat 09.00'da düşmanın Yükseksirt'ta bulunan siperlerinden Mehmet Çavuş siperine attığı bombaların patlaması sonucu iki şehit ve altı yaralı zayıat verilmiştir. Mehmet Çavuş siperindeki lağım çalışmalarına devam edilmiştir. Mahmut Bey, düşmanın Yükseksirt'ın doğusunda tahkimatla uğraştığını, Arıburnu'ndan Mahmuzsirtı'na doğru kalas naklettiğini, Gökçeada'dan iki nakliye gemisinin gelerek Mahmuzsirtı'nın kuzey açığında durup beklemeye başladığını ve bu gemilerden birinin kalas ve muhtelif sandıklarla yüklü olduğunu Tümen'e bildirmiştir. 11 Ekim 1915 günü Alay, 1'inci Tabur'dan beş yaralı, 2'nci Tabur'dan sekiz yaralı, iki şehit olmak üzere on üç yaralı ve iki şehit zayıat vermiştir.⁵³⁹

11-12 Ekim gecesı yine bir torpido Edirnesirt gerisine ve 15 numaralı sipere üçer mermi atmıştır. Bu mermilerden biri 72'nci Alay askerlerinin bulunduğu Mehmet Çavuş siperine giden gizli yola isabet etse de zayıata sebep olmamıştır. Gece 1'inci Tabur'un bulunduğu 14 numaralı siperden bomba topları kullanılarak düşman siperine atılan üç bombadan ikisi patlamış diğeri patlamamıştır. Mahmut Bey, 12 Ekim 1915 günü saat 20.00'de Arıburnu açığında bulunan hastane gemisinin Anafartalar açığına geçtiğini Tümen'e bildirmiştir. 12 Ekim 1915 günü sabah saat 07.00'de düşman Düztepe civarına bomba atışı icra etmiş ve birkaç mermi de 72'nci Alay siperlerine isabet etmiş fakat bir

⁵³⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-10.

⁵³⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-8a.

⁵³⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-11.

⁵³⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-11a.

zayıat verilmemiştir. Aynı zamanda Mehmet Çavuş siperine de birkaç bomba düşmüştür. 12 Ekim 1915 günü 1'inci Tabur'dan bir yaralı, 2'nci Tabur'dan dokuz şehit zayıat verilmiştir. Lağım kazma işine devam edilmiştir.⁵⁴⁰ 12-13 Ekim gecesi düşmanın donanma ve kıyıdaki topçusu muhtelif zamanlarda 72'nci Alay siperlerini dövmüş fakat bir zayıat verememiştir. Gece lağım çalışmaları devam etmiştir. Gece keşif kollarından bir asker yaralanmıştır. 13 Ekim 1915 günü gündüz Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperlere beş el bombası atılmış fakat bunlar da zayıata neden olmamıştır. Alay Komutanı Vekili Bnb. Mahmut Bey, saat 15.40 civarında Haintepe'nin kuzeyinden manga kolunda bir miktar piyadenin sahile doğru indiğini; asker dolu bir istimbotun Arıburnu'nda ayrılarak Anafartalar'a doğru ilerlediğini Tümen'e bildirmiştir. Alay, 14 Eylül ile 13 Ekim arasındaki bir aylık sürede 24 şehit ve 65 yaralı olmak üzere 99 zayıat vermiştir.⁵⁴¹

13 -14 Ekim gecesi de 72'nci Alay mıntıkası düşman torpidosunun bomba atışlarından isabet almış fakat bu atışlar bir zayıata sebep olmamıştır. 14 Ekim 1915 günü akşama doğru saat 16.00 civarı Yaylatepe ve Mahmuztepe'de bulunan düşmanın obüs bataryaları, Düztepe, Kabaksirt ve Mehmet Çavuş siperlerini ateş altına almıştır. Ayrıca 15 numaralı siper ve Mehmet Çavuş siperine düşman bomba atmış iki er hafif; iki er de ağır yaralanmıştır. Sonrasında bomba atılarak karşılık verilmiştir. Daha önce Mehmet Çavuş siperinin solunda düşmanın patlattığı lağım çöküntüsü tahkim edilerek bir ateş hattı oluşturulmuştur. 14-15 Ekim 1915 gecesi Mehmet Çavuş siperinde kazılan lağım patlatılmıştır. Bu gece düşman, topçu ateşi ve bomba atma girişiminde bulunmamıştır. Düşman, Arıburnu ile Mahmuztepe arasındaki nakliye çalışmalarını ise sürdürmüştür.⁵⁴²

15 Ekim 1915 günü gündüz ise düşman Mehmet Çavuş siperi ve 18 numaralı sipere 60 civarı bomba atmış;iki hafif ve iki ağır yaralı zayıata sebep olmuştur. Ayrıca Mehmet Çavuş siperinin sol yanında sadece gece bomba atmak için kullanılan bomba mahallinin kum torbaları bu bomba atışlarından etkilenerak yanmıştır. Bu bomba atışlarına yine bomba atılarak karşılık verilmiştir. Alay mıntıkasında lağım kazma faaliyetleri devam etmiştir. Ayrıca düşmanın 72'nci Alay mıntıkasındaki (h) siperini, kum torbalarıyla yükselterek tahkim etmeye başladığı görülmüştür. Düşmanın Düztepe civarına yaptığı obüs atışları ve bu atışlar sırasındaki makineli tüfek ateşleri yemeğe giden 2'nci Tabur'dan üç şehit zayıat verilmesine sebep olmuştur. 15 Ekim 1915 günü 19'uncu Tümen'den gelen

⁵⁴⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-12.

⁵⁴¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-12a.

⁵⁴² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-13a.

emir üzerine Alay'ın 1'nci Tabur'u tarafından savunulan 15 ve 16 numaralı siperler, 27'nci Alay birlikleri tarafından teslim alınarak burada bulunan Tabur ,14 ve 18 numaralı siperlere iki bölüğüyle yerleşmiş; diğer iki bölümünü de Tümen ihtiyatı olarak Tümen Karargâhı yakınlarına çekmiştir. 2'nci Tabur ise Mehmet Çavuş siperleri ve Kabaksırtı'nda olan bölüklerini de sağa 150 metre kadar uzatarak daha önce 18'inci Alay'ın bulunduğu mıntıkaya yayılmıştır. Bu tabur, gerekirse 18 numaralı sipere hızlı bir şekilde geçebilmek için destek hattını bu siper ile birleştirmiştir. 3'üncü Tabur ise Kabaksırt'ta 2'nci Tabur'un kapatamadığı geri kalan kısmından 10,11 ve 13 numaralı siperleri doldurarak iki bölümünü de ihtiyat olarak ayırmıştır.⁵⁴³ 15 Ekim 1915 günü kış mevsimi şartları biraz daha ağırlaşmış; rüzgâr fırtınaya dönerek sıcaklığı düşürmüştür.⁵⁴⁴

16 Ekim 1915 saat 01.15'te düşman obüs ve sahra bataryaları 72'nci Alay mıntıkasındaki siperleri 20 dakika kadar ateş altına almıştır. Saat 04.00'te düşmanın makineli tüfek ateşi şiddetini artırmış ve 10 dakika kadar devam etmiş; zayıata sebep olmamıştır. Bu yoğun ateş baskınında şarapnel isabeti sonucu bir yaralı zayıat verilmiştir. Gece bomba muharebesi de şiddetini artırmış ve Mahmet Çavuş siperi ile 18 numaralı sipere 200'e yakın bomba atılmış; buna aynı yoğunlukta karşılık verilmiştir. Gündüz de devam eden bu bomba muharebesinde 1 Subay ve 24 Er yaralanmıştır. Sahil tarafında ise Çatalsırt'ın kuzeybatısında düşmanın taarruza kalktığı ve bu taarruza karşı bomba atılarak ilerlemenin durdurulduğu; Çatalsırt'ta bulunan gözcü müfrezesi tarafından Alay'a bildirilmiştir. Ayrıca keşif kolları düşmanın sahilde arabalar ile nakliye işlerini sürdürdüğünü rapor etmiştir. 16 Ekim günü 18 numaralı siperin orta kısmındaki lağım faaliyet devam ederken düşman lağımından kazma sesi duyulmuş ve istihkam subayı gelerek dinleme yapmıştır.⁵⁴⁵

16-17 Ekim 1915 gecesi yine devam eden topçu ateşinden 9 Er hafif yaralanmış, 1 Er şehit olmuştur. Mehmet Çavuş siperi ile düşman siperi arasındaki bomba muharebesi de devam etmiş 1 er yaralanmıştır. Sabah saat 06.30'da Tümen'e verilen bu sayılar ile beraber son 24 saatte 16 Er bomba muharebesinde yaralanmıştır. Diğer ateş faaliyetleri ile beraber son 24 saatte toplam 63 yaralı, 1 şehit zayıat verilmiştir. Gündüz de düşmanın topçu ateşi devam etmiş; Mahmuzsırt tarafındaki dağ bataryası, Kabaksırt'taki 72'nci Alay siperlerine iki mermi atmıştır. Yaylatepe tarafındaki obüs ise Kanlısırt tarafını dövmüş; öğleden sonra

⁵⁴³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-14,14a.

⁵⁴⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-14.

⁵⁴⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-15.

da Yüksesirt gerisinde bulunan dağ bataryası, 14 ve 15 numaralı siperlere dört beş civarı mermi atmıştır. 17 Ekim 1915 günü siperler arasında piyade ateşi çok fazla olmamış fakat bomba muharebesi sürmüştür. Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperler ile düşman siperi arasında süren bu muharebe sırasında öğleden sonra saat 14.30'da 14 numaralı siperden bomba topu ile dokuz bomba atılmış; bunlardan dört tanesi, düşman siperinde patlamış; dördü, patlamamış; bir tanesi de düşman siperi dışında patlamıştır. Bu esnada düşmanın bomba atmak için kullandığı bomba mahalli keşfedilmiştir. Ayrıca lağım çalışmaları sürdürülmüştür.⁵⁴⁶

18 Ekim 1915 günü Alay bünyesindeki taburlar tekrar yer değiştirmiştir. 1'inci Tabur, savunduğu 14 ve 18 numaralı siperleri 2'nci Tabur'a bırakarak iki bölüğünü de Alay ihtiyatına çekmiş; bu bölüklerden birini Alay Karargâhı'nın sağ ve solundaki korunaklı mahallere, diğer bölüğünü ise Alay'ın gözetleme noktasındaki kovuklara yerleştirmiştir. 2'nci Tabur, Kabaksirt'tan çekilerek 14 ve 18 numaralı siperlere yerleşmiştir. 3'üncü Tabur da Alay Karargâhı'nın sağ ve solundaki mevkiileri 1'inci Tabur için boşaltarak 2'nci Tabur'un terk ettiği Kabaksirt'taki siperlere yerleşmiştir. Bu değişim sabah saat 10.00'da başlamış ve 12.00'da son bulmuştur.⁵⁴⁷ 15 Ekim 1915 günü gerçekleşen yer değişiminden 3 gün sonra gerçekleşen bu ikinci değişimin sebebi anlaşılamamıştır. Nitekim araştırma sırasında kullanılan Alay ceridesinde 19-26 Ekim 1915 tarihleri arasındaki kısım arşivden alınamadığından bu ikinci değişikliğin neden yapıldığı tespit edilememiştir. Fakat daha önceki örnekler ve üçüncü bir değişimin 8 Kasım 1915'te gerçekleştirilmesi dolayısıyla bu değişimlerin Alay bağlılarının sorumlu olduğu mıntikanın tamamını tanınması ve muharebe yorgunluğunu atlatmak adına gerçekleştirilen rutin değişikliklerden biri olduğu tahmin edilmektedir.

19 Tümen Komutanı Yrb Şefik Bey, 29 Eylül 1915'de yaptığı teftiş sonrasında 24-25 Ekim 1915 gece yarısı saat 02.30'da 72'nci Alay'ın siperlerini tekrar teftiş etmiştir. Teftiş sırasında birçok hata ve eksik gören Şefik Bey, bu kusurların birliklerin mıntıkasında bir daha görmek istemediğini bağlılarına bildirmiştir. Şefik Bey, teftiş sırasında ön hat siperlerinde bulunan asker sayısının çok az olduğunu; bunların da takım komutanları dâhil oyuklarda veya korunaklı alanlarda yatıp uyuduğunu görmüştür. Özellikle takım komutanlarının gözüünü kırpmadan vazifesi başında bulunmasını, siperleri

⁵⁴⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-15a,16.

⁵⁴⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-16.

sürekli dolaşmasını, hiçbir şey yapmasa da siperi görebilecek bir yere oturarak gözünü askerin üzerinden ayırmaması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴⁸

25-26 Ekim 1915 gecesi 72'nci Alay keşif kolları, 27'nci Alay keşif kolları ile birlikte Korkuderesi'ne inmiş burada düşmanın konuşma ve el arabası seslerini duymuşlardır.⁵⁴⁹

27 Ekim 1915 günü siperlerde taraflar arası piyade ateşi seyrek olsa da bomba muharebeleri devam etmiştir. Bomba muharebesi sırasında bir er hafif yaralanmıştır. Düşmanın Mahmuztepe'deki topçusu 10 ve 11 numaralı siperlere beş atış yapmıştır. Lağım kazma işlerine devam edilmiş ve düşman lağımından yine sesler duyulmuştur. Akşam saat 17.00 civarı karavana dağıtım zamanında Yaylatepe'deki düşman obüs bataryasının attığı dört mermi 72'nci Alay mıntikasına isabet etmiş; bir er şehit olmuş; beş er de ağır bir şekilde yaralanmıştır. 28 Ekim 1915 günü hafif piyade ateşleri ve bomba muharebesi devam etmiştir. Sahildeki düşman obüs ve dağ bataryaları aralıklı olarak atışlarını sürdürmüştür. Ayrıca Şahinsırtı'nda tahkimat çalışmaları yapıldığı sivrulan topraktan anlaşılmıştır. Alay Komutan Vekili Bnb. Mahmut Bey, Anafarta ve Arıburnu kıyı ve açıklarındaki düşman donanmasının hareketlerini Tümen' e bildirmiştir.⁵⁵⁰

28-29 Ekim 1915 gecesi seyrek piyade ateşleri sürmüş; bomba muharebesi az şiddetli de olsa devam etmiştir. Kıyıya gelen düşman torpidosu, 72'nci Alay mıntikasına beş atış yapmıştır. Düşmanın bu ateş faaliyetleri sonrası bir şehit ve beş yaralı zayıat verilmiştir. Ayrıca siperler de zarar görmüş; bomba muharebesi sırasında 18 numaralı siper önündeki tel kafes kullanılamaz hale gelmiş⁵⁵¹ ve Mehmet Çavuş siperinin sol tarafı oldukça fazla tahrip olmuş; asker duramayacak hale gelmiştir.⁵⁵²

30 Ekim 1915 günü taraflar seyrek piyade ateşi ve bomba muharebesi ile muharebeye devam etmiştir. Bu durum, gece de aynı şekilde sürmüş; lağım ve tahkimat işleri ile uğraşılmıştır. 30 Ekim 1915 günü mevzi harbi şeklinde süren muharebelerin geçtiği siperlerin ıslahı için çalışmalar arttırılmıştır. Siper içinde bulunan tahaffuz kovuklarının içine yağın yağmur sonrası siper tabanından suyun girmemesi için kovukların önleri uygun bir şekilde düzenlenmeye başlanmıştır. Bunun yanında yolların ve siperlerin

⁵⁴⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-16 Fih.1-19a,20.

⁵⁴⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-16 Fih.1-21a

⁵⁵⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1.

⁵⁵¹ Bu kafes tamir edilemeyecek durumda olduğu için ertesi gün istihkâm efradı tarafından sökülüştür. Bkz *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-1a.

⁵⁵² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-1,1a.

temiz tutulmasına özen gösterilmeye çalışılmıştır. Ön hat siperlerinin geri ile bağlantısını sağlayan gizli yollar ile irtibat hendekleri yetersiz olduğu için elli metrede bir irtibat bölümü bulunduracak şekilde tahkim edilmesine başlanmıştır. Bu tadil ve tahkim çalışmaları sırasında 72'nci Alay da Çatalsırt'taki gözetleme postalarının bulunduğu mevziye giden gizli yolu tamamlayarak buradaki hareketlerin düşman tarafından görülmesini tamamen engellemek için çalışmaya başlamıştır. Ayrıca yine Kabaksırt ilerisine iki mangalılık bir siper yapmaya başlamış ve bu siperin geri ile bağlantısını sağlamak amaçlı ağaçlı bölge içinden bir gizli yol inşa etmek için çalışmıştır. Ayrıca uzun zamandır bomba muharebesinin yapıldığı ve çok kayıp verilen Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperlerde atılan bombalardan korunmak için hücreler inşa ettirilmeye başlanmıştır. Alay, kendi mıntıkasında yapılan bütün tahkimat faaliyetlerinde çalışmak üzere asker görevlendirmiştir.⁵⁵³ Tahkimat işleri sürerken gündüz bomba muharebesi ve piyade ateşi sürmüştür. Sipere düşen bir bombanın patlaması sonucu üç er hafif yaralanmıştır. Yaylatepe'deki obüs de gündüz atışlarına devam etmiş; siperler üzerine ve civarına 12 mermi atmış fakat bir zayiata sebep olmamıştır. Aynı durum gece de devam etmiş ve iki asker yaralanmıştır. Lağım çalışmaları da sürdürülmüştür. 31 Ekim 1915 günü bomba muharebesi devam etmiş ve 18 numaralı siperin sağındaki tel kafes de tamamen tahrip olmuştur. Bombaların patlaması sonucu 3 asker yaralanmıştır. Lağım çalışmaları devam etmiştir.⁵⁵⁴

31 Ekim 1915 günü Alay Komutanı Vekili Bnb. Mahmut Bey, ön hatta bulunan birliklerin gece gündüz süngü takmasını, bölük komutanlarının bu durumu takip ederek süngüye ve tüfeğin süngü aksamına bulaşan balçığın temizlettirilmesini; askerin havanın durumuna göre yağmurluklarını topluca giymesini yahut çıkarmasını; yedek ve destek kuvvetin silah başı emriyle harekete hazır halde tutulmasını; bombacıların sık sık bombalarını kontrol etmesini; makineli tüfeklerin bakım ve temizliğinin yapılarak her daim ateşe hazır tutulmasını ve düşmanın her türlü hareketinin hızlı bir şekilde Alay'a bildirilmesini emretmiştir. 31 Ekim-1 Kasım 1915 gecesi bomba muharebesinde beş er yaralanmıştır. Piyade ateşi seyrek sürmüş ve bir Er de piyade mermisiyle yaralanmıştır. Gece düşman torpidosu Alay mıntıkasına etkisiz birkaç mermi atmıştır.⁵⁵⁵

⁵⁵³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-2,2a.

⁵⁵⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-3a.

⁵⁵⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-4.

3.4. Kasım-Aralık 1915 Tarihleri Arasındaki Faaliyetleri

2 ve 3 Kasım 1915 günleri bomba muharebesi devam etmiş ve bu muharebede altı yaralı zayıat verilmiştir. Hafif piyade ve makineli tüfek ateşleri de sürmüş ve bu esnada makineli tüfek ateşinden bir asker yaralanmıştır. Lağım çalışmaları sürdürülmüş, Mehmet Çavuş siperinde 2 Kasım 1915 günü bir bombacı mahalli inşa edilmiştir. 3 Kasım 1915 günü askere sabah akşam sıcak yemek ve öğlen de fındık verilmiştir.⁵⁵⁶

4 Kasım 1915 günü bomba muharebesinde altı yaralı ve bir şehit olmak üzere yedi zayıat verilmiştir. Lağım çalışmaları sürmüş, Mehmet Çavuş siperindeki lağımın altından düşman lağımındaki kazma kürek sesleri duyulmuştur. Karşılıklı hafif piyade ateşleri ile muharebe devam etmiştir. Alay Komutan Vekili Bnb. Mahmut Bey, Arıburnu'nda kıyıda vinç ve araba sesleri duyulduğunu; nakliye yapıldığının anlaşıldığını ayrıca Anafartalar açığında üç zırhlı, dört nakliye, bir tane de hastane gemisi olduğunu Tümen'e bildirmiştir.⁵⁵⁷

72'nci Alay mıntıkasında 4-5 Kasım 1915 gecesi süren bomba muharebesinde 10 asker yaralanmıştır. Düşman torpidosu sabah saat 8.30'da sol cenah üzerine atışa başlamış ve 9.45'e kadar bu atışlarını muhtelif mıntıkalar üzerinde sürdürmüş bir asker yaralanmıştır. Gündüz düşmanın bir uçağı, keşif amaçlı bir buçuk saat kadar muharebe sahası üzerinde dolaşmıştır. Ağıldere'nin denize döküldüğü yerdeki düşman topçusu, Mehmet Çavuş siperlerine ve gerisine 28 mermi atmış; denizden de torpido, Düztepe civarını ateş altına almıştır. Siperler top atışları etkisiyle zarar görmüş fakat zayıat verilmemiştir. Lağım çalışmalarına devam edilmiştir.⁵⁵⁸

5-6 Kasım 1915 gecesi lağım çalışmalarına devam edilmiştir. Bomba muharebeleri sırasında daha önceden bozulan 18 numaralı siperin sağındaki korunaklı alanlar tamir edilmiştir. 14 numaralı siperden Tümen bombacı bölümü tarafından beş bomba atılmış iki tanesi düşman siperine düşürülmüştür. Sazlıdere'deki keşif kolları Şahinsirt'a doğru ilerlemiş fakat düşman tarafından fark edilince ateş altında kalarak geri çekilmiştir. Gündüz ise bomba muharebesinde bir asker yaralanmıştır. Saat 16.40'ta bir Türk uçağı, Arıburnu iskelesini bombalamıştır.⁵⁵⁹ Akşamüzeri Ağıldere ağzında bulunan düşmanın obüs bataryası 72'nci Alay'ın gözetleme postalarının bulunduğu Çatalsirt'a onbeş mermi

⁵⁵⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-5.

⁵⁵⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-5a.

⁵⁵⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-6.

⁵⁵⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-6a.

atmış ve siperlerin bir kısmı bu ateş sonucu tahrip olmuştur. Buradaki keşif kolları, Çataltepe ile Balıkçı damları arasında ve Çataltepe'nin güneyinde düşmanın keşif kollarının dolaştığını Alay'a bildirmiştir. Ekim sonunda bomba muharebelerinde bozulan 18 numaralı siperin sağındaki tel kafesler kaldırılarak Tümen'e gönderilmiştir. 5 Kasım 1915 akşamından 6 Kasım 1915 sabahına kadar makineli tüfek ve obüs topçusu ateşleri ile bomba muharebesinde 2 şehit 12 yaralı zayıat verilmiştir. Gece Mehmet Çavuş siperinde kazılan lağım patlatılmıştır.⁵⁶⁰

7 Kasım 1915 günü gündüz de bomba muharebesi sürmüş ve altı asker yaralanmıştır. Ağıldere'deki düşman obüsü tekrar Çatalsırt'ı ateş altına almış fakat etkili olamamıştır. Lağım çalışmaları sürdürülürken 18 numaralı siperdeki kazılan lağımlardan düşman lağımı karşılanmış ve içine girilmiştir. Düşman lağımı delinerek açıldıktan sonra hazır bulunan bombacılar lağım içine bomba atmış ve düşman askeri geri çekilmiştir. Açılan delik kalas ve kum torbasıyla kapatılmıştır. Bunun üzerine istihkâm subayı çağırılarak lağımın patlatılmasına karar verilmiştir. Gözetleme postaları, Arıburnu'ndaki iskelede mavnalarla karaya kereste çıkarıldığını görmüş ve bu durumu Alay'a bildirmiştir.⁵⁶¹

7-8 Kasım 1915 gecesı bomba muharebesinde iki şehit iki yaralı zayıat verilmiştir. Lağım çalışmaları sürdürülmüştür. Düşman torpidosu yine Alay'ın siperleri üzerine atışlar icra etmiş fakat siperler zarar görmemiştir. Gece 01.30'da ise Arıburnu mıntıkasındaki Türk topları, Mahmuztepe'ye 16 mermi; Sazlıdere ağzında karaya oturmuş olan istimbota da birkaç mermi atmış fakat tam isabet sağlayamamıştır.

8 Kasım 1915 günü 72'nci Alay taburları mıntıkalarını tekrar değiştirmiştir. Sabah saat 08.00'de başlayan değişim işlemi, 12.00'de sona ermiştir. 1'nci Tabur, 3'üncü Tabur'un; 2'nci Tabur da 1'inci Tabur'un mıntıkalarına yerleşmiştir. Yerini bırakacak olan Tabur, daha önceden başladığı ve devam ettirdiği lağım, siper, rah-ı mestur, mahfuz mahal inşaları ve gözetleme görevleri ile neyin tamamlanacağı, nelerin yeniden yapılacağını yerine gelecek Tabur'a aktarmıştır. Ayrıca değişim öncesi birlikler kovuklarını, rah-ı mesturlarını ve ateş hatlarını temizleyerek yeni gelen birliğe bu şekilde teslim etmiştir. Alınan bu önlemlerle değişim sonrasındaki karmaşa engellenmiş; verilen emirlerin yerine getirilmesine devam edilmesi sağlanmıştır. Değişim işlemi, düşman tarafından fark

⁵⁶⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-7.

⁵⁶¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-7a.

edilmeden sessiz bir şekilde gerçekleştirilmiştir.⁵⁶² 8 Kasım 1915 günü saat 12.00'de düşmanın Yüksekırt'ta bulunan sahra topçusu Düztepe'yi dövmüştür. Öğleden sonra devam eden bomba muharebesinde 3 asker hafif yaralanmıştır. Saat 15.50'de ise Türk topçusu Mahmuztepe ve Halit Rıza Tepesi'ndeki hastane çadırları civarındaki düşman bataryasını etkili bir şekilde ateş altına almıştır. Bu ateş karşısında sahilde bulunan toplar karşı ateşe geçememiştir. Lağım çalışmaları devam ederken yine uzaktan düşmanın kazma sesleri duyulmuştur.⁵⁶³

8-9 Kasım 1915 gecesi, bomba muharebesinde bir er yaralanmıştır. Düşman torpidosu yine 72'nci Alay mıntıkası ilerisi ve gerisini dövmüştür. Gözetleme postaları, sahildeki düşman kuvvetinin motorlu kara araçlarıyla Arıburnu ile Anafartalar arasında nakliye işlerini sürdürdüğünü Alay'a iletmiştir. Ayrıca tahkimat işleri sürdürülmüş; Çatalsırt ve Kabaksırt'a giden rah-ı mesturlardaki çalışmalar devam etmiştir. 9 Kasım 1915 günü öğleden sonra önceki gün kazma sesi duyulan lağım düşman tarafından patlatılmıştır. Fakat bir zayiata sebep olmamıştır. Saat 17.00'da düşman topçusu Düztepe, Kılıçbayırı ve Edirnesırtı'na seyrek topçu ateşi icra etmiştir. 9 Kasım 1915 gecesi, Sazlıdere içine çıkan 72'nci Alay'a bağlı altı kişilik keşif kolu düşmanın üç kişiden oluşan keşif kolunu fark edip pusuya yatarak beklemiştir. Fakat düşmanın keşif kolu, daha fazla yanaşmadığından ateş açılmamıştır. Keşif kolları, bu gece de düşmanın sahilde arabalarla nakliye işlerine devam ettiğini keşfetmiştir.⁵⁶⁴

10 Kasım 1915 günü, bomba muharebesinde üç hafif yaralı zayiat verilmiştir. Alay'ın yerleştiği 18 numaralı siperin sağında düşman bir lağım patlatmış; sonrasında yağlı paçavra atarak yangın çıkarmaya uğraşmış fakat bunlar yanmayarak siperi duman kaplamıştır. Bu esnada iki bomba atmış ve bombanın patlaması sonucu üç asker hafif yaralanmıştır. Lağım patladığı sırada iki asker enkaz altında kalmıştır.⁵⁶⁵ Mehmet Çavuş siperlerinde kazılan ikinci lağımda düşmanın kazma sesi duyulması üzerine keşif için istihkâm subayı çağırılmıştır. Düşman, Yüksekırt'ta tuttuğu sahra bataryası ile Düztepe ve civarını etkisiz bir şekilde bombalamış; buna karşılık öğleden sonra saat 15.00 itibarıyla Türk topçusunun ateşi başlamıştır. Ağır havan bataryaları; Halit Rıza Tepesi'ndeki mevziileri, Mahmuztepe'deki siperleri, sahili ve Ağıldere ağzında bulunan obüs bataryasını

⁵⁶² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-7a,8.

⁵⁶³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-7a,8, 8a.

⁵⁶⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-9,9a.

⁵⁶⁵ Enkaz altında kalan iki askerin cesetlerine daha sonradan ulaşılmıştır. Bunların belden aşağı kısımları yanmış bir şekilde kazılarak çıkarılmıştır. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-10a.

etkili bir şekilde dövmüştür. Halit Rıza Tepesi'ne düşen mermiler, düşmanın bir kısım muharebe malzemesini ve siperlerini tahrip etmiştir.⁵⁶⁶ Düşman kara ve donanma topçusunun atış faaliyetleri sonrasında 72'nci Alay'ın bulunduğu 18 numaralı siperin ön hattıyla ikinci hattı arasındaki örtülü bağlantı yolları tahrip olmuş ve tamir işlemlerine hemen başlanmıştır. Alay'ın keşif kolları, Arıburnu'ndaki arabaların nakliye faaliyetlerine devam ettiklerini ve iskeleye bir nakliye gemisinin yanaştığını Alay'a bildirmiştir.⁵⁶⁷

11 Kasım 1915 sabahı topçu muharebesi şiddetlenerek saat 07.00'de Türk topçusu Çataltepe ve Mahmuztepe'ye atışlarına başlamıştır. Saat 09.30'a kadar Çataltepe, Mahmuztepe ve Yaylatepe'de bulunan düşman obüsleri üzerine havan atışları devam etmiştir. Düşman ise bu ateşe Haintepe gerisinden Düztepe'ye dokuz, Ağıldere'den de Kanlısirt tarafına dört mermi atarak karşılık vermiştir. Cephede hafif piyade ateşi ve bomba muharebesi sürmüştür. Lağım çalışmaları da devam ettirilmiş, Mehmet Çavuş siperinin solunda bulunan lağımında çalışılırken düşmanın da yakında bir lağım kazdığı duyulan seslerden anlaşılmıştır. Alay gözcüleri ise açıkta iki zırhlı, üç torpido ve irili ufaklı sekiz nakliye gemisinin bulunduğunu; Arıburnu yakınında bir, Anafartalar yakınında bir hastane gemisinin beklediğini bildirmiştir. Akşam saat 20.00 civarında Mehmet Çavuş gerisindeki rah-ı mestura bir obüs mermisi isabet etmesi sonucu bir hayvan telef olmuştur. Gece bomba muharebesi devam etmiş ve Mehmet Çavuş siperinden tümen bombacı bölüğü tarafından düşman siperine 30 kadar bomba atılmıştır.⁵⁶⁸

12 Kasım 1915 günü hafif piyade ateşi ile muharebe devam etmiştir. Sabah saat 08.00'de Türk topçusu, Yaylatepe ve Mahmuztepe'ye atış icra etmiştir. Düşman ise saat 10.00'da Yaylatepe gerisinde bulunan obüs bataryasından Çatalırt'a 18 mermi atarak karşılık vermiştir. Öğleden sonra saat 13.00'te ise Türk topçusu tarafından Arıburnu'na birkaç mermi atılmıştır. Düşman lağımlarında çalışmaya devam etmiş, Mehmet Çavuş siperi karşısındaki lağımın deliğinden ara sıra ateş açmış ve birkaç bomba atmıştır. 12-13 Kasım 1915 gecesi lağımlarda çalışmalar sürdürülmüş mazgallardan düşman siperine ara sıra ateş edilerek karşılık verilmiştir. Bomba muharebesi sürmüştür. Sabaha karşı saat 04.50'de Tümen'e gönderilen zayıat cetvelinden 1'nci Tabur'dan 6 şehit 19 yaralı; 2'nci Tabur'dan ise 1 yaralı zayıat olduğu anlaşılmaktadır. Keşif kolları, sabaha kadar iskelede arabaların çalıştığını gün doğumunda ise Arıburnu'na ve Kemikli Burnu'na birer hastane

⁵⁶⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-10.

⁵⁶⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-10,10a,11.

⁵⁶⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-11,11a.

gemisinin yanaştığını Alay'a bildirmiştir.⁵⁶⁹ 13 Kasım 1915 gündüz de düşmanın sahra topçusu, Düztepe yönüne birkaç atış yapmış; Türk topçusu ise Ağıldere ve Mahmuztepe'deki düşman mevziilerine 20 kadar mermi atmıştır. Sabah saat 10.00 civarı bir düşman uçağı muharebe sahası üzerinde bir süre gezdikten sonra Gökçeada'ya doğru çekilmiştir. Lağımlarda çalışmalar sürdürülmüş; Mehmet Çavuş siperi içindeki lağımın deliğinden düşman siperine bomba atılmıştır. Düşmanın da lağım çalışmalarını devam ettirdiği duyulan kazma ve kürek seslerinden anlaşılmıştır. Keşif postaları ise sabaha karşı düşmanın iki hastane gemisinden birinin Arıburnu iskelesine yanaşarak amele olduğu düşünülen bir kısım askeri karaya indirdiğini Alay'a bildirmiştir. 13 Kasım 1915 akşamı ve gecesi düşmanın kara ve deniz topçusu, faaliyette bulunmuş; bir torpido 72'nci Alay siperleri gerisini, karadaki topçu ise Düztepe ve Kabaksirt'a aralıklarla atış icra etmiştir. Lağım kazma faaliyeti sürdürülmüş, lağımlardaki mazgallardan düşman siperine piyade ateşi açılmıştır. Bomba muharebesi sırasında düşmanın büyük bombalarından birkaçı siperlere düşmüş fakat bir zarar veya kayba sebep olmamıştır. Düşman gece siperinin önünü aydınlatmak için ara hatta yağlı paçavra atmıştır. Gece çıkan keşif kolları düşmanla ufak bir çatışmaya girmiş ve bir asker yaralanmıştır. 14 Kasım 1915 gündüz ise hafif ve aralıklarla bomba muharebesi ve piyade ateşi sürmüştür. 14 Kasım akşamı düşmanın attığı bir bomba siper içindeki mahfuz mahale düşerek patlaması sonucu kalaslar çatlamış ve kırılmış fakat zayıat verilmemiştir.⁵⁷⁰ Saat 20.20'de kıyıdaki düşman torpidosu, Mehmet Çavuş siperine üç; Kılıçbayırı tarafına iki mermi atmıştır. Akşam 72'nci Alay keşif kolları düşmanla ufak bir çatışmaya girmiş; zayıat verilmemiştir. Gece lağımlarda hafriyat çalışması devam ederken Mehmet Çavuş siperinin birleşme noktasından 35 metre kadar ilerisinde bir noktada düşmanın lamba yaktığı ve daha önce de buradan bomba attığı keşfedilmiştir.⁵⁷¹

25 Nisan 1915 gününden beri devam eden muharebeler kısa sürede siper muharebesine dönüşünce özellikle 19 Mayıs 1915 taarruzu sonrası askerler siperlerin içerisine gömülmüş; Haziran ve Ağustos ayındaki birkaç önemli muharebe dışında ufak çaplı çatışma, bomba ve lağım muharebesi, tahkimat işleri ve keşif gözetleme görevleri ile meşgul olunmuştur. Tabi bu durum askerin muharebe gücünü düşürmüş, sürekli dar alanda hareket etmelerinden dolayı fizikî kabiliyetleri yetersiz seviyeye düşmüştür. Kasım ayının

⁵⁶⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-12.

⁵⁷⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-12a-14a.

⁵⁷¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-15.

ortalarına kadar gelineen süreçte muharebenin yoğun olduğu zamanlar dışında her iki taraf birbirlerinin tahkimatını bozmak amacıyla muharebeyi sürdürmüş fakat bu durum da muharebenin bir sonuca ulaşmasını engellemiştir. Her ne kadar yoğun topçu atışlarıyla düşmanın tahkimatına zarar verilmeye çalışılsa da hemen ardından piyadenin süngü ve yoğun ateş baskısı ile taarruza kalkmayıp bozulan bu düşman siperlerine girmediğinde bu topçu ateşinin de bir fayda etmeyeceğı birçok defa tecrübe edilmiştir. Dolayısıyla bu durum fark edilerek 14 Kasım 1915 tarihinden itibaren Arıburnu'ndaki bütün birlikler, muharebe hattının gerisinde talimlere başlamıştır. Arıburnu Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı bünyesindeki üç alaydan 57'nci Alay Edirnesırtı gerisinde, 27'nci Alay kendi ordugâhında ve bir kısmı Edirnesırtı gerisinde, 48'inci Alay Düztepe gerilerinde, 72'nci Alay ise Kılıçdere'nin eğimli kısmında talimgâhlar inşa ederek talimlerine başlamıştır.⁵⁷²

Kasım başından beri etkisini artırarak devam ettiren sert kış şartlarından dolayı özellikle ön hat siperlerde düşman karşısında bulunan askerin sıkı giyindirilmesi önemli görülmüş, eksik varsa depolarda bulunan elbise ve ayakkabıların askere dağıtılması istenmiştir. Ayrıca askerin soğuk havadan etkilenmesini engellemek için sivil pantolonlar da giyebileceğı 14 Kasım 1915 günü birliklere bildirilmiştir.⁵⁷³

15 Kasım 1915 günü Seddülbahir'deki düşman topçusunun atışlarını şiddetlendirmesi üzerinde Arıburnu'ndaki Türk savunması da olası bir düşman taarruzu için teyakkuza geçmiştir. 72'nci Alay Komutanlığı'nı vekaleten yürüten Bnb. Mahmut Bey, daha önceki atışlarda düşman topçusunun siperlere büyük zararlar vermediğini hatırlatarak düşman topçusunun ateşi sırasında birliklerin siperlerinde beklemesini emretmiştir. Bunu üzerine subaylar bölüklerinin başında bulunarak askeri teyakkuz hale getirmiş ve hangi birliğin nereleri tutacağı kararlaştırılmıştır. Cephanesi eksik olan askerlerin cephaneleri tamamlanmış, yedek cephanes sandıkları açılarak cephaneyi nakledecek askerler belirlenmiştir. Yedek ve destek kuvvetler ise derhal hareket edecek şekilde hazırlıklarını tamamlamış ve bu birliklerdeki askerin silah bırakması, cephanes torbasını üzerinden çıkarması ve topluca uyuması yasaklanmıştır. Makineli tüfekler ise daima hazır ve ilerisini sürekli gözlem altında tutmaya başlamıştır. 1'inci Tabur, 1, 2, 3, 4 ve 5'inci hatta yerleşmiş; Tabur'a fazla cephanes ve bomba dağıtılmıştır. 14 numaralı siperden 15 ve 16 numaralı siper ilerisindeki sahanın, 15 ve 16 numaralı siperden de 18 numaralı siper

⁵⁷² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-13.

⁵⁷³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-15a; Arıburnu Bölgesi'nde yaşanan kış mevsimine dair Bkz. Gökşen ÖZEN "Arıburnu'nda Acımasız Bir Asker: Kış" *Anafarta*, Sayı 5, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2019, s.59-64.

ilerisindeki sahanın ateş altına alınabilecek şekilde düzen alınmıştır. Makineli tüfeklerden bir tanesi Korkuderesi'ni; iki tanesi Mehmet Çavuş siperi karşısını; dört tanesi de 18 numaralı siperin önünü ateş altına alacak şekilde yerleştirilmiştir. Kabaksirt siperi önüne çıkan keşif kollarına da fazladan cephe ve bomba verilmiştir. Çatalsirt'ta bulunan birliğe ise bombalarını hazırda tutmaları ve Sazlıdere içine inen keşif kolunun daha ileriye gitmesi istenmiştir. Bnb. Mahmut Bey, *“Düşmanın bir karış kazanmasına ve bilakis onun daima kahr ve tedbir edilmesine gayret edilmesini umum silah kardeşlerimden ateş ve inayet-i hak ile Alayımızın daima şan ve şeref ve namusunu lekeden mâsun bulunduracağına kanaat-i tamme ile mutmain bulunmasını arz ederim.”* diyerek hazırlıkların yapıldığını Tümen'e bildirmiştir. Fakat bu hazırlıklar sonrası 15-16 Kasım 1915 gecesi düşman hattında bir hareket görülmemiştir. Hafif piyade ateşi ve bomba muharebesi her gece olduğu gibi seyrek bir şekilde devam etmiş, lağımlarda çalışılmıştır.⁵⁷⁴

16 Kasım 1915 günü Kabaksirt siperlerinde bulunan 72'nci Alay askerleri tarafından düşmanın (h) siperine karşı beş manga ateş açmış, düşman ise bu ateşe makineli tüfek ateşiyle karşılık vermiştir. Topçu da bu piyade ateşine destek vermiş; (h) siperine 16 tane tahrip daneli mermi atmıştır. Düşman topçusu ise bu ateşe karşı Alay'ın tuttuğu 14 ve 15 numaralı siperlere ateş açmıştır. Bomba muharebesi ve lağımlarda çalışma devam etmiştir. Saat 14.00 ile 15.00 arası bir düşman uçağı muharebe sahası üzerinde keşif uçuşu gerçekleştirmiştir. Saat 17.00'de Türk topçusu, 25 dakika kadar düşman tarafına bir ateş baskını icra etmiş; düşman topçusu ise donanma topçusu ile birlikte karşılık vermiştir.⁵⁷⁵

21 Kasım 1915 günü sabaha karşı Cesarettepe'de 72'nci Alay'ın tuttuğu 18 numaralı siperin on metre kadar ilerisinde düşman bir lağımını patlatmıştır. Patlayan bu lağım sonrası ortaya çıkan toprak yığını ise düşman tarafından tahkim edilmek üzere tutulmuştur. Fakat düşmanın bu yanaşma faaliyetine karşı 27'nci Alay'ın koruma ateşi altında 72'nci Alay'ın 2'nci Bölüğü tarafından bir baskın ile bu kum yığını alınmıştır. Bu baskın sırasında kahramanlık gösteren 2'nci Bölük Komutanı Üsteğmen Cemal Efendi, Başçavuş muavini Mehmet oğlu Ömer, Çavuş Hüseyin oğlu Ahmet, Kale İstihkam Bölüğü'nden Onbaşı Hüseyin oğlu Hamit ve er Mehmet oğlu Aziz, 7'nci Manga'dan Ali oğlu Yusuf, 9'uncu Manga'dan Ömer oğlu Muttalip, 11'inci Manga'dan Hüseyin oğlu İsmail, 13'üncü Manga'dan Abdüsselam oğlu Cuma, 14'üncü Manga'dan Müslim oğlu Mehmet, 17'nci Manga'dan Mustafa oğlu Mustafa, 19'uncu Manga'dan Basit oğlu Şamil,

⁵⁷⁴ ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-16a,17.

⁵⁷⁵ ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-17a.

21'inci Manga'dan Mustafa oğlu Mehmet, Tümen Komutanı tarafından takdir edilerek birer derece terfi ettirilmiştir. Ayrıca Tümen Komutanı Yb. Şefik Bey, bu olayı örnek göstererek bütün alay komutanlarına düşman siperi ile kendi siperleri arasında bulunan ve siperlerine zarar verebilecek, düşman siperi karşısında ise fayda sağlayabilecek alanların düşmandan önce tutulması gerektiğini bildirmiştir.⁵⁷⁶

Düşmanın artan lağım girişimleri karşısında Tümen Komutanlığı, kazılan lağımlarda muhakkak karşı tarafı dinleyen askerlerin görevlendirilerek düşmanın lağım faaliyetinin sürekli gözlenmesini emretmiştir. Özellikle 72'nci Alay'ın tuttuğu Cesarettepe'deki Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperlerde buna dikkat edilmesi gerektiğini hatırlatmıştır.⁵⁷⁷

Taburlar, 23 Kasım 1915 tarihinde 72'nci Alay mıntıkasında rutin değişimlerinden birini gerçekleştirmiştir. 1'inci Tabur yedekte tuttuğu 4'üncü Bölük'ünü ileri hatları keşif için 4'üncü hatta yerleştirmiştir. Tabur, Tümen ihtiyatında bulunan bölüklerinden birini 17 numaralı siperin Kabaksırt ile birleştiği noktadan 2'nci Tabur'un karargâhının bulunduğu yöne doğru yaymış ve hattı bu şekilde tutmuştur. 3'üncü Tabur ise bir bölümünü 17 numaralı siperin 11 numaralı siper ile buluştuğu kısma yanaştırmış ve buraya yerleştirmiştir. Değişim sonrası tedbirler yeniden alınmış ve teyakkuz halinde bulunulmuştur. Makineli tüfekler atışa hazır bulunmalarına dair yeniden uyarılmış, subayların gece gündüz birliklerinin başında bulunmaları hatırlatılmış, düşmanın olası bir taarruzunun makineli tüfek ve piyade ateşi ile karşılanması, sonrasında bomba ve hemen ardından süngü hücumuyla geri atılması emredilmiştir. Bombacıların kendi mevzilerinde bulunmaları ve buradaki fazla bombacıların yanlarına fazlaca bomba alarak yardımcı siperlerde bulunmaları istenmiştir. Ayrıca 15 ve 16 numaralı siperleri tutan 27'nci Alay ile sık sık irtibata geçilmiş ve bu siperlerden Alay'ın bulunduğu 18 numaralı siper ilerisine gerektiğinde ateş desteği talep edilmiştir. 23 Kasım 1915 günü bunun dışında muharebe açısından kayda değer bir gelişme olmamıştır. Lağım çalışmalarına devam edilmiş; hafif piyade ateşi ve bomba muharebesi sürmüştür.. Sazlıdere'de keşif yapan gözetleme postaları, düşmanın Keskinsırt eteklerinde tahkimatla uğraştığını Alay'a bildirmiştir. Çatalsırt'ta bulunan gözetleme postasında Fazıl Çavuş ise düşmanın Arıburnu'nun Kabatepe yanından arabalarla Arıburnu'ndaki iskeleye eşya taşıdığını ve gelen bu eşyaların

⁵⁷⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1.

⁵⁷⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-18, Fih.1-10a.

iskeledeki vapura yüklendiğini, birçok sandığın da iskeledeki küçük vapura nakledildiğini bildirmiştir.⁵⁷⁸ Alay'ın 23 Kasım 1915 günü toplam mevcudu, 2295 kişidir.⁵⁷⁹

24 Kasım 1915 günü düşmanın sahildeki bataryaları saat 12.00'de Düztepe'ye 20 kadar mermi atmış; Ağildere ağzındaki obüs bataryası da bu ateşe katılarak 4 atış yapmıştır. Gerideki Türk topçusu da bu ateşe karşılık vermiştir. 72'nci Alay'ın bulunduğu siperlerdeki lağım faaliyetleri de hız kazanmıştır. Mehmet Çavuş siperinde bulunan sağdan itibaren birinci lağım, 10 metre ileri gittikten sonra sola dönmüş ve bu kol 6.40 metre ilerlemiştir. İkinci lağım ise aynı şekilde 10 metre ilerledikten sonra sağa ve sola doğru ilerlemiş; sağ kol, 1.5 metre ilerlemiş fakat birinci lağımla henüz birleşmemiştir. Bu sağ kolun ortasında düşmana doğru bir taarruz kolu kazılmaya başlanmış 1.5 metre ilerlenmiştir. Sol kol ise 3 metre ilerlemiş ve kum torbasıyla kapatılarak bir mazgal açıldıktan sonra buraya bombalı nöbetçiler yerleştirilmiştir. Bu sol kolun ortasından yeniden düşmana karşı bir kol kazılarak 7 metre ilerlenmiştir. Üçüncü lağım ise kum torbasıyla kapatılmış ağzından itibaren yarım metre ilerisine bombalı nöbetçi koyulmuştur. 18 numaralı siperde başlatılan lağım ise henüz ilerletilememiştir. 24 Kasım 1915 günü sabah akşam sıcak yemek ve öğlen zeytin tanesi verilen Alay'ın 2317 kişi mevcudu görünmektedir. Ayrıntılı mevcudu aşağıdaki tablodaki gibidir.⁵⁸⁰

Tablo 3.5. 24 Kasım 1915 Tarihinde 72'nci Alay'ın Toplam Mevcudu

	Muharip		Muharip Olmayan	
	Subay	Er	Subay	Er
1'inci Tabur	6	533	4	138
2'nci Tabur	13	639	4	150
3'üncü Tabur	6	669	5	150
Toplam	25	1841	13	438

23-24 Kasım 1915 gecesini iki bacalı büyük bir nakliye vapuru Arıburnu iskelesine gelmiş; 24 Kasım sabahı saat 07.00'de bu vapura üç asker ve eşya yüklenmiştir. Bir diğer nakliye vapuru iskeleye 300 metre mesafede durmuş ve bu vapura sandıklar yüklenmiştir. Aynı saatte Kabatepe tarafından kabilelerle düşman piyadesi Arıburnu iskelesine doğru gelmiştir. Ayrıca ufak bir nakliye gemisine de iskeleden öküz beygir yüklenerek Gökçeada

⁵⁷⁸ Fazıl Çavuş'un Arıburnu sahilinde ve iskelelerde gördüğü bu manzara, düşmanın cepheyi tahliye harekâtına resmen başladığının ilk somut örneğidir. Nitekim General Monro'nun 31 Ekim 1915 günü Lord Kitchener'a gönderdiği telgraf sonrası tartışılmaya başlanan tahliye harekâtına karşı olan siyasi ve askeri muhalif kesim, 22 Kasım 1915 itibarıyla tahliyenin kaçınılmaz olduğunu kabul etmiştir. Bkz. Aspinall Oglander, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı**, Cilt II, Arma Yayınları, İstanbul, 2005 s.476;

⁵⁷⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-1a.

⁵⁸⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-2.

istikametine doğru hareket etmiştir. Anafartalar tarafından gelen bir nakliye gemisi Çatalsırt hizasında durarak yanına yanaşan bir filikaya elli kadar asker indirmiş bu filika Arıburnu iskelesine yanaşarak askerleri karaya çıkarmıştır. Nakliye gemisi, daha sonra Anafartalar'a hareket etmiştir. Sabah saat 07.00'den beri Kabatepe tarafından Arıburnu'nun kuzeyine doğru gelen düşman piyadesinin saat 15.00'de 400-500'e ulaşmıştır. Saat 15.00'te de Gökçeada'dan doğru üç nakliye gemisi gelmiş bunlardan biri Arıburnu'na diğer ikisi ise Anafartalar tarafına yönelmiştir. 72'nci Alay'ın özellikle Çatalsırt'ta bulunan gözetleme postalarından alınarak 19'uncu Tümen'e ulaştırılan bu bilgiler, Arıburnu'nda özellikle son iki gündür olağanın dışında bir hareketliliğin yaşanmaya başladığını göstermektedir. Nitekim bu hareketliliğin sebebi müttefik sefer kuvvetinin Kasım sonunda başlayan cepheyi tahliye harekâtıdır.⁵⁸¹

Bomba ve lağım muharebeleri dolayısıyla bir hayli hareketli olan ve 72'nci Alay 2'nci Tabur 5'inci Bölük tarafından tutulan Mehmet Çavuş siperi önünde, 24-25 Kasım gecesi bir taarruz gerçekleşmiştir. Daha önce Mehmet Çavuş siperi önünde patlayan bir lağım sonrası meydana gelen çukur, düşman tarafından tutularak bomba mahalli ve iki mangalık bir ileri mevzi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Alay Komutanı Vekili Bnb. Mahmut Bey, siperlerden çukur olarak görülen bu noktanın düşman tarafından kullanılmasının önüne geçilmesini emretmesine rağmen bu engellenememiş; düşman piyadesi, buraya yerleşmeyi başarmıştır. Bunun üzerine Alay Komutanı, Mehmet Çavuş siperini tutan 5'inci Bölük Komutanı Yzb. Salih Efendi'ye bu noktanın işgal edilmesi için emir vermiştir. Saat 21.00'de Yzb. Salih Efendi, Başçavuş Muavini Ahmet Efendi, Maraşlı Mehmet Çavuş ve Er Bartınlı Hasan; bir hizmet ve üç istihkâm eriyle siperden çıkıp ön hattaki lağım çukuruna atlamıştır. Bu esnada çukurun hemen arkasında siperi gören Mehmet Çavuş, cesurca ve tereddüt etmeden sipere atlamıştır. Diğer erler de çavuşu takip ederek sipere girmiştir. Fakat biraz sonra çavuş ve erler yaralı olarak düşman siperinden çıkarak geri alınmıştır. İleride çukur içinde yalnız kalan Salih Efendi de bir süre sonra geri çekilmiştir. Bunun üzerine Salih Efendi, hücum müfrezesini tekrar kurarak yeniden siperden çıkıp ikinci defa taarruzu başlatmıştır. Düşman bu durumu fark edip bomba ve makineli tüfek ile ateşe başlamıştır. Taarruz bu kez başarılı olmuş ve düşman, sipere bağlı olan lağıma kaçmıştır. Siper, gece yarısı ele geçirilmiştir. Siperi boşaltarak lağıma kaçan düşman askeri, buradan siper içine bomba atmaya çalışmış fakat bu delik, hemen

⁵⁸¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-2a.

kapatılmıştır. Ele geçirilen sipere hemen bir rah-ı mestur açılarak siper, Mehmet Çavuş siperine bağlanmıştır. Düşmanın bu sipere bağlı olan lağımın deliği iyice körlenmiş ve siperin yönü değiştirilerek tahkim edilmeye çalışılmıştır. İki muharebe hattı arasındaki bu önemli siperin ele geçirilmesiyle Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siper, düşmanın bomba taarruzlarının şiddetinden kurtulmuştur. Siperin işgal edilmesi sırasında gösterdiği kahramanlık adına bu iki mangal siper Salih Efendi ismi verilmiştir.⁵⁸²

25 Kasım 1915 günü Çatalsırt'ta bulunan 72'nci Alay müfrezesi, gündüz bir kısım düşman piyadesinin Yüksek sırt'a doğru çıktığını; akşama doğru ise düşmanın Anafartalar tarafından arabalarla Arıburnu'na eşya taşıdığını ve bu eşyaların iskeleden nakliye vapuruna bindirdiğini fakat eşyaların ne olduğunun tam görülemediğini bildirmiştir.⁵⁸³

25-26 Kasım 1915 gecesi ise sabah kadar bomba muharebesi devam etmiştir. Bomba muharebesinin en şiddetli geçtiği nokta ise Salih Efendi siperi olmuştur. Düşman, yeni işgal edilen ve hem savunulmaya hem de tahkim edilmeye çalışılan bu sipere 400 kadar bomba atmıştır. Ayrıca Mehmet Çavuş siperinin ön hattına ve 18 numaralı siperin sağına da düşman bomba atmıştır. Bir yandan lağım çalışmaları sürdürülmüş Mehmet Çavuş siperindeki üç lağım da yarımşar metre ilerlenmiştir.⁵⁸⁴

26 Kasım 1915 günü Alay'ın mevcudu 2.328 kişidir. Ayrıntılı mevcud aşağıdaki gibidir.⁵⁸⁵

Tablo 3.6. 26 Kasım 1915 Tarihinde Alay'ın Toplam Mevcudu.

	Muharip		Muharip Olmayan	
	Subay	Er	Subay	Er
1'inci Tabur	10	545	4	138
2'nci Tabur	10	640	3	150
3'üncü Tabur	6	666	6	150
Toplam	26	1851	13	438

26 Kasım 1915 günü hafif piyade ateşi ile muharebe devam ederken lağım çalışmaları sürdürülmüştür. Mehmet Çavuş siperindeki ikinci lağımın bir kolu, 1,5 metre; tekrar kazılmaya başlanan üçüncü lağım, 1.20 metre; 18 numaralı siperde yeni başlanılan lağımlardan birinci lağım, 3 metre; ikinci lağım ise 1,5 metre ilerlemiştir. Salih Efendi

⁵⁸² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-3,3a,4. 24-25 Kasım 1915 gecesi Salih Efendi siperi olarak adlandırılan siperin işgalinde kahramanlık gösteren 72'nci Alay askerlerinin isimleri ve Tümen'den gelen tebrik yazısı için Bkz: **Ek-15**.

⁵⁸³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-3a,5.

⁵⁸⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-5

⁵⁸⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-5

siperinde ise düşmanla bomba muharebesi şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Keşif raporlarında ise düşmanın sürekli Arıburnu iskelesine eşya taşımakta olduğu Alay'a bildirilmiştir.⁵⁸⁶

72'nci Alay ve diğer birliklerin keşif kollarınca tespit edilerek 19'uncu Tümen'e ulaşan düşmanın tahliye hareketleri 16'ncı Tümen Topçu Komutanlığı raporuyla⁵⁸⁷ da teyit edilmiş ve 26-27 Kasım 1915 gecesi düşmanın iki gündür görülen bu çekilme hareketlerinin anlaşılması amacıyla 27'nci, 57'nci ve 72'nci Alaylar keşif taarruzu icra etmiştir. Bu keşif taarruzunda 57'nci ve 27'nci Alaylar (r) ve (s) siperlerine karşı keşif taarruzu için ileri hatta çıkmıştır. 72'nci Alay ise 27'nci ve 57'nci Alay keşif kolları üzerine -özellikle düşmanın güçlü tutmaya devam ettiği Yükseksirt üzerine- taarruza kalkmak için hazır bulunmuştur. Bu kapsamda 2'nci Tabur, 1, 2, 3 ve 4'üncü hatlarda teyakkuzda beklemiş; 3'üncü Tabur ise bütün mıntıka genelinde hazır bulunmuştur. Makineli tüfek ve bombacılar da her türlü harekete hazır halde tutulmuştur.⁵⁸⁸ Saat 04.00'te 57'nci ve 27'nci Alay'dan yedi keşif kolu harekete başlamış fakat keşif kolları yavaşma sırasında piyade, makineli tüfek ve bomba ateşine maruz kalmıştır. Özellikle 47 numaralı siperden çıkan keşif kolu, düşmanın üstün kuvvetiyle karşılaşmış ve hemen geri dönmüştür. 16'ncı ve 19'ncü Tümen mıntikasında gerçekleşen bu tespit taarruzunda biri subay 15 şehit ve 155 yaralı zayıat verilmiştir. Bu yaralılarından biri de 27'nci Alay'dan Seddülbahir kahramanı olarak bilinen Bigalı Mehmet Çavuş'tur.⁵⁸⁹

26-27 Kasım gecesi Türk topçusu düşmanın tahliye sırasında herhangi bir felakete karşı güçlü tuttuğu Yükseksirt'a keşif taarruzunu örtmek için atış icra etmiştir. Bu atışlardan birinin Salih Efendi siperinin rah-ı mesturuna düşmesi sonucu kalaslar zarar görmüş, üç hizmet eri de ağır şekilde yaralanmıştır. Gece bomba muharebesi de devam etmiş; bir şehit, üç yaralı zayıat verilmiştir. Gece lağımlarda çalışmalar devam etmiştir. Mehmet Çavuş siperindeki birinci lağım, 1,5 metre sola; ikinci lağım, 1,5 metre; üçüncü lağım da 0.40 metre ileri kazılmıştır. 18 numaralı siperde bulunan birinci ve ikinci lağım da 0.40 metre ilerlemiştir. Gündüz de bomba muharebesi ve lağım çalışmaları devam etmiştir. 27 Kasım 1915 günü Alay'ın mevcudu 2.223 kişidir. Ayrıntılı mevcud aşağıdaki gibidir⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-6a.

⁵⁸⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-7a.

⁵⁸⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-6a,7,7a,8.

⁵⁸⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-8a,9.

⁵⁹⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-8.

Tablo 3.7. 27 Kasım 1915 Tarihinde 72'nci Alay Taburlarının Mevcudu

	Muharip		Muharip Olmayan	
	Subay	Er	Subay	Er
1'inci Tabur	10	536	4	138
2'nci Tabur	12	540	3	150
3'üncü Tabur	6	669	5	150
Toplam	28	1745	12	438

28 Kasım 1915 günü düşman topçusu atışlarını sürdürmüş; özellikle öğleden sonra hem kıyıdaki bataryalar hem de donanma topçusu, Conkbayırı ve Düztepe taraflarını ateş altına almıştır. Kıyıdaki nakliye vasıtalarının hareketleri de gözetleme postaları tarafından takip edilmiştir.⁵⁹¹ Ayrıca soğuk hava şiddetini artırmış ve kar yağmaya başlamıştır. Etkisini artıran rüzgâr da denizde fırtınaya sebep olmuştur.⁵⁹²

28 Kasım 1915 günü Tümen'den Alay'a gelen emirde yeni takviyelerle güçlenen Kuzey Grup Komutanlığı'na bağlı topçuların 29 Kasım 1915 günü ağır bir topçu taarruzu gerçekleştireceği ve bu yüzden Türk topçusunun dost siperleri düşman siperinden ayırt edebilmesi için 72'nci Alay'ın bulunduğu Salih Efendi, Mehmet Çavuş, 18 numaralı siperlere ve Ahmet Çavuş siperi ile 47, 48, 50 numaralı siperlere görünür şekilde kırmızı flama koyularak siperler işaretlenmiştir. İşaretlemenin yanında herhangi bir felakete mahal vermemek için Ahmet Çavuş ve 18 numaralı siperlerin ön hatları tahliye edilmiştir.⁵⁹³

28-29 Kasım gecesi lağım çalışmaları devam etmiştir. Mehmet Çavuş siperinde bulunan üç lağım ile 18 numaralı siperde bulunan iki lağım, 0.20'şer metre ilerlemiştir. Bomba muharebesi ve piyade ateşi de şiddetli bir şekilde devam etmiştir. 29 Kasım 1915 günü saat 10.00'da başlayan Türk topçu ateşi ağır şekilde düşman siperleri üzerinde etkili olmuştur. Fakat bu esnada dört mermi 72'nci Alay'ın tuttuğu Mehmet Çavuş siperine; bir mermi de 18 numaralı sipere isabet ederek siperlere zarar vermiştir. Düşman topçusu, 18 numaralı sipere dikilen kırmızı flamayı fark ederek saat 11.20'de Yaylatepe'den bu sipere bir mermi atmıştır. Siper hafif zarar görmüştür. Bomba muharebesi, gündüz devam etmiş; 18 numaralı siperin üçüncü hattına düşen bir bomba dört askerin yaralanmasına sebep olmuştur. Gündüz çalışılan lağımlarda ilerlemeler devam etmiştir.⁵⁹⁴ 29 Kasım 1915 günü

⁵⁹¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-10.

⁵⁹² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-8a.

⁵⁹³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-10,10a.

⁵⁹⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-11a.

Alay'ın toplam mevcudu 2.252'dir. Havanın açık ve soğuk olduğu bugün Alay'a sabah akşam sıcak yemek öğlen de peynir verilmiştir.⁵⁹⁵

30 Kasım 1915 günü, hafif piyade ateşi ve bomba muharebesi devam etmiştir. 29-30 Kasım gecesi yapılan bomba muharebesinde iki şehit dokuz yaralı zayıat verilmiştir. Lağımlarda da hafriyat işleri sürdürülmüştür. Düşmanın donanma topçusu, Anafartalar tarafını; kıyıdaki kara topçusu ise muharebe hattının gerilerini ateş altına almıştır. 30 Kasım 1915 günü Alay'ın toplam mevcudu ise 2.235 kişidir. Ayrıca kar yağışı, yağmur ve fırtınadan dolayı Taburların bünyesindeki hayvanlara yem temini konusunda sıkıntı baş göstermiş, Tabur komutanlıklarından Alay'a yem sıkıntısına dair raporlar gönderilmiştir.⁵⁹⁶

30 Kasım-1 Aralık 1915 gecesi de hafif piyade ateşi ve bomba muharebesi devam etmiştir. Salih Efendi siperindeki bomba atış mahalli kum torbalarıyla güçlendirilmiştir. Lağımlarda çalışmalar devam etmiş; Mehmet Çavuş siperindeki birinci lağım bitirilmiştir. Ayrıca düşmanın nakliye gemilerinin kıyıda bulunduğu, Yüksekırt gerisinde tahkimatla uğraşıldığı ve düşman keşif kollarının Küçükdere ile Çataltepe tarafında faaliyette olduğu keşif postaları tarafından görülmüştür. Düşman keşif kollarının kuş sesiyle işaretlediği de keşif postaları tarafından fark edilmiştir. 1 Aralık 1915 saat 14.00'te düşman topçusu Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperde atış icra etmiş; bu atış sırasında Mehmet Çavuş siperinde bir şehit üç yaralı zayıat verilmiştir. 18 numaralı siperde ise iki asker enkaz altında kalmıştır. Ayrıca Mehmet Çavuş siperine giden rah-ı mesturun siperin ön hattıyla bulunduğu nokta yıkılmıştır. Bomba ve topçu atışları, lağımlara da zarar vermiş; Mehmet Çavuş siperindeki ikinci lağımın sağ kolu yıkılmış; ağzı da zarar görmüştür. 18 numaralı siperdeki ikinci lağımın da sağ kolu yıkılmıştır. Yıkılan lağımlar hemen onarılmaya başlanmıştır. Bomba muharebesi sırasında düşman bomba makinesi ile atışlar yapmış; bu atışlara bomba topu ve el ile bomba atılarak karşılık verilmiştir. Bomba muharebesi sırasında iki şehit, bir yaralı zayıat verilmiştir. 1 Aralık 1915 günü Alay'ın toplam mevcudu ise 45 subay, 2.177 er olmak üzere toplam 2.222 kişidir.⁵⁹⁷ 1-2 Aralık 1915 gecesi bomba muharebesinde bir şehit, 7 yaralı zayıat verilmiştir. Karşılıklı piyade ve makineli tüfek ateşi sırasında da bir asker şehit olmuş; yedi asker yaralanmıştır. Saat 23.00'te, Arıburnu'ndaki iskeleye küçük kayıkların yanaşarak malzeme alıp açıldıkları;

⁵⁹⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-11.

⁵⁹⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-12.

⁵⁹⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-12a,13.

Anafartalar tarafından boş arabaların gelip dolu olarak aynı istikamete döndükleri ve açıkta üç hastane gemisinin beklediği gözetleme postları tarafından Alay'a bildirilmiştir.⁵⁹⁸

2 Aralık 1915 günü Türk topçusunun atışlarına karşılık veren düşman topçusu saat 16.00'da Mahmuztepe civarından 10 numaralı siperi dövmüş ve isabet sağlamıştır. Patlama sonrası üç şehit, altı yaralı zayıat verilmiştir. Bomba muharebesi etkisini sürdürmüş; düşman, 90 tane el bombası; 15 tane de makine bombası atmış ve bunlara karşılık verilmiştir. Mehmet Çavuş siperi ve 10 numaralı siperdeki lağım çalışmaları sürdürülerek lağım lar ilerletilmiştir. Çatalsırt'ta bulunan gözetleme postalarından bir er yaralanmıştır. Ayrıca düşmanın kıyıdaki tahliye faaliyetleri Alay'a bildirilmiştir. 2 Aralık 1915 günü Alayın mevcudu toplam 2.189 kişidir.⁵⁹⁹

3 Aralık 1915 günü 3'üncü Tabur, 2'nci Tabur'u; 1'inci Tabur da 3'üncü Tabur ile yer değiştirmiştir. Değişim işlemi bölük bölük yapılmıştır. Değişim esnasın bütün birlikler dikkatli ve teyakkuz halinde bulunmuştur. Değişim işlemi sorunsuz gerçekleşmiştir. Piyade ve makineli tüfek ateşi zayıf bir şekilde sürmüştür. Gündüz gerçekleşen bomba muharebesinde bir er yaralanmıştır. Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperde lağım çalışmaları sürdürülmüştür. Muharebe hattına yerleşen birlikler, nöbetleşe bir şekilde talimlere devam etmiştir. Sabah talimleri 08-12.00 arasında, akşam talimleri ise 12-16.00 arasında yapılmaya devam etmiştir.⁶⁰⁰

3-4 Aralık gecesi bomba muharebesinde 6 yaralı, piyade ve makineli tüfek ateşinden de bir şehit üç yaralı zayıat verilmiştir. Lağımlarda çalışılmaya devam edilmiştir. Keşif kolları düşman sahilinden araba sesleri ve yoğun bağrıışmaların duyulduğunu Alay'a bildirmiştir. Gündüz ise çatışmalar hafif şekilde devam etmiş, bir asker şehit olmuştur. Çatalsırt'ta bulunan müfrezeden de bir asker yaralanmıştır.⁶⁰¹ Bomba muharebesi ise devam etmiş; düşman 50 civarı makine ile 100 civarı da el ile bomba atmış ve bunlara karşılık verilmiştir. Bu bomba muharebesinde bir asker yaralanmıştır. 4 Aralık 1915 gündüz lağımlarda çalışmalara devam edilmiş; Mehmet Çavuş siperi ve 18 numaralı siperdeki lağım lar ilerletilmiştir. Alay, son günlerdeki topçu, bomba ve lağım muharebelerinde sürekli zayıat verdiği için 114 acemi er Alay'a katılmıştır. Bu erler, üç tabura eşit şekilde

⁵⁹⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-13,13a.

⁵⁹⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-13a.

⁶⁰⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-16-17.

⁶⁰¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5436 Dos.22 Fih.5- 22.

dağıtılmıştır. Talim faaliyetleri, nöbetleşe sürdürülmüştür.⁶⁰² 4 Aralık 1915 günü düşman topçusunun Çatalsırt'ta yaptığı atışlar sırasında bir mermi buradaki mektupçuların korunaklı mahalline isabet ederek üç askerin yaralanmasına, iki askerin şehit olmasını sebep olmuştur. Toprağın altında kalan beş asker kurtarılmıştır.⁶⁰³ 4 Aralık 1915 günü düşmanın Salih Efendi siperinin 5 metre önünde tahta veya portatif çadırlar ile bir mevzii yapmakta olduğu fark edilmiştir.⁶⁰⁴

5 Aralık 1915 günü düşman 400 kadar makine ile ve 200 kadar da el ile bomba atmış, muharebede 11 er hafif yaralanmıştır. Öğleye doğru ise çoğu zaman 72'nci Alay siperlerini döven düşmanın Mahmuttepe civarındaki batarya ve çevrisi, Türk topçusu tarafından ateş altına alınmıştır. Bu ateş oldukça etkili olmuş; düşman piyadesi denize doğru kaçmıştır. Lağım çalışmaları devam etmiş ve bütün lağımlarda düşmanın kazma ve kürek sesleri duyulmuştur. Nöbetleşe bir şekilde talimlere gidilmeye devam edilmiştir. 6 Aralık 1915'te düşman topçusu faaliyetlerine devam etmiştir. Anafarta açığında bulunan zırhlılardan bir tanesi, 10, 11, 12 numaralı siperler ile Kabaksırt gerilerine 13 kadar mermi atmıştır. Saat 14.00'te Yüksekırt'taki düşmanın dağ topçusu da 17 numaralı siperi dövmüştür. 14.30'da da Yaylatepe'de bulunan düşman obüs bataryası, Kanlısırt tarafına 10 kadar mermi atmış; bu atışlara Türk topçusu da havan topları ve dağ bataryaları ile karşılık vermiştir. 5-6 Aralık 1915 gecesi düşman 500 kadar bomba atmıştır. Lağımlarda çalışmalar devam edilmiştir.⁶⁰⁵ 6 Aralık 1915 günü Alay'ın toplam mevcudu 2.296'dır.⁶⁰⁶

6-7 Aralık gecesi Anafarta açığındaki zırhlı ve kıyıdaki topçu, atış faaliyetlerini sürdürmüştür. Gece Arıburnu ile Çatlakdere ağzı arasında araba sesleri duyulmuştur. Düşman gece 500 kadar el bombası atmış ve bunlara karşılık verilmiştir. Lağımlarda çalışmaya devam edilmiştir.⁶⁰⁷

7-8-9 Aralık 1915 tarihlerinde gece ve gündüz tahkimat işleri, bomba muharebeleri ve seyrek şekilde piyade ve makineli tüfek ateşleri devam etmiştir. Ayrıca düşmanın kıyıdaki dağ ve obüs topları ve donanma topçusu, gece ve gündüz aralıklarla atışlarına

⁶⁰² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-16a.

⁶⁰³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5436 Dos.22 Fih.5-30.

⁶⁰⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-4a.

⁶⁰⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-18,18a.

⁶⁰⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-17a.

⁶⁰⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-18a.

devam etmiştir. Keşif kolları, düşmanın kıyıdaki faaliyetlerini Alay'a bildirmeyi sürdürmüştür. Taburlar, bölüklerini nöbetleşe bir şekilde talimlere göndermiştir.⁶⁰⁸

9 Aralık 1915 günü Alay Komutanı Vekili Bnb. Mahmut Bey, taburlara gönderdiği emirde siperler içerisinde boş kovan ve şarjörlerin toplanarak geri gönderilmesini emretmiştir. Ayrıca askerlerin mıntıkanın yüksek kesimlerinde gezdiğini ve ateş yakılarak duman çıkarıldığını görmüş bu durumun kesinlikle tekrar edilmemesini belirtmiştir. Ayrıca 10 Aralık 1915 itibariyle taburlardan hizmet askeri alınmayacağını söyleyen Bnb. Mahmut Bey, her taburun kendi mıntıkasındaki tamir, bakım ve onarım işlerinden kendisinin sorumlu olduğunu bildirmiştir.⁶⁰⁹

10 Aralık 1915 günü 72'nci Alay'ın tuttuğu Mehmet Çavuş siperinde kazım işi tamamlanan ve barut yerleştirilen bir lağım saat 20.30'da patlatılmıştır. Lağımın patlaması sonucu düşman siperin 10 dakika kadar ağır piyade ve makineli tüfek ateşi açılmıştır.⁶¹⁰ 11-12 Aralık gecesi bomba muharebesi şiddetli bir biçimde devam etmiştir.⁶¹¹

12 Aralık 1915 günü düşman, topçu ateşine devam etmiş; 10.05'te başlayan atışlar, Anafarta tarafındaki düşman obüs bataryası tarafından da desteklenmiştir. 72'nci Alay mıntıkası üzerine 10 obüs mermisi isabet etmiştir.⁶¹²

13 Aralık 1915 günü 72'nci Alay taburları, Alay mıntıkası dâhilinde yeniden bir mevzii değişikliği gerçekleştirmiştir. Bu değişiklik, sabah saat 09.00'da başlayıp 12.00'de tamamlanmıştır. 1'inci Tabur, 3'üncü Tabur'u; 2'nci Tabur ise 1'inci Tabur'u değiştirmiştir. 3'üncü Tabur ise Alay ihtiyatına çekilmiştir. Değişim öncesinde her tabur kendi mıntıkasında bulunan siperleri, rah-ı mesturları, kovukları ve halaları temizleyerek yerine gelecek tabura sıhhatli bir şekilde teslim etmiştir.⁶¹³ Bu değişikliği tamamlanmasından yaklaşık bir buçuk saat sonra Anafartalar tarafından 72'nci Alay siperleri üzerine yarım saat aralıklarla obüs atışı gerçekleşmiştir.⁶¹⁴

14 Aralık 1915 günü Alay'a yeni katılan askere yağmurluk dağıtılmıştır. Yeni gelen askerde bulunan kırmızı fesler değiştirilmiştir. Ayrıca düşmanın top ateşine maruz kalan

⁶⁰⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-19,20,20a.

⁶⁰⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-3.

⁶¹⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-10a.

⁶¹¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-12a.

⁶¹² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-13.

⁶¹³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-4; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-49a.

⁶¹⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-14a.

yerlerde gezmemesine buralarda bulunmaması emredilerek boş yere zayıat verilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁶¹⁵

3.5. Arıburnu'nun Tahliyesi ve 72'nci Alay

Arıburnu mıntıkasında Ağustos ayı itibariyle durağanlaşan muharebenin Anafartalar'da da tıkanma noktasına gelmesi; etkisini gittikçe artıran kış mevsimin hem muharebe sahasında hem de amfibi harekâtın ikmalinin ana damarı olan deniz yolunda ve iskelelerde büyük tahribat yaratması; Müttefiklerin Avrupa ve diğer cephelerde ciddi bir şekilde askere ihtiyaç duyması nedeniyle Çanakkale Cephesi'nin tahliye edilmesi üzerine tartışmalar başlamıştır. Nitekim Ağustos harekâtındaki başarısızlığın faturası Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı Ian Hamilton'a kesilmiş; Hamilton, Ekim ayı ortasında vazifeyi Anzak Kolordusu Komutanı Birdwood'a bırakmıştır. Kısa bir süre sonra General Charles Monro, sefer kuvvetinin başına gelmiş; cepheyi gezdikten sonra tahliyenin kesinlikle yapılması gerektiği kanaatine varmış ve hazırlıklar yapılarak Kasım ayı sonunda tahliye harekâtı başlamıştır. Nitekim düşmanın Anafarta ve Arıburnu'ndaki bomba ve lağım muharebesi ile topçu atışlarıyla gizlemeye çalıştığı tahliye harekâtı, yoğun faaliyetler sonrası 19-20 Aralık 1915 gecesi son bulmuştur. Düşman 19-20 Aralık 1915 gecesi kıyıda kalan son askerlerini karadan çekerken 72'nci Alay'ın tuttuğu Cesarettepe'deki Mehmet Çavuş siperi önünde saat 02.45'te iki lağım patlatmıştır. Bunun üzerine 10 dakika kadar süren piyade ve makineli tüfek ateşi sonrası 72'nci Alay'ın ön hatları ilerleyerek düşmanın boşalttığı siperleri işgal etmeye başlamıştır. Bu sırada 72'nci Alay'ın bu faaliyetini gören 57'nci ve 27'nci Alay birlikleri de ön hat siperlerinden çıkarak ilerlemeye başlamıştır. 27'nci Alay mıntıkasından iki keşif kolu, siperlerinden çıkarak cephesinin ilerisine doğru ilerlemiş ve düşmanın (r) ve (s) siperinin boş olduğunu görerek siperleri hemen işgal etmiştir. 27'nci Alay keşif kolları, bu siperleri işgal ettikten sonra Alay'ın diğer kuvveti de ileri çıkarak Korkuderesi'ne inmeyi başarmış ve saat 05.00'te iskeleye inilmiştir. Düşman tahliyesinin fark edilmesini sağlayan 72'nci Alay'ın ileri hareketi sonrası 27'nci Alay Komutanı, Tümen Karargâhı ile konuşarak sol kanatta bulunan birliklerin de ilerlemesini sağlamıştır. Bu şekilde 20 Aralık 1915 sabahı Arıburnu muharebe sahası tamamıyla Türk birliklerinin denetimine geçmiştir.⁶¹⁶

⁶¹⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-50a.

⁶¹⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-20a,21.

Düşmanın Arıburnu ve Anafartalar bölgesini boşaltması sonrası birlikler tarafından düşman siperlerinin boşaltılmasına ve savaş ganimetlerinin toplanmasına başlanmıştır. 24 Aralık 1915 günü 72'nci Alay Sazlıdere'den büyük Arıburnu'na kadar olan kısımda bu toplama işi için görevlendirilmiştir. Alay'ın 2'nci Tabur'u Sazlıdere'den Serçetepe'nin güneyindeki dereye kadar; bu dereden Korkuderesi'ne kadar olan alanda ise 3'üncü Tabur muhafaza ve gözetleme için yerleşmeye başlamıştır. 1'nci Tabur ise Alay ihtiyatına alınmıştır.⁶¹⁷ Bu esnada yaşanabilecek karışıklıklar için ise Tümen tarafından birçok emir yayınlanmış ve herhangi bir felakete uğramamak için Alay nezdinde de tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerin başında ise ganimetlerin toplanması sırasında dikkat edilecek hususlar yer almaktadır. Birçok asker düşman siperlerine girerek siperlerdeki birçok gıda ve mühimmata zarar verecek hareketlerde bulunmuştur. Bazı askerler ise siperlerde bulduğu aydınlatma tabancalarını gece ateşledikleri görülmüştür. Askerin üzerinde bulunan bu tabancalar ve mermilerin toplanması istenmiştir. Muharebe sonrası rehavete düşen askerlerin silahlarının bakımlarını yapmadığı fark edilmiş; tüfeklerin namlu ve diğer aksamalarının çamurlu ve paslı olduğu görülmüştür. Bu bakımların ve gerekli tamirlerin tüfekçi ustaları vasıtasıyla yapılması emredilmiştir. Askerin yine rehavetten resmî selamlama yapmadığı görülmüş ve takım komutanlarına bu hususa dikkat etmeleri söylenmiştir. Sahik kesiminde bulunan düşman mezarlıklarının korunmasına da önem verilmiş⁶¹⁸ ve 26 Aralık 1915 günü düşman mezarlıklarının, şehitlikler gibi etraflarının tel ile çevrilerek başlarına gece ve gündüz bulunmak üzere nöbetçiler dikilmeye başlanmıştır. Ayrıca mezarlıktaki istavroz haçların da tahrip edilmemesi konusunda birlikler uyarılmıştır.⁶¹⁹ Tahliye sonrası her ne kadar bölgede düşmanın piyadesi kalmadıysa da düşman uçakları muharebe sırasında ara sıra faaliyetlerini sürdürmüştür. 23 Aralık 1915 günü düşman tayyaresinden atılan bir bombanın patlaması sonucu 1 asker şehit olmuş 1 asker ise yaralanmıştır. Bunun üzerine Düşman uçağının görüldüğü takdirde hemen borazancı ile uyarı yapılması ve siper içine girilerek düşman uçağına görüntü verilmemesi gerektiği emredilmiştir.⁶²⁰

Tahliyeden dört gün sonra 72'nci Alay taburlarından ikişer manga kazma ve kürekli asker ile sıhhiye efradı 2'nci Tabur tarafından görevlendirilen bir subay komutasına

⁶¹⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-69; *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-70a

⁶¹⁸ 57'nci Alay'dan bir er, İngiliz mezarlıklarından birinden bir subay çıkartarak soymaya teşebbüs ederken yakalanmış ve divan-ı harbe sevk edilmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-56a.

⁶¹⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-10a.

⁶²⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-56.

verilerek Alay mıntıkasında bulunan cesetleri defn etmiştir.⁶²¹ 26 Aralık 1915 itibariyle 36'ncı ve 57'nci Alay gerisindeki şehitlikler hariç diğer mıntıkların gerisindeki şehitliklerin etrafı tel ile çevrilerek kapatılmıştır.⁶²² Düşman terk ettiği eşya ve mühimmatın avcı ve irtibat siperleri içerisinde gömülü olabileceği düşünülerek bu siperlerinde aranması gerektiği görevli müfrezelere bildirilmiştir. Değerli harp ganimeti olarak değerlendirilen telefon kablolarının toplanırken parça parça kesilmeyip bir bütün halinde bir tahta parçasına sarılarak korunup görevlilere teslim edilmesi istenmiştir.⁶²³

Kendi siperlerini terk ederek bütün sahaya yayılan askerlerin oturdukları yerlere ve siper içlerine abdest bozdukları görülmüş ve yol kenarına, açığa, siper ve kovuk içlerine abdest bozmaları yasaklanmıştır. Bunun için tabur tabiplerinden istihkâm askerlerinin yardımıyla uygun noktalara tabur helalarını oluşturmaları istenmiştir. Muharebeler sırasında ordugâh civarları ve derelerin kazurat ile dolması da yeni helaların açılmasını gerekli kılmıştır. Mevsim hali gereği yağmur yağması sonucu açıkta olan kazuratların etrafa bulaşması sonucu çıkacak bir salgın hastalığın önüne geçebilmek için helaların kazılmasına başlanmıştır. Tek kişilik helalar, 2 metre uzunluğunda ve 25 santimetre genişliğinde; bölük helaları ise 50 metre uzunluğunda 25 santimetre genişliğinde çukurlara kazılmış ayrıca askerlerin abdest bozarken birbirlerini görmemeleri için birer metre aralıklarla çitler örülmüştür. Her ihtiyaç sonrası çukura varsa kireç yoksa toprak atılarak kazuratın kapatılması emredilmiştir. Ayrıca bu helalar birlik doktorları tarafından sürekli denetlenmiştir. Amele taburlarından bulunan askerler hariç bütün efrada ihtiyacını helada göreceği emredilmiş, aksi bir durum görülürse bundan birlik komutanlarının sorumlu tutulacağı bildirilmiştir.⁶²⁴

26 Aralık 1915 günü 19'uncu Tümen düşman siperlerinden boşaltılarak tekrar kullanılmak üzere toplatılan kum torbalarını Seddülbahir'e göndermek üzere Alay'ın küçük ağırlıklı hayvanlarını göndermesini istemiştir.⁶²⁵ İş bilmez askerler tarafından bilinçsiz bir şekilde açılan düşmanın bomba sandıkları bazı yerlerde patlamış⁶²⁶ ve boş yere zayiata sebep olmuştur. Dolayısıyla bir kaza meydana gelmemesi için bu sandıkların muhakkak çavuş veya onbaşı nezaretinde açılarak sayımlarının yapılması ve geri

⁶²¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-55.

⁶²² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-10a.

⁶²³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-9.

⁶²⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-56.

⁶²⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-10.

⁶²⁶ Askerler bomba muhafaza sandıklarını altın sanıp çıkarmaya çalıştıkları için birçok kaza meydana gelmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-77a.

gönderilmesi istenmiştir.⁶²⁷ Düşmandan kalan tıbbi malzemeler de kıymetli ganimet arasında görülmüş ve bunların bulunması halinde derhal Tümen baştabibine gönderilmek üzere tabur doktorlarına verilmesi istenmiştir. Askerlere bilmedikleri tıbbi ilaç ve malzemeleri ağızlarına sokmamaları gerektiği emredilmiştir.⁶²⁸

Tahliye sonrası muharebe sahasındaki bütün birliklerin topladıkları harp ganimetlerinden top, top arabası, muhtelif topçu ve piyade cephanesi, topçu komutanlıklarına; muhtelif silah, silah parçası ve bakım malzemeleri, silah tamirhanelerine; bomba, avcı kalkanları, kazma, kürek vb. istihkâm malzemesi, istihkâm bölüklerine; genel eşya ve erzak, levazım reisliğine; muhtelif ecza ve sıhhiye malzemesi ile sıhhiye arabaları, Baştabipliğe; araba, su arabası ve muhtelif nakliye vasıtaları, menzil kollarına; kablo, telgraf ve telefon malzemeleri, telgraf bölüklerine teslim edilmiştir.⁶²⁹

Ganimet hususunda özellikle sağlam veya çürük tüfekler, silah tamiratında kullanılan malzemeler, makineli tüfek şeritleri, yedek namlular, sağlam veya hurda halde bulunan çinko teneke ve gaz lambaları, top ve malzemesine ait hurda veya sağlam malzeme, levha veya çubuk halinde bulunan demir, çelik, tunç, pirinç malzemeler, top ve makineli tüfek kalkanları ve bunların aksamaları, lehim işinde kullanılan kalay, nişadır (amonyak tuzu) ve tuz ruhu gibi malzemelerin doğrudan Bigalı'da bulunan silah tamirhanesine gönderilmeleri istenmiştir.⁶³⁰

27 Aralık 1915 günü Alay Komutanlığı'ndan Taburlara gönderilen emirde ileride bulunan bölük ve postaların donanma ateşinden korunmak için korunaklı alanların yapılması istenmiştir. Bunların gece ve gündüz muhakkak sahili gözlem altında tutmaları emredilmiştir. 3'ncü Tabur mıntikasında kalan düşmanın Haintepe'deki karargâhına nöbetçi yerleştirilerek buradaki eşyanın kimseye verilmeyeceği tembihlenmiştir. Ayrıca her tabur, kendi mıntikasında bulunan eşyaların korunması için bir onbaşı ve iki erden oluşan devriyeler çıkarmıştır. Bu devriyeler kendi mıntika sahili boyunca gezmiş ve toplu bulunan ganimetleri muhafaza etmiştir. Ayrıca Taburlar muharebe sırasında tuttuğu siperlerin tahkimini de sürdürmüştür.⁶³¹

⁶²⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-10a.

⁶²⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-11.

⁶²⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-58a,59.

⁶³⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-62a,63. Ayrıca silah tamir işleri ve Bigalı Kalesi içerisinde bulunan silah tamirhanesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Barış Borlat “Çanakkale Cephesi'nde Silah Tamirhaneleri” *Anafarta*, Sayı 4, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2019, s.59-68.

⁶³¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-73a.

27 Aralık 1915 günü daha önce düşman siperlerinin kesinlikle tahrip edilmemesi gerektiği söylendiği halde bu halin devam ettiği ve sahildeki 72'nci Alay'ın bir müfrezesi ile birlikte topçu askerlerin siper önünde bulunan tel örgüleri bozduğu görülmüştür. Bunun üzerine Tümen'den tekrar bir uyarı emri gönderilerek bozulan bu siperin 28 Aralık akşamına kadar tekrar düzeltilmesi emredilmiştir.⁶³² Siperlerin zarar görmemesi için ayrıca üzerlerine birçok yerde köprüler inşa edilmiştir.⁶³³

28 Aralık 1915 günü 72'nci Alay'ın 2'nci Tabur'una bağlı Çataltepe'de bulunan askerlerinin yakında bulunan bir kuyudan su içtikleri görülmüştür. Düşmanın kuyu sularını zehirleyebileceği şüphesi üzerine bu durum karşısında sakalar uyarılmış askerin sularının teminine dikkat edilmesi gerektiği emredilmiştir.⁶³⁴

30 Aralık 1915 günü Alay'a gelen Tümen emrine düşmanın siper arasına bıraktığı tel örgülerin aralarına bomba yerleştirdiği ve tel örgülerin sökülürken bu bombaların patlayarak zayıya sebep olduğu bildirilmiştir. Alay, taburlarına bu gibi yerlerden geçerken askerlerin dikkat etmesi gerektiğini aktarmıştır.⁶³⁵

1 Ocak 1915 günü daha öncesinde toplanmaya başlanan, düşmanın terk ettiği muharebe sahasındaki kum torbalarının boşaltılarak toplattırılması Alay'a emretmiştir. Fakat bu işlem sırasında siperlerdeki ve lağımlardaki kum torbalarının kesinlikle bozulmaması gerektiği ve kum torbaları boşaltılırken tekrar kullanılacağı hesap edilerek zarar vermeden bu işlemin yapılmasına dikkat edilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Alay, Sazlıdere ve Korkudere arasına görevli müfrezelerini çıkartarak bu işleme başlamıştır. Tabur'lar her gün 65 askerden oluşan müfreze ile bu görevi icra etmiştir. Müfrezelerin başında daima bir subay bulunmuş; günlük toplanan çuvallar doğrudan Tümen'e gönderilmiştir.⁶³⁶

20 Aralık 1915 itibariyle muharebelerin bitmesi sonrası birliklerin rehavetten kurtarılarak muharebe kondisyonlarının ve motivasyonlarının tekrar yükseltilmesi amacıyla muharebe sırasında da nöbetleşe yaptıkları talimlere geçen bir haftanın ardından yeniden başlanmıştır. 27 Aralık 1915 günü 72'nci Alay'a gelen emir gereği Alay'ın ileri karakollarda bulunan bölükleri hariç kalan kısmın talimlere başlaması emredilmiştir.

⁶³² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-74.

⁶³³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-77.

⁶³⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-62.

⁶³⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-63.

⁶³⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-65.

Talimler için her alaya ayrı mevki ayrılmış olup 72'nci Alay'a Çataldere ve Kocadere bayırının kuzeyi tahsis edilmiştir. Talimler günde iki defa olmak üzere sabah talimi 8.00 ile 12.00 arasında, akşam talimi ise 13.00 ile 16.00 arasında sabah bir tabur akşam bir tabur olarak gerçekleştirilmiştir. İcra edilecek bu talimlerdeki eğitimlere baktığımızda ise hızlı ateş etmek, ava çıkmak, ilerlemek, serbest yürüyüş ve koşu, dururken ve yürürken yere yatmak, diz çökmek, ayağa kalkmak, nişan almak, ateş etmek vs gibi faaliyetler yer almaktadır. Bu talim ve terbiye faaliyetleri, haftalık programlar dâhilinde yapılmıştır. Alay'a yeni katılan ve hiç talim görmeyen erlere ise bölük komutanları tarafından intibak talimleri düzenlenmiştir.⁶³⁷

Taburlar, talimgâha yürüyüş nizamına dikkat ederek gitmeye gayret göstermiştir. Bir kazaya meydan vermemek için talimgâh civarında muhakkak düşman uçağı için gözetleme faaliyeti icra edilmiştir. Alay belli bir program dâhilinde hangi taburun ne zaman talime gideceğini Tümen'e bildirmiştir.⁶³⁸ Ayrıca muhtelif görevler sebebiyle talime gidemeyen asker, kendi ordugâhları yakınlarında talimlerini icra etmiştir.⁶³⁹

30 Aralık 1915 günü 72'nci Alay taburları talime gitmeyip, asker taharet ile meşgul olmuş ve çamaşır yıkamıştır. Ayrıca 30 Aralık 1915 gününden itibaren önce 1'inci Tabur sonra 2'nci ve 3'üncü Tabur her gün bir bölüğünü askeri misafirhaneye göndermeye başlamıştır. Burada ise asker hamama girmiş ve çamaşırları ütünden geçmiştir.⁶⁴⁰

Tahliye sonrası 30 Aralık 1915 itibarıyla bölgede bulunan Türk hava gücüne yapılan takviyelerle yeni sistem, tek kanatlı ve makineli tüfekli uçak sayısı üçe çıkmıştır. Bu uçakların düşman uçaklarıyla olan benzerliklerinden dolayı bölgedeki birliklere bir uyarı yazısı gönderilmiştir. Bu uyarıda birliklerin hava sahasını muhakkak gözetleme altında tutmalarını, uçakların kanat işaretlerine dikkat ederek dost uçağa ateş edilmemesi, şayet iki uçak havada yakın muharebe halinde ise bunlara kesinlikle ateş edilmemesi emredilmiştir.⁶⁴¹ Bu hususa dair başka bir emir de Tümen tarafından 10 Aralık 1915 günü yayınlanmış uçağın düşman uçağı olduğuna tam emin olmadan kesinlikle ateş edilmeyeceği emredilmiştir.⁶⁴²

⁶³⁷ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-59a,60. Haftalık talim programı için Bkz: Ek-

⁶³⁸ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-60a.

⁶³⁹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-61a.

⁶⁴⁰ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-63.

⁶⁴¹ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-63a.

⁶⁴² *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-78,78a. Bu emir, daha önce Eylül ayında yaralanarak cepheyi terk eden 72'nci Alay Komutanı Mehmet Münir Bey tarafından gönderilmiştir. Münir Bey'in

30 Aralık 1915 itibariyle Arıburnu'nda düşmanın boşalttığı sahil kesimi birlikler tarafından gözetleme altında tutulmuş ve bu sahil şeridi mıntıkalara bölünmüştür. Buna göre Sazlıdere'nin kuzeyi 9'uncu Tümen'e; güneyi ise Kabatepe civarındaki Azmakdere'ye kadar 19'uncu Tümen'e verilmiştir. 19'uncu Tümen ise 72'nci Alay'a Sazlıdere (dâhil) ile Korkudere (dahil) arasını, 57'nci Alay'a Korkudere (hariç) ile Keltepe (dahil) arasını, 77'nci Alay'a ise Keltepe (hariç) ile Azmakdere (dahil) arasını mıntika olarak tayin etmiştir. Birlikler 30 Aralık 1915 akşamına kadar mıntıklarını tayin ederek yerleşimlerini yapmışlar ve kalan kuvvetlerini gerideki ordugâhlarında tutmuşlardır. ⁶⁴³

2 Ocak 1916 tarihinde Alay Komutanı Bnb. Mahmut Bey, taburlara gönderdiği emirde bir birliğin sıkı ve düzenli olduğunun en temel kanıtı olarak resm-i ta'zim hususu olduğuna dikkat çekerek askerin hala bu hususa dikkat etmediğini söylemiş ve bu durumun bir an önce düzeltilmesini ve yukarıdan gelen emirlerin bölüklerde takılıp kalmamasını; bunların uygulanmasını emretmiştir. Ayrıca Tabur komutanlarının iki gün içerisinde askerin kılık ve kıyafetini düzene sokmalarını istemiştir. 2 Ocak 1915 günü tahkimat için 2'nci ve 3'üncü Tabur'un çok az asker göndermesi üzerine bu durumun nedeni sorulmuş, Tabur komutanları da kazma ve kürek yetersizliğini delil göstermiştir. Fakat Alay Komutanı, kazma ve küreğin yeterli olduğunu söyleyerek tahkimata giden askerin başında muhakkak bir subay bulunmasını, subayın gitmemesi halinde bunun sebebini ve subayın ismini Alay'a bildirmeleri gerektiğini istemiştir. ⁶⁴⁴

2 Ocak 1916 günü 57'nci Alay'dan mekkareli bir kol gelerek Haintepe'nin eteklerinden tahta yükleyip gitmeleri üzerine Tabur komutanlarına, mıntıklarından izinsiz hiçbir malzemenin başka bir birliğe verilmemesi hatırlatılmıştır. Düşmanın yeni bir çıkarma girişimi için de Alay teyakkuzda bulunmuş; Taburlara tuttıkları mevki ile bu mevkiye ne kadar zamanda ulaştıkları talimlerle belirlemeleri ve her gün bir bölükle hangi mevziye, nereden ve ne kadar vakitte gittikleri hesaplanmasını istemiştir. 2 Ocak 1915 günü 1'inci Tabur Haintepe ile Arıburnu arasındaki sahilin hemen önündeki tepecikte bir gözetleme postası bulunmuştur. ⁶⁴⁵

cepheye tekrar hangi tarihte döndüğü kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Ocak ayındaki tarih eksikliği bulunmayan arşiv belgelerinde Münir Bey'in imzası ilk olarak 10 Ocak 1915 tarihinde görülmüştür. Bkz. Aynı belge.

⁶⁴³ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-63a.

⁶⁴⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-68.

⁶⁴⁵ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-68a.

Arıburnu'nun tahliyesinden sonraki süreçte 72'nci Alay, başlısı bulunduğu 19'uncu Tümen'in diğer kuvveti ile beraber sahil hattının korunması, gözetleme, boşalan düşman siperlerinden harp malzemelerinin düzenli bir şekilde toplanması, mevcut siperlerin onarımı ve eğitim faaliyetleri ile geçirdiği zamanın ardından bağlı bulunduğu 19'uncu Tümen ile birlikte 20 Ocak 1916 günü Çanakkale'den ayrılmak üzere harekete geçmiştir. 19 Ocak 1915 günü Bigalı civarından toplanan Alay, 20 Ocak 1915 günü erken saatlerde başlayan karadan yürüyüş ile sırasıyla Bigalı, Pazarlı, Gelibolu, Sülüklüdere, Kadıköy, Maltepe hattında yürüyerek 29 Ocak 1915 günü Uzunköprü'ye vararak Çanakkale Cephesi'ndeki safahatını sonlandırmıştır.⁶⁴⁶

⁶⁴⁶ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5384-183 Dos. H-14 Fih.1-26.

SONUÇ

Halep'te bulunan 6'ncı Kolordu'nun 24'üncü Tümen'i teşkilatından çıkarılarak İstanbul'a gönderilen 72'nci Alay, karargâhını Yeşilköy'e kurarak kısa bir süre içerisinde talim-terbiye, kuruluş ve kısaca muharebeye hazırlık faaliyetlerinde bulunarak kuruluşundaki eksiklikleri maddi ve manevi tamamlamış; daha sonra 19'uncu Piyade Tümeni'ne dâhil edilmiştir. Şubat ayı sonunda bölgeye gelen 72'nci Alay, Eceabat'a yerleşerek tahkimat, tatbikat, eğitim, gözetleme, kuruluş çalışmaları ile meşgul olarak genel ihtiyat kuvveti olan Tümen'den gelen emirler doğrultusunda faaliyetlerini devam ettirmiştir. Karargâh olarak Eceabat'ı kullanan Alay, Nisan ayındaki Müttefik donanma ve deniz gücünün artan bombardıman faaliyetlerini artırması ve nitekim 23 Nisan 1915 günü gerçekleşen son bombardımandan sonra karargâhını buradan alarak Mersintepe'ye konuşlanmıştır.

25 Nisan 1915 sabaha karşı Arıburnu'na başlayan amfibi harekâta karşı kıyı hattında bulunan 27'nci Alay bağlilarından gelen haberler vasıtasıyla çıkarmanın ciddi olduğu kısa bir süre sonra anlaşılmış ve 19'uncu Piyade Tümeni Komutanı Yb. Mustafa Kemal Bey, Bigalı'da bulunan 57'nci Alay'ı Conkbayırı üzerine sevk etmiştir. Geride kalan 77'nci ve 72'nci Alay da teyakkuza geçerek Tümen'den gelecek emirler doğrultusunda hazırlıklarına başlamıştır. Kısa bir süre sonra 72'nci Alay da muharebe hattında Sağ Yan olarak belirlenecek Conkbayırı ve Düztepe gerilerine hareketine başlamıştır. 25 Nisan 1915 akşama doğru Su Yatağı'ndaki dağ bataryası yanına gelen Alay, donanma topçusunun atışları sonrası muharebeye aktif olarak girmemesine rağmen ilk kayıplarını burada vermiştir. Tümen Komutanı emriyle burada Alay'dan ayrılan 3'üncü Tabur, 57'nci Alay'ın emrine verilerek Alay'ın muharebeye dâhil olan ilk birliği olmuştur. Kalan 1'inci ve 2'nci Tabur ise ertesi gün muharebe hattının güneyine kaydırılarak muharebeye 27'nci Alay'ın solunda dâhil olmuştur. Burada Tümen'den gelen emir üzerine iki bölüğünü 27'nci Alay emrine veren Alay'a verilen ilk görev, çıkarma kuvvetinin düzensiz bir şekilde oluşmaya başlayan Türk savunma hattının solundan yapacağı bir çevirme girişimini engellemek olmuştur. Çıkarmayı gerçekleştiren Anzak Kolordusu'nun sağ kanadına yaptığı taarruz ile birlikte Alay'ın tamamı 27 Nisan 1915 günü kara muharebelerine dâhil olmuştur.

25 Nisan 1915 gününden 17 Mayıs 1915 gününe kadar geçen süreçte Alay'ın 1'inci ve 2'nci Tabur'u, Sol Kanat Kuvvetleri Komutanlığı; 3'üncü Tabur'u ise 57'nci Alay'a

bağlı olarak Sağ Kanat Kuvvetleri Komutanlığı altında muharebe hattının ön siperlerinde bulunmuştur 18 Mayıs 1915 günü Alay'ın Dikdere içine karargâhını kurmasıyla Alay, üç taburuyla tekrar toplanmıştır.

Alay, 19 Mayıs Türk Taarruzu'nda ihtiyat kuvveti olarak taarruz hattının gerisinde bulunmuş; muharebeye dâhil olmamıştır. Fakat 24 Mayıs 1915 günü gerçekleştirilen ateşte muharebe sahasındaki ara hatta gerçekleşen defin işlemlerine müfreze çıkararak yardımcı olmuştur.

72'nci Alay, Haziran ayı başından itibaren her gece istihkam bölüğüne subay komutasında müfrezeler göndererek özellikle Edirnesırtı'nın ordugâh alanına dönüşmesinde büyük katkı sağlamıştır. 4-5 Haziran ve 29-30 Haziran 1915 tarihlerinde Seddülbahir'deki İngiliz ve Fransız birliklerinin taarruzları sırasında Arıburnu'ndaki Anzak Kolordusu'na bağlı birliklerin Türk savunmasının dikkatini dağıtmak amacıyla yaptığı iki taarruzun savuşturulmasında da 72'nci Alay bağluları büyük fayda sağlamıştır.

Nisan, Mayıs ve Haziran ayına göre nitekim sakin geçen Temmuz ayı, 72'nci Alay mıntıkasında önemli bir gelişmenin yaşanmadığı bir dönem olmuştur. Fakat Müttefik sefer gücünün yeni aldığı takviye kuvvetleriyle birlikte tıkanan muharebeyi çözmek için 6 Ağustos 1915 akşamı gerçekleştirdiği Suvla Harekâtı, Arıburnu'ndaki Anzak Kolordusu'nu da hareketlendirmiş ve 25 Nisan 1915'ten beri en ciddi muharebeler 6-10 Ağustos 1915 tarihleri arasında yaşanmıştır. Bu tarihler arasında yine taburları toplu halde bulunmasa da 72'nci Alay, muharebe sahasında ciddi bir başarı göstermiştir. Alay'ın 2'nci Tabur'u 57'nci Alay mıntıkası içinde bulunan Merkeztepe'deki 47 ve 48 numaralı siperlerin savunulmasında doğrudan vazife almıştır. Nitekim bu tabur, 57'nci Alay'ın Kanlısırt'a -27'nci Alay'a yardım için- gönderdiği Tabur dönene kadar bu siperlerde muharebeye devam etmiştir. 6 Ağustos 1915 günü düşmanın Conkbayırı'na ulaşmasıyla burada ilk karşılığı veren birlik de 72'nci Alay'ın 1'inci Tabur'una bağlı iki bölük olmuştur. Nitekim 6 Ağustos 1915 günü Tabur Komutanı Arif Bey komutasındaki iki bölük hızla bu bölgeye yetişmiş ve 14'üncü Alay'dan önce düşmanı karşılamıştır. Bu hızlı intikal ve sonrasındaki başarılı savunma, Tümen Komutanı Alb. Mustafa Kemal Bey'in de takdirini kazanmıştır.

1915'in Eylül Ayı da 72'nci Alay mıntıkasında rahat geçmiş fakat Alay Komutanı Yb. Mehmet Münir Bey, yaralanarak yerine 3'üncü Tabur Komutanı Yb. Mahmut Bey'i bırakıp cepheden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Alay, siper muharebelerinin en şiddetli dönemini Ekim ayında yaşamıştır. Ekim ayında sertleşen hava şartları ve muharebe yorgunluğu sonucu iyice bitkin düşen her iki taraf da lağım ve bomba muharebelerine ağırlık vermiştir. 72'nci Alay, 8 Ekim 1915 günü 10, 11, 12, 14, 15, 16, 18 numaralı siperler ile Mehmet Çavuş siperlerine yerleşmesi ile beraber bu siperlerin hem düşman siperlerine yakın olması hem de düşmanın kıyı ve donanma topçusunun atışına müsait bir konumda bulunması nedeniyle muharebeden fazlasıyla etkilenmiştir. Alay, bu süreçte oldukça yıpranmasına rağmen özellikle 18 numaralı siper ile Mehmet Çavuş siperlerinde çok şiddetli geçen lağım muharebelerinde birçok lağımı oluşturmuş ve bunları patlatmıştır. Bununla beraber özellikle Cesarettepe üzerindeki siperlerde bomba muharebesinde çok fazla zayıat vermiştir. Nitekim topçu ateşi de zayıatın yanında siperlerin bozulmasına yol açmış ve bu bozulan siperlerin düzeltilmesi için tahkimat işleri de yoğun geçmiştir. Kasım ayında da bu bölgede bulunan 72'nci Alay, 24-25 Kasım 1915 gecesi bir düşman siperine cesur bir taarruz gerçekleştirmiş ve bomba muharebesi açısından çok önemli bir siperi ele geçirmiştir. Bu siperin ele geçirilmesinde taarruza komutana eden 2'nci Tabur 5'inci Bölük Komutanı Yzb. Salih Efendi kahramanlığına binaen siper Salih Bey Siperi adı verilmiştir.

Muharebeler boyunca Alay kuruluşunda bulunan Makineli Tüfek Bölüğü de büyük yararlılıklar sağlamış ki bugün muharebe alanı isimlerinden biri Hotchkis Tepesi'ne de bu isim verilmesinde bu başarı önemli rol oynamıştır. Ayrıca daha sonra Alman Bahriye Makineli Tüfek Bölüğü de 72'nci Alay emrine verilmiştir. Özellikle siper muharebelerinin yaşandığı durağan dönemde bu bölüklerin ateş gücü Tümen'e büyük yarar sağlamıştır.

19'uncu Piyade Tümeni, muharebeler boyunca çoğu zaman 72'nci Alay'ı muharebe hattının bir depo alayı olarak kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Alay'dan önce 3'üncü Tabur daha sonra 2'nci Tabur ayrılarak 27'nci ve 57'nci Alay'ın emrine verilmiştir. Alay, muharebelerin en şiddetli geçtiği dönemlerinde Tabur birlikteliğini sağlayamamıştır. Muharebelerin büyük çoğunluğunda 19'uncu Piyade Tümeni'ni komuta eden Yb. Mustafa Kemal Bey, Alay'a karşı sürekli bir güvensizlik duymuş bunu da birkaç defa Tümen emirlerinde ve gerek 3'üncü Ordu'ya gerek Kuzey Grup Komutanlığı'na verdiği raporlarda tekrar etmiştir.

Alay, özellikle Mayıs ayı sonu itibariyle kıyı gözetleme ve istihkâm bölüklerine asker temininde önemli bir görev üstlenmiştir. Çanakkale Kara Muharebeleri'nin karakteristik açıdan bir siper muharebesi olması dolayısıyla 72'nci Alay'ın tahkimat

işlerine yaptığı katkı ile cephede bir hayli yarar sağladığı kuşkusuzdur. Özellikle Çatalsırt'ta tuttuğu gözetleme müfrezesi ise Sazlıdere ve civarını kontrol etme fırsatı sunmuş ve bu müfreze vasıtasıyla Türk topçusunun birçok atışı bu şekilde tanzim edilmiştir. Ayrıca Arıburnu kuzeyindeki sahilde bulunan düşman kuvvetinin neredeyse her hareketi görülmüş ve Tümen gün gün bilgilendirilmiştir. Bu kıyı gözetleme raporları takip edildiğinde 22 Kasım 1915 geceki rapor, Çanakkale Muharebeleri açısından büyük bir öneme sahiptir. 72'nci Alay gözetleme postasından Fazıl Çavuş'un Alay'a gönderdiği raporda iskelelerdeki hareketliliğin arttığını ve nakliye gemilerinin asker alarak kıydan uzaklaştığını bildirmesi ve sonrasında gördükleri aslında tahliye çalışmalarını gün gün gördüğü sonucuna ulaştırmaktadır. Keza 19-20 Aralık gecesi sona eren tahliye işlemini ilk fark eden birliklerden biri de 72'nci Alay olmuştur. Cesarettepe'de iki lağımın patlaması ve sonrasında açılan yayılım ateşine karşılık bulamayan 72'nci Alay askerleri, siperden çıkmış; taarruz etmiş fakat siperlerin boş olduğunu görerek bu durumu Tümen'e bildirmişlerdir. Akabinde diğer birlikler de ilerleyerek boşalan düşman siperlerini ele geçirmeye başlamıştır.

72'nci Alay, muharebe kabiliyetine tam olarak güvenilmese de muharebelerin seyri açısından önemli zamanlarda devreye girerek bunların neredeyse tamamında başarı göstermiştir. Fakat özellikle muharebenin ilk günlerinde Alay içinde disiplinsizlik çok sık görülmüş ve muharebe alanından firarlara rastlanmıştır. Çalışma sırasında da bu firar edenlerin birçoğunun isimleri de tespit edilmiştir lakin bu firar hadiseleri, kara muharebeleri sırasında yalnız 72'nci Alay veya 77'nci Alay içerisinde gerçekleşmediği diğer birçok birlikte de firar ve teslim olma vakaları görülmüştür. Ayrıca özellikle kıyı muharebeleri sırasında yaşanan idare probleminin bütün suçunu 72'nci Alay'a atfetmenin de yanlış olacağı bir gerçektir. Araştırma ortaya koymuştur ki kıyı muharebeleri sırasında topoğrafya ve birliklerin bu topoğrafyaya hâkim olmaması, yeni gelen kuvvetlerin gece muharebeye dâhil olması nedeniyle arazinin tam tetkik edilememesi birçok felakete sebebiyet vermiştir. Bu felaketlerden birini de 72'nci Alay bizzat yaşamıştır. Gece muharebeye giren 33'üncü Alay'ın yoğun ateşi altında kalan 72'nci Alay'ın taburları daha muharebenin başında büyük zarar görmüş; bu durum daha sonrasında birçok mıntıkada da yaşanmıştır. Böyle durumların da askerin manevi gücünde büyük bir olumsuz tesir yarattığının şüphesiz olduğu bilinmelidir. Çalışmada görülmektedir ki kara muharebelerinin başından sonuna kadar cephede ve bilakis muharebe hattında bulunan Alay, hataları, eksikleri, disiplinsizlikleri olsa da birçok yarar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

1.1. ATASE Arşivi

1.1.1. Atatürk Koleksiyonu

ATASE Arşivi, ATA.ZB Kls.41 Dos. 18, Fih.21-19.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.14 Dos. 14, Fih.14-1a,2.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.14 Dos. 14, Fih.14-2, 2a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos 10, Fih.10-5.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos 14, Fih.14 -25.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos 14, Fih.14 -25a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos 3, Fih.3-15;

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 1, Fih.1-12,13.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 11, Fih.11-24.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 11, Fih.11-39.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 11, Fih.1-8.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 13 Fih.13-16.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 13 Fih.15-5.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 13, Fih.13-14.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 13, Fih.13-16.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 13, Fih.13-16.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 13, Fih.13-16a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 13, Fih.13-25.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 14, Fih.14 -22a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 14, Fih.14 -26.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 14, Fih.14-1.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 15, Fih.15 -14a

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 15, Fih.15 -18a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 15, Fih.15 -21a-22.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 15, Fih.15 -23a, 24.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 15, Fih.15 -25.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 16, Fih.16 -1.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 16, Fih.16 -22.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 16, Fih.16 -22.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 16, Fih.16 -22a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 17, Fih.17 -2a,3.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 17, Fih.17-17a,18.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 17, Fih.17-18.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 17, Fih.17-18a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.18-16a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.18-21,22a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.18-6.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.18-7a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.18-7a.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.18-9.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.19-7.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.21-11.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.21-7.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 18, Fih.23-22.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 2, Fih.1-22.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 2, Fih.2-1.

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 2, Fih.2-27

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 2, Fih.2-3;

ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 3, Fih.3-10;
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 3, Fih.3-13;
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 3, Fih.3-17,20.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 3, Fih.3-23,24.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 3, Fih.3-26,27.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 3, Fih.3-32.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 3, Fih.3-34,35.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 3, Fih.3-34a.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 3, Fih.3-35.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 4, Fih.4-1.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 5 Fih.5-7a.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 5, Fih.5-12a.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 6, Fih.6-12
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 6, Fih.6-12.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 6, Fih.6-12a.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 6, Fih.6-14a.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 8, Fih.8-21a.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. 9, Fih.9-8,8a.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. H-13 Fih.13-14.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos. H-13 Fih.15-5a.
 ATASE Arşivi, ATA.ZB. Kls.41 Dos.18, Fih.18-2.

1.1.2. Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.1-2,2a;
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.1-3;
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4-11.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-18, Fih.10;

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-30, Fih.1-1;
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4;
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4-2
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4-8.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4-13,14.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4-1.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-14, Fih.4-10.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-18, Fih.1-12
 ATASE Arşivi, BDH Kls.3964, Dos. H-7, Fih.1-15.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-9, Fih.1-2.
 ATASE Arşivi, BDH Kls. 5384-183, Dos. H-9, Fih.1-1a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls. 5435 Dos. H-14, Fih.9.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-9, Fih.1-2,2a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-9, Fih.1-14
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos.H-29, Fih.2-5.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-10.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-13.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-12a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-14.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-14.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-14a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-16.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-16a;
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183,Dos. H-1, Fih.1-17.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-19.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.1-4,4a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.1-6.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-19a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos.29, Fih.2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-21.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-1-Fih.21a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-1-Fih.22.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-14a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.2-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-1, Fih.1-19a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-29, Fih.5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. 1, Fih.1-12

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384 Dos. H-1, Fih.1-20a,21.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-29, Fih.5-7.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-29, Fih.7.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-29, Fih.2-6.

ATASE Arşivi, BDH-5384-Dos. H-1, Fih.1-22a.

ATASE Arşivi, BDH-5384- Dos. H-1, Fih.1-23.

ATASE Arşivi, BDH-5435 Dos. H-1- Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 5435 Dos. H-1 Fih.1-1a.

ATASE Arşivi, BDH-5437 Dos. H-2 Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2, Fih.1-1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2-1-1a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384 Dos. H-2 Fih.1-7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-5a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-6.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-7.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-6.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1-1-7.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. 1 Fih.1-8a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1-1-8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1-1-9.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-9a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5475 Dos. H-2 Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-1 Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384 Dos. H-2 Fih.1-16

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-23.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-3a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-4a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-13.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-20.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-20a,21.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-4,4a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-2 Fih.1-21a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih.1-6,6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih.1-8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih.1-26.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih.1-25a,26.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-3 Fih.1-26.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-3a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-4a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-4a,5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-10a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-11.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-14.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-13.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-14a,15.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-17a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-15.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-21,21a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-20.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-20a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-22a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-4 Fih.1-26.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-1a,2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-3a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-6a,7.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-8a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-4a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-9a,10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-3a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-11.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-6.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-17a,18.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-15a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-14a-15.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-7,7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-19.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-7a,8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-19a,20.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-20.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-20a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-5 Fih.1-24.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 5338 Dos. H-6 Fih.1.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 5435 Dos. H-2 Fih.1-9.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 5437 Dos. H-2 Fih.1-5a.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 5338 Dos. H-6 Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 5435 Dos. H-2 Fih.1-9a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-11.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-5a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-9.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-8a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-5a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-6a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-9a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-10.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-11,11a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-12.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-12.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-13,13a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-13,16a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-13,15a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-18.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-19a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-1.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-4.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-4a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-5.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-5a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-12a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-7.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-12a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-11.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-11a,12.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-11a,15a,16;
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-17a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-18a.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-19.
 ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-19a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-21a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-3 Fih.1-22.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-22a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-4 Fih.1-22a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih.1-1a,2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5-1a,2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih.1-9a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih.1-12.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih.1-13a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih.1-15,15a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-6 Fih.1-6a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183 Dos. H-5 Fih.1-14a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-5a,6.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5438 Dos. H-6 Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-2 Fih.1-11.a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-6 Fih.1-9,9a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-6 Fih.1-12a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-6 Fih.1-14.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437 Dos. H-2 Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-16 Fih.2-2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih.1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih.1-1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih.1-2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih.1-2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.54357 Dos. H-2 Fih.1-7a,8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-3 Fih.1-2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3 Fih.1-4a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3 Fih.1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3 Fih.1-5a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3 Fih.1-6.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3 Fih.1-7.a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3 Fih.1-7.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-2 Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3 Fih.1-7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-2 Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3, Fih.1-9a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-2, Fih 1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3, Fih.1-10a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384, Dos. H-4, Fih.1-3

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-2, Fih.1-10a;

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3, Fih 1-10a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-3, Fih 1-11a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-2, Fih.1-12a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-2, Fih.1-12a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.2,2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-2, Fih.1-15a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-3a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-4,4a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-4a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-5a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-6.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-7,7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-8,8a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-4, Fih.1-9,9a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-9, Fih.1-20.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5437, Dos. H-2, Fih.1-17a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338, Dos. H-12, Fih.1-8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10 Fih.1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10 Fih.1-2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10 Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10 Fih.1-8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1-12a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1-13a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1-15.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1-14a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1-15a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1-23a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1-24.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1-24.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-10, Fih.1-25a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-11, Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-11, Fih.1 3a,5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-11 Fih.1-7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-11, Fih.1-13.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-11, Fih.1-15a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-2

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6 Fih.1-2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6 Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-3a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6 Fih.1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6 Fih.1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-6,7,7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6 Fih.1-8a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-9, 9a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-9a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-11.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-12.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-6, Fih.1-12.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-11, Fih.1-17.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-11, Fih.1-19.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5384-183, Dos. H-14 Fih.1-26.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338, Dos. H-15, Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-2,3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-4,4a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338, Dos. H-15, Fih.1-18.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1 4a,5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1 4a,5a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-4a,6.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-4a,7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-7.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-8a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-5, Fih.1-11.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-11a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-12.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-12a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-13a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-14,14a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-14.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-15.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-15a,16.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-5, Fih.1-16.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338, Dos. H-16 Fih.1-19a,20.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338, Dos. H-16 Fih.1-21a

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-7 Fih,1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-7 Fih.1-1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-7 Fih.1-1,1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-7 Fih.1-2,2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-7 Fih.1-3a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-7, Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-7, Fih.1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435, Dos. H-7, Fih.1-5a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-6.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-7.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-7a,8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-7a,8, 8a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-9,9a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-10a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-10,10a,11.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7 Fih.1-11,11a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-12.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-12a-14a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-15.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-13.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-15a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-16a,17.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-7, Fih.1-17a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-18, Fih.1-10a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-1a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-2.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-2a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-3,3a,4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-3a,5.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-5

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-5

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-6a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-7a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-6a,7,7a,8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-8a,9.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-8.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-8a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-10,10a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-11a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-11.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8, Fih.1-12.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-12a,13.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-13,13a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-13a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-16-17.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5436 Dos.22Fih.5- 22.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-16a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5436 Dos.22Fih.5-30.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-4a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-18,18a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-17a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-18a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-8 Fih.1-19,20,20a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-10a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-12a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-13.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-4.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-49a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-14a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-50a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5338 Dos. H-19 Fih.1-20a,21.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-69.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-70a
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-56a.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-10a.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-56.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-55.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-10a.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-9.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-56.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-10.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-77a.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-10a.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-11 Fih.1-11.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-58a,59.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-62a,63.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-73a.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-74.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-77
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-62.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-63.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-65.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-59a,60.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-60a.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-61a.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-63.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-63a.
ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-78,78a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-63a.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-68.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos. H-15 Fih.1-68a.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4669, Dos. H-5, Fih.1-13.

1.1.3. Tarihçeler Kataloğu

ATASE Arşivi, Tarihçe Kataloğu, Kutu. Nu-9, Dos.68, Fih.1-15.

ATASE Arşivi, Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu-28, Dos.246, Fih.1-12.

ATASE Arşivi, Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu-27, Dos. 233, Fih.1-1.

ATASE Arşivi, Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu-22, Dos. 175, Fih.1-6.

ATASE Arşivi, Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu-30, Dos. 265, Fih.1-5

ATASE Arşivi, Tarihçeler Kataloğu, Kutu Nu-2, Dos. 20, Fih.1-131.

2.Kitaplar

“ATATÜRK”, Mustafa Kemal (1990) *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, (Haz: Uluğ İğdemir), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atabey, Figen (2014). *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atacanlı, Sermet (2015). *Arıburnu'nun İlk Müdafaası*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü (2005), *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*, (haz. Muzaffer Albayrak vd.), Ankara: BOA Yayınları.

Belen, Fahri (1964). *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, Cilt I, 1914 Yılı Hareketleri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Birinci, Veli Yılmaz (1993). *Dünya Harbi'nde Türk - Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık Sanayi AŞ.

Borlat, Barış (2020). *Çanakkale Cephesi'nde İkmal Faaliyetleri 1914-1916*, İstanbul; Çanakkale Savaşları Enstitüsü.

Chambers, Stephen (2012). *Arıburnu Çıkarma*, (Çev: İsmail Hakkı Yılmaz) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çamoğlu, Şemsettin (1962). *Çanakkale Boğazı ve Savaşları*, Kutulmuş Matbaası.

Erickson, Edward. J (2003). *Size Ölmeyi Emrediyorum*, (Çev. Tanju Akad) İstanbul: Kitap Yayınevi.

Genelkurmay Başkanlığı (1976). *Stratejik ve Taktik Sonuçlar Serisi No:4, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi 25 Nisan 1915 Arıburnu Çıkarması, 27'nci Piyade Alayı'nın Karşı Taarruzu; 19'uncu Tümen'in Bu Taarruzu Desteklemesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı (1942). *Muhtelif Harplerdeki Sahil Çıkarmaları*, (Haz. İlyas Demirsoy), Ankara: Gn. Kur. Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı (1976). *Birinci Dünya Harbinde Cilt VIII, Deniz Harekâtı*, Ankara: Gn. Kur. Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı (1985). *Birinci Dünya Harbinde Cilt X, İdarî Faaliyetler ve Lojistik*, Ankara: Gn. Kur. Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı (1991). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, Ankara: Gn. Kur. Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı (2012). *Birinci Dünya Savaşında V. Cilt I*, Ankara: Gn. Kur. Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı (2012). *Birinci Dünya Savaşında V. Cilt II*, Ankara: Gn. Kur. Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı (2012). *Birinci Dünya Savaşında V. Cilt III*, Ankara: Gn. Kur. Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı (2017). *19. Tümen Harp Cerideleri, C.1,2,3,4,5,6*, Gn. Kr. Basımevi,

Genelkurmay Başkanlığı (2017). *Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri*, (Haz. Hülya Toker), Ankara: Gn. Kur. Basımevi.

Genelkurmay Başkanlığı (2019). *Müstahkem Mevki Cerideleri Cilt 1*, Ankara: Gn. Kur. Basımevi.

J. Shaw, Stanford (2014). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Cilt 1 Savaş Giriş*, (Çev. Beyza Sümer AYDAŞ), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karataş, Murat (2007). *Haritalarla Çanakkale Savaşları Gelibolu Yarımadası Kuzey Bölgesi Kara Muharebeleri*, Nobel Yayınevi, Ankara.

Lokman Erdemir, Erhan Acar (2016). *Çanakkale Şehidi Sabri Efendi'nin Hanımına Mektupları*, Çanakkale: Çanakkale Valiliği Yayınları.

Murat Karataş, Barış Borlat, (2017), *Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay*, C.I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Murat Karataş, Barış Borlat, (2017), *Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay*, C.II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Murat Karataş, Burhan Sayılır, Barış Borlat (2018) *Arşiv Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri Cilt 1*, İstanbul, Tuzla Belediyesi Kültür Yayınları.

Oglander, Aspinall (2005), *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı C.I.*, İstanbul: Arma Yayınları.

Oglander, Aspinall (2005), *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı C.II.*, İstanbul: Arma Yayınları.

Ortaylı, İlber (1983). *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Sayılır, Burhan (2015). *Çanakkale Muharebeleri'nde 57'nci Piyade Alayı*, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.

Tansel, S. Osman (2007). *Çanakkale'de İstanbul'u Kurtarmak*, F. Bursa: Özsan Matbaacılık, 2007.

Wallach, Jehuda L. (1985). *Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919*, (Çev; Emk. Tuğg. Fahri Çeliker), Ankara: Genelkurmay Basımevi.

3.Süreli Yayınlar

Aker, Şefik (1935). Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27'nci Alay. *99 Sayılı Askerî Mecmuası Tarih Kısmı*, Askerî Mecmua, Sayı:40.

Akarcılı, Atilla Can (2019). İki Komutan, Bir Kahraman: Mehmet Çavuş. *Anafarta*, Sayı 2, s. 51-54.

Borlat, Barış (2019). Çanakkale Cephesi'nde Silah Tamirhaneleri. *Anafarta*, Sayı:4, s.59-68.

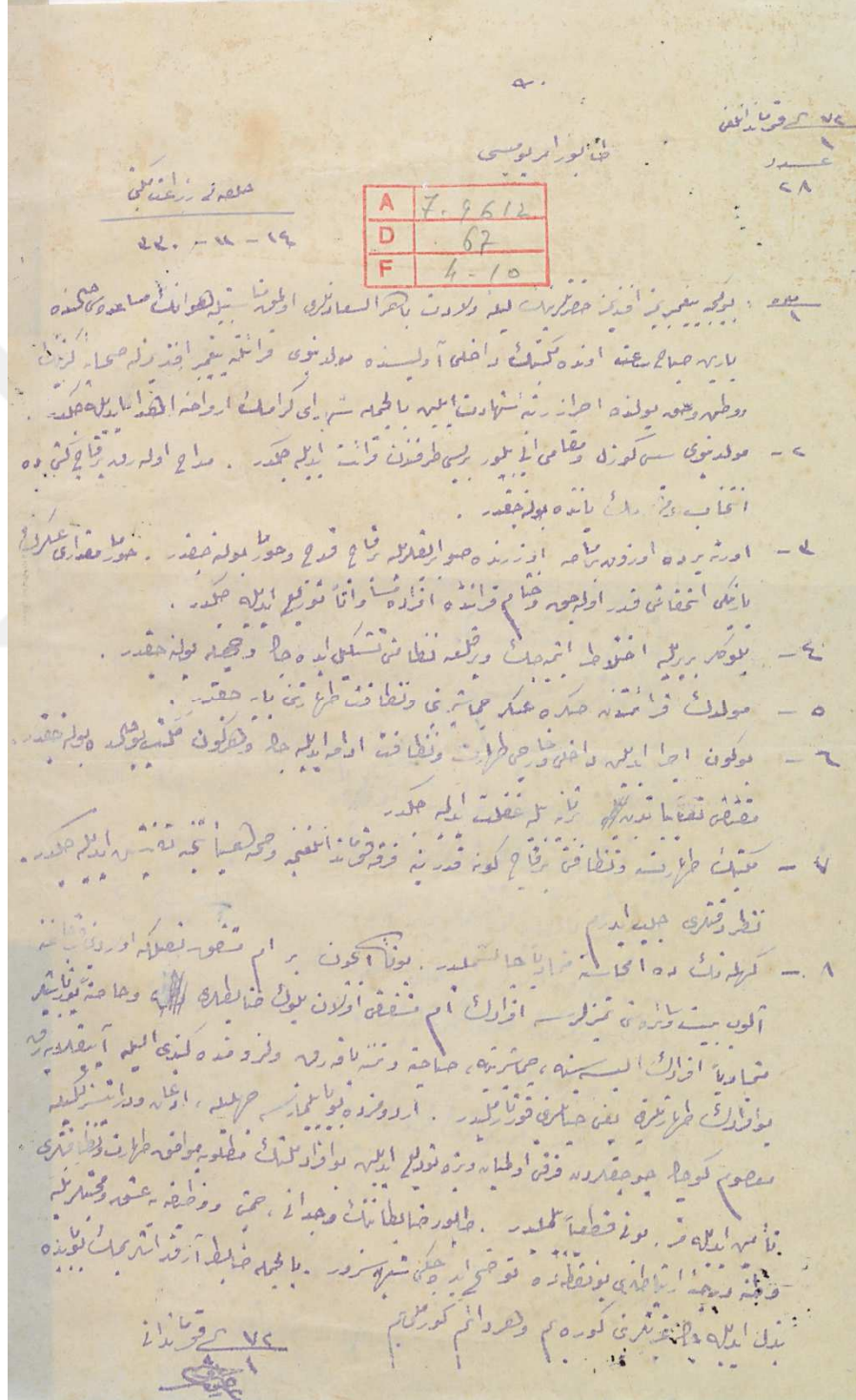
Genelkurmay Başkanlığı (2014). Atase Arşivinden Seçilmiş Çanakkale Deniz Savaşı'na Ait Belgeler, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl 63, Sayı 132, s. 1-25.

Karataş, Murat. (2019) Çanakkale Savaşları'nda Fedai Müfrezeleri. *Anafarta*, Sayı:3, s. 39-43.

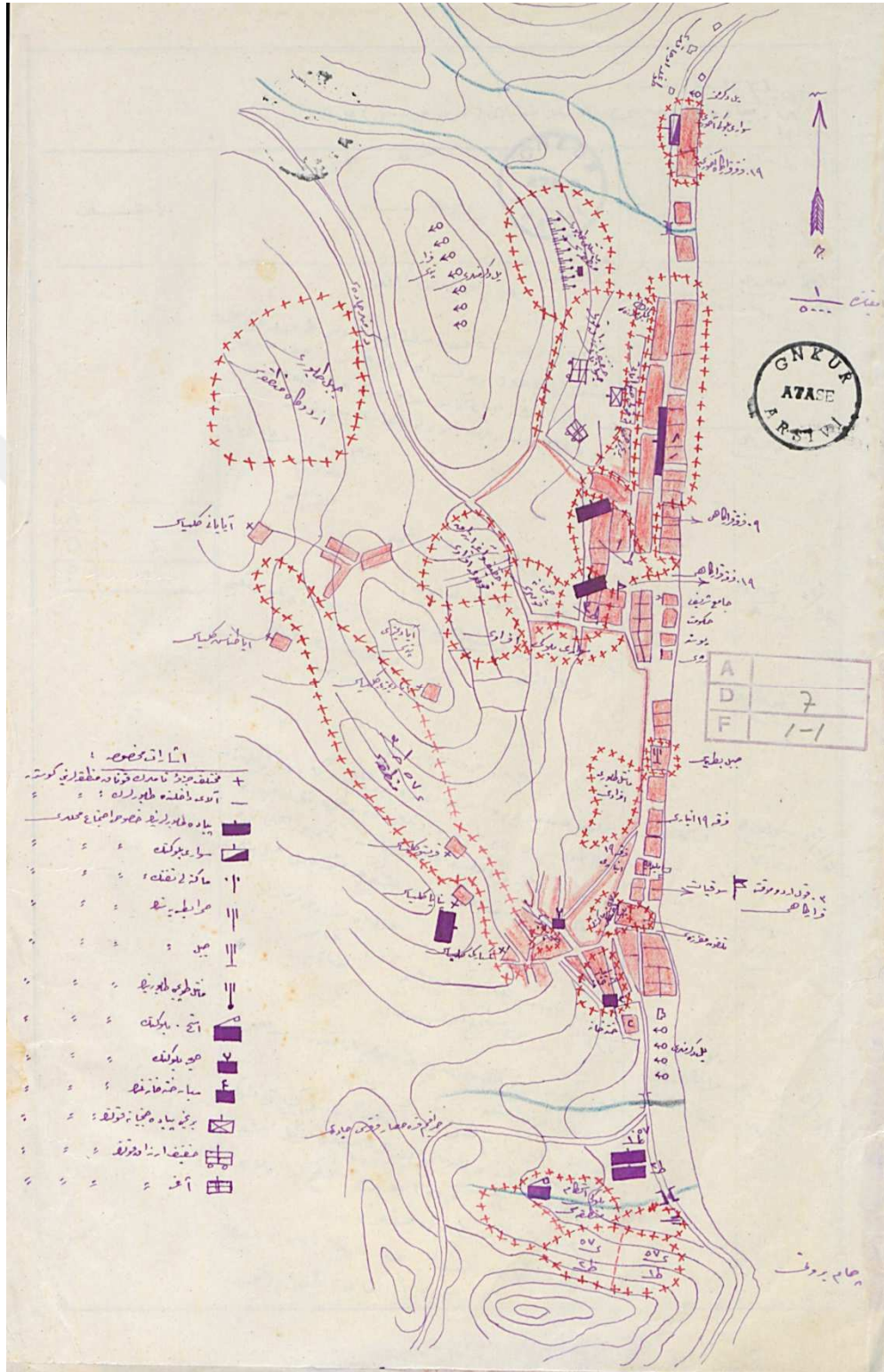
Özen, Gökşen (2019).Arıburnu'nda Acımasız Bir Asker: Kış. *Anafarta*, Sayı:5, s.59-64.

EKLER

EK-1: 72'nci Alay'ın Halkalı Ziraat Mektebi'nde Bulunduğu Sırada 27 Ocak 1915 Tarihinde Hz. Muhammed'in (SAV) Kutlu Doğumu İçin Mevlid-i Şerîf Düzenlendiğine Dair Rapor.⁶⁴⁷

EK-2: 19'uncu Tümen'in Eceabat'a Yerleşmesi İle Garnizona Dönüşen Kasabanın Krokisi⁶⁴⁸

EK-3: 72'nci Alay Komutanı Bnb. Mehmet Münir Bey'in Askerî Safahatı.⁶⁴⁹

MEHMET MÜNİR

Yarbay

(1311-c.P.72)

(1876-...)

1876 Yılında İstanbul'da doğdu. Mustafa Reşit Bey'in oğludur.

Öğrenim Durumu

29 Nisan 1893 tarihinde girdiği Harp Okulundan 28 Ocak 1896 tarihinde teğmen rütbesiyle mezun oldu.

Yükselme Tarihleri

28 Ocak 1896'da teğmen,

30 Nisan 1898'de üsteğmen,

5 Mayıs 1902'de yüzbaşı,

19 Ekim 1912'de binbaşı,

14 Eylül 1916'da yarbay.

Askeri Görevleri

28 Ocak 1896'da 1'inci Ordu emrine,

28 Eylül 1896'da 1'inci Ordu 2'nci Redif Alayı 2'nci Kirmastı Taburu 3'üncü Bölüğünde,

30 Nisan 1898'de aynı Alayın 3'üncü Çekirge Taburu 4'üncü Bölüğüne,

17 Ekim 1898'de 1'inci Bursa Tümeni Kurmay Mülhak Subaylığına,

1 Şubat 1911'de 2'nci Kolordu 11'nci Alay 3'üncü Tabur 1'inci Bölüğüne,

19 Ekim 1912'de 4'üncü Kolordu 35'inci Alay 3'üncü Taburuna atandı. Bu görevde iken burada yaralandı ve İstanbul'a döndü.

Daha sonra Yozgat Alayı 4'üncü Gönüllü Taburuna,

10 Aralık 1913'te tekrar 35'inci Alayın 3'üncü Taburuna atandı.

6'ncı Kolordu 3'üncü Alay Komutan Muavini,

⁶⁴⁹ Hülya Toker, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt(ATASE) Daire Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2017.

Birinci Dünya Seferberliği'nde 72'nci Alay Komutanı olarak atandı. 19'uncu Tümenin teşkilatında yer alacağından Şubat 1915'te Maydos'a gitti. İtilaf kuvvetlerinin 25 Nisan 1915'te Arıburnu'na çıkması üzerine bölgede yapılan muharebelere katıldı.

25 Eylül 1915'te Çanakkale'de yaralanarak İstanbul'a döndü.

6 Aralık 1915'te Tekirdağ Divanıharb-i Örfi Üyesi,

22 Eylül 1916'da Edirne'de teşkil eden Depo Alayı Komutanı,

10 Eylül 1917'de İhtiyat Astsubay Okulu Müdürü,

4 Mart 1918'de İstanbul'da İhtiyat Astsubay Genel Müdür Yardımcılığına,

9 Haziran 1919'da Harbiye Dairesine tayin edildi.

30 Eylül 1921'de açığa alındı.

27 Eylül 1921'de Tefrik ve Tazyif Komisyonuna atandı.

1923 yılında emekli oldu.

Katıldığı Savaşlar

1912-1913 Balkan Savaşı,

1914-1918 Birinci Dünya Savaşı.

Nişan ve Madalyaları

18 Kasım 1915'te Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası,

3 Kasım 1916'da Harp Madalyası,

Dördüncü Dereceden Osmani Nişanı,

Dördüncü Dereceden Mecidi Nişanı ile ödüllendirildi.

EK-4: 19'uncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'in Not Defteri'nde Bulunan 72'nci Alay Subaylarının Listesi.⁶⁵⁰

Kıt'ası	Rütbesi	Esamisi
72 nci Alay Kumandanı	Binbaşı	Mehmet Münir
72 nci Alay Kumandanı Yaveri	Mülâzım-ı evvel	Ali Efendi
72 nci Alay Baytarı	Sivil Mükellef Yüzbaşı	Nazım Efendi
72 nci Alay Vesaiti Nakliye	Mülâzım-ı evvel	Abdurrahman Efendi(mumaileyh Ayastefanos'ta mevkuf olduğu)
72 nci Alay 1 inci Tabur Kumandanı	Kıdemli Yüzbaşı	Arif Efendi
72 nci Alay 1 inci Tabur Kumandanı Yaveri	Mülâzım-ı sâni	-
72 nci Alay 1 nci Tabur Tabib	Binbaşı	Yusuf Efendi
72 nci Alay 1 nci Tabur Kâtip	Alay Hesap Memuru	İsmail Hakkı Efendi
72 nci Alay 1 nci Tabur İmam		Ali Rıza
72 nci Alay 1 nci Tabur İaşe Zabiti	Mülâzım-ı sâni	Hasan Efendi
72 nci Alay 1 nci Tabur Vesaiti Nakliye	Mülâzım-ı evvel	Mehmet Ali Efendi (21 nci Fırka Sıhhiye Bölüğünde)
72 nci Alay 1 nci Tabur Tüfenkçi	Tüfenkçi ustası	Mehmet Ali Usta
72 nci Alay 1 nci Tabur 1 nci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Ziya Efendi
1 nci Bölük	Mülâzım-ı evvel	Hüseyin Ruhi Efendi
1 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	-
1 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	Sinan Ağa
72 nci Alay 1 nci Tabur 2 nci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Kazım Efendi (tebdil-i havada)
2 nci Bölük	Mülâzım-ı evvel	Cemal Efendi
2 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	Arif Ağa
2 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	
72 nci Alay 1 nci Tabur 3 ncü Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Hayri Efendi
3 ncü Bölük	Mülâzım-ı evvel	Rasim Efendi (tebdil-ihavada)
3 ncü Bölük	Mülâzım-ı sâni	Şükrü Efendi
3 ncü Bölük	Mülâzım-ı sâni	Mehmet Lütfü Efendi

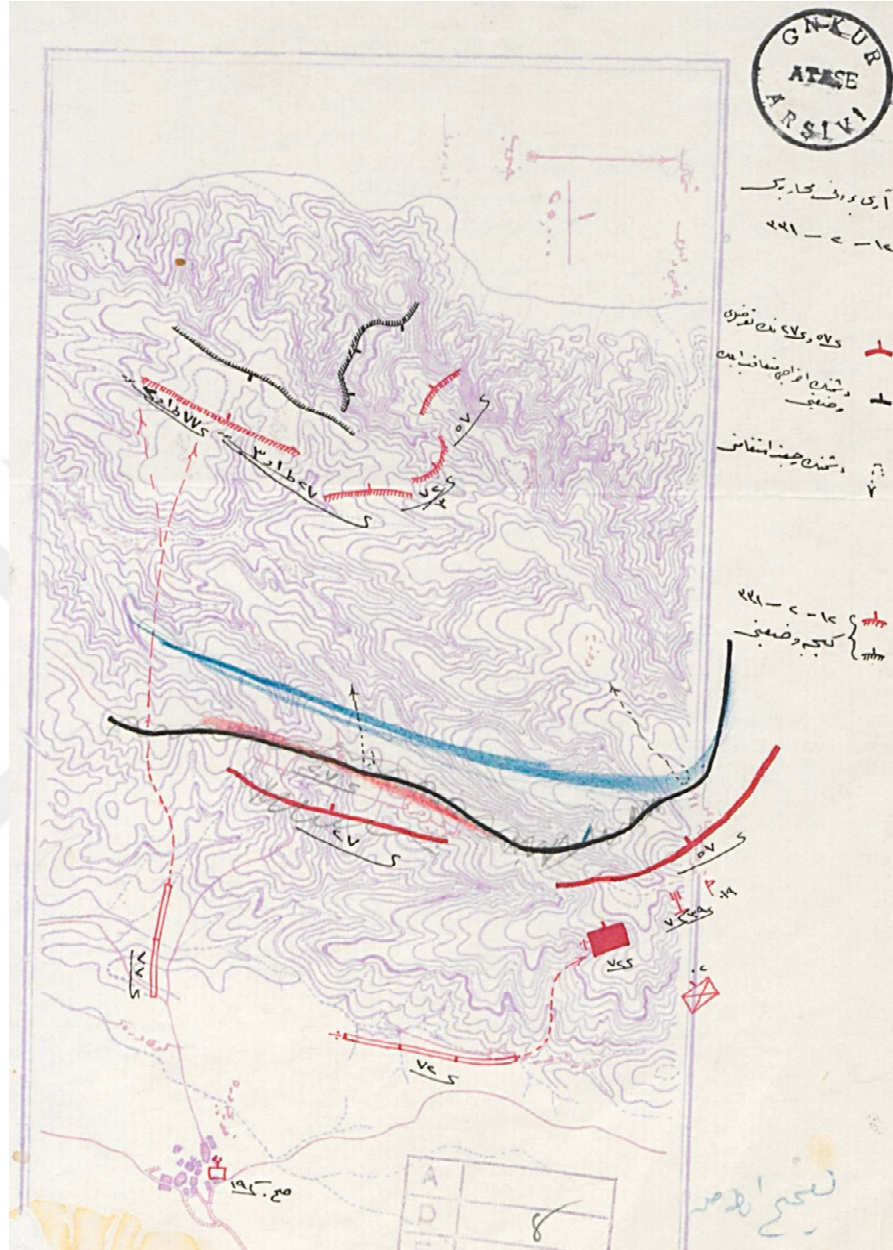
⁶⁵⁰ **Atatürk'ün Not Defterleri VII,** Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, s.28,32.

72 nci Alay 1 nci Tabur 1 nci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Bekir Sıtkı Efendi
1 nci Bölük	Mülâzım-ı evvel	-
1 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	Halil İbrahim Efendi
1 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	
72 nci Alay 2 inci Tabur Kumandanı	Kıdemli Yüzbaşı	Hüseyin Rıza Efendi
72 nci Alay 2 inci Tabur Kumandanı Yaveri	Mülâzım-ı sâni	-
72 nci Alay 2 nci Tabur Tabib	Bedel-i Mükellef Yüzbaşı	Hacır Efendi
72 nci Alay 2 nci Tabur Kâtip	Tabur Hesap Memuru	İsmail Hakkı Efendi
72 nci Alay 2 nci Tabur İmam		Mehmet Hüsnü Efendi
72 nci Alay 2 nci Tabur İaşe Zabiti	Mülâzım-ı evvel	Davut Efendi
72 nci Alay 1 2 nci Tabur Vesaiti Nakliye Kumandanı	-	-
72 nci Alay 2 nci Tabur Tüfenkçi	Tüfenkçi	Ramazan Usta
72 nci Alay 2 nci Tabur 5 nci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Salih Efendi
5 nci Bölük	Mülâzım-ı evvel	-
5 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	Behçet Ağa
5 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	Mustafa Efendi
72 nci Alay 2 nci Tabur 10 ncu Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Yusuf Kemal Efendi
72 nci Alay 2 nci Tabur 10 ncu Bölük Yaveri	Mülâzım-ı evvel	-
72 nci Alay 2 nci Tabur 10 ncu Bölük	Mülâzım-ı sâni	İbrahim Ethem Efendi
72 nci Alay 2 nci Tabur 10 ncu Bölük	Mülâzım-ı sâni	Feyzullah Efendi
72 nci Alay 2 nci Tabur 7 nci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Bahri
72 nci Alay 2 nci Tabur 7 nci Bölük Kumandanı Yaveri	Mülâzım-ı evvel	Salih Nazmi
72 nci Alay 2 nci Tabur 7 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	Ahmet Hamdi
72 nci Alay 2 nci Tabur 7 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	-
72 nci Alay 2 nci Tabur 8 nci Bölük Kumandanı	Yüzbaşı	Süleyman Efendi

72 nci Alay 2 nci Tabur 8 nci Bölük Kumandanı Yaveri	Mülâzım-ı evvel	-
72 nci Alay 2 nci Tabur 8 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	Mustafa Hamit Efendi
72 nci Alay 2 nci Tabur 8 nci Bölük	Mülâzım-ı sâni	-

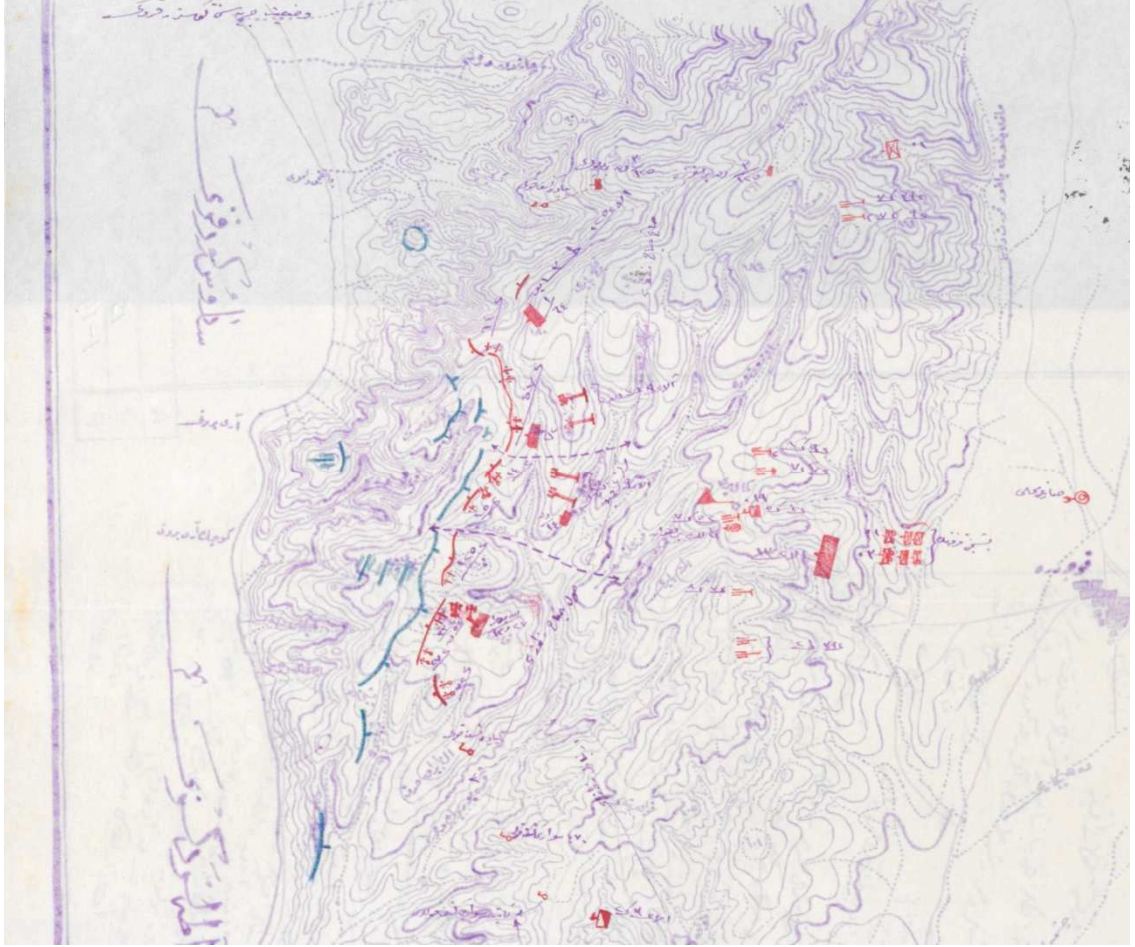

EK-7: 72'nci Alay 3'üncü Tabur'un 57'nci Alay'ın Taarruz Hattındaki Pozisyonunu Gösterir Kroki⁶⁵³

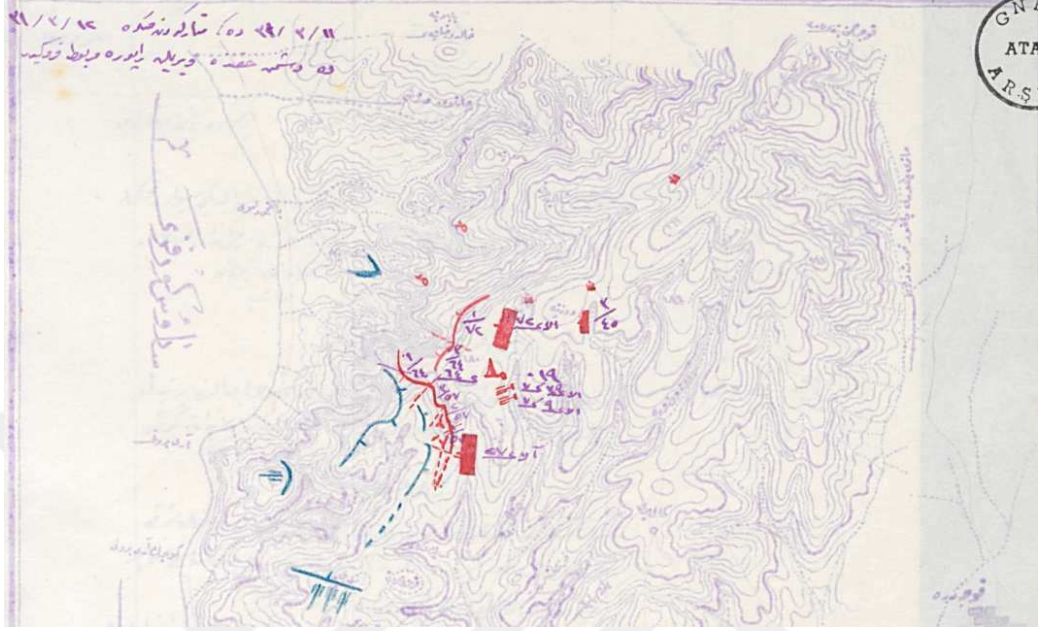
⁶⁵³ ATASE Arşivi, ATA. ZB Kls.41 Dos.3, Fih.3-8

EK-10: 14 Mayıs 1915 Tarihinde Arıburnu'ndaki Türk Topçu ve Piyade Birliklerinin Yerleşimini Gösterir Kroki.⁶⁵⁷

⁶⁵⁷ ATASE Arşivi, ATA. ZB Kls.41 Dos.10, Fih.10-15.

EK-11: 24 Mayıs 1915 Tarihinde 72'nci Alay'ın Sağ Kanattaki Diğer Birliklerle Birlikte Yerleşimini Gösterir Kroki.⁶⁵⁸

⁶⁵⁸ *ATASE Arşivi*, ATA. ZB Kls.41 Dos.13, Fih.13-4.

EK-12: 11 Haziran 1915 Tarihindeki yer değişimi sonrası 72'nci Alay Taburları'nın yerleşimini gösterir kroki.⁶⁵⁹

⁶⁵⁹ *ATASE Arşivi*, ATA. ZB Kls.41 Dos.16, Fih.16-9.

EK-13: 16 Haziran 1915 Tarihinde 9 ve 11 numaralı Siperlerden Çıkarılan Keşif Kollarının İstikametini Gösteri Kroki⁶⁶⁰

⁶⁶⁰ ATASE Arşivi, ATA. ZB Kls.41 Dos.16, Fih.16-10

EK-15: 24-25 Kasım 1915 Gecesi Salih Bey Siperi Olarak Adlandırılan Siperin İşgalinde Kahramanlık Gösteren 72'nci Alay Askerlerinin İsimleri ve Tümen'den gelen tebrik yazısı.⁶⁶²

Fırka Emri

1- Mehmed Çavuş Siperi ilerisinde akdemce düşmanın patlattığı lâğım hafresi önünde düşman bombacılarının sûret-i dâimede Mehmed Çavuş Siperleri'ni i'zâc ve şübhe eden bomba mahalli ve bunun yakınında bulunan iki mangalık bir düşman siperi dün gece sâ'at 9.30 [21.30] sâ'at 12 [00.00] arasında 72. Alây'ın 2. Tabur'u Kumândânı Hüseyin Rıza Efendi'nin teşebbüsü ve tabur-ı mezkûr 5. Takım Kumândânı Salih ve Mülâzım Ramazan Efendilerle zîrde isimleri muharrer efrâdın can siperâne fedâkârlıkları sâyesinde zabt ve işgâl edilmiş ve o sırada düşmanın 1 bombacı neferi ve biri derdest edileceği esnâda ateş açan düşman mitralyözü merkûm düşman neferinin firâr etmek fırsatını vermiştir. Mezkûr siper derhâl lehimize tanzîm diğeri ile gerek tünel gerek râh-ı mestur ile ittihâli te'mîn olunmuştur.

2- 'Aynı zamanda düşmanın kuvvet ve vaz'iyetini keşf ve te'mîk etmek üzere 57. Alây cephesindeki 32 numrolu siperden alây-ı mezkûr 12. Takım Kumândânı Hasan Tahsîn Efendi'nin taht-ı kumândâsında çıkarılan keşf kolu düşman siperinin evvel şivine kadar takarrüb ve düşmanın siper dâhilindeki tertibâtı keşf ederek 1 tarassud neferini bomba ile firara icbâr ve aynalı tüfeğini i'tinâma muvaffâk olmuştur.

3- Bidâyet-i muhârebede Arıburnu cephesindeki düşman kuvvetlerini bugünkü mevzi'lerine kadar püskürtmeye ve işbu mevzi'lerin de düşmana mahkûm-ı 'atâlet ederek bunun bir şân-ı şeref vaz etmiş olan fırkamızın gerek Cesâret Tepesi'nde ve gerek Bombasirtî'nde düşmana olan hâkimiyet ve gâlibiyetini yeniden ve fa'ilen izhâr ve isbât etmiştir. Bu bâbda fırkamızın şân ve şerefini î'lâya sarf-ı gâyet eden zâbitân ve efrâd arkadaşları takdîr ve tefrîz eder. Ve bütün arkadaşlarımın daha 'âli-yi muvaffakiyetlere mazhâr olmalarını cenâb-ı hâktan temenni eylerim. Mumâileyhim zâbitân ve merkûmun efrâdın muvaffakiyet-i vak'alarından dolayı lâayık oldukları sûretlerle derdest-i taltîf bulunduklarını neşr ederim.

4- Düşmanın Cesâret Tepesi'nde bir mukâbil-i teşebbüsü muhtemel olmakla mezkûr tepeyi müdâfa'aya me'mûr kıt'a fevke'l-'âde müteyakkız bulunmalı ve mezkûr tepe düşmanın

⁶⁶² HCGÇM27A, Cilt 3, s. 405-407.

teşebbüsât-ı muhtelifesine karşı Kabaksırt ve 11 numrolu siperlerle 15, 16 numrolu siperlerden piyâde ve makineli tüfek ateşleriyle mi'esser bir sûrette himâye edilmeli ve topçular dahî her an ateş edebilecek bir vaz'iyette hazır bulunmalı ve dâimâ düşmanın harekâtını tarassud etmelidirler.

19. Fırka Kumândânı

Kâ'im-mâkâm Mehmed Şefik⁶⁶³

Alây	Tabur	Takım	Rütbe	İsim	Memleket
72			Baş Çavuş Mu'âvini	Ahmed Efendi	Maraş
72	2	5	Çavuş	Ömer oğlu Mehmed	Maraş
72	2	5	Çavuş	Halil oğlu Kâzım	Konak
72	2	5	Nefer	Yusuf oğlu Mustafa	Kırşehir
72	2	5	Nefer	Mustafa oğlu Ahmed	Divrik
72	2	5	Nefer	Mustafa Hamza Oğlu Mustafa	
72	2	5	Nefer	Salih oğlu Mustafa	Antakya
72	2	5	Onbaşı	İbrahim oğlu Mehmed	Cebel Seman
72	2	5	Nefer	Mehmed oğlu Yakup	Elbistan

⁶⁶³ ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos.H-8 Fih.1-4,4a.

72	2	5	Nefer	Hamadi oğlu Hacı Hüseyin	Harim
72	2	5	Nefer	Yetim ‘Abdi oğlu ‘Ali	Assâre
72	2	5	Nefer	Şükrü oğlu Hüseyin	Taşınköprü
72	2	5	Nefer	Halil oğlu İsmâil	Assâre
72	2	5	Çavuş	Mustafa oğlu Mahmud	Karahisâr
72	2	5	Nefer	Bağdadî oğlu Cemil	Dirzor
72	2	5	Nefer	Mehmed oğlu Mustafa	Maraş
72	2	5	Onbaşı	Salih oğlu Mahmud	Lazıkiye
72	2	5	Çavuş	Nasur oğlu Eyüp	Lazıkiye
72	2	5	İstihkâm Neferi	Mehmed Çavuş oğlu Bekir	‘Arapkir
72	2	5	İstihkâm Neferi	Hüseyin oğlu Salih	
72	2	5	İstihkâm Neferi	Bekir oğlu Râşid	Dersa‘âdet

EK-16: Tahliye Sonrası 72'nci Alay Dâhil Bölgedeki Diğer Birliklerin Haftalık Talim Programı.

Talim İçin Hafta Zarfında Alaya Tatbik Edilecek Program⁶⁶⁴

Gaye: Neferleri miskinlikten kurtarmak ve arazi üzerinde kurt gibi hareket etmek ve attığını vurmak.

GÜNLER	TALİM
PAZAR	Kılık kıyafet muayenesi, silah takmak ve silah çıkarmak, silahsız çökmek, hendek atlamak, serbest yürüyüş, resm'i ta'zim, esliha vaziyeti [silahsız ve palaskasız], amir karşısında serbest ifade-i meram etmek ve emrin tekrarı, istirahat, arazinin tarif ve tevzi 'i, usta efradın bir kısmına endaht, acemi efrada silah aksamının sathî olarak belirtilmesi,
PAZARTESİ	Kılık-kıyafet muayenesi, Çeviklik hareketleri, Mevzi 'i Alma[silahlı ve silahsız] Resm-i Ta'zim ve Serbest Yürüyüş Tekrarı, Arazinin Tarifi ve Araziye İstifade Hakkında Muhtasar Ders, Diz çökmek ve Yere Yatmak [silahsız] , İstirahat, Ustalara Hakiki Endaht, Acemi Efrâda Endaht-ı Âdî Mermi ve Orman Talimleri.
SALI	Kıyafet Muayenesi, Çeviklik [Koşmak, Hat Atlamak, dağılmak, cem olmak], Bir sırada hiza beraberlik, Diz çekmek yere yatmak, Manganın avcılığı [Yerinde], Mangada neferin araziden istifadesi, Sürünmek [münferiden] envâ'ı, Arazinin gerek umken ve gerek arzen tevzi'i ve mesafe tahmini, Hakîkî endaht usta efrada, Endaht talimlerinin tekrarı, Acemilere süngü tamiri
ÇARŞAMBA	Yerinde dönüşler [münferiden], Kıyafet muayenesi, Çeviklik, Resm-i ta'zim [Yerinde ve yürüyerek silahsız], Silah omuza, Doldur boşalt [münferiden], Silah yerinde dönüşler, Diz çekmek yere yatmak [Postaca], Endaht ve ezmân ta'limleri, Hakîkî endaht
PERŞEMBE	Taharet ve nezafet
CUMA	Yapılan Talimlerin kıta kumandanları tarafından teftişi

⁶⁶⁴ ATASE Arşivi, BDH Kls.5435 Dos.H-15 Fih.1-67,67a,68.

EK-17: Çanakkale Muharebeleri'nin Büyük Kısmı'nda Alayı Komuta Eden Binbaşı
Mehmet Münir Bey

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ÖZEN, Gökşen
 Uyuğu : T.C.
 Doğum Tarihi ve Yeri: 22.12.1990, TİRE
 Telefon : 0506 899 65 03
 Faks : -----
 E-mail : goksenozen17@gmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	
Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	16.06.2014
Lise	Şht. Alb. İbrahim KARAOĞLANOĞLU Lisesi	12.06.2019

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2016-2018	Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi	Araştırmacı
2018-Halen	Çanakkale Savaşları Enstitüsü	Müdür
2018-Halen	Anafarta Dergisi	Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
2018-Halen	Parimpar Dergisi	Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Yabancı Dil

İngilizce - Orta